

Mina två år i Ryssland

Emma Goldman

1923

Innehåll

Mina två år i Ryssland	5
<i>Företal</i>	7
<i>I. Deporteringen till Ryssland</i>	12
<i>II. Petrograd</i>	16
III. Störande tankar	20
<i>IV. Moskva: de första intrycken</i>	24
<i>V. Besök hos Lenin och Krapotkin</i>	29
<i>VI. Förberedelser för de amerikanska deporterade</i>	33
<i>VII. Vilohem för arbetare</i>	37
<i>VIII. Första maj i Petrograd</i>	40
<i>IX. Arbetets militarisering</i>	43
<i>X. Brittiska arbetarkommissionen</i>	47
<i>XI. Ett besök från Ukraina</i>	49
<i>XII. Glorian kring bolsjevismen faller</i>	53

<i>XIII. Revolutionsmuséet</i>	57
<i>XIV. Petropavlovsk och Schlüsselburg</i>	60
<i>XV. Fackföreningarna</i>	63
<i>XVI. Maria Spiridonova</i>	67
<i>XVII. Andra besöket hos Peter Krapotkin</i>	71
<i>XVIII. En route</i>	74
<i>XIX. I Charkov</i>	77
<i>XX. Poltava</i>	85
<i>XXI. Kiev</i>	91
<i>XXII. Odessa</i>	100
<i>XXIII. Åter till Moskva</i>	104
<i>XXIV. Tillbaka till Petrograd</i>	109
<i>XXV. Arkangelsk</i>	114
<i>XXVI. Peter Krapotkins död och begravning</i>	119
<i>XXVII. Kronstadt</i>	123
<i>XXVIII. Förföljelserna mot anarkisterna</i>	128
<i>XXIX. Revolutionens handelsresande</i>	134

<i>XXX. Undervisning och kultur</i>	139
<i>XXXI. Hungersnöden</i>	145
<i>XXXII. Socialistiska republiken deporterar</i>	148
<i>Slutord</i>	151
<i>I.</i>	152
<i>II.</i>	154
<i>III.</i>	156
<i>IV.</i>	159

Mina två år i Ryssland

1920-21

Företal

Beslutet att nedskrivna mina erfarenheter, iakttagelser och upplevelser under min vistelse i Ryssland hade jag fattat långt innan jag tänkte på att lämna detta land. I själva verket var det huvudorsaken till att jag tog avsked från det tragiskt hjältemodiga landet.

Även de starkaste bland oss ha svårt för att släppa en kär och länge hyst dröm. Jag hade kommit till Ryssland behärskad av förhoppningen om att finna ett pånyttfött land, vars folk helt och hållet hade vikt sig åt den revolutionära återuppbyggandets stora men svåra uppgift. Och jag hade glödande hoppats, att jag skulle få tillåtas hjälpa till med detta inspirerande arbete.

Men jag fann verkligheten i Ryssland grotesk och fullständigt olik det stora ideal, som burit mig på förhoppningarnas vingar till löftets land. Det tog femton långa månader, innan jag fattade den verkliga situationen. Varje dag, varje vecka, varje månad lade nya länkar till den ödets kedja, som drog min vackra dröm i gruset. Jag kämpade med förtvivlan mot drömbildens upplösning. En lång tid kvävde jag den röst inom mig, som sade mig, att jag måste erkänna de övertygande fakta. Men jag kunde inte och ville inte giva tappt.

Så kom händelsen i Kronstadt. Det var det sista våldsamma rycket, förrän jag helt kom till den fruktansvärda insikten om att den ryska revolutionen hade dränkts i blod och var död.

Jag såg nu framför mig den bolsjevikiska staten, fruktansvärd, krossande varje konstruktivt revolutionärt försök, förtryckande, splittrande och förstörande allting. Oförmögen och ovillig till att bli en kugge i detta vrånga maskineri och medveten om att jag inte kunde vara till någon praktisk nytta för Ryssland och dess folk, beslöt jag att lämna landet. Engång borta därifrån ville jag så ärligt, öppet och objektivt som möjligt redogöra för mina två års vistelse i Ryssland.

Jag reste i december 1919. Jag kunde hava skrivit redan då, medan intrycken av de ohyggliga erfarenheterna ännu voro färska. Men jag väntade fyra månader, innan jag tog itu med att skriva en serie artiklar. Det dröjde ännu några månader, innan jag påbörjade denna volym.

Jag gör inte anspråk på att skriva en historisk avhandling. Förflyttad en femtio eller hundra år bort från de händelser han skildrar, kan historikern tyckas vara objektiv. Men verklig historia utgöres icke av blott och bart en samling data. Den är värdelös utan de mänskliga element, som historikern nödvändigtvis måste skaffa ur samtida skrifter. Det är deltagarnas eller iakttagarnas personliga intryck, som förlämnar vitalitet åt all historieskrivning eller gör den till »levande historia». Många historiska avhandlingar hava skrivits om den franska revolutionen. Likväl är det mycket få, som äro sanningsenliga och övertygande. De äro av upplysande värde just i den mån historikern har känt sitt ämne med hjälp av mänskliga dokument, som lämnats av dem, vilka levat samtidigt med händelserna.

Jag själv, och, som jag tror, de flesta som studera historia, har fattat den franska revolutionen mycket mer levande genom studiet av de brev och dagböcker, som skrivits av samtida, sådana som Mm. Roland, Mirabeau och andra ögonvittnen, än av de s.k. objektiva historikernas verk. Genom en egendomlig tillfällighet fick jag i mina händer en volym brev, som skrivits under den franska revolutionens dagar och sammanförts av den tyske anarkisten och författaren Gustav Landauer. Det var under den mest kritiska perioden av mina ryska upplevelser, och jag läste dem just, när jag hörde bolsjevikernas artilleri börja bombardemanget å Kronstadts rebeller. Dessa brev gävo mig en levande inblick i händelserna under den franska revolutionen. Just genom dem kom jag till insikt om att den bolsjevikiska regimen i Ryssland i det stora hela var en parallell till vad som hände i Frankrike för mer än ett sekel sedan.

Framstående tolkare av den franska revolutionen, sådana som Thomas Carlyle och Peter Krapotkin, hämtade sitt vetande ur och kommo till förståelse genom de mänskliga protokollen från denna tid, och så komma den stora ryska revolutionens historieskrivare — om de vilja skriva verklig historia och inte bara kompilera ihop fakta — att samla sina intryck och draga sina lärdomar av dem som levat under den ryska revolutionen, som tagit del av folkets nöd och elände och som verkligen bevittnat utvecklingen av det dagliga livets tragiska panorama.

Medan jag var kvar i Ryssland hade jag ingen aning om hur mycket som redan varit skrivet om den ryska revolutionen. Och de få böcker, som jag tillfälligtvis kunde erhålla, fann jag inte alls motsvara verkligheten. De voro skrivna av personer, som inte hade några förstahandsuppgifter om situationen, och voro bedrövtligt ytliga. Några av författarna hade tillbringat från två veckors till två månaders tid i Ryssland. De voro icke kunniga i landets språk, och för det mesta hade de varit ledsagade av officiella tjänstemän, ciceroner och tolkar.

Härvid åsyftar jag inte de skribenter, som inom och utanför Ryssland spelade rollen som bolsjevikiska funktionärer och ombud. De utgöra en särskild klass för sig, och dem skall jag behandla i kapitlet om »Revolutionens handelsresande». Här tänker jag blott på den ryska revolutionens ärliga vänner. Det arbete de flesta av dessa utfört, har åstadkommit en oberäknelig förvirring och en stor missuppfattning. De hava sålunda hjälpt till att utbreda den myten, att bolsjevismen och revolutionen äro synonyma begrepp. Likväl kan ingenting vara mer fjärran från sanningen.

Den faktiska ryska revolutionen ägde rum under sommarmånaderna 1917. Under denna tid togo bönderna jorden i besittning och bemäktigade sig arbetarna fabriker och visade härmed, att de mycket väl förstodo betydelsen av en social revolution. I oktober slutfördes det verk som påbörjats sex månader förut. Under den stora folkresningen försäkrade sig bolsjevikerna om folkets röst. De klädde ut sig med socialrevolutionärernas jordprogram och anarkisternas industriella taktik. Men sedan den revolutionära entusiasmens högfloed fört dem till maktens tinnar, kastade bolsjevikerna bort sina falska fjädrar. Det var då som skillnaden mellan bolsjevismen och den ryska revolutionen började framträda. Med varje dag som gick vidgades klyftan, och kommo intressena i större strid med varandra. I dag ligger det ingen överdrift i att påstå, att bolsjevismen utgör den ryska revolutionens främsta fiende.

Fördomar hava svårt för att dö. Beträffande denna moderna vanföreställning har processen blivit särskilt svår, på grund av att olika faktorer medverkat till att hålla livet uppe medelst konstgjord andning. Den internationella interventionen, blockaden och det kommunistiska partiets mycket energiska världspropaganda hava hållit myten om bolsjevismen vid liv. Till och med den fruktansvärda hungersnöden har utnyttjats för samma ändamål.

Vilket mäktigt grepp övertron kan få, vet jag av egen erfarenhet. Jag hade alltid vetat att bolsjevikerna äro marxister. I trettio års tid har jag bekämpat den marxistiska teorin, såsom varande en kall, mekanistisk och förslavande doktrin. I broschyrer, föredrag och debatter har jag argumenterat emot den. Jag var därför inte obekant med vad man kunde vänta av bolsjevikerna. Men de allierades angrepp på dem förvandlade dem till en symbol för den ryska revolutionen, varför också jag ingrep till deras försvar.

Från november 1917 till februari 1918, medan jag var frigiven mot borgen för min hållning under kriget, gjorde jag föredragsturnéer i Amerika till försvar för bolsjevismen. Jag gav ut en broschyr till belysande av den ryska revolutionen och till bolsjevikernas rättfärdigande. Jag försvarade dem därför att de trots sin teoretiska marxism i praktiken dock förkroppsligade revolutionens anda. Min hållning gentemot dem under denna tid karakteriseras av följande utdrag ur min broschyr, »Sanningen om bolsjevikerna»:

»Den ryska revolutionen är ett mirakel ur mer än en synpunkt. Bland andra extraordinära paradoxer bjuder den på det fenomenet, att de marxistiska socialdemokraterna Lenin och Trotskij hava anammade de revolutionära anarkisternas taktik, medan anarkisterna Krapotkin, Tscherkessov och Tschaikovskij förneka dessa metoder och förfalla till marxistiskt resonerande, som de hela sitt liv ha häcklat såsom 'tysk metafysik'.

Bolsjevikerna av år 1903 höllo, ehuru de voro revolutionister, fast vid den marxistiska doktrinen angående Rysslands industrialisering och bourgeoisins historiska mission såsom en nödvändig utvecklingsprocess, innan de ryska massorna kunde komma till sin rätt. Bolsjevikerna av år 1917 tro inte längre på bourgeoisins förutbestämda funktion. De hava av revolutionens vågor förts fram till den uppfattning, som hysts av anarkisterna alltsedan Bakunin, nämligen den, att när massorna bliva medvetna om sin ekonomiska makt, då skapa de sin egen historia och behöva inte vara bundna vid sådana traditioner och överlevade processer, som likt hemliga överenskommelser tillverkats vid ett runt bord och icke dikterats av livet självt.»

År 1918 besökte madame Breschovskij Förenta staterna och började sin kampanj mot bolsjevikerna. Jag befann mig då i tukthuset i Missouri. Djupt bedrövad över »den ryska revolutionens lilla mormors» verksamhet, skrev jag och vädjade till henne att betänka sig och inte förråda den sak, som hon ägnat sitt liv åt. Vid detta tillfälle framhöll jag, att fastän ingen av oss gillade bolsjevikerna i teorin, så skulle vi ändå vara eniga med dem i försvaret av revolutionen.

När domstolarna i staten New York tillgrepo de svekfulla metoder genom vilka jag berövades mina medborgerliga rättigheter och mitt amerikanska medborgarskap, då avstod jag från att vädja till högre instans, därför att jag i stället skulle få återvända till Ryssland och bli i tillfälle att få hjälpa till med det stora arbetet. Jag trodde

fullt och fast, att bolsjevikerna befrämjade revolutionen och gjorde de yttersta ansträngningar för att hjälpa folket. Jag höll mig fast vid denna tro under mer än ett års tid efter min ankomst till Ryssland.

Observationer och studier, omfattande resor genom olika delar av landet, sammanträffande med folk av alla politiska riktningar, olika slags vänner och fiender till bolsjevikerna — allt har övertygat mig om att världen varit utsatt för ett oerhört bedrägeri.

Jag anför dessa omständigheter för att visa, att den förändring, mitt sinne och hjärta undergingo, utgjorde en smärtsam och svår process och att mitt äntliga beslut att tala ut fattats endast därför, att folket i alla länder måtte få veta och lära sig förstå skillnaden mellan bolsjevismen och den ryska revolutionen.

Den konventionella uppfattningen om tacksamhet är, att man inte skall vara kritisk mot dem som visat en vänlighet. Tack vare denna uppfattning kunna föräldrarna förslava sina barn mycket mera effektivt än med brutala metoder, och vänner kunna tyrannisera varandra. I grund och botten äro alla mänskliga förhållanden nuförtiden fördärvade av denna osunda idé.

En del gott folk hava förebrått mig för min kritiska hållning mot bolsjevismen. »Hur otacksamt att angripa den kommunistiska regeringen, sedan hon åtnjutit gästfrihet och vänlighet i Ryssland!» utropa de indignerade. Jag vill inte bortresonera, att jag åtnjutit förmåner, medan jag var i Ryssland. Jag kunde hava mottagit många fler, om jag velat tjäna de maktägande där. Detta är faktiskt en av de orsaker, som gjort det svårt och bittert för mig att nu tala mot det onda och de orättvisor, jag såg dag för dag. Men till slut har jag insett, att tigandet i själva verket är ett tecken på att man samtycker.

Om jag inte skulle skrika ut förräderiet gentemot den ryska revolutionen, så skulle man komma att göra mig delaktig i detta förräderi. Revolutionen och massornas välfärd inom och utanför Ryssland äro för mig av alltför stor betydelse för att jag skulle kunna tillåta mig några personliga hänsyn gentemot de kommunister, jag mött, eller för att jag skulle kunna dölja min rättfärdighetskänsla och avstå från att delgiva världen mina två års erfarenheter i Ryssland.

Inom vissa kretsar skall man utan tvivel göra invändningar mot att jag inte namngivit en del personer, jag omtalat. Man skall kanske också utnyttja detta faktum till att misskreditera min sanningskärlek. Men jag föredrar att möta dessa invändningar framför att utlämna någon till den ryska tjekans godtycke, vilket oundvikligen skulle bli fallet, därest jag yppade namnen på de kommunister eller ickekommunister, som varit djärva nog till att tala öppet med mig. De som äro förtroagna med de verkliga förhållandena i Ryssland och som inte stå under den bolsjevistiska vidskepelsens hypnotiska inflytande eller inte äro anställda i det kommunistiska partiets tjänst, de skola kunna gå i borgen för att jag lämnat en sannfärdig skildring. Den övriga världen skall så småningom komma att inse det.

Vänner, vars åsikter jag respekterar, ha varit vänliga nog att förmoda det min strid med bolsjevikerna snarare bottenar i min sociala filosofi än i bolsjevikregimens misslyckade företag. I min egenskap av anarkist, påstå de, har jag naturligtvis fasthållit vid betydelsen av individuell och personlig frihet, medan sådant under revolutionära perioder måste underordnas till förmån för det hela och allmänna. Andra vänner framhålla, att förstörelse, våld och terrorism utgöra oundvikliga faktorer i en revolution. Såsom revolutionär, säga de, kan jag inte vara motståndare till det våld, som utövats av bolsjevikerna.

Dessa anmärkningarna skulle ha varit befogade, om det förhållit sig så, att jag kommit till Ryssland under förväntan att finna anarkismen förverkligad, eller om jag förut hade hävdad, att revolutioner kunna genomföras på fredlig väg. Anarkismen har för mig aldrig fattats såsom ett mekaniskt arrangemang av sociala förhållanden, som skulle kunna tillföras människorna genom något politiskt scenskifte eller genom att makten överflyttades från en samhällsklass till en annan. Anarkismen var och är för mig icke ett barn av destruktion utan av konstruktion, en produkt av utvecklingen och ett pånyttfött folks medvetna och socialt skapande ansträngningar. Jag väntar därför inte, att anarkismen kan följa omedelbart efter århundraden av despoti och underkastelse. Och jag väntade förvisso heller inte att finna anarkismen införd av marxisterna.

Emellertid hoppades jag att i Ryssland finna åtminstone en början till de sociala förändringar, för vilka revolutionen hade kämpat. Det var inte individernas öde som huvudsakligen intresserade mig i egenskap av revolutionär. Jag skulle ha blivit fullkomligt nöjd, om de ryska arbetarna och bönderna i det stora hela hade uppnått någon väsentlig, social förbättring såsom ett resultat av bolsjevikregimen.

Två års allvarliga studier, undersökningar och efterforskningar övertygade mig om att de stora förmåner, det ryska folket vunnit genom bolsjevismen, endast existerade på papperet och att de målats ut i granna färger för massorna i Europa och Amerika endast för att främja den bolsjevikiska propagandan. Såsom reklamkonstens taskspelare hava bolsjevikerna presterat ett hittills i världen alldeles okänt nummer. Men i verkligheten har det ryska folket icke vunnit någonting genom det bolsjevistiska experimentet. Det är sant att bönderna hava fått jord, men inte genom bolsjevikerna, utan genom sina egna direkta ansträngningar, vilka sattes i gång långt före oktoberrevolutionen. Att bönderna varit i stånd till att behålla jorden, beror framför allt på deras slaviska seghet och envishet. Alldenstund de utgjorde den övervägande större delen av befolkningen och äro så djupt rotade i den ryska jorden, så kunde man inte taga denna ifrån dem så lätt som man berövade industriarbetarna deras produktionsmedel.

De ryska arbetarna använde sig liksom bönderna även av direkt aktion. De togo fabrikerna i besittning, organiserade sina egna fabrikskommittéer och utövade en effektiv kontroll över Rysslands ekonomiska liv. Men snart berövades de sitt inflytande och sattes under den bolsjevikiska statens industriella ok. Slaveriet blev åter det ryska proletariats lott.

Hand i hand med detta fann jag, att folkets revolutionära tro var bruten, solidaritetsandan krossad och förståelsen för kamratskap och inbördes hjälp fullständigt förvrängd. Man måste ha bött i Ryssland och levat samman med folket i dess dagliga liv, man måste ha sett deras bittra missräkningar och förtvivlan för att tillfullo kunna inse de bolsjevikiska principernas och metodernas nedbrytande verkan, »nedbrytning», det var dock en gång det revolutionära Rysslands stolthet och ära.

Att ödeläggelse och terror ingå som moment i en revolution, vill jag inte förneka. Jag vet att i alla föregående stora politiska och sociala förändringar våldet varit nödvändigt. Amerika skulle alltså befinna sig under brittiskt herravälde, om inte de hjältemodiga kolonisterna hade vågat att med vapen bekämpa det brittiska tyranniet. Negerslaveriet skulle fortfarande vara en laglig institution i Förenta staterna, om inte John Browns stridsande funnits till. Jag har aldrig förnekat, att våldet är oundvikligt, och inte heller nu bestrider jag det. Likväl är det en stor skillnad på att använda våldet i en kamp såsom försvarsmedel och att göra terrorismen till en princip eller upphöja den till institutionell funktion och låta den få största betydelsen i den sociala striden. Sådan terrorism tillkommer kontrarevolutionärerna och blir i sig själv kontrarevolutionär.

Sällan har någon revolution utkämpats under utövandet av så ringa våld som den ryska revolutionen. Det skulle heller aldrig hava uppstått något rött skräckvälde, om folket och de kulturella krafterna ostörda fått i fortsättningen som i början kontrollera revolutionen. Detta ådagalades av den anda av kamratskap och solidaritet, som härskade i hela Ryssland under de första månaderna efter oktoberrevolutionen. Men den minoritet, som ansträngde sig till det yttersta för att skapa en absolut stat, har drivit fram terrorismen och förtrycket.

Det finns ännu en invändning mot min kritik över kommunisterna. Ryssland befinner sig i strejk, säger man, och det är omoraliskt av en revolutionär att taga parti emot arbetarna, när de befinna sig i strejk mot sina herrar. Detta är emellertid ren demagogi, som praktiseras av bolsjevikerna för att tysta ned kritiken.

Det är inte sant att det ryska folket är i strejk. I stället är sanningen den att det ryska folket blivit lockoutat, och att den bolsjevikiska staten, precis som de borgerliga industriherrarna, använt bajonetterna och kanonerna till att hålla folket utestängt. Beträffande bolsjevikernas tyranni, har detta blivit maskerat av ett hela världen oroande krigsrop. På det sättet hava bolsjevikerna lyckats förblinda massorna. Just därför att jag är revolutionär har jag vägrat att ställa mig på samma sida som den härskande klassen, vilken i Ryssland kallas kommunistiska partiet.

Intill slutet av mina sista dagar skall min plats i livet vara på de förtrycktas och lottlösas sida. Det är mig likgiltigt, om tyranniet utövas i Kreml eller något annat säte för de maktägande. Jag kunde inte göra någonting för det lidande Ryssland, medan jag var kvar i landet. Kanske kan jag göra en insats nu genom att framhålla lärdomarna av det ryska experimentet. Det är inte blott mitt intresse för det ryska folket, som tvingat mig till att skriva denna volym, utan är det mitt intresse för massorna i alla länder.

Massorna liksom de enskilda kunna visserligen inte så omedelbart lära sig något av andras erfarenheter. Men det är deras plikt, som vunnit dessa erfarenheter, att tala ut, om inte för något annat så av det skälet, att de inte kunna rättfärdiga sig själva och sina ideal, därest de understödja det stora bedrägeri, de kommit till insikt om.

I. Deporteringen till Ryssland

På natten den 21 december 1919 deporterades jag från Amerika tillsammans med tvåhundrafyrtioåtta andra politiska fångar. Ehuru det var allmänt bekant, att vi skulle deporteras, var det högst få som verkligen trodde, att Förenta staterna skulle så fullständigt ignorera sitt forna anseende såsom fristad för politiska flyktingar, av vilka en del levat och arbetat i Amerika i över trettio års tid.

Vad mig beträffar, blev beslutet att utvisa mig bekant redan 1909, när de federala myndigheterna företogo sig att beröva den man, vars namn givit mig medborgarrätt, hans borgerliga privilegier. Att regeringen i Washington väntade till 1917, är endast att hänföra till den omständigheten, att det psykologiska ögonblicket för slutspurten ännu inte var kommet. Det är möjligt, att jag skulle ha gjort dem rätten till att utvisa mig stridig under denna tid. Under den då rådande allmänna meningen skulle domstolarna förmodligen inte ha erhållit något stöd vid sina försök att på svekfullt sätt beröva mig mitt medborgarskap. Men det såg ingalunda otroligt ut, att Amerika redan då skulle ha velat nedlåta sig till att använda den tsaristiska metoden att deportera.

Vår antikrigsagitation verkade såsom att gjuta olja på den eld, som flammade upp 1917, och gav de federala myndigheterna det länge efterlängtade tillfället till att fullfölja de konspirationer, man påbörjat mot mig i Rochester, N. Y. 1909.

Det var den 5 december 1919, då jag höll en föreläsning i Chicago, som jag telegrafiskt överraskades av meddelandet att beslutet angående min deportering var avgjort. Frågan rörande mitt medborgarskap framställdes sedan till behandling av rätten, men blev naturligtvis förklarad ogiltig. Jag ämnade till att börja med vädja till högre instans, men beslutade mig till sist för att inte vidare bry mig om saken: Sovjet-Ryssland lockade mig som en vacker hägring!

Myndigheterna voro löjligt hemlighetsfulla beträffande vår deportering. Ända intill det sista ögonblicket höllos vi i fullständig okunnighet om tiden för avfärden. Men helt oväntat fram mot småtimmarna på natten den 21 december kom ett glatt budskap. Det liv och den rörelse, detta framkallade, var rentav överväldigande. Klockan var sex på morgonen den 21 december 1919, när vi under stark militärbevakning stego ombord på »Buford».

Under tjuguatta dagars tid voro vi fångar. Skyltvakter stodo vid våra hytt dörrar natt och dag, skyltvakter stodo uppställda på däck under de timmar på dagen, då vi tillätos att hämta frisk luft. Våra manliga kamrater voro inspärrade i mörka, fuktiga skrubbar och erhöilo en usel föda, och ingen av oss visste i vilken riktning vi skulle resa. Men likväl höllo vi humöret högt — Ryssland, det nya, fria Ryssland låg framför oss!

I hela mitt liv har Rysslands heroiska kamp för frihet varit såsom en fyrbåk för mig. Det revolutionära mål, som hägrat för dessa marterade män och kvinnor, vilka varken fångelser eller *katorga* kunnat kuva, har utgjort min inspiration under mina mörkaste stunder. När underrättelserna om februarirevolutionen flögo ut över världen, då längtade jag att få skynda till det land, som utfört detta underverk och befriat sitt folk från tsarismens sekelgamla ok. Men Amerika höll mig kvar. Det var tanken på trettio års kamp för mina ideal och tanken på mina vänner och kamrater, som gjorde att jag inte förmådde slita mig lös. Men jag skulle resa till Ryssland senare, tänkte jag.

Då kom Amerikas inträde i kriget och nödvändigheten av att förbliva trogen det amerikanska folket, som mot sin vilja drogs in i den rasande virveln. När allt kom omkring hade jag en stor skuld att betala. För min egen utveckling stod jag i tacksamhetsskuld till det bästa och ädlaste Amerika har, dess frihetskämpar och den kommande revolutionens söner och döttrar. Jag ville förbliva dem trogen. Men de vansinniga militaristerna gjorde ett snart slut på min verksamhet.

Så till sist var jag på väg till Ryssland, och allt annat var nästan utplånat från mitt intresse. Jag skulle med mina egna ögon få se *matuschka Rossija*, landet som befriats från politiska och ekonomiska härskares; den ryske *dubinuschan*, som bonden kallades, och hur han rest sig ur stoftet; den ryske arbetaren, den moderne Simson, som i ett svep med sin jättearm drog omkull det fallfärdiga samhällets stödjepelare. De tjuguatta dagarna ombord å vårt flytande fängelse förgingo liksom i en slags trance. Jag var knappast medveten om vad som hände runtomkring.

Slutligen nådde vi Finland, genom vilket land vi voro tvungna att resa i förseglade vagnar. Vid den ryska gränsen möttes vi av en kommitté från sovjetregeringen. Ordförande för kommittén var Zorin. De hade kommit för att hälsa de första politiska flyktingar, som utvisats från Amerika på grund av sina åsikter.

Det var en kall dag och marken var täckt med snö, men i våra hjärtan var det vår. Snart skulle vi få skåda det revolutionära Ryssland! Jag ville helst vara ensam, när jag beträdde den heliga marken: spänningen inom mig var för stor och jag fruktade, att jag inte skulle kunna behärska mina känslor. När jag nådde gränsen, var det första entusiastiska mottagandet, som ägnats flyktingarna, undanstökat, men platsen var ännu liksom överlastad med intensiva känslor. Vördnad och ödmjukhet behärskade vår grupps medlemmar, vilka i Förenta staterna behandlats såsom förbrytare, men här mottogos såsom kära bröder och kamrater och hälsades välkomna av de röda soldaterna, Rysslands befriare.

Från gränsen fördes vi till en by, varest ett annat mottagande hade förberetts. Det var en mörk sal, så fullpackad av människor, att man höll på att kvävas. Talartribunen var upplyst medelst tagljus och dekorerad med en jättestor röd fana. Uppe på scenen befann sig en grupp kvinnor klädda i svarta nunnedräkter. Jag stod liksom i en dröm under andlös tystnad. Plötsligen ljöd en röst genom salen. Den slog liksom klangen av metall mot mina öron och verkade så obesjälad, fast den talade om det ryska folkets stora lidande och om revolutionens fiender. Sedan var det andra som höllo hälsningstal till publiken, men mitt intresse var helt fångat av de svartklädda kvinnorna och deras anleten, som spöklikt avtecknade sig i det gula skenet. Voro dessa kvinnor verkliga nunnor? Hade revolutionen till och med genomträngt vidskepelsens murar? Det föreföll mig så sällsamt och fascinerande.

Till sist befann jag mig själv i talarstolen. Jag kunde endast liksom mina kamrater med några ord förklara, att jag inte hade kommit till Ryssland för att undervisa; jag hade kommit för att lära mig något, för att vinna erfarenheter och återfinna förhoppningarna på revolutionen och offra mitt liv på dess altare.

Efter detta möte eskorterades vi till tåget, som väntade för att avgå till Petrograd. Kvinnorna i de svarta kläderna började sjunga Internationalen, och hela publiken stämde in i sången. Jag befann mig i kupén tillsammans med vår värd, Zorin, som hade levat i Amerika och talade flytande engelska. Han talade entusiastiskt om sovjetregeringen och dess underbara verk. Hans samtal var mycket upplysande, men det var en sats, som slog mig med en misstanke.

När han talade om sitt partis politiska organisation, anmärkte han: »Tammany Hall har ingenting emot oss, och vad beträffar Boss Murphy, så skulle vi kunna lära honom både ett och annat.» Jag trodde att mannen skämtade. Vad slags förhållande kunde det finnas mellan Tammany Hall, Boss Murphy och sovjetregeringen?

Jag gjorde förfrågningar angående våra kamrater, som hade skyndat sig från Amerika vid de första underrettelserna om revolutionen. Många av dem hade dött vid fronten, meddelade mig Zorin, och andra arbetade för sovjetregeringen. Och Shatov? William Shatov var en briljant talare och duktig organisatör. Han var en välkänd personlighet i Amerika och biträdde oss ofta i vårt arbete. Vi hade skickat honom ett telegram från Finland och voro mycket förvånade över att han uraktlät att svara. Varför kom inte Shatov och mötte oss? »Shatov måste resa till Sibirien, där han skall taga hand om ministerposten vid järnvägarna», sade Zorin.

I Petrograd mottog vår grupp åter en offentlig hyllning. Härefter fördes de deporterade till det berömda Tauridepalatset, varest de skulle få kost och logi över natten. Zorin frågade mig och Alexander Berkman, om vi ville bli gäster hos honom. Vi stego in i den väntande bilen. Staden var mörk och öde; inte en levande själ syntes någonstades till. Vi hade icke åkt långt, förrän vagnen plötsligen stannades och ett elektriskt ljus strålade mot våra ögon. Det var en milissoldat, som fordrade lösen. Petrograd hade nyligen slagit tillbaka Judenitschs angrepp och befann sig fortfarande i belägringstillstånd. Samma procedur upprepades ofta under resan. Strax innan vi nådde vår bestämmelseort, passerade vi en upplyst byggnad. »Det är vår polisstation», förklarade Zorin, »men vi ha bara några få fångar där nu. Dödsstraffet är avskaffat, och vi hava nyligen tillkännagivit en allmän politisk amnesti.»

Strax därpå stannade bilen. »Sovjeternas Första Hus», sade Zorin, »bostad för de mest aktiva medlemmar i vårt parti.» Zorin och hans hustru bebodde två rum, enkelt men komfortabelt möblerade. Te och förfriskningar serverades, och vårt värdfolk underhöll oss med fångslande redogörelser för det underbara försvaret, som Petrograds arbetare hade organiserat mot Judenitschs krafter. Med vilket hjältemod männen och kvinnorna och till och med barnen hade stormat fram för att försvara den röda staden! Vilken beundransvärd självdisciplin och vilket utmärkt samarbete proletariatet hade ådagalagt! Aftonen förflöt under erinringar om dessa minnen, och jag skulle just till att draga mig tillbaka till det rum som anvisats mig, då en ung kvinna anlände och presenterade sig såsom svägerska till »Bill» Shatov. Hon hälsade oss hjärtligt och bad oss komma

upp till hennes syster, som bodde i våningen ovanpå. När vi kommo ditupp blev jag omfamnad av Bill, den muntre och glade Bill själv. Så konstigt att Zorin berättat mig, att Shatov rest till Sibirien. Vad menade han med det? Shatov förklarade, att han hade fått order om att icke möta oss vid gränsen, därför att man ville undvika, att han gav oss det första intrycket av Sovjet-Ryssland. Han hade fallit i onåd hos regeringen och skulle sändas till Sibirien i egentlig landsförvisning. Hans resa hade blivit uppskjuten, och därför hade vi ännu haft turen att träffa honom.

Vi tillbringade åtskillig tid tillsammans med Shatov, innan han lämnade Petrograd. Hela dagar lyssnade jag till hans skildringar av revolutionen, dessa ljusa och dess mörka sidor samt den tendens till utveckling i riktning mot höger som bolsjevikerna visade. Shatov höll emellertid fast vid att det var nödvändigt, att alla revolutionära element samarbetade med den bolsjevistiska regeringen. Naturligtvis hade kommunisterna begått många misstag, men vad de gjort hade varit oundvikligt; de hade tvingats därtill genom de allierades ingripanden och blockaden.

Några dagar efter vår ankomst bad Zorin mig och Alexander Berkman att följa med honom till Smolny. Smolny, som förut varit pensionsskola för aristokratiens döttrar, hade blivit ett centrum för revolutionära händelser. Nästan varje sten i huset hade spelat sin roll. Nu var det säte för Petrograds styrelse. Jag fann platsen starkt bevakad och den gav ett intryck som av en bikupa för tjänstemän och regeringens ämbetsmän. Tredje internationalens departement var särskilt intressant. Det var Zinovjevs domän. Storslagenheten i allt gjorde ett starkt intryck på mig.

Sedan han visat oss omkring, bjöd Zorin oss in i Smolnys matsal. Måltiden bestod av god soppa, kött och potatis, bröd och te – en rasande god måltid i det svältande Ryssland, tänkte jag.

Vår grupp av deporterade inkvarterades i Smolny. Jag var orolig över mina reskamrater, två flickor, som hade delat hytt med mig ombord på »Buford». Jag önskade att få taga dem med mig tillbaka till Sovjets Första Hus. Zorin skickade bud efter dem. De anlände, men voro på det högsta upprörda och berättade oss, att hela gruppen av deporterade hade blivit satt under militärbevakning. Dessa nyheter voro obehagliga. De som förvisats från Amerika på grund av sina politiska uppfattningar voro nu åter fångar i det revolutionära Ryssland – tre dagar efter sin ankomst dit! Vad hade då hänt?

Vi vände oss till Zorin. Han tycktes bliva förlägen. »Det måste vara något misstag», sade han och började omedelbart göra efterfrågningar. Man förklarade, att fyra vanliga kriminella förbrytare hade påträffats bland de av Förenta staternas regering deporterade politiska fångarna, och därför hade man ställt hela gruppen under bevakning. Denna åtgärd tycktes mig oriktig och opåkallad. Det var min första lektion i bolsjevistiska metoder.

II. Petrograd

Mina föräldrar hade flyttat till S:t Petersburg, när jag var tretton år gammal. Under uppfostran i en tysk skola i Königsberg och under inflytande av den preussiska hållningen gentemot allt ryskt hade jag vuxit upp i en atmosfär av ovilja gentemot Ryssland. Jag avskydde framför allt de fruktansvärda nihilisterna, som hade mördat tsar Alexander II, vilken var så god och mild, enligt vad jag fått lära. S:t Petersburg var för mig någonting ont. Men stadens glada liv, dess muntra nöjen och glans förjagade snart mina barnsliga föreställningar och kom staden att te sig som en vacker dröm. Sedan väcktes min nyfikenhet för det revolutionära mysteriet, vilket tycktes liksom hänga över alla och envar och om vilket ingen vågade tala. När jag fyra år senare tillsammans med min syster reste till Amerika, var jag icke längre den tyska Gretchen för vilken Ryssland var ett ont spöke. Hela min själ hade blivit förvandlad, och fröet till vad som skulle bli min livsuppgift var sått. I synnerhet stannade S:t Petersburg i mitt sinne som en tavla full av liv och mystik.

Jag återfann Petrograd år 1920 såsom en helt annan plats. Den var lagd nästan helt i ruiner, som om en orkan hade sopat fram över den. Husen sågo ut som gamla nedbrutna gravmonument på en försummad och bortglömd kyrkogård. Gatorna voro smutsiga och öde, allt liv hade försvunnit från dem. Befolkningen i Petrograd uppgick före kriget till ett antal av nära två miljoner, år 1920 hade siffran sjunkit till femhundra tusen. Människorna vandrade omkring som levande lik; bristen på födoämnen och bränsle undergrävde så småningom staden; den grymma döden hade satt sin klo i dess hjärta. Utmärglade och förfrusna män, kvinnor och barn piskades av samma gissel, behovet att söka ett stycke bröd eller en vedpinne. Det var en hjärteskärande syn om dagen, och tanken därpå en tyngande börda om natten. I synnerhet voro nätterna under de första månaderna i Petrograd fruktansvärda. Den fullkomliga stillheten i den stora staden verkade förlamande. Den rentav plågade mig, denna hemska tyngande tystnad, endast då och då avbruten av några skott. Jag låg vaken och försökte utforska mysteriet. Sade icke Zorin att dödsstraffet hade avskaffats? Varför då detta skjutande? Tvivel störde mitt sinne, men jag försökte förjaga det. Jag hade kommit för att lära.

Mycket av mina första kunskaper om och intryck av oktoberrevolutionen och de händelser som följde på denna, mottog jag av Zorins. Som jag redan nämnt, hade båda varit i Amerika, talade engelska och voro mycket ivriga i att upplysa mig om revolutionens historia. De voro hängivna den stora saken och arbetade mycket hårt, i synnerhet Zorin, som var sekreterare i sitt partis Petrogradkommitté, och dessutom redigerade den dagliga »Krasnaja Gazeta» samt deltog i en hel del andra uppgifter.

Det var genom Zorin jag första gången fick höra talas om den sagolika gestalten Makhno. Jag fick veta, att denne var en anarkist, som under tsarens tid blivit dömd till *katorga*. Sedan han genom februarirevolutionen frigivits, hade han blivit ledare för en bondearmé i Ukraina samt visat sig utmärkt duktig och djärv och presterat ett gott arbete i och för revolutionens försvar. Under någon tid samarbetade Makhno med bolsjevikerna och bekämpade de kontrarevolutionära styrkorna. Men så blev han oense med bolsjevikerna, och nu bekämpar han dem med sin armé, som rekryterats bland banditelementen. Zorin meddelade, att han varit en av de kommitterade, som sänts till Makhno för att åvägabringa ett samförstånd. Men Makhno ville inte ta sitt förnuft tillfång. Han fortsatte sin kamp mot sovjet och betraktades som en farlig kontrarevolutionär.

Jag var inte i tillfälle till att kontrollera uppgifterna, och jag var långtifrån att vilja misstro Zorins. Båda föreföllo mig högst ärliga. De ägnade sig helt åt sitt arbete och framträdde som typer för religiösa fanatiker, som äro redo till att bränna kättare, men också äro lika beredda på att offra sina egna liv för sakens skull. Deras enkla levnadssätt gjorde ett starkt intryck på mig. Eftersom Zorin innehade en ansvarsfull ställning, kunde han ha erhållit särskild ranson, men de levde ändå mycket fattigt. Deras kvällsmål bestod oftast av blott sill, svart bröd och te. Jag tyckte det var särskilt beundransvärt, alldenstund Lisa Zorin just vid denna tid var i grossess.

Två veckor efter min ankomst till Ryssland, erhöll jag inbjudan till att övervara en fest i Vinterpalatset till minne av Alexander Herzen. Den vita marmorhallen, i vilken festen avhölls, tycktes ytterligare skärpa den bistra kylan, men de närvarande bekymrade sig inte om den genomträngande kolden. Självt var jag helt och hållet upptagen av tanken på den enastående situationen: Alexander Herzen, en av de mest hatade revolutionärerna på sin tid, ärades nu i Vinterpalatset! Ofta förut hade Herzens ande banat sig väg in i Romanovs hus. Det var när »Kolokol», som publicerades i utlandet och strålade med glansen av Herzens och Turgenjeffs geni, på något mystiskt sätt hade kommit in i palatset och upptäcktes på tsarens skrivbord. Nu funnos tsarerna icke längre till, men Herzens ande hade stigit upp och bevittnade förverkligandet av den dröm, som hysts av Rysslands stora män.

En afton underrättades jag om att Zinovjev hade återvänt från Moskva och ville träffa mig. Han anlände ungefär vid midnattstid. Han såg mycket trött ut och blev ideligen störd av angelägna ärenden. Vårt samtal var av allmän natur; den svåra situationen i Ryssland, bristen på livsmedel och bränsle, som då var särdeles bitter, och till sist talade vi om situationen i Amerika. Zinovjev var synnerligen angelägen om att få veta, »hur snart revolutionen kunde väntas i Förenta staterna». Han gjorde inte något bestämt intryck på mig, men jag hade en förnimmelse av att det var något som fattades hos mannen, fast jag vid den tiden inte kunde avgöra vad det var.

En annan kommunist, som jag ofta träffade under de första veckorna, var John Reed. Jag hade varit bekant med honom i Amerika. Han bodde nu i Astoria, arbetade strängt och gjorde förberedelser till sin återresa till Förenta staterna. Han skulle resa genom Lettland och tycktes vara mycket orolig för vad som förestod. Han hade varit i Ryssland under oktoberdagarna, och detta var hans andra besök. Liksom Shatov höll även han fast vid att de mörka sidorna av bolsjevikregimen voro oundvikliga. Han hyste en glödande tro på att sovjetregeringen skulle lämna de trånga partilinjerna och att den snart skulle upprätta det kommunistiska allmänvälståndet. Vi tillbringade mycken tid tillsammans och diskuterade situationens olika faser.

Hitintills hade jag inte träffat någon av anarkisterna, och deras uraktlåtande att besöka mig förvånade mig verkligen. En dag kom en vän, som jag känt i Förenta staterna, och frågade, huruvida jag ville träffa en del medlemmar av en anarkistisk organisation. Jag var genast med därom. Av dessa anarkister fick jag en framställning av den ryska revolutionen och bolsjevikregimen, som var helt annorlunda än det jag Rade hört förut. Det var så obehagligt överraskande, så fruktansvärt, att jag inte kunde tro det. De inbjödo mig till att bevista ett litet möte, som de skulle sammankalla för att kunna framlägga sina synpunkter för mig.

Följande söndag gick jag till sammanträdet. När jag passerade Nevsky Prospekt, nära Liteinygatan, råkade jag på en grupp kvinnor, som huttrande skockat sig tillsammans för att söka skydda sig mot kölden. De voro omgivna av soldater, pratade och gestikulerade.

Dessa kvinnor, fick jag veta, voro prostituerade, som sålde sig för ett pund bröd, ett stycke tvål eller choklad. Soldaterna voro de enda som kunde köpa dem, emedan de hade extra ransoner. Prostitution i det revolutionära Ryssland? frågade jag mig. Vad gör den kommunistiska regeringen för dessa olyckliga? Vad gör arbetarnas och böndernas sovjet? Min ledsagare smålog sorgset. Sovjetregeringen hade stängt alla prostitutionsnästen och försökte nu driva kvinnorna bort från gatorna, men kölden och hungern drev dem tillbaka igen; och dessutom så måste man tillmötesgå soldaterna. Det var alltför hemskt, alltför otroligt, och likväl var det sant, likväl funnos de där — dessa skälvande varelser och deras köpare, revolutionens röda försvarare.

»Det är de förbannade kontrarevolutionärerna och blockaden, som bära skulden», sade min ledsagare. Å, ja, det är kontrarevolutionärerna och blockaden, som äro ansvariga, lugnade jag mig själv. Jag försökte fördriva tanken på den sorgliga gruppen, men den trängde sig åter in på mig. Jag kände att någonting brast inom mig.

Slutligen kommo vi till anarkisternas kvarter. Det var ett förfallet hus på en snuskig bakgård. Jag kom in i ett litet rum, fyllt av män och kvinnor. Anblicken av det hela återkallade i minnet en bild från tiden för trettio år sedan, när anarkisterna i Amerika, förföljda och jagade från plats till plats, voro tvungna till att träffas i en mörk lokal på Orchard Street i New York, eller i ett smutsigt rum på en saloon. Det var i det kapitalistiska Amerika. Men detta var i det revolutionära Ryssland, som anarkisterna hjälpt till att befria! Varför voro de tvungna till att mötas i hemlighet och på en sådan plats?

Den kvällen och följande dag lyssnade jag till redogörelser för hur bolsjevikerna förrätt revolutionen. Arbetare från Balticfabrikerna talade om sitt slaveri. Kronstadts sjömän tolkade med bitter indignation sin förtrytelse gentemot de människor, som de hjälpt till makten, och som nu blivit deras härskare. En av talarna hade av bolsjevikerna dömts till döden på grund av sina anarkistiska idéer, men han hade flytt undan och levde nu illegalt. Han relaterade hur man fråntagit sjömännen deras rätt till att ha egna råd och hur varje livsyttring censurerades. Andra talade om den röda terrorn och förtrycket i Moskva, vilket resulterade i att en bomb kastades in i lokalen, där kommunistiska partiets Moskvasektion var församlad i september 1919. Man talade vidare om överfyllda fängelser och den terror, som utövades gentemot arbetarna och bönderna.

Jag lyssnade med största otålighet, ty allting inom mig reste sig emot dessa anklagelser. Någon hade naturligtvis tagit fel, men kanske att det var de, mina kamrater, som hade tagit fel, tänkte jag. De voro oresonliga och otåliga i väntan på omedelbara resultat. Var inte våldet oundvikligt under en revolution, och var det inte

påtvingat bolsjevikerna av kontrarevolutionärerna? Mina kamrater voro indignerade. »Förkläd dig själv, så att bolsjevikerna inte känna igen dig, tag så en broschyr av Krapotkin och försök att dela ut den vid ett sovjetmöte! Du skall då få se om vi talat sanning eller ej. Lämna framför allt Sovjets Första Hus. Lev bland folket, och du skall snart få alla de bevis du behöver!»

Hur barnsligt och löjligt obetydligt föreföll inte allt detta i betraktan av den världshändelse, som ägt rum i Ryssland. Nej, jag kunde inte uppskatta deras historier. Jag ville vänta och studera förhållandena. Men mitt sinne var i uppror, och nätterna blevo oroligare än förut.

Så kom en dag, då jag fick ett tillfälle till att bevista ett möte, som hölls av Petrograds sovjet. Det skulle bli en fest av dubbel betydelse, ty dels skulle man hedra Karl Radeks återkomst till Ryssland, dels skulle man mottaga Joffes rapport över fredsförhandlingarna med Estland. Som vanligt var jag i sällskap med Zorins. Mötet hölls i Tauridepalatset, där den ryska duman fordom sammanträdde. Varje ingång till palatset bevakades av soldater. Tribunen var omgiven av soldater, som skyldrade med sina gevär. Salen var fylld till trängsel. Jag befann mig uppe på tribunen, varifrån jag kunde överblicka havet av anleten nedanför. Så utsvultna och härjade de sågo ut dessa folkets söner och döttrar, det röda Petrograds hjältar! Hur hade de icke lidit och försakat för revolutionens skull. Jag kände mig så ringa inför dem.

Zinovjev var ordförande. Sedan publiken på stående fot sjungit Internationalen, öppnade Zinovjev mötet. Hans röst är hög och gäll och saknar djup. I det ögonblick jag hörde honom tala, fann jag vad det var, jag hade saknat hos honom vid vårt första sammanträffande — det var djup och karaktärsstyrka, som fattades honom. Härefter talade Radek. Han var kvick, vitsig och sarkastisk och betygade ironiskt sin vördnad för kontrarevolutionärerna och vitgardisterna. Det var en intressant människa och en intressant hälsning.

Joffe såg ut som den verkliga diplomaten. Vägödd och välvårdad som han var, tycktes han då inte passa i denna församling. Han talade om fredsvillkoren med Estland, vilket mottogs med hänförelse av auditoriet. Ja, förvisso önskade dessa människor fred. Om den någonsin skulle komma till Ryssland?

Till slut talade Zorin, utan tvivel den duktigaste och mest övertygande av aftonens talare. Sedan förklarades diskussionen fri. En mensjevik begärde ordet. Omedelbart bröt ett våldsamt larm löst. Man skrek sådana ord som »Förrädare!» »Koltjack!» och »Kontrarevolutionär!» från alla håll i salen och till och med från tribunen. Jag tyckte, att det var ett för en revolutionär församling ovärdigt handlingssätt.

Under vägen hem talade jag med Zorin om saken. Han skrattade. »Fri yttranderätt, det är en borgerlig fördom», sade han. »Under en revolutionär period kan det inte finnas någon fri yttranderätt.» Jag tvivlade åtskilligt på detta argument, men jag kände, att jag inte hade någon rätt till att döma. Jag var ju en nykomling, medan folket i Tauridepalatset hade offrat och lidit så mycket för revolutionen. Jag hade ingen rätt till att döma.

III. Störande tankar

Dagarna gingo, men varje dag medförde nya konflikter, som störde tankarna och känslorna. Något som grep mig mest var den orättvisa, som jag bevittnade i min omedelbara omgivning. Jag fick veta, att de ransoner, som tilldelades hyresgästerna i Sovjets Första Hus (Astoria), voro mycket större än dem som fabriksarbetarna erhö. Förvisso voro de inte tillräckliga att leva på – men ingen i Astoria levde heller på enbart dessa ransoner. De medlemmar av det kommunistiska partiet, som voro inkvarterade i Astoria, arbetade i Smolny, och ransonerna i Smolny voro de bästa i Petrograd.

Dessutom var handeln inte helt och hållet förbjuden vid denna tid. Marknadshandlarna gjorde lukrativa affärer, men ingen var i stånd till eller villig till att tala om för mig varifrån köpkraften kom. Arbetarna kunde inte köpa smör, som kostade tvåtusen rubler per pund, eller socker, som kostade tretusen, och kött, som kostade ettusen rubler per pund. Orättfärdigheten framträdde starkast i Astorias kök. Jag gick ofta dit, ehuru det var en hel tortyr att tillaga en måltid. Det var en rasande strid om varje kvadrattums plats på spisel. Med glupska blickar tittade kvinnorna efter, om någon hade något extra i grytan, och ett fruktansvärt bråk och skrik uppstod, då någon fiskade upp en bit kött ur grannens gryta. Men det fanns ett försonande drag i bilden – det var tjänarna, som arbetade i Astoria. De voro ingenting annat än tjänare, fast de kallades kamrater, och de kände bittert orättvisan. För dem var revolutionen blott en teori, som skulle komma att realiseras senare. Att detta redan var en faktor att räkna med, blev jag en dag fullt medveten om.

Ransonerna utdelades vid kommissariatet, men var och en måste hämta dem själv. En dag, när jag stod och väntade i den långa kön, kom en bondflicka och begärde att få ättika. »Ättika! Vem är det som skall ha sådan lyx?» skrek flera kvinnor. Det visade sig, att flickan var Zinovjevs tjänstflicka. Hon talade om honom som sin »herre», vilken arbetade mycket strängt och därför var berättigad till något extra. Med ens bröt en storm av förtrytelse lös. »Herre! Är det för dem vi ha gjort revolution, eller var det för att avskaffa herrarna? Zinovjev har inte gjort mer än vi och har inte rätt att få något mer än vi!»

Dessa arbetarkvinnor voro råa, till och med brutala, men deras rättfärdighetskänsla var instinktiv. Revolutionen var för dem en livets grundprincip. De sågo orättvisan vid varje steg de togo, och de harmades bittert däröver. Jag var alldeles upprörd. Men jag försökte övertyga mig själv om att Zinovjev och de andra kommunistiska ledarna inte utnyttjade sin makt till själviska intressen. Det var bristen på livsmedel och bristen på en effektiv organisation, som gjorde det omöjligt att försörja alla lika, och naturligtvis var det blockaden och inte bolsjevikerna, som bar skulden till det hela. Det var de allierade interventionisterna, som sökte gripa Ryssland i strupen, vilka utgjorde orsaken till missförhållandena.

Varje kommunist som jag träffade, upprepade oupphörligen denna tanke, och till och med en del av anarkisterna vidhöll den. Den lilla gruppen, som var fientlig mot sovjetregeringen, var inte övertygande nog. Men hur skulle jag kunna låta denna förklaring gälla även för en del historier, som jag varje dag fick erfara, nämligen sådana som berättade om systematisk terrorism, hänsynslös förföljelse och undertryckningar gentemot andra revolutionära element?

Ett annat förhållande som gjorde mig helt bestört, var att marknadstorgen voro rikligt försedda med kött, fisk, tvål och potatis och till och med skodon, varje gång ransonerna delades ut. Hur kommo dessa varor ut på torgen? Alla människor talade om det, men ingen tycktes veta hur det gick till.

En dag var jag inne i en urmakarbutik, då en soldat kom in. Han samtalade med butiksinnehavaren på yiddish och berättade, att han just återkommit från Sibirien med en laddning te. Om urmakaren ville ta en femtio pund? Teet betingade ett högt pris vid denna tid – ingen förutom de privilegierade skulle kunna tillåta sig en sådan lyx. Men naturligtvis skulle urmakaren köpa teet. När soldaten gått, frågade jag butiksinnehavaren, om han inte trodde, att det var en alltför stor risk att förmedla sådana illegala affärer så där öppet. Jag råkar nämligen förstå yiddish, förklarade jag för honom. Fruktade han inte, att jag kunde rapportera honom? »Det betyder ingenting», svarade mannen nonchalant, »tjekan känner till alltsammans – och får sin procent av både soldaten och mig.»

Jag började misstänka att mycket av orsakerna till det onda fanns även inom Ryssland och inte bara kom utifrån. Men jag resonerade dock som så att polistjänstemän och detektiver ta emot mutor överallt. Det är en vanlig sjukdom hos denna kategori av människosläktet. Här i Ryssland, varest bristen på livsmedel och tre års umbäranden och nöd gjort de flesta till mutkolvar, var tjuveriet oundvikligt. Bolsjevikerna försökte att undertrycka det med järnhand. Hur skulle man då kunna anklaga dem? Men trots mina bästa ansträngningar

kunde jag inte nedtysta mina tvivel. Jag sökte finna något moraliskt stöd, något tillitsfullt ord, något som kunde sprida ett förklarande ljus över de störande frågorna.

Det föll mig in att skriva till Maxim Gorki. Han skulle kunna hjälpa mig. Jag gjorde honom uppmärksam på hans egen bestörtning och hans missräkningar, då han engång kom till Amerika på besök. Han hade kommit i tron på landets demokrati och liberalism, och i stället hade han funnit intolerans och brist på gästvänlighet. Jag var övertygad om att Gorki skulle förstå den strid, som pågick inom mig, ehuru fallet inte var detsamma som hans. Skulle han vilja träffa mig? Två dagar därefter erhöll jag ett kort meddelande, vari han bad mig besöka honom.

Jag hade beundrat Gorki sedan många år tillbaka. Han var det levande beviset för min övertygelse, att den skapande konstnären inte kan underkuvas. Gorki, folkets son, parian, hade tack vare sin begåvning blivit en av världens främste, en som med sin penna och tack vare sin djupa människokänedom tolkat de av samhället utstötta varelsernas människovärde. Under flera års tid hade jag gjort föreläsningsresor i Amerika och tolkat Gorkis ande för det amerikanska folket och påvisat storheten och skönheten och det mänskliga hos mannen och hans verk. Nu skulle jag få träffa honom och genom honom få en inblick i Rysslands sammansatta själsliv!

Jag fann dörren i huvudingången till hans hus igenspikad, och det tycktes inte finnas någon ingång alls. Jag var i förtvivlan nära att giva upp försöket, då en kvinna pekade på en mörk trappuppgång. Jag steg upp för trappan och knackade på första dörr jag såg. Den öppnades, och jag nästan bländades för ett ögonblick av ljuset och ångan, som strömmade ut från ett överhettat kök. Sedan fördes jag in i en stor matsal. Den var dåligt upplyst, kall och ogemytlig i trots av att en brasa brann därinne och en stor samling holländskt porslin var placerad kring väggarna. En av de tre kvinnor, som jag observerat i köket, satte sig vid bordet bredvid mig och låtsades läsa en bok, men hela tiden betraktade hon mig i smyg. Det var en obehaglig halvtimme jag fick vänta.

Men så kom Gorki. Han var lång, utmärglad, hostade och såg sjuk och uttröttad ut. Han förde mig in i sitt studierum, som var halvmörkt och verkade tryckande. Knappt hade vi satt oss, förrän dörren öppnades och en ung kvinna, vilken jag inte observerat förut, kom in och bragte honom ett glas med en mörk dryck, tydligen någon medicin.

Nu ringde det i telefonen, och ett par minuter därefter kallades Gorki ut från rummet. Jag insåg att jag inte skulle bli i tillfälle att få tala närmare med honom, och då han kom tillbaka, observerade han förmodligen min missräkning. Vi kommo överens om att uppskjuta vårt samtal, tills ett mera ostört tillfälle yppade sig. Han följde mig till dörren, och som jag skulle gå sade han: »Ni borde besöka baltiska flottan. Kronstadtsflottisterna äro nästan allasammans instinktiva anarkister. Ni kunde finna ett stort verksamhetsfält där.» Jag smålog. »Instinktiva anarkister?» sade jag, »det menas, att de äro ofördärvade av förutfattade meningar eller falska tolkningar samt mottagliga för... är det det ni menar?» »Ja, det är just det jag menar», svarade han.

Intervjun med Gorki gjorde mig nedslagen. Icke heller blev vårt andra sammanträffande mer tillfredsställande. Det var under min första resa till Moskva. Med samma tåg reste Radek, Demyan Bedny, den populära bolsjevikskalden, och Zipperovitch, som då var ordförande för Petrograds fackföreningar. Vi befunno oss i samma vagn, vilken reserverats för de bolsjevikiska ämbetsmännen och statens dignitärer. Det var en stor och komfortabel vagn. Däremot måste det »gemena folket», ickekommunisterna, som saknade allt inflytande, bokstavligen kämpa sig fram för att få plats i de små och alltid överfulla vagnarna. Jag fördrev tiden under resan med att diskutera de ryska förhållandena tillsammans med Zipperovitch, en vänlig man med ett övertygande sätt, och Demyan Bedny, en stor karl med ett plump utseende. Radek skildrade sina erfarenheter i Tyskland och de tyska fångelserna.

Jag erfor att även Gorki var med på tåget och blev glad åt att få ännu ett tillfälle till att tala med honom, då han kallade på mig. En sak som framför allt sysselsatte mina tankar vid denna tid, var en artikel, som publicerats i Petrogradtidningen »Pravda» några dagar innan vi reste. Den behandlade frågan om moraliskt defekta barn, och artikelförfattaren yrkade på att dessa skulle inspärras i fångelse. Ingenting av vad jag sett eller hört under mina sex veckor i Ryssland hade verkat så upprörande på mig som denna brutala och antikverade uppfattning beträffande barnen och deras uppfostran. Jag var mycket angelägen om att få veta, vad Gorki tänkte om saken. Naturligtvis var han motståndare till fångelser för moraliskt defekta; han förfäktade i stället införandet av förbättringsanstalter.

»Vad menar ni med 'moraliskt defekta'?» frågade jag. »Vår ungdom är ett resultat av en hejdlös alkoholism och utbredningen av syfilis under det rysk-japanska kriget. Det kan inte uppstå annat än moralisk bristfällighet genom en sådan avel», svarade han. Jag framhöll, att moralen växlar med förhållandena och klimatet och att därest man inte tror på teorin om människornas fria vilja, så kan man inte betrakta moralen såsom någonting bestämt. Vad beträffar barnen, så är deras ansvarskänsla mycket primitiv och sakna de social anda. Men Gorki envisades med sin uppfattning, att ett farligt moraliskt fördärv var utbrett bland barnen och att sådant måste isoleras.

Sedan förde jag fram det problem, som bekymrade mig mest. Hur förhöll det sig med förföljelserna och terrorismen – voro alla dessa ohyggligheter oundvikliga eller låg det något skuld i själva bolsjevismen? Bolsjevikerna begingo misstag, men de gjorde så gott de kunde, förklarade Gorki torrt. Man kunde inte mer begära, mente han.

Jag erinrade mig en viss artikel av Gorki, vilken publicerats i hans tidning »Nytt liv», och som jag läst i fängelset i Missouri. Det var en nedgörande kritik över bolsjevismen. Starka skäl måste hava förelegat, innan Gorki kunnat ändra uppfattning så fullständigt. Kanske hade han rätt. Jag måste vänta och se. Jag måste studera förhållandena, jag måste få tag på verkliga fakta. Framför allt måste jag själv se bolsjevismen i verksamhet.

Vi talade om dramatisk konst. Vid mitt första besök hade jag tillfälligtvis visat Gorki ett annonskort för de föreläsningar om dramatisk konst, som jag hållit i Amerika. John Galsworthy var en av de författare, jag vid dessa tillfällen behandlat. Gorki uttryckte sin förvåning över att jag betraktade Galsworthy såsom konstnär. Enligt hans mening kunde Galsworthy inte jämföras med Bernard Shaw. Jag hade en motsatt uppfattning. Inte därför att jag underskattade Shaw, men jag ansåg, att Galsworthy som konstnär var större. Nu märkte jag, att Gorki blev irriterad, och som hans hackiga hosta tog vid, avbröt jag diskussionen, och snart lämnade han mig. Jag förblev alldeles förstämnd efter intervjuen. Den gav mig ingenting.

När vi kommo in på stationen i Moskva, hade min ledsagare, Demyan Bedny, försvunnit, och där stod jag på plattformen med alla mina grejor. Men Radek kom till min undsättning. Han kallade på en vaktmästare och tog mig och mitt bagage med in i sin bil, som väntade utanför. Han bjöd mig hem till sin bostad i Kreml. Där mottogs jag mycket hjärtligt av hans hustru och blev bjuden på middag. Sedan tog Radek itu med den svåra uppgiften att skaffa mig ett rum på Hotell National. Trots allt sitt inflytande tog det flera timmar för honom, innan han lyckats skaffa mig ett rum.

Radeks luxuösa våning, tjänstflickan, den storartade middagen – allt sådant tycktes mig märkvärdigt för att vara i Ryssland. Men Radeks kamratliga sätt och hans hustrus gästvänlighet var något välkommet för mig. Utom hos Zorins och Shatovs hade jag inte erfarit något liknande. Men nu kände jag, att vänlighet, sympati och solidaritet fanns i Ryssland ännu.

IV. Moskva: de första intrycken

Att komma från Petrograd till Moskva är som att plötsligen bli förflyttad från en ödemark till ett verksamt liv, så stor är skillnaden. När jag kom ut på den öppna platsen framför huvudstationen i Moskva, blev jag förvånad över att se ett rörligt folkliv, droskor och hotellvaktmästare. En lika livlig bild erbjöd sig hela vägen från stationen till Kreml. Gatorna voro uppfyllda av män, kvinnor och barn. Nästan alla buro de ett stort knyte eller drogo de på en lastad kälke. Här fanns liv och rörelse till skillnad från den stillhet, som tryckte mig i Petrograd.

Strax observerade jag en militärparad i staden och dessutom ett tjugotal män, som voro klädda i läderuniformer och försedda med vapen i sina bälten. »Det är tjekamännen, vår extraordinära kommission», förklarade Radek. Jag hade hört talas om tjekan förut. I Petrograd talade man om den med fruktan och hat. Men soldaterna och tjekisterna visade sig aldrig så mycket eller så öppet i staden vid Nevan. Här i Moskva såg man dem överallt. Deras närvaro erinrade mig om en anmärkning, som Jack Reed hade gjort: »Moskva är ett militärläger», hade han sagt. »Det finns spioner överallt och byråkratin är nästan autokratisk. Jag erfar alltid liksom en befrielse, när jag kommer bort från Moskva. Men Petrograd är en proletärstad och mättad av revolutionär anda. Moskva har alltid varit hierarkisk. Den är det mycket mer nu.»

Jag fann att Jack Reed hade fullkomligt rätt. Moskva var verkligen hierarkiskt. Likväl var livet intensivt, omväxlande och intressant. Vad som slog mig mest utom militärparaden, var det intryck jag fick av folket. Det tycktes inte finnas några som helst gemensamma intressen hos dessa människor. Var och en rusade fram som om ingen annan än han hade något existensberättigande, och man knuffade och puffade varandra. Upprepade gånger såg jag kvinnor och barn svimma på gatan utan att någon stannade för att hjälpa dem. Människorna stirrade på mig, när jag skyndade till för att hjälpa upp en varelse, som fallit i gatan. Jag frågade mina vänner efter orsaken till att människorna sågo ut som om de fullständigt saknade varje spår av medlidande. De förklarade, att det delvis var ett resultat av den allt i anspråk tagande uppgiften att skaffa föda för dagen. Man hade varken kraft eller känslor över för att kunna tänka på andra. Likväl tycktes det inte råda sådan brist på livsmedel som i Petrograd, och människorna voro varmare och bättre klädda.

Jag tillbringade åtskillig tid på gatorna och marknadsplatserna. På de flesta av de sistnämnda, framför allt det bekanta Soukharevka, var rörelsen i full gång. Då och då gjorde soldaterna razzior på torgen, men i regel var man nödsakad till att låta affärerna fortgå. Marknadsplatserna företedde det livligaste och mest intressanta inslaget i stadens liv. Här samlade sig proletärer och aristokrater, kommunister och borgare, bönder och intellektuella. Här förenades de av den gemensamma önskan att sälja eller köpa, ackordera och byta.

Här fann man till salu en rostig järngryta vid sidan om en utsökt Kristusbild, ett gar gamla skor vid sidan om fint utförda spetsbroderier, ett par alnar billigt kalikåtyg och en vacker gammal persisk schal. De som i går varit rika, fingo nu, hungriga och avtärda, ge avkall på sin forna glans, medan de som i dag blivit rika, köpte. Det var verkligen en förvånansväckande bild från det revolutionära Ryssland.

Vilka voro de som köpte det förgångnas lyx, och varifrån kom köpkraften? Köparna voro många. I Moskva hade man inte så svårt för att få veta någonting. Själva gatorna gävo alla upplysningar man önskade.

Det ryska folket förblev till och med efter fyra års krig och tre års revolution lika okonstlat och oförfalskat. De voro misstänksamma mot alla främlingar och förhöllo sig att börja med tysta. Men när de fingo reda på att man kom från Amerika och inte tillhörde det härskande politiska partiet, då försvann så småningom deras tillbakadragenhet. Många upplysningar erhöj jag på detta sätt och vann klarhet i saker, som förvånat mig sedan min ankomst. Jag talade ofta med arbetarna och bönderna och kvinnorna på marknadsplatserna.

De krafter som hade fört fram den ryska revolutionen hade för dessa enkla människor förblivit *terra incognita*, men själva revolutionen hade gjort djupa intryck i deras själar. De kände inte till några teorier, men de förstodo, att det var meningen, att det inte skulle finnas någon hatad *barin* (herre), men nu var ju *barin* där igen över dem. »*Barin* har allting», sade de, »vitt bröd, kläder, till och med choklad, medan vi ha ingenting.» »Kommunism, jämlikhet, frihet», hånade de, »är bara lögn och bedrägeri.»

Jag återvände till National, krossad och slagen, mina illusioner ramlade så småningom, mina övertygelsers grundvalar sviktade. Men jag ville inte kapitulera. När allt kom omkring, tänkte jag, så kunde folket inte förstå de oerhörda svårigheter, som sovjetregeringen hade att möta: de allierades trupper lågo ju runt kring hela Ryssland, de många angreppen berövade landet folk och togo i anspråk män, som skulle ha varit sysselsatta med produktivt arbete. Naturligtvis kunde folket inte förstå dessa saker, och jag borde inte låta mig vilsledas

av denna deras bitterhet, som föddes ur den stora nöden. Jag måste hava tålmod och söka orsakerna till det onda, jag mötte och såg.

National var liksom Astoria i Petrograd ett hotell, men det var inte i så gott tillstånd. Inga ransoner utdelades här, med undantag av tre kvarts pund bröd, som utdelades dagligen. I stället fanns det en gemensam matsal, varest middagar och kvällar serverades. Måltiderna bestodo av soppa och litet kött, ibland fisk eller pannkakor och te. På kvällarna fingo vi vanligen *kasha* och te. Maten var inte alltför riklig, men man kunde existera på den – bara den inte hade varit så vedervärdigt tillagad.

Jag kunde inte finna något skäl till varför man på detta sätt förstörde livsmedel. När jag besökte köket, fann jag en skara tjänstefolk, som kontrollerades av ett stort antal ämbetsmän, kommendanten och inspektörer. Kökspersonalen var dåligt avlönad, och, vad som var än värre, de erhöilo inte samma mat, som serverades oss. De voro förbittrade över denna orättvisa och visade icke något intresse i sitt arbete. Detta förhållande gav upphov till mycken misshushållning, slöseri och bedrägeri, vilket ju var en ren förbrytelse med hänsyn till den allmänna knappheten på livsmedel.

Blott få av gästerna på National intogo sina måltider i den gemensamma matsalen. De tillagade sin mat eller läto tjänarna tillaga den i ett särskilt kök, som man låtit inrätta för det ändamålet. Där liksom i Astoria fann jag samma bråk och väsen för att få plats vid spisel, samma trätör om matbitarna och samma misstänksamma och spionerande blickar. Var detta kommunismen i praktiken? undrade jag. Jag hörde de vanliga förklaringarna: Judenitch, Denikin, Koltjak, blockaden – men de stereotypa fraserna tillfredsställde mig inte.

Innan jag lämnade Petrograd, sade Jack Reed till mig: »När ni kommer till Moskva, hälsa då på Angelica Balabanova. Hon kommer att med glädje taga emot er, om ni inte skulle lyckas att få något rum.» Jag hade hört talas om Balabanova förut, kände till hennes verksamhet och var naturligtvis angelägen om att få träffa henne.

Några dagar efter min ankomst till Moskva telefonerade jag till Balabanova och frågade, om jag kunde få träffa henne. Ja, genast, ehuru hon inte kände sig riktigt kry. Jag fann henne i ett litet, bedrövt rum, där hon satt hopkrupen på en soffa. Hon såg inte intagande ut annat än i ögonen, som voro stora och klara och strålade av vänlighet och sympati. Hon mottog mig mycket hjärtligt, så som en gammal vän, och gjorde genast i ordning den oundvikliga samovaren.

Medan vi drucko vårt te, samtalade vi om Amerika, arbetarrörelsen där och vår deportering, och slutligen talade vi om Ryssland. Jag framställde till henne samma frågor som jag gjort till så många kommunister rörande de kontraster och motsägelser, jag mötte överallt. Hon förvånade mig med att inte komma med de vanliga ursäkterna; hon var den första som inte repeterade den gamla refrängen. Hon framhöll, att bristen på livsmedel, bränsle och kläder var orsaken till korruptionen och bedrägerierna, men i det stora hela tyckte hon, att livet självt var uselt och gement. »Det är en klippa på vilken de bästa förhoppningarna stranda. Livet omintetgör de bästa föresatser och bryter ned de ädlaste andar», sade hon. Det var i sanning en ovanlig uppfattning av en marxist eller kommunist, och därtill en som var direkt med i kampen. Jag visste att hon då var sekreterare för Tredje internationalen. Hon var en personlighet, en som inte var blott ett eko, en som djupt kände den invecklade situationen i Ryssland. Jag gick ifrån henne med de starkaste intryck och fångslad av hennes klara men sorgsna ögon.

Snart upptäckte jag, att Balabanova – eller Balabanoff, som man föredrog att kalla henne – efterfrågades och söktes av alla. Fast hon var klen till hälsan och engagerad i många funktioner, fann hon likväl tid till att hjälpa de tusentals behövande, som vände sig till henne. Ofta gick hon utan att själv ha fått det nödvändigaste i sig och gav bort sin egen ranson. Hon var ständigt i farten med att söka skaffa medicin åt sina sjuka eller något extra gott åt sina hungriga och nödlidande.

Ett speciellt intresse ägnade hon åt de nödställda italienarna, av vilka det fanns ett stort antal både i Petrograd och Moskva. Balabanova hade bott och arbetat i Italien så länge, att hon till slut blivit nästan italienska själv. Hon hyste ett djupt medlidande med dem, som voro så långt borta från sina hem och hade så litet att göra med händelserna i Ryssland. Hon var deras vän, deras ledsagare och stöd i en värld full av strid och bekymmer. Men inte blott italienarna utan även alla andra olyckliga voro föremål för denna remarkabla lilla kvinnas intresse. Ingen behövde något medlemskort i det kommunistiska partiet för att vinna inträde till Angelicas hjärta. Det var inte underligt att en del av hennes kamrater mente, att hon var »en sentimentalist, som slösade bort

sin dyrbara tid på filantropi». Jag hade många strider att utkämpa med denna typ av kommunister, som blivit känslolösa och kalla och fullständigt saknade de egenskaper, som karakteriserat forna tiders ryska idealister.

Liknande kritik som Balabanova framförde, hörde jag uttalas av en annan ledande kommunist, Lunarcharsky. Redan i Petrograd hörde jag mumlas om att »Lunarcharsky är en slösare, som förstör miljoner på tokiga företag». Men jag var angelägen om att få träffa denne man, som var kommissarie för det viktigaste departementet i Ryssland, nämligen undervisningsväsendet. Snart erbjöd sig också ett tillfälle.

Kreml, det gamla tsardömetts citadell, fann jag starkt bevakat, och tillträdet var för »gemene» man förbjudet. Men jag var i sällskap med en man som hade tillträdeskort och fick därför passera vaken utan svårigheter. Snart kommo vi in på Lunarcharskys avdelning, som var belägen i en gammal byggnad innanför murarna. Ehuru mottagningsrummet var fullt av folk som väntade, kallade Lunarcharsky in mig, så snart jag anmält min ankomst.

Han hälsade på mig mycket hjärtligt. Hans första fråga var »om jag ämnade förbli en fri fågel eller om jag var villig till att förena mig med honom i hans arbete?» Jag blev alldeles häpen. Varför behövde man ge avkall på sin frihet, i synnerhet när det gällde en sådan sak som undervisningsarbetet? Voro inte frihet och fria initiativ det allra mest väsentliga? Emellertid hade jag kommit för att av Lunarcharsky lära mig något av det revolutionära uppfostringsystemet i Ryssland, som jag hört så mycket talas om i Amerika. Jag var i synnerhet intresserad för den vård, barnen erhöles.

Tidningen Pravda liksom Petrogradtidningarna hade varit upprörda över en kontrovers angående behandlingen av moraliskt defekta. Jag uttalade min förvåning över sådana tendenser i Sovjet-Ryssland. »Naturligtvis är det barbariska och antikverade metoder», sade Lunarcharsky, »och jag bekämpar dem med näbbar och klor. De som ivra för fångelser åt barn äro gamla kriminaljurister, som ännu hålla på tsaristiska metoder. Jag har organiserat en kommission av läkare, pedagoger och psykologer för att ta itu med frågan. Det är klart att man inte kan straffa dessa barn.»

Jag kände detta som en oändlig befrielse och lättnad. Här fanns åtminstone en man, som hade övergivit de gamla grymma metoderna att straffa. Jag berättade för honom om det storartade verk, som utförts i det kapitalistiska Amerika av domaren Lindsay och om de försöksskolor, man inrättat åt undermåliga barn. Lunarcharsky var mycket intresserad. »Ja, det är just det vi vill ha här, det amerikanska undervisningssystemet!» utropade han. »Ni menar väl inte det amerikanska folkskolesystemet?» frågade jag. »Ni känner väl till den starka rörelse i Amerika, som riktar sig mot våra uppfostringsmetoder i folkskolorna och som ledes av professor Devey och andra?» Lunarcharsky hade hört mycket litet om densamma. Ryssland hade så lång tid varit utan förbindelse med landet i väster, och det rådde brist på böcker om modern undervisning. Han var mycket angelägen om att få stifta närmare bekantskap med de nya idéerna och metoderna. Jag fann i Lunarcharsky en person, som ägde en god tro och var helt hängiven revolutionen, en som sökte utföra ett stort verk under materiellt och andligt svåra förhållanden.

Han föreslog att det skulle sammankallas en konferens av lärare och att jag skulle tala till dessa om de nya undervisningstendenser, som gjorde sig gällande i Amerika, och jag gick genast med på förslaget. Skolor och andra institutioner som stodo under hans uppsikt skulle vi sedan besöka. Jag lämnade Lunarcharsky fylld av nytt hopp. Jag skulle delta i hans arbete, tänkte jag. Vilken större tjänst skulle jag kunna göra det ryska folket?

Under mitt besök i Moskva såg jag Lunarcharsky många gånger. Han var alltid samma vänliga och hjärtliga man, men jag märkte snart, att han började bliva förbigången i sitt arbete av andra krafter inom hans eget parti: de flesta av hans goda förslag och beslut kommo aldrig till utförande. Det var tydligt att Lunarcharsky fångades av samma maskin, som höll allting i sitt järnhårda grepp. Men vad var det då för en maskin? Vem dirigerade dess rörelser?

Ehuru man utövade en sträng kontroll över dem som besökte National, så att ingen fick gå ut eller in, om han inte hade ett särskilt *propusk* (tillstånd), lyckades män och kvinnor av olika politiska läger besöka mig. Anarkister, vänstersocialrevolutionärer, kooperatörer och folk, som jag känt i Amerika, och vilka kommit till Ryssland för att delta i revolutionen. De senare hade kommit med starka övertygelser och stora förhoppningar, men jag fann de flesta av dem misräknade, en del voro förbittrade.

Ehuru de hade vitt skilda uppfattningar, skildrade så gott som alla mina besökare på enahanda sätt den revolutionära storhetstiden, den underbara anda, som hade lett folket framåt, och vilka möjligheter massorna hade haft samt den roll bolsjevikerna hade spelat, hur de hade anammat de mest revolutionära fraserna och sedan förrått revolutionen efter att ha kommit i besittning av makten. Alla talade om Brest Litovsk-freden såsom varande utgångspunkten för revolutionens återgång. Vänstersocialrevolutionärerna, som voro allvarliga och bildade män och som under tsarismens tid hade lidit så mycket, uttalade nu, när de sågo sina förhoppningar krossas, med särskilt eftertryck sitt fördömande. De bevisade sina påståenden med att hänvisa till den skada, som anstälts genom tvångsrekvisitionerna och straffexpeditionerna till byarna, den klyfta, som hade uppstått mellan landsbygden och staden, och det hat, som rådde mellan bondefolket och industriarbetarna. De talade också om förföljelserna mot deras kamrater, hur oskyldiga män och kvinnor hade skjutits, om ödeläggelser, förstörelser och regeringens brottsliga oduglighet.

Men hur kunde då bolsjevikerna hålla sig kvar vid makten? När allt kom omkring utgjorde de blott en liten minoritet, cirka femhundra tusen medlemmar. Det ryska folket var utmattat av hunger och nedkuvat av terrorismen, förklarade man för mig. Dessutom hade det förlorat tron på alla partier och idéer. Icke dess mindre förekom det ofta bondeuppror i olika delar av landet, men dessa undertrycktes alltid hänsynslöst. Det förekom också ständigt strejker i Moskva, Petrograd och i andra industricentra, men censuren var sträng, så att blott föga blev känt av allmänheten.

Jag utforskade mina besökare angående deras mening om interventionen. »Vi vill inte ha några ingripanden utifrån», var deras enhälliga mening. De ansågo att någonting sådant endast stärkte bolsjevikregeringen. De förstodo att de inte kunde säga sin verkliga mening om regeringen, så länge Ryssland hade yttre fiender. »Men har inte blockaden och interventionen tvingat bolsjevikerna till att använda sin taktik och sina metoder?» undrade jag. »Blott till en ringa del», var svaret. »Det mesta av deras metoder är grundat på oförståelse av det ryska folkets karaktär och behov samt den vansinniga diktaturen, som inte alls är någon proletariats diktatur utan en liten grupps diktatur över proletariatet.»

När jag berörde frågan om folkets sovjets och valen, skrattade mina besökare. »Valen! Det finns inte något sådant som valrätt i Ryssland, såvida man inte vill kalla terrorismen för valrätt. Det är med hjälp av denna bolsjevikerna skaffa sig majoritet vid valen. Några få mensjeviker, socialrevolutionärer eller anarkister släpper man in i de olika sovjets, men de ha inte ens skuggan av möjlighet till att göra sig hörda.»

Den tavla som sålunda framställdes var svart och sorglig. Likväl höll jag mig alltjämt fast vid min tro.

V. Besök hos Lenin och Krapotkin

Vid en konferens, som avhölls av anarkisterna i Moskva i mars månad, fick jag för första gången närmare kännedom om den roll, anarkisterna spelat under den ryska revolutionen. Under juliupproret 1917 leddes Kronstadts sjömän av anarkisten Yarchuck; konstituanten upplöstes av Zhlezniakov; anarkisterna hade deltagit vid alla fronter och hjälpt till att tillbakaslä de allierades angrepp. Det var en allmän uppfattning, att anarkisterna alltid varit de första i striderna, liksom att de även voro de mest aktiva, då det gällde det rekonstruktiva arbetet. En av de största fabriker nära Moskva, vilken under hela revolutionen varit i full drift, leddes av en anarkist.

Anarkisterna presterade ett betydelsefullt arbete vid utrikesdepartementet och alla andra institutioner. Jag blev underkunnig om att anarkisterna kraftigt bidragit till att bolsjevikerna kommo i besittning av makten. Fem månader senare, i april 1918, användes kulsprutorna till att skjuta ned Moskvans anarkistiska klubb och förstöra deras press, som härefter helt förbjöds. Detta var innan Mirbach hade anlänt till Moskva. Fältet måste rensas från störande element – och anarkisterna voro de första, som skulle bli offer för denna rensning. Sedan dess hava förföljelserna mot anarkisterna inte upphört.

Anarkistkonferensen i Moskva kritiserade inte blott den förhandenvarande regimen utan också de egna kamraterna. Man talade öppet om rörelsens negativa sidor, dess brist på enhetlighet och samverkan under den revolutionära perioden. Senare skulle jag få veta mer om de inre striderna inom den anarkistiska rörelsen. Innan konferensen avslutades, beslöt man att framställa en vädjan till sovjetregeringen om att frigiva de fängslade anarkisterna och att legalisera den anarkistiska upplysningsverksamheten. Konferensen bad Alexander Berkman och mig att underteckna resolutionen för att den skulle få större verkan. Det föreföll mig något egendomligt att anarkister skulle anhålla en regering om att legalisera deras verksamhet, men jag trodde dock att sovjetregeringen till en viss grad var ett uttryck för revolutionen. Jag undertecknade resolutionen, och som jag om några dagar i alla fall skulle besöka Lenin, så lovade jag att taga resolutionen med mig till honom.

Intervjun hos Lenin arrangerades av Balabanova. »Ni måste träffa Iljitch och tala med honom om de saker, som bekymrar er, och det arbete, ni önskar syssla med», sade hon. Det dröjde emellertid något innan tillfället kom. Till sist en dag kom Balabanova till mig och frågade, om jag ville komma med genast. Lenin hade skickat sin vagn, och vi kommo med denna snart till Kreml, passerade utan ceremonier vakten och fördes så in i den allsmåttige presidentens för folkkommissariatet arbetsrum.

När vi kommo in höll Lenin i handen ett exemplar av Alexander Berkmans och min broschyr »Trial and Speeches», som utgavs i New York 1917. Jag hade lämnat ett exemplar till Balabanova, och hon hade tydligen sänt skriften till Lenin utan att vi visste om det. En av Lenins första frågor var, »när den sociala revolutionen kunde väntas i Amerika?» Visserligen hade jag hört denna fråga förut, men jag blev ändå häpen över att höra den framställas även av Lenin. Det föreföll mig otroligt, att en man med sådant vetande skulle så föga ha reda på förhållandena i Amerika.

Min förmåga att tala ryska var vid denna tid något bristfällig, men Lenin förklarade, att fast han levat många år av sitt liv i utlandet, så hade han inte lärt sig något utländskt språk: samtalet måste därför föras på ryska. Han tittade i broschyren på vårt inför domstolen hållna lovtal över bolsjevikerna. »Vilket ypperligt tillfälle till propaganda», sade han. »Det är ju värt att gå i fängelse, om domstolarna med sådan framgång kunna utnyttjas till forum!» Jag kände hans kalla hårda ögon stirra på mig, genomträngande hela min kropp, liksom om han forskade efter, vad han skulle kunna använda mig till.

Plötsligt frågade han, vad jag hade gjort för Ryssland. Jag talade om »Sällskapet för de ryska fångarnas frigivning», vilket organiserats för trettio år sedan av George Kennan och senare reorganiserats av Alice Stone Blackwell och andra liberala amerikaner. Jag redogjorde i korthet för det storartade arbete, de hade utfört för att väcka intresset för kampen för frihet i Ryssland och den stora moraliska och finansiella hjälp, som sällskapet lämnat under alla dessa år. Att nu organisera ett ryskt sällskap för frihet i Amerika, det var min plan. Lenin tycktes bli entusiastisk. »Det är en storartad idé, och ni skall få all den hjälp, ni önskar. Men naturligtvis måste det bli under Tredje internationalens auspicier. Lägga fram eder plan i skrift och tillställ mig den!»

Jag förde nu frågan om anarkisterna i Ryssland på tal. Jag visade honom ett brev, som jag strax före min deportering erhållit av Martens, sovjets representant i Amerika. Martens försäkrade mig att anarkisterna i Ryssland åtnjoto fullständig yttrande- och tryckfrihet. Sedan min ankomst hade jag funnit, att många anarkister sutto i fängelserna och att deras press var förbjuden. Jag förklarade, att jag inte kunde reflektera på att samarbeta

med sovjetregeringen, så länge mina kamrater sutto i fängelse för sina åsikters skull. Jag talade också om den resolution, som Moskvas anarkistiska konferens antagit. Lenin lyssnade tålmodigt till vad jag sade samt lovade att göra sitt parti uppmärksamt på saken. »Men beträffande yttrandefrihet», sade han, »så är det naturligtvis en borgerlig fördom. Det kan inte finnas någon yttrandefrihet under en revolutionär period. Vi hava bönderna emot oss, därför att vi inte kunna giva dem något i stället för deras bröd. Vi få dem på vår sida, så snart vi ha något att giva i utbyte. Sedan kan ni få all yttrandefrihet ni önskar — men inte nu. Nyligen behövde vi en del bönder till att köra bränsle till staden. De fordrade salt i stället. Vi trodde inte, att vi hade något salt, men då uppupptäckte vi i Moskva sjuttio pud i ett av våra varuhus, och genast blevo bönderna villiga till att köra bränsle. Edra kamrater måste vänta, tills vi kunna tillfredsställa böndernas önsknings. Under tiden borde de samarbeta med oss. Se på William Shatov exempelvis, som hjälpt till att rädda Petrograd från Judenitsch. Han samarbetar med oss, och vi uppskatta hans tjänster. Shatov var en av de första som mottog order från den röda fanan.»

Yttrandefrihet och tryckfrihet, de andliga frukterna efter århundradens strävan, vad betydde de för denne man? Såsom en puritan trodde han, att endast hans schema kunde kurerat Ryssland. De, som tjänade hans planer, hade rätt, de andra kunde inte tolereras.

Han var en slug asiat denne Lenin. Han förstod att spela på människornas svagare strängar genom att smickra dem, ge dem belöningar och medaljer. Jag lämnade Lenin i den övertygelsen att skälen till varför han närmat sig folket voro rent utilitaristiska. Han sökte endast den nytta, han kunde ha av dem för sina planer. Och hans planer och mål — var det revolutionen?

Jag utarbetade förslaget till ett ryskt sällskap för frihet i Amerika och utarbetade detaljerna till verksamhet, så som jag hade tänkt mig det hela, men jag vägrade att ställa mig under Tredje internationalens skyddande vingar. Jag förklarade för Lenin, att det amerikanska folket hade en mycket svag tro på politiska handlingar och att de alldeles säkert skulle komma att uppfatta det hela som ett försök till att locka dem in under ledningen av en politisk institution i Moskva. Själv kunde jag inte heller helt förena mig med Tredje internationalen.

Någon tid senare träffade jag Tjitjerin. Jag tror det var klockan fyra på morgonen vår intervju ägde rum. Även han frågade mig angående möjligheterna för en revolution i Amerika och tycktes betvivla mitt omdöme, när jag förklarade för honom, att det inte fanns något hopp alls om en revolution i Amerika inom den närmaste framtiden. Vi talade om I. W. W., som Tjitjerin tydligen fått en alldeles felaktig uppfattning om. Jag försäkrade honom, att fast jag inte var I. W. W-ist så kunde jag fastslå, att I. W. W. representerade den enda klassmedvetna och effektivt revolutionära proletärorganisationen i Förenta staterna och att den med säkerhet skulle komma att spela en betydelsefull roll i arbetarrörelsens historia.

Näst Balabanova föreföll mig Tjitjerin vara den mest enkla och anspråkslösa av de ledande kommunisterna i Moskva. Men alla voro de lika naiva i sina uppfattningar om världen utanför Ryssland. Voro deras omdöme så oriktiga därför att landet varit utan förbindelse med Europa och Amerika under så lång tid? Eller var det det stora behovet av europeisk hjälp, som fött dessa uppfattningar eller rättare önsknings? I varje fall klängde de sig fast vid denna idé om de kommande revolutionerna i de västra länderna och reflekterade inte ens över det förhållandet, att revolutioner inte kunna komma på befallning, samt hade tydligen inte heller reda på att deras egen revolution hade förvrängts och förstörts och just höll på att dö.

Redaktören för Daily Herald i London hade, åtföljd av sina reporters, besökt mig i Moskva. Han skulle nu besöka Krapotkin och hade erhållit en särskild vagn. Tillika med Alexander Berkman och A. Shapiro blev jag i tillfälle att få resa med mr Landsbury.

Peter Krapotkins stuga låg borta i en trädgård ett stycke från vägen. Blott en svag stråle från en fotogenlampa upplyste vägen till huset. Krapotkin mottog oss med sin karakteristiska innerlighet och var synbarligen mycket glad åt vårt besök. Sista gången jag såg honom var i Paris år 1907, då jag var där på besök efter anarkistkongressen i Amsterdam. Krapotkin, som under många års tid varit utestängd från Frankrike, hade just då fått rättighet till att återvända. Han var då sextiofem år gammal, men ännu i sin fulla kraft såg han mycket yngre ut. Nu såg han gammal och utsliten ut.

Jag var mycket ivrig om att få veta Krapotkins uppfattning angående de problem, som bekymrade mig, särskilt bolsjevikernas förhållande till revolutionen. Vilken uppfattning hyste han? Varför hade han så länge varit tyst?

På grund av att jag inte förde några anteckningar, kan jag endast fragmentariskt återgiva, vad Krapotkin sade. Han framhöll, att revolutionen hade lyft folket till en hög, andlig nivå och berett vägen för genomgripande sociala förändringar. Om folket hade fått tillfälle till att utveckla sina frigjorda krafter, så skulle landet för närvarande inte ha befunnit sig i ett tillstånd av ruin. Bolsjevikerna, som hade förts till maktens tinnar av revolutionen, hade vunnit folkets gehör genom extrema revolutionära fraser och till sist vunnit massornas förtroende och de kämpande revolutionärernas understöd.

Krapotkin fortsatte att redogöra för hur bolsjevikerna redan under oktoberperioden började åsidosätta revolutionens intressen till förmån för upprättandet av deras diktatur, som har undertryckt och förlamat varje social verksamhet. Han påpekade, hurusom de kooperativa företagen hade varit de enda organ, som kunnat förena böndernas och arbetarnas intressen. De kooperativa företagen voro de första som tillintetgjordes. Han talade med djup känsla om förtrycket, förföljelserna och hur varje försök till opposition slogs ned, och han angav ett stort antal exempel på orättfärdigheter och folkets bedrövlige läge. Han framhöll särskilt, att bolsjevikerna misskrediterade socialismen och kommunismen i det ryska folkets ögon.

»Varför har ni inte höjt eder röst mot detta onda, mot detta system, som suger i sig revolutionens blod?» frågade jag. Han angav två skäl. Det ena var det, att så länge Ryssland var angripet av imperialisternas förenade styrkor och så länge ryska kvinnor och barn dogo till följd av den nöd, blockaden åstadkom, så kunde han inte förena sig med de andra exrevolutionärernas rop på »korsfäst». Han föredrog därför att tåga. Det andra var det, att det fanns ingen möjlighet till att göra sig hörd i Ryssland. Att protestera mot regeringen var fullständigt fåfängt. Dess enda strävan var att försvara sig själv och makten. Den bekymrade sig inte om sådana »struntsaker» som mänskliga rättigheter eller människoliv. Sedan tillade han: »Vi ha alltid påpekat de skadliga verkningarna av marxismen. Varför skulle vi då förvånas nu?»

Jag frågade Krapotkin om han nedskrev sina intryck och iakttagelser. Han borde förvisso inse ett sådant protokolls betydelse för kamraterna och arbetarna, ja, för hela världen. »Nej», svarade han, »det är omöjligt att skriva, när man befinner sig mitt i detta stora lidande och varje timme medför nya tragedier. När som helst kan tjekan företaga en razzia. Tjekan dyker upp om natten, undersöker varje vrå, vänder allting upp och ned och släpar bort med varenda papperslapp. Under sådana ständiga slitningar är det alldeles omöjligt att föra några anteckningar. Men dessutom måste jag tänka på min nya bok i etik. Jag kan endast arbeta ett par timmar om dagen och måste koncentrera min uppmärksamhet på densamma och utestänga andra intressen.»

Efter en innerlig omfamning, som Krapotkin aldrig glömde att ge sina kära, återvände vi till vagnen. Jag kände mig mycket ledsen över att vår kamrat var så svag och klen och fruktade för att han inte skulle kunna leva till våren. Tanken på att Krapotkin skulle gå hädan och att världen aldrig skulle få veta, vad han tänkte om den ryska revolutionen, var förfärande.

*VI. Förberedelser för de amerikanska
deporterade*

Händelserna i Moskva, vilka utvecklade sig i rask följd, voro fulla av intresse. Jag ville stanna i den livliga staden, men som jag hade lämnat alla mina tillhörigheter i Petrograd, beslöt jag att återvända dit och sedan komma tillbaka och hjälpa Lunarcharsky i hans arbete. Några dagar före min avresa kom en ung kvinna, en anarkist, till mig på besök. Hon var från Petrograds revolutionsmuseum och undrade om jag ville taga hand om en avdelning av museet i Moskva. Hon omtalade att tanken på ett revolutionsmuseum väckts av den berömda, gamla revolutionären Vera Nikolajevna Figner och att det nyligen blivit organiserat av opolitiska personer. De flesta av männen och kvinnorna, som arbetade i museet, voro ickekommunister, sade hon, men de voro hängivna för revolutionen och angelägna om att skapa något, som i framtiden kunde tjäna såsom källa till allvarliga studier av den ryska revolutionen. När min besökare hörde, att jag ämnade resa till Petrograd, bad hon mig att besöka museet och göra mig förtrogen med dess verksamhet.

Vid min ankomst till Petrograd fann jag ett oväntat arbete som väntade mig. Zorin meddelade mig, att han av Tjitjerin fått reda på att ettusen ryssar deporterats från Amerika och nu voro på väg till Ryssland. De skulle mötas vid gränsen och man hade redan vidtagit förberedelser för att inkvartera dem i Ryssland. Zorin bad mig att hjälpa kommissionen som organiserats för ändamålet.

Planen på en sådan kommission för de från Amerika deporterade hade framförts av Zorin strax efter vår ankomst till Ryssland, och Zorin uppmanade oss till att tala om saken med Tjitjerin, vilket vi också hade gjort. Men tre månader förgingo utan att någonting blev uträttat. Under tiden hade våra kamrater från »Buford» gått från departement till departement och sökt att bli placerade någonstades, där de kunde göra nytta för sig. De flesta av dem voro yrkeslärd arbetare, och mekaniker var ju Ryssland i stort behov av. Men den otympliga bolsjevikapparaten och den allmänna oföretagsamheten och oförmågan gjorde det till en rysligt invecklad sak att sätta dem i arbete. Några hade försökt att på egen hand skaffa sig arbete, men de hade gjort föga framgång. De som erhöilo arbete fingo dessutom snart erfara, att de ryska arbetarna kände sig förnärmade över sina amerikanska bröders iver och intensitet. »Vänta tills ni hava svultit så länge som vi», brukade de säga. »Vänta tills ni ha smakat kommissariatväldets välsignelser, så få vi se, om ni äro lika ivriga som nu.» På alla sätt nedslags de deporterades mod och dämpades deras entusiasm.

För att undvika detta onödiga slöseri med energi och uppoffringar organiserades till slut kommissionen i Petrograd. Den bestod av Ravitch, dåvarande ministern för inrikes angelägenheter i norddistriktet, sekreterare Kaplun, två medlemmar för byrån för krigsfångar, Alexander Berkman och mig. De nya deporterade skulle komma om två veckor, och det var en hel del arbete, som skulle utföras i och för deras mottagande. Det var otur, att vi inte kunde påräkna så mycket aktivt arbete av Ravitch, då hennes tid var för mycket upptagen. Förutom sin anställning som minister för inre angelägenheter var hon också chef för Petrograds milis och dessutom representant för Moskva i Petrograd. Hennes regelbundna arbetstid var från åtta på morgonen till två på natten. Kaplun, som var en mycket duktig administratör, hade hand om hela departementet och kunde därför ge oss mycket litet av sin övriga tid. Det återstod endast fyra personer till att under så kort tid i det ruinerade Ryssland göra i ordning inkvarteringsplatser åt ettusen deporterade. Dessutom måste Alexander Berkman resa till lettiska gränsen för att taga emot de landsförvisade.

Det var nästan en omöjlig sak för en enda person, men jag var angelägen om att bespara den andra gruppen av deporterade de bittra erfarenheter och missräkningar, som beskärts mina kamrater från »Buford». Men jag åtog mig arbetet endast på de villkor att jag erhöil rätt till att besöka de olika regeringsdepartementen, ty jag hade så småningom fått lära mig, hur förlamande byråkratien verkade och hur den omintetgjorde de allvarligaste och mest energiska ansträngningar.

Kaplun samtyckte till villkoren. »Kalla på mig, närhelst ni önskar någonting», sade han, »jag skall se till, att ni får tillträde överallt, och att allt som behövs utlämnas till eder. Om det inte hjälper, så kalla på tjekan», tillade han. Jag hade aldrig kallat på någon polis förut, förklarade jag för honom; varför skulle jag göra det nu i det revolutionära Ryssland? »Det är en annan sak i bourgeoisiländer», mente Kaplun, »tillsammans med oss försvarar tjekan revolutionen och bekämpar sabotage.» Jag tog itu med mitt arbete, fast besluten att fullborda det utan tjekans hjälp. Det är klart, att det finns andra metoder, tänkte jag.

Så började en formlig jakt genom Petrograd. Det var mycket stor brist på material och det som fanns var det svårt att få fram, beroende på de otroligt centraliserade bolsjevistiska metoderna. För att få ut exempelvis ett pund spik måste man sålunda fylla ut tio till femton formulär på olika byråer, och för att få reda på några lakan

eller andra lannesaker måste man slösa bort flera dagar. På vartenda kontor eller ämbetsrum stodo hela församlingar av tjänstemän och rökte cigaretter och väntade på att den timme skulle komma, då deras långtråkiga »arbete» var slut.

Mina medarbetare från krigsfångarnas byrå sjödo av vrede över de irriterande och onödiga dröjsmålen, men det tjänade ingenting till. De hotade med tjekan, med koncentrationsläger och till och med *raztrel* (skjutning). Det senare var ett synnerligen omtyckt argument. Så snart några svårigheter uppstodo, hörde man genast ordet *raztreliat* (att skjutas). Men trots sin fruktansvärda innebörd, förlorade ordet småningom all förmåga att göra någon inverkan på folket: man blir van vid allting.

Jag beslöt att försöka andra metoder. Jag talade till arbetarna vid departementen om det levande intresse, de amerikanska arbetarna hyste för den stora ryska revolutionen och om deras tro på det ryska proletariatet. De blevo genast mycket intresserade, men de frågor som de framställde voro lika sällsamma som beklagliga. »Har folket nog att äta i Amerika? Hur snart kommer revolutionen där? Varför kom ni till det svältande Ryssland?» De voro mycket ivriga om att få reda på nyheter, dessa andligen och fysiskt undernärda människor, som genom blockaden varit avskurna all förbindelse med den västra världen. Allt amerikanskt var för dem underbara saker. Ett stycke choklad eller en karamell var något alldeles oerhört gott – det var nycklar till vars och ens hjärta.

Inom två veckor lyckades vi få det mesta i ordning åt de väntade. Det var alltså möbler, lannesaker och köksredskap. Det var ett helt underverk, förklarade alla.

Emellertid var det inte så lätt att renovera de hus, i vilka de landsflyktiga skulle bo. Jag inspekterade en del hus, som man påstod engång varit förstklassiga hotell. Jag fann att de voro belägna i ett f.d. prostitutionsdistrikt. Det var billiga krypin, till dess bolsjevikerna stängde alla bordeller. De voro fulla av ohyra, illaluktande och smutsiga. Det var inte något litet problem att inom loppet av två veckor förvandla dessa kyffen till passande bostäder. Att måla dem var en lyx, som man inte kunde tänka på. Det var ingenting annat att göra än att plocka ut möbler och allt annat ur husen och göra rummen ordentligt rena och desinficiera dem.

En morgon fördes en grupp förkomna varelser av tvenne milismän till mitt tillfälliga kontor. De kommo för att sättas i arbete, meddelades jag. Gruppen bestod av en enarmad gubbe, en lungsiktig kvinna och åtta pojkar och flickor, bleka, utsvultna och klädda i trasor. »Varifrån komma dessa olyckliga?» frågade jag. »Det är 'spekulanter'», svarade en av milismännen, »vi högg dem ute på torget.» Fångarna började att gråta. De voro inga »spekulanter», protesterade de, de voro utsvultna och hade inte fått bröd på två dagar. De voro tvungna att gå ut på torget och sälja tändstickor och tråd för att få en bit bröd. Mittunder denna redogörelse svimmade den gamle mannen av utmattning, sålunda visande bättre än med ord, att han hade spekulerat av hunger. Jag hade sett sådana där »spekulanter» förut. De föstes i grupper genom gatorna i Moskva och Petrograd, och bakom gick milisen med laddade gevär riktade mot fångarnas ryggar.

Det var omöjligt att använda dessa utsvultna stackare till att utföra något arbete. Men milisen ville inte låta dem gå: de hade order på att sätta dem i arbete. Jag telefonerade till Kaplun och meddelade honom, att det var alldeles omöjligt att göra i ordning de amerikanska flyktingarnas logi med ryska straffångar, vars enda brott bestod i att de voro utsvultna. Efter detta gav Kaplun order om att fångarna skulle släppas samt tillät, att jag gav dem mat enligt den ranson, som var avsedd för arbetare. Men en dyrbar dag var förlorad.

Följande morgon kom en grupp gossar och flickor sjungande längs Nevski Prospekt. Det var *kursanti* från Tauridepalatset, vilka sänts till mitt kontor för att arbeta.

Vid mitt första besök i palatset hade man visat mig platsen, där *kursanti* bodde – studenterna vid bolsjevikakademin. De flesta voro bondpojkar och flickor, vilka erhöillo kost, logi, kläder och undervisning av regeringen för att senare kunna placeras i ansvarsfull ställning vid regeringsinstitutionerna.

Den gången hade jag fått ett gott intryck av denna inrättning, men nu i april hade jag sett litet djupare in i förhållandena. Jag erinrade mig, vad en ung kvinna, en kommunist, hade sagt åt mig i Moskva om dessa studenter. »De utgöra en speciell kast, som nu fostras upp i Ryssland», sade hon. »Liksom kyrkan uppfostrar sitt prästerskap, så utbildar vår regering ett militärt och civilt prästerskap. Dessa gynnas på alla sätt.» Jag fick mer än ett tillfälle till att övertyga mig om sanningen i detta. *Kursanti* åtnjoto alla förmåner och många speciella privilegier. De voro medvetna om sin betydelse och uppträdde också i överensstämmelse därmed.

Det första de frågade efter, när de kommo till mig, var den extra ranson, de blivit lovade. När de fått denna, blevo de stående och tycktes inte ha den minsta aning om arbete. Det var tydligt att vad man än undervisade

kursanti om, så inte var det arbete. Nåväl, det var ju högst få människor som förstodo, hur man skulle arbeta. Situationen såg hopplös ut. Det återstod endast tio dagar till de deporterades ankomst, och de »hotell», som anvisats för deras inkvartering befunno sig fortfarande i obeboeligt skick.

Det tjänade ingenting till att hota med tjekan, som mina medarbetare brukade göra. Jag vädjade till gossarna och flickorna i de amerikanska deporterades namn och påpekade, hurusom dessa kommo till Ryssland fulla av entusiasm för revolutionen och brinnande av iver att få deltaga i det stora återuppbyggandet. *Kursanti* voro regeringens utvalda favoriter, men de hade inte varit borta så länge från landet, att de hunnit bli fullständigt korrumperade. De började arbetet med god vilja, och när de tio dagarna gått, voro de tre hotellen så pass i ordning, som man överhuvudtaget kunde få dem med hjälp av blott arbetslust och varmt vatten utan såpa. Vi voro mycket stolta över resultatet och väntade med iver på de deporterades ankomst.

Till sist kommo de, men till vår häpnad visade de sig inte alls vara några deporterade. Det var ryska krigsfångar från Tyskland. Man hade begått ett misstag på något av Tjitjerins kontor, där man läst fel på ett radiomeddelande om den grupp, som väntade vid gränsen. De iordningställda hotellen stängdes. De voro ju inte avsedda för krigsfångar, som återvänt hem, utan för de amerikanska deporterade, som ännu väntades komma. Alla våra ansträngningar hade varit onödiga.

VII. Vilohem för arbetare

Sedan min återkomst till Moskva hade jag märkt en förändring i Zorins hållning: han var inte längre så vänlig, som när vi först träffades, utan verkade reserverad och frånstötande. Jag tillskrev detta det faktum, att han var överansträngd, och som jag inte ville förstöra något av hans dyrbara tid, avstod jag från att besöka Zorins så ofta som förut. En dag ringde han emellertid och frågade, om Alexander Berkman och jag ville hjälpa honom med ett visst arbete, som han hade planerat och som skulle utföras med fart i »amerikansk stil», som han uttryckte sig. När vi kommo till honom, funno vi honom i en rentav uppeldad sinnesstämning — någonting mycket sällsynt för Zorin, som eljest alltid var så lugn och reserverad. Han hade fått en ny idé om att bygga vilohem för arbetare.

Han förklarade att på ön Kameniy Ostrov lågo Stolypins, Polovtsovs och andra aristokraters och borgares magnifika palats, och han spekulerade nu på att förvandla dessa till rekreationsplatser åt arbetare. Om vi ville vara med om arbetet? Naturligtvis ville vi det, och följande morgon gingo vi för att inspektera ön. Det var verkligen en idealisk plats med flera ståtliga slott, av vilka en del voro riktiga museer, innehållande kostbara taylor, gobelänger och möbler. Mannen som hade hand om uppsikten över byggnaderna, gjorde oss uppmärksamma på föremålets konstvärde och mente, att det skulle komma att fullständigt förstöras, om vi genomförde vår plan. Men Zorin höll på sitt förslag.

»Vilohem för arbetare äro av större betydelse än konst», sade han.

Vi återvände till Astoria och beslöto oss för att ägna oss åt uppgiften och att ta itu med den med intensiv fart, då husen skulle vara färdiga till den första maj. Vi gjorde detaljerade ritningar till hur matsalar, sovrum, läsrum, teater- och studiesalar samt rekreationsplatser för arbetarna skulle ordnas. Det första och viktigaste steget var att göra i ordning en matsal åt de arbetare, som skulle anställas i och för husens iståndsättande. Jag hade av föregående erfarenheter från »hotellen» lärt mig, att det går mycken tid förlorad, då man inte ordentligt tillgodoser deras behov, som just hålla på med reparationerna.

Zorin godkände alla förslagen och lovade, att vi skulle kunna börja om ett par dagar. Men det gick en vecka, utan att vi hörde ett ord om det brådskande arbetet. Någon tid senare ringde Zorin på och frågade, om vi ville följa med ut till ön. När vi kommo dit, funno vi ett halvt dussin kommissarier, som voro upptagna av ett tjugotal personer, vilka inte gjorde någonting. Zorin försäkrade oss emellertid, att allting skulle ordna sig, så att vi snart skulle bli i tillfälle att organisera arbetet, så som vi hade planerat. Vi insågo dock, att det nya kommissariesystemet var lika svårt att handskas med som den gamla byråkratin.

Varje kommissarie hade sina favoriter, som han införde i arbetslistorna, så att de blevo berättigade till brödransoner och ett mål mat. Sålunda fann man, att redan innan några egentliga arbetare hade anställts, hade åttio man, som utgavos för att vara »tekniker», blivit tilldelade brödkort och middagsbiljetter. De män som mobiliserats för det aktiva arbetet, erhöilo knappast någonting. Resultatet av denna metod blev ett allmänt sabotage. De flesta av dem som skickades för att göra i ordning arbetarnas vilohem, kommo från koncentrationslägren; det var straffångar och militära desertörer. Så som jag iakttog dem arbeta måste jag tillstå, att de inte överansträngde sig. »Varför skulle vi det?» frågade de. »Vi få leva på sovjetskisoppa. Smutsigt diskvatten är det, och vi få bara, vad som blir över efter de där odågorna, som kommendera oss. Och vem kommer att få bo i de där husen? Inte blir det vi eller våra bröder vid fabrikerna. Det blir bara dom som tillhör partiet eller som har några förbindelser. Dessutom är det snart vår, och vi behöver komma hem till jordbruket. Varför håller man oss kvar här?»

Förvisso överansträngde de sig inte, dessa den ryska jordens stora och starka söner. Det fanns inte någon sporre till deras arbete. De hade inte någon förståelse för det liv, som rörde sig omkring dem, och det fanns ingen som för dem kunde tolka betydelsen av att arbeta i det revolutionära Ryssland. De voro förvirrade av kriget, revolutioner och hunger — och ingenting kunde väcka dem ur deras slöhet.

Många av byggnaderna på Kameniy Ostrov hade använts till pensionsskolor och hem för lytta och vanföra, och en del beboddes av äldre professorer, lärare eller andra intellektuella. Alltsedan revolutionen hade dessa bott här alldeles ostörda, men nu kom det order, att de måste flytta ut ur husen, då dessa skulle förvandlas till vilohem för arbetare. Som man inte hade gjort några som helst förberedelser till att inkvartera de till flyttning uppsagda någon annanstädes, så blevo de praktiskt taget jagade ut på gatorna. De som voro personliga vänner med Zinovjev, Gorki eller andra inflytelserika kommunister, vände sig ju till dessa med sina bekymmer, men de som inte hade några »förbindelser», funno heller ingen hjälp.

De bilder av elände, som jag var tvungen till att dagligen bevittna, höll på att alldeles förstöra min energi. Alltsammans var alldeles onödigt grymt och hade ingenting med revolutionen eller dennas försvar att skaffa. Överallt härskade kaos och förvirring, allt ordnades opraktiskt och tokigt, och de byråkratiska tjänstemännen tycktes finna ett alldeles särskilt behag i att kontramandera varandras order. En del hus, som man redan kostat på en mängd arbete och material och snart skulle vara färdiga att användas, lämnade man helt plötsligt och tog itu med något annat arbete. Slott som voro fulla med konstskatter inreddes direkt till nattlogi, och smutsiga järnsängar ställdes bland antika, dyrbara möbler och oljemålningar — allt under ett brottsligt och fullständigt orimligt bortslösande av tid och kraft. Zorin konfererade ofta själv med staben av konstnärer och ingenjörer angående de olika förslagen till teatrar, föredragssalar och nöjesplatser, samt övervakade stundom arbetet, emedan kommissarierna saboterade det. Två veckors tid härdade jag ut i dessa pinsamma och löjliga förhållanden, men så gav jag upp alltsammans av förtvivlan.

I början av maj öppnades med pomp och ståt, musik och tal arbetarnas vilohem på Kameniy Ostrov. Man sände ut förhålligande meddelanden om det underbara verk, man utfört åt arbetarna i Ryssland. I själva verket var det Coney Island, som flyttats till Petrograd, d.v.s. det var en stor förevisningsplats för lättrogna åskådare.

Från denna tid ändrades åter Zorins hållning gentemot mig. Han blev kylig och till och med fientligt sinnad. Utan tvivel började han förstå den strid, som pågick inom mig och anade den brytning, som ovillkorligen måste komma. Emellertid träffade jag Lisa Zorin så mycket mer, ty hon hade just i dagarna blivit mor, och jag skötte henne och hennes barn, glad över tillfället att sålunda få visa min tacksamhet för den varma vänskap, Zorins hade visat mig under de första månaderna i Ryssland. Jag högaktade deras rättskaffenhet och hängivenhet. Båda hade de en så fördelaktig ställning, att de kunnat skaffa sig allt vad de önskade, men likväl saknade Lisa Zorin varje slags utstyrsel åt sitt barn. »Tusentals ryska arbetarkvinnor ha inte mer, varför skulle då jag ha det?» brukade Lisa säga. Fast hon var så svag, att hon inte kunde amma sitt barn, ville inte Zorin anhålla om någon extra ranson, varför jag i hemlighet köpte ägg och smör på torget för att rädda livet på modern och barnet.

Men dessa människors ädla karaktär gjorde den inre striden inom mig desto svårare. Förnuftet sade mig, att jag måste se de sociala fakta rätt i ögonen. Men mina personliga förbindelser med kommunister, som jag blivit bekant med och lärt uppskatta, hindrade mig att antaga dessa fakta. Jag resonerade med mig själv som så, att så länge det fanns sådana människor som Zorins och Balabanova, då måste det också finnas något livskraftigt i de idéer, som de representerade. Jag höll alltså enbart fast vid detta fantom, som jag själv skapat.

VIII. Första maj i Petrograd

År 1899 firades första maj för första gången i Amerika såsom arbetarnas internationella högtidsdag. Majdagen blev för mig en stor inspirerande händelse. Att bevittna firandet av första maj i ett fritt land — det var någonting att drömma om, att längta efter, men som man kanske aldrig skulle få se förverkligat. Men nu år 1920, skulle de många årens dröm bli verklighet i det revolutionära Ryssland! Jag kunde knappast avvakta morgonen till den första maj. Det var en strålande dag, och den varma solen smälte bort den hårda vinterns sista spår. Tidigt på morgonen hälsade mig musikens toner, arbetare och soldater marscherade genom gatorna och sjöngo revolutionära sånger.

Staden var praktfullt dekorerad; Uritskitorget framför Vinterpalatset var en enda röd massa, och gatorna intill lyste som ett veritabelt uppror av färger. Stora folkmassor voro i rörelse och styrde kosan ut till Marsfältet, varest revolutionens hjältar ligga begravda.

Fast jag ägde tillträdeskort till mottagningsläktaren, föredrog jag att stanna bland folket för att känna mig som en del av den stora skara, som framfört denna världshändelse. Detta var ju deras dag, deras verks dag. Likväl verkade de så egendomligt stillsamma och en tryckande tystnad vilade över dem. Det var inte någon glädje i sången och intet hjärtligt i deras skratt. Mekaniskt marscherade de förbi och automatiskt besvarade de klackörernas hurrarop från mottagarläktaren.

På aftonen gavs ett stort skådespel. Långt före utsatt tid var Uritskitorget och platsen ned till Nevas strand uppfyllda av folkmassor, som kommit för att skåda ett friluftsspel, som symboliserade folkets seger. Spelet var indelat i tre avdelningar. Första avdelningen skildrade förhållandena före och orsakerna till kriget samt den roll, de tyska, socialisterna spelade härunder. Andra avdelningen skildrade februarirevolutionen med Kerensky vid makten, och till slut visades i tredje avdelningen oktoberrevolutionen. Det var ett vackert iscensatt och med kraft spelat stycke, ett levande, realistiskt, fascinerande skådespel. Det utfördes på trapporna till stora börs-huset. Högst uppe sutto kungar och drottningar med sina hovherrar och hovdamer och militärer i prunkande uniformer. Scenen föreställer ett galaspektakel vid hovet: ett monument skall byggas till världskapitalismens ära. Vilda glädjeorgier till musik och dans utspelas. Då stiga ur djupet de trälände slavmassorna fram. Deras kedjor slamra dystert till musiken därovan. De ha kallats fram för att bygga monumentet åt sina härskare. En del bära hammare och städ, andra stappla under de väldiga bördor av tegeltravar och stenblock, de bära. Slavarna arbeta i mörkrets och eländets värld och piskas till yttersta ansträngningar av slavdrivarna, under det härskarnas fest pågår i det strålande ljuset i glädje och fröjd. Monumentets fullbordning tillkännagives medelst uppresandet av stora gula tavlor mitt bland festdeltagarna uppe på toppen.

I detta ögonblick ser man en liten röd flagga svängas därnere. Men flaggan försvinner snart och visar sig återigen på olika platser därnere i undervärlden. Slavarna bli så småningom medvetna om vad det gäller, och deras uppsyn blir hotande. Indignationen och vreden växer — kungarna och drottningarna meddelas om vad som är på färde. De fly in i slottet, och armén göres beredd på att försvara kapitalismens fäste.

Det är i augusti 1914. Härskarna hålla åter fest och arbetarna äro slavar. Medlemmarna av Andra internationalen bevista de mäktigas tillställning. De förbliva döva gentemot arbetarnas vädjan att rädda dem från krigets fasor. Tonerna av »God save the king» höras, och den engelska armén anländer. Härefter komma de ryska soldaterna med maskingevär och artilleri. De följas av en procession av rödakorssystrar och invalider, offren åt krigets Molok.

Nästa akt skildrar februarirevolutionen. Röda fanor svaja överallt, och med vapen försedda autos rusa fram. Folket stormar Vinterpalatset och river ned tsardömets emblem. Kerenskyregeringen kommer till makten och driver folket åter ut i kriget. Så kommer i sista akten oktoberrevolutionen. Soldaterna och sjömännen storma trapporna till den vita marmorbyggnaden. En våldsam strid utkämpas och folket hälsar med jubelrop de segrande. Internationalen ljuder och allt upplöses i jubel. Ryssland är fritt — arbetarnas, sjömännens och soldaternas tid inträder, världskommunismen börjar.

Det var en ofantligt gripande tavla. Men de stora åskådarmassorna förblevo tysta. Endast en svag applåd hördes. Jag blev alldeles häpen. Hur skulle man kunna förklara detta? När jag vände mig frågande till Lisa Zorin, sade hon, att folket, som varit med om oktoberrevolutionen, naturligtvis tyckte, att spelet var alltför enkelt i jämförelse med verkligheten 1917. Men en liten kommunistkvinna, som satt bredvid, gav en annan förklaring. »Folket har uthärdat så många missräkningar sedan oktober 1917», sade hon, »att revolutionen

förlorat all mening för dem. Skådespelet har endast haft den verkan, att det gjort deras misräkningar ännu mer framträdande.»

IX. Arbetets militarisering

Allryska kommunistiska partiets nionde kongress, som avhölls i mars 1920, karakteriseras av ett antal beslut, som innebära en fullständig orientering åt höger. Framför allt äro besluten om arbetets militarisering och industriledningens överlåtande åt enskilda ett bevis härför. Det obligatoriska arbetet hade för länge sedan varit lag i socialistiska republikens statuter, men hade tillämpats, såsom Trotskij sade, »endast i mindre och privat omfång». Nu skulle lagen göras effektiv på allvar. Ryssland måste ha en militariserad industriarmé för att kunna bekämpa den ekonomiska desorganisationen, även fast den röda armén hade segrat på alla fronter. En sådan armé kunde åstadkommas endast genom en sträng disciplin. Fabriksrådssystemet måste ge vika för den militära ledningen.

Förslaget bekämpades energiskt av den kommunistiska minoriteten vid kongressen, men partidisciplinen segrade. Många kommunister medgåvo, att beslutet innebar ett steg åt höger, men de försvarade ändå sitt parti. »Rådssystemet har visat sig odugligt», sade de. »Arbetarna vilja inte arbeta frivilligt, och industrin måste hållas i gång, om vi skola leva till nästa år.»

Jack Reed hade även samma uppfattning. Han hade just återkommit efter ett misslyckat försök att resa till Amerika genom Lettland, och under flera dagars tid diskuterade vi den nya politiken. Jack mente, att den var oundviklig, så länge Ryssland var angripet och blockerat. »Vi ha varit tvungna till att mobilisera en armé för att bekämpa de yttre fienderna, varför skulle vi då inte ha en armé till att bekämpa den värsta inre fienden, hungern? Vi kunna bekämpa denna endast genom att sätta industrin på fötterna igen». Jag framhöll faran i de militära metoderna och betvivlade, att arbetarna skulle komma att arbeta mer intensivt under detta tvång. Men Jack mente ändå, att det var oundvikligt att mobilisera arbetarna. »Det måste i alla fall prövas», sade han.

I Petrograd gingo vid denna tid ivriga rykten om strejker. Det berättades, att Zinovjev och hans stab, när de besökte fabrikerna för att förklara den nya politiken, jagades ut av arbetarna. För att få närmare kännedom om situationen beslöt jag att besöka fabrikerna. Redan under mina första månader i Ryssland hade jag bett Zorin om tillstånd att få besöka fabrikerna. Lisa Zorin hade bett mig att tala vid några arbetarmöten, men som jag tyckte, att det skulle verka alltför förmätet av mig att vilja söka lära dem något som hade gjort revolutionen, ville jag inte tillmötesgå hennes begäran. När jag nu bad Zorin om att få besöka några fabriker, gav han emellertid undvikande svar. Sedan jag blivit bekant med Ravitch, framförde jag min önskan till henne, och hon gav villigt sitt bifall.

Första platsen vi besökte voro Putilovverken, de första och mest betydande företagen för tillverkning av vagnar och lokomotiv. Före kriget hade fyrtiotusen arbetare varit anställda vid dessa. Nu var det endast sjutusen i verksamhet. Jag hade hört mycket talas om Putilovverkens arbetare. De hade spelat en heroisk roll under de revolutionära dagarna och under Petrograds försvar mot Judenitsch. Vid Putilovverkens kontor mottogos vi vänligt och visades omkring i de olika avdelningarna, och sedan omhändertogs vi av en ciceron. Det var fyra personer i sällskapet, men blott två av oss talade ryska.

Jag lagade så att jag blev något bakefter för att få tillfälle till att tala med en grupp arbetare vid en bank. Först möttes jag av den vanliga misstänksamheten, men denna undanröjde jag genom att framföra hälsningar från bröderna i Amerika. »Och när kommer revolutionen där?» frågade de då genast. Det tycktes ha blivit ett nationallyte, denna tro på en snart förestående revolution i Europa och Amerika. Envar klängde sig fast vid detta hopp. Det kändes hårt att beröva dessa felunderrättade människor deras naiva tro. »Den amerikanska revolutionen har inte kommit än», förklarade jag, »men den ryska revolutionen har gjort ett starkt intryck på det amerikanska proletariatet.»

Sedan frågade jag dem om deras arbete, deras levnadsförhållanden och deras uppfattning om de nya dekreten. »Nu måste vi arbeta under militarismens *nagajka* (knutpiska). Vi måste naturligtvis stanna i fabrikerna, annars bestraffas vi såsom desertörer. Men hur tror man, att man kan pressa ut mera arbete av oss? Vi lida under hunger och köld och ha ingen kraft mer att ge.» Jag framhöll att regeringen kanske var nödsakad till att införa dessa metoder och att om den ryska industrin inte upprätthölls, så skulle arbetarnas förhållanden bli ännu sämre. Dessutom erhöilo Putilovarbetarna sin särskilda *payok*.

»Vi förstå mycket väl den olycka som hemsökt Ryssland», svarade en av arbetarna, »men vi kunna inte krama mer ur våra kroppar. Till och med de två pund bröd vi få äro inte tillräckliga. Titta på vårt bröd», sade han och visade ett stycke svart skorpa, »kan man leva på det? Och våra barn sedan? Om vi inte hade våra bekanta på landet och om vi inte kunde skaffa något på torget, så skulle vi dö allasammans. Nu komma de här

nya metoderna, varvid man släpar iväg med oss bort från våra anhöriga och sänder oss till någon annan ända av Ryssland, medan våra bröder därifrån släpas hit. Det är ett sinnesrubbat system och det kommer inte att gå.»

»Men vad kan då regeringen göra, när det råder sådan brist på livsmedel?» frågade jag. »Brist på livsmedel!» utropade mannen. »Titta på torgen! Har ni sett någon brist på livsmedel där? Spekulation och bourgeois, det är vad det är. Och de här företagsledarna äro våra slavdrivare. Först saboterade bourgeois oss, och nu kontrollera de oss åter. Men låt dem bara försöka att kommendera oss! Då skola de nog få se på annat! Låt dem bara försöka!»

Mannen var bitter och upprörd. Plötsligen kom ciceronen tillbaka för att se, var jag blivit av. Han började med stor iver redogöra för hurusom de industriella förhållandena betydligt förbättrats sedan arbetets militarisering genomförts. Arbetarna voro mera belåtna och flera vagnar och lokomotiv hade reparerats än under förutvarande system. Det var sjutusen produktivt anställda inom verken, försäkrade han. Jag fick emellertid veta, att den verkliga siffran var femtusent och av dessa anställda voro endast tvåtusent produktiva arbetare, medan de övriga tretusen voro regeringens ämbetsmän och bokhållare.

Efter Putilovverken besökte vi Treugolnik, den stora ryska gummifabriken. Fabriken var snygg och ren och maskinerna i god ordning. När vi kommo in i det stora arbetsrummet, möttes vi av överuppsyningsmannen, som i tjugufem års tid innehaft samma plats. Han ville själv visa oss omkring, sade han. Han tycktes vara lika stolt över företaget som om det varit hans eget. Det förvånade mig, att man hade lyckats hålla allting i ett så gott tillstånd. Vår ciceron förklarade, att det berodde därpå att hela den gamla arbetsstyrkan hade fått stanna kvar å sina platser. Vad som än hände, så fick företaget inte bli ruinerat. Det var ju mycket lofvårt, tänkte jag, men snart fick jag anledning till att ändra uppfattning. Vid ett av borden, där man skar gummi, satt en gammal arbetare med vänliga ögon, som tittade fram ur ett sorgset anlete. Han erinrade mig om pilgrimen Lucca i Gorkis »Nattkvarteret». Vår ciceron höll skarp utkik, men jag lyckades att smyga mig åt sidan, medan han förklarade några maskiner för de andra medlemmarna av gruppen.

»Nå, *batjushka*, hur går det för er?» hälsade jag den gamle arbetaren. »Dåligt, *matjushka*», svarade han, »tiderna äro mycket hårda för oss gamla.» Jag talade om för honom, hur förvånad jag var över att finna allting i så gott tillstånd på fabriken. »Det är nog så», mente den gamle arbetaren, »men det är därför att superintendenten och hans stab var dag hoppas att någon förändring skall inträffa och att Treugolnik skall återgå till sina förra ägare. Jag känner dem jag. Jag har arbetat här långt innan den tyske chefen satte in de nya maskinerna.»

När vi passerade genom de olika rummen såg jag, att kvinnor och flickor tittade upp mot oss under tydlig fruktan. Det föreföll underligt i ett land, där proletärerna själva voro herrar. Det var tydligen inte bara maskinerna, som blivit omsorgsfullt bevarade, utan även — den gamla disciplinen. De anställda trodde, att vi voro bolsjevikinspektörer.

Den stora kvarnen i Petrograd, som vi besökte närmast, såg ut som om den befann sig i belägringstillstånd med beväpnade soldater runtomkring och även inne i arbetsrummen. Den förklaring, som gavs till detta, var att stora kvantiteter av fint mjöl hade försvunnit. Soldaterna vaktade kvarnarbetarna, som om de varit galärslavar, och arbetarna voro naturligtvis förbittrade över en sådan förödmjukande behandling. De vågade knappast tala, men en ung man förklarade förhållandena för mig. »Vi äro verkliga fångar här», sade han, »och vi kan inte ta ett steg utan särskilt tillstånd. Vi få arbeta hårt i åtta timmars tid med endast tio minuters paus för vårt *kipjatok* (kokt vatten), och när vi lämna kvarnen, visiteras vi.» »Men är det inte på grund av mjölstölder, man infört visiteringen?» frågade jag. »Visst inte», svarade mannen, »kvarnkommissarierna och soldaterna veta mycket väl, var mjölet tar vägen.» Jag framhöll att då borde arbetarna protestera mot förhållandena. »Protestera, hos vem?» utropade mannen. »Vi bli kallade spekulanter och kontrarevolutionärer och arresteras!» »Men har revolutionen inte givit er något då?» frågade jag. »Äsch, revolutionen, den finns ju inte mer. Den är slut», svarade han bittert.

Följande morgon besökte vi Laferms tobaksfabrik. Den var i full gång. Vi visades genom hela företaget och allting förklarades för oss alltifrån sorteringen av råmaterialet till inpackningen av cigaretterna. Luften i arbetsrummen var kvävande och vämjelig. »Kvinnorna äro vana vid denna luft och klaga inte», sade ciceronen. Bland arbetarna befunno sig en del havande kvinnor och flera flickor, som inte voro äldre än fjorton år. De sågo härjade ut, deras kinder voro insjunkna och under ögonen hade de stora svarta ringar.

Några av dem hostade och en hektisk rodnad å kinderna varslade om lungsot. »Finns det inte något rekreationsrum, någon plats, där de kunna dricka sitt te och hämta frisk luft?» Nej, något sådant fanns det inte. Kvinnorna fingo stå vid sitt arbete hela åtta timmar i sträck. Te och bröd, som de hade med sig, åto de vid arbetsbänkarna.

Allt arbete utfördes på ackord, och arbetarna erhöilo tjugufem cigarretter om dagen utom lönen, och dessa fingo de sälja eller byta bort.

Jag talade med en del av kvinnorna. De klagade inte över något annat än att de voro tvungna att bo så långt borta från arbetsplatsen.

I de flesta fall tog det mer än två timmar för dem att gå från och till arbetet. De hade gjort framställning om att bli inkvarterade i närheten av Laferm och erhållit löfte om att bli det, men sedan ingenting hört om saken.

Livet finner visst alltid sina särskilda vägar till att spela oss de löjligaste spratt. I Amerika skulle jag ha föraktat allt socialt reformarbete och betraktat det som billigt palliativ. Men i det socialistiska Ryssland gjorde åsynen av havande kvinnor, som arbetade i kvalmig tobaksluft och förgiftade sig själv och sina ofödda, ett sådant intryck på mig, att jag fattade det såsom något väsentligt ont och talade med Lisa Zorin därom och undrade, om man inte kunde göra något för att råda bot på det onda. Men Lisa mente, att ackordsarbetet var det enda system, som kunde förmå flickorna till att arbeta, och beträffande rekreationsrum, så hade kvinnorna redan haft en strid för att få sådana, men det var ingenting att göra åt saken, då det inte fanns något utrymme i fabriken.

»Men om inte ens sådana små förbättringar kunnat bli resultatet av revolutionen, vad har den då tjänat till?» frågade jag. »Arbetarna ha förskaffat sig kontrollen», svarade Lisa, »de äro i besittning av makten och ha viktigare saker att ägna sig åt än rekreationsrum — de måste försvara revolutionen.»

Lisa Zorin förblev förvisso helt och hållet proletärisk, men hon resonerade som en nunna, vilken offrat sig helt åt kyrkan. Den tanken slog mig desslikes att när hon talade om att »försvara revolutionen», så mente hon i själva verket endast att hennes partis, det kommunistiska partiets, maktställning skulle försvaras. I varje fall kom jag inte till att göra något försök med social välgörenhet.

X. Brittiska arbetarkommisionen

Det glädde mig mycket, att Angelica Balabanova anlant till Petrograd för att göra i ordning logis åt den brittiska arbetarkommissionen. Under min vistelse i Moskva hade jag lärt att sätta värde på Angelica för hennes ädla väsens skull. Hon visade mig stor tillgivenhet, och när jag var sjuk, ägnade hon mycken tid till att vårda mig, skaffade mig medicin, som man kunde få endast på Kremls apotek, samt utverkade extra sjukranson åt mig.

Det var Narishkinpalatset, som skulle ställas i ordning för kommissionens räkning, och Angelica bad mig följa med henne dit. Jag märkte, att hon såg mera trött och överansträngd ut nu, än när jag såg henne i Moskva. Vårt samtal uppenbarade för mig, att hon led oerhört av den verklighet, som så ringa motsvarade hennes ideal. Själv mente hon, att hela livet var ett misslyckat företag.

Narishkinpalatset är beläget på södra stranden av Nevan, nästan mittemot Peter-Paulfästningen. Platsen gjordes i ordning för de väntande gästernas räkning, och ett stort antal betjänter och kockar installerades. Snart anlände kommissionen. De flesta medlemmarna voro typiska arbetarrepresentanter. Så var det en hel stab tidningsmän och mrs Snowden. Den mest framstående personen var Bertrand Russel, vilken med det snaraste demonstrerade sin oavhängighet och sin föresats att fritt och oberoende göra iakttagelser och studera förhållandena.

Till kommissionens ära organiserade bolsjevikerna en stor demonstration på Uritskitorget. Tusentals människor, även kvinnor och barn, kommo för att visa sin glädje över de engelska arbetarrepresentanternas besök i det revolutionära Ryssland. Demonstrationen förhöjdes genom musik och sjungandet av Internationalen samt flera tal, som tolkades mäterligt av Balabanova. Sedan kom militärparaden. Jag hörde hur mrs Snowden ogillande utropade: »Vilket prålande skryt med militarism!» Jag kunde inte avstå från att anmärka: »Madame, kom ihåg att den stora ryska armén till största delen är en produkt av edert eget lands åtgärder. Hade inte England hjälpt till med att finansiera invasionstågen till Ryssland, så hade de ryska soldaterna kunnat utföra nyttigt arbete.»

Den brittiska kommissionen underhölls på riktigt kungligt maner med skådespel, operor, balletter och utflykter. Lyxens och nöjets yppersta gåvor formligen vräktes över dem, medan folket slavade och svalt. Sovjetregeringen lämnade intet försök ogjort till att skapa ett gott intryck, och allt som kunde vara av störande natur höll man besökarna borta från. Angelica avskydde detta gemena skryt och var rasande på att man så noga vaknade varje steg kommissionsmedlemmarna togo. »Varför skola de inte få se Rysslands verkliga tillstånd? Varför skola de inte få veta, hur det ryska folket lever?» frågade hon. »Men jag är väl för opraktisk», rättade hon sig, »kanske är alltsammans nödvändigt.»

Efter två veckors förlopp gavs en avskedsbankett för besökarna. Angelica ville nödvändigt, att jag skulle vara med. Återigen hölls det stora tal och utbringades skålar så som vanligt är vid dylika tillställningar. De tal, som tycktes allvarligt menade, hölls av Balabanova och madame Ravitch. Den senare bad mig översätta hennes tal, vilket jag även gjorde. Hon talade om de ryska proletärkvinnorna och lovprisade deras moraliska mod och hänförelse under revolutionen. »Må de engelska proletärerna lära sig värdesätta sina hjältomodiga ryska systrar», slutade madame Ravitch. Mrs Snowden, f.d. suffragetten, hade ingenting att säga. Hon höll sig på »värdigt» avstånd från det hela. Emellertid blev damen mycket livlig och beschäftig, när talen voro undanstökade och hon fick tillfälle till att samla autofografier.

XI. Ett besök från Ukraina

I början av maj kommo två unga män från Ukraina till Petrograd. Båda hade i flera års tid varit i Amerika och aktivt deltagit i den anarkistiska rörelsen bland de jiddiska arbetarna. En av dem hade varit redaktör för en anarkistisk veckotidning, »The Alarm», som utgavs i Chicago. År 1917 reste de tillbaka till Ryssland tillsammans med andra emigranter. Så snart de kommit till hemlandet, togo de del i den anarkistiska rörelsen, som efter revolutionen utvecklats sig kolossalt. Deras huvudsakliga verksamhetsfält var Ukraina. År 1918 medverkade de vid organiserandet av den anarkistiska federationen Nabat (Alarm), och började utge en tidning med samma namn. Teoretiskt voro de icke eniga med bolsjevikerna, men i praktiken samarbetade anarkistiska federationen, liksom alla anarkister i Ryssland, med bolsjevikerna och kämpade på alla fronter mot de kontrarevolutionära trupperna.

När de ukrainska kamraterna fingo veta, att vi kommit till Ryssland, försökte de upprepade gånger att få träffa oss, men på grund av de politiska förhållandena och därför att det praktiskt taget var omöjligt att resa, hade de inte kommit så långt norr ut. Senare hade de blivit arresterade och inspärrade i fängelse av bolsjevikerna. Så snart de blivit frigivna, begåvo de sig i väg till Petrograd och färdades illegalt. De förstodo den fara, de utsatte sig för, men de riskerade vad som helst, ty de hade beslutat, att vi skulle få veta sanningen om *povstantsirörelsen* (den revolutionära bonderörelsen), som leddes av den utomordentliga gestalten Nestor Makhno. De önskade göra oss förtrogna med de anarkistiska gruppernas verksamhet i Ryssland och hur bolsjevikernas järnhand förtryckte dem.

Under två veckors tid, under nätternas stillhet i Petrograd, upprullade de två ukrainska anarkisterna för oss det panorama, som skildrade kampen i Ukraina. Sansat och lugnt berättade de unga männen sin historia.

Tretton olika regeringar hade »styrt» Ukraina. Var och en av dem hade farit fram med plundringar och mord bland bönderna, ställt till ohyggliga pogromer och lämnat efter sig död och ruin. Den ukrainska bondebefolkningen, som är av en mer frihetsälskande ras än bröderna i norr, hade kommit att hata alla regeringar och varje åtgärd som hotade deras jord och frihet. De slöto sig tillsammans och bekämpade förtryckarna under den revolutionära periodens långa år. Bönderna ha inte några teorier och kunna inte inrangeras i något politiskt parti. De hata av instinkt allt tyranni, och hela Ukraina blev snart ett revolutionärt fältläger. Så kom år 1917 Nestor Makhno dit.

Makhno var infödd ukrainare. Redan av naturen en rebell, blev han i tidiga år intresserad för anarkismen. Vid sjutton års ålder undanröjde han en tsaristisk spion och dömdes för denna handling till döden. Men på grund av hans ungdom förvandlades domen till livstids *katorga*. När februarirevolutionen öppnade fängelserna för de politiska fångarna, var Makhno bland dem som frigåvos. Han hade tillbringat tio år i Butirkyfängelset i Moskva. Han hade inte åtnjutit mycken skolundervisning, innan han kom i fängelse, men i fängelset använde han tiden till att studera och gjorde goda framsteg. När han frigavs ägde han värdefulla kunskaper i historia, politisk ekonomi och litteratur. Strax efter sin frigivning återvände Makhno till sin hembygd, byn Oulyai-Polch, där han organiserade en fackförening och bildade en lokal sovjet. Sedan kastade han sig in i den revolutionära rörelsen och var under hela perioden 1917 den andliga ledaren och läraren för de revolutionära bönderna, som hade rest sig mot godsägarna.

År 1918, när Brest-Litovsk-freden öppnade Ukraina för den tyska och österrikiska ockupationen, organiserade Makhno de rebelliska bönderna till försvar mot de utländska arméerna. Han kämpade mot Skoropadski, den ukrainske hetman, som understöddes av tyska bajonetter. Han upprätthöll ett framgångsrikt gerillakrig mot Petljura, Kaledin, Grigoriev och Denikin. Såsom medveten anarkist strävade han efter att ge den instinktivt rebelliska bondebefolkningen en bestämd riktning för deras kamp. Det var Makhnos idé, att den sociala revolutionen måste försvaras mot alla fiender, alla reaktionärer och alla kontrarevolutionära försök, vare sig de kommo från höger eller vänster. På samma gång bedrev han en kulturell upplysningsverksamhet för att bland bönderna utbreda de anarkistiskkommunistiska idéerna, samt strävade han för upprättandet av fria bondekommuner.

I februari 1919 ingick Makhno ett avtal med röda armén. Han skulle fortsätta att försvara södra fronten mot Denikin samt av bolsjevikerna mottaga nödiga vapen och ammunition. Makhno skulle fortfarande ha befälet över *povstantsi*, som nu bildat en hel armé. Man hade kommit överens om att *povstantsi* skulle ha rätt till att avhålla konferenser, att fritt diskutera sina angelägenheter och att handla i överensstämmelse med dessa. Tre sådana konferenser hade avhållits, nämligen i februari, mars och april.

Men bolsjevikerna uraktlät att hålla avtalet. De förnödenheter, man hade lovat Makhno och som han var i stort behov av, anlände delvis för sent, delvis kommo de inte alls. Man förklarade att detta berodde på order av Trotskij, som inte var gynnsamt stämd mot den oavhängiga rebellarmén. Huru därmed än må förhålla sig, så hindrades Makhno vid varje steg, medan Denikin ständigt vann mark. Snart började bolsjevikerna vända sig emot de fria bondesovjets, och i maj 1919 anlände chefen för södra arméerna, Kamenjev, åtföljd av medlemmar i Charkovregeringen till Makhnos högkvarter för att avgöra de stridiga frågorna. Till slut fordrade bolsjevikernas militära representanter, att *povstantsi* skulle upplösas. Dessa vägrade dock att gå med på detta och anklagade bolsjevikerna för att ha brutit det revolutionära avtalet.

Under tiden hade Denikins framryckningar blivit mer hotande, men Makhno erhöll fortfarande intet understöd från bolsjevikerna. Då beslöt bondearmén att sammankalla ett extra möte med sovjet den 15 juni. Här skulle man fatta avgörande beslut angående hur den fara, som hotade från Denikins trupper skulle undanröjas. Men den 4 juni utfärdade Trotskij förbud för konferensens avhållande och förklarades Makhno fredlös. Vid ett offentligt möte i Charkov förklarade Trotskij, att det var bättre att låta de vita stanna kvar i Ukraina än att tolerera Makhno. De vitas närvaro, sade han, skulle göra den Ukrainska bondebefolkningen mera gynnsamt stämd gentemot sovjetregeringen, då däremot Makhno och hans *povstantsi* aldrig skulle komma att sluta fred med bolsjevikerna. De skulle i stället komma att taga vissa territorier i besittning för egen del och genomföra idéer, som skulle innebära en ständig fara för den kommunistiska regeringen. Detta var i själva verket en ren krigsförklaring mot Makhno och hans armé. Snart fann sig Makhno angripen från två sidor – av Denikin och bolsjevikerna. *Povstantsi* voro dåligt utrustade, men likväl kämpade de en lång tid med stor framgång.

Bolsjevikerna fortsatte sin kampanj mot Makhno och anklagade honom för förräderi, därför att han skulle ha öppnat den södra fronten för Denikin. Man brännmärkte hans armé såsom bestående av banditelement och stämplade honom själv såsom en kontrarevolutionär vilken till varje pris måste oskadliggöras. Men denne »kontrarevolutionär» insåg tillfullo den fara Denikin utgjorde för revolutionen. Han samlade på nytt sina trupper och under september och oktober 1919 gav han Denikins trupper dödsstöten i Ukraina. Makhno erövrade Denikins artilleri vid Mariopol och tillintetgjorde fiendens huvudstyrkor.

Denna briljanta manöver och den rebelliska arméns heroiska kamp ledde till en vänskaplig uppgörelse med bolsjevikerna. Bannlysningen över *povstantsi* och Makhno återtog, och den kommunistiska pressen började lovprisa Makhno såsom ett stort strategiskt geni och en tapper försvarare av revolutionen i Ukraina. Men de skilda uppfattningar, som förefunnos mellan Makhno och bolsjevikerna, voro djupt rotade. Makhno ville upprätta fria bondekommuner i Ukraina, medan kommunisterna ville påtvinga dem Moskvas välde. Till slut var en brytning oundviklig, och den kom i januari 1920.

Vid denna tid hotades revolutionen av en ny fiende. Grigoriev, som förut tillhört den tsaristiska armén och sedan varit bolsjevik, vände sig nu mot bolsjevikerna. Efter att genom fraser om frihet och fria sovjets ha vunnit en stor del av befolkningen i de södra distrikten, föreslog Grigoriev Makhno, att de skulle förena sina krafter mot den bolsjevikiska regimen. Makhno sammankallade de båda arméerna till ett möte och anklagade där offentligen Grigoriev för att vara kontrarevolutionär och framlade bevis för att han anställt flera pogromer mot judarna. Efter att ha förklarat Grigoriev vara en folkets och revolutionens fiende, dömde Makhno och hans stab Grigoriev och dennes medhjälpare till döden, och avrättades de omedelbart. En del av Grigorievs armé förenade sig med Makhnos.

Under tiden hade Denikin samlat nya trupper och pressade Makhno samt tvang honom till att lämna sina positioner. Under bittra strider drog sig Makhno tillbaka mot Galizien. Denikin fortsatte mot Charkov, erövrade Orel och Kursk och uppnådde slutligen Tula, som ligger i närheten av Moskva.

Röda armén visade sig oförmögen till att förhindra Denikins frammarsch. Men under tiden hade Makhno samlat nya krafter och angrep Denikin bakifrån. Det oväntade angreppet korsade Denikins planer och demoraliserade hans armé samt gav röda armén tillfälle till att gripa till offensiven mot den kontrarevolutionära fienden vid Tula.

När röda armén uppnått Alexandrovsk och efter att slutligen ha slagit Denikin, fordrade Trotskij åter, att Makhno skulle avvärja sina trupper och ställa sig under den röda arméns kommando. Men *povstantsi* vägrade, och nu började en organiserad militärkampanj mot rebellerna, varunder bolsjevikerna togo många fångar och

dödade många. Makhno förklarades åter fredlös och har sedan dess oavbrutet fört gerillakrig mot bolsjevikregeringen.

De ukrainska vännernas historia, som jag här återgivit i koncentrerad form, lät som en roman om Stenka Rasin, den berömde kosackhövdingen, som ledde bönderna under upproren på sjuttonhundratalet. Emellertid frågade jag mina vänner, vad betydelse Makhno och hans verksamhet hade för anarkismen. Makhno, förklarade de, är själv anarkist och söker befria Ukraina från allt förtryck samt strävar efter att utveckla och organisera bondebefolkningens latenta anarkistiska tendenser. Makhno har upprepade gånger manat anarkisterna i Ukraina och Ryssland till att understödja honom. Han har erbjudit dem alla tillfällen till att driva anarkistisk propaganda och upplysningsverksamhet och givit dem fullständig handlingsfrihet. På varje plats, som Makhno erövrade, gav han anarkisterna och vänstersocialrevolutionärerna obesekuren yttrande- och tryckfrihet.

Makhno sade ofta: »Jag är en kämpe och jag har inte haft mycken tid till upplysningsverksamhet, men ni, som äro författare och talare, ni kunna utföra detta arbete. Förener eder med mig, så skola vi bli i stånd till att bereda fältet för ett verkligt anarkistiskt experiment.» Men det förnämsta värdet i Makhnorörelsen ligger hos bönderna själva, förklarade mina kamrater. Det var en elementär och spontan rörelse, alldenstund böndernas aversion mot alla regeringar inte är ett resultat av några teorier utan av bittra erfarenheter och en ursprunglig kärlek till friheten. De utgöra en fruktbar mark för de anarkistiska idéerna. Av denna grund förenade sig ett stort antal anarkister med Makhno. De voro med honom under de flesta av hans strider och bedrev hela tiden en energisk propaganda för anarkismens högre idéer.

Av Zorin och andra kommunister hade jag hört sägas, att Makhno var judehatare och att hans *povstantsi* voro ansvariga för många pogromer. Mina besökare tillbakavisade på det skarpaste denna anklagelse. Makhno bekämpade hänsynslöst alla pogromer, hävdade de. Han hade ofta utfärdat proklamationer mot dessa ohyggligheter och hade med egen hand straffat dem som gjort sig skyldiga till överfall på judar. Förvisso var judehatet vanligt i Ukraina. Det saknades inte heller bland de röda soldaterna. Även dessa hade överfallit, misshandlat och plundrat judar, men ingen ville väl göra bolsjevikerna ansvariga för detta.

Ukraina hemsöktes ofta av beväpnade element, som ställde till pogromer, och ibland har man trott, att dessa element varit makhnoister. Bolsjevikerna känna mycket väl till förhållandena, men de utnyttja missuppfattningarna till att misskreditera Makhno och hans följeslagare. Emellertid överskatta anarkisterna i Ukraina inte Makhnorörelsen. De veta att *povstantsi* inte äro medvetna anarkister. Den anarkistiska tidningen »Nabat» har upprepade gånger framhållit detta faktum. Men å andra sidan kunde anarkisterna heller inte förbise betydelsen av en populär rörelse, som var instinktivt rebellisk och oförtydligt anarkistiskt betonad och som därtill med framgång kunde slå ned revolutionens fiender, vilket den bättre utrustade bolsjevikarmén inte kunde göra. Men anarkisterna hade ännu det stora kulturella, organisatoriska och uppfostrande arbetet att utföra.

Alla kontrarevolutionära krafter voro eniga om att hänsynslöst förfölja anarkisterna. Anarkisterna fingo lida under vilken regering som än kom till makten. Bolsjevikerna voro i detta hänseende inte ett dugg bättre än Denikin eller de andra vita. Anarkisterna fyllde bolsjevikfängelserna, många av dem hade blivit avrättade och all anarkistisk verksamhet var undertryckt. I synnerhet bedrev tjekan en fruktansvärd verksamhet. Den hade återinfört de tsaristiska metoderna och till och med tortyren.

Mina besökare talade av erfarenhet. De hade själva flera gånger suttit i de bolsjevistiska fängelserna.

XII. Glorian kring bolsjevismen faller

De fruktansvärda redogörelser, som jag under två veckors tid tog del av, grepo mitt sinne liksom en storm. Var detta den revolution, som jag i hela mitt liv hade trott på, kämpat för och sökt att intressera andra för, eller var det blott en karikatyr — ett fasansfullt monstrum, som dykt fram för att driva gäck med mig? Voro de kommunister, som jag dagligen i sex månaders tid varit samman med och som visade sig så uppoffrande och besjälade av höga ideal, voro dessa människor verkligen i stånd till sådana förrådiska och fruktansvärda handlingar som de anklagades för? Zinovjev, Radek, Zorin, Ravitch och många andra som jag lärt känna — kunde de i idealens namn förråda, tortera och mörda? Men hade inte Zorin sagt mig, att dödsstraffet var avskaffat i Ryssland? Likväl fick jag strax efter min ankomst reda på att hundratals människor hade skjutits och att avrättningar företagits kvällen efter just den dag, det nya dekretet trätt i kraft samt att det var ett faktum, att tjeikan inte upphört med att mörda folk.

Att mina vänner inte hade överdrivit, när de talade om tjeikans tortyrmetoder fick jag bekräftelse på ur andra källor. Klagomålen över förhållandena i Petrograds fängelse hade blivit så många, att t.o.m. Moskva oroades av situationen och sände en tjeikinspektör för att undersöka saken. Emedan fångarna voro rädda för att säga något, lovade man dem att inga efterräkningar skulle följa. Men så snart inspektören hade gått, blev en fånge, en ung man, som varit för frispråkig angående tjeikans brutala metoder, släpad ut ur cellen och pryglades våldsamt.

Varför skulle Zorin då ljuga? Han borde dock ha kunnat inse, att jag inte skulle förbliva i okunnighet alltjämt. Och vidare, bar inte Lenin själv skuld till att dessa metoder tillämpades? »Ideella anarkister befinna sig inte i våra fängelser», hade han försäkrat mig. Likväl fyllde just vid det tillfället ett stort antal anarkister fängelserna i Moskva och Petrograd och andra städer i Ryssland. I maj 1920 häktades ett tjugotal anarkister i Petrograd och bland dessa befunno sig två flickor på sjutton och nitton år. Ingen av dessa kunde anklagas för kontrarevolutionär verksamhet, utan voro de »ideella anarkister», som Lenin brukade uttrycka sig. Några av dem hade utfärdat ett manifest till första maj, vari de påpekade de usla förhållandena på fabrikerna i den socialistiska republiken. De båda flickorna som häktades hade delat ut ett cirkulär mot »arbetsboken», som då hade blivit införd.

Arbetsboken förklarades av bolsjevikerna vara ett kommunistiskt storverk. Den skulle förverkliga jämlikheten och avskaffa parasitismen, mente man. I själva verket var arbetsboken av samma karaktär som det gula kort, som utfärdades åt de prostituerade under tsarregimens tid. Det var ett protokoll på allt vad man företog sig, och utan den kunde man inte ta ett enda steg. Den band innehavaren fast vid det arbete han hade, den stad och det rum han bodde i. Den innehöll uppgifter om vilken politisk uppfattning personen i fråga hyste och hur många gånger han varit arresterad. Det var helt enkelt ingenting annat än ett gult kort. Till och med en del kommunister harmades över denna förödmjukande inrättning. Anarkisterna, som protesterade mot arbetsboken, arresterades av tjeikan. När man frågade några ledande kommunister om saken, så svarade de med att repetera vad Lenin sagt: »Inga ideella anarkister befinner sig i våra fängelser.»

Glorian föll från kommunisterna. De tycktes ju allasammans tro, att ändamålet helgade medlen. Jag erinrade mig vad Radek hade sagt vid Tredje internationalens första kongress, när han redogjorde för kommunismens storartade utbredning i Amerika. »Femtio tusen kommunister befinna sig i de amerikanska fängelserna», utropade han. »Molly Stimer, en flicka på aderton år och hennes manliga följeslagare, alla kommunister, hava deporterats från Amerika på grund av deras kommunistiska verksamhet.» Jag trodde den gången, att Radek hade fått felaktiga upplysningar och jag tyckte det var underligt, att han inte först kontrollerat uppgifterna, innan han gjorde sådana storartade uttalanden. Det var ohederligt och innebar en förolämpning mot Molly Stimer och hennes anarkistiska kamrater.

Under de månader som gått, hade jag sett och hört så mycket, att jag blivit förtrogen med den kommunistiska psykologin liksom med deras teorier och metoder. Jag var inte längre förvånad över det dubbelspel, de drivit med Makhno, och inte heller över de brutaliteter, tjeikan utövade, eller ens över Zorins lögn. Jag kom till insikt om att bolsjevikerna verkligen trodde på ofelbarheten i den jesuitiska formeln, att ändamålet rättfärdigar alla medel. Varje slag av antydningar om det mänskliga livets värde eller karaktärsegenskapernas och den revolutionära redbarhetens betydelse såsom grundval för en ny social ordning, avfärdades av dem såsom »borgerlig sentimentalitet», vilken inte hade någon plats i det revolutionära programmet.

För bolsjevikerna var det mål som skulle uppnås den *kommunistiska staten*, eller s.k. proletariatets diktatur. Allting som befrämjade detta mål var rättfärdigt och revolutionärt. Lenin, Radek, Zorin och alla liknande voro

därför fullt konsekventa. Behärskade av tron på sina lärors ofelbarhet kunde de vara både hjältemodiga och ömkliga på samma gång. De kunde arbeta tjugu timmar i dygnet, leva på sill och te och giva order om oskyldiga mäns och kvinnors nedslaktning. Ibland sökte de att urskulda sina mord med att det skett av »missförstånd». Ändamålet helgar ju för all del medlen. De kunde använda tortyr och ändå förneka, att det var inkquisition, de kunde ljuga och bedraga och ändå kalla sig idealister. Med andra ord, de trodde själva och finga andra till att tro, att allting var rätt och riktigt ur revolutionär synpunkt, om det befrämjade deras avsikter, medan allt annat var sentimentalitet eller förräderi mot revolutionen.

Vid ett visst tillfälle, när jag kritiserade den brutala metoden att fösa kvinnor ut på gatorna för att skotta snö och mente, att även om dessa kvinnor voro från bourgeoisin, så voro de ändå människor och att man skulle taga hänsyn till deras fysiska förutsättningar, då sade en kommunist till mig: »Ni borde verkligen skämmas, när ni, som är en så gammal revolutionär, ändå är så sentimental.»

Samma uppfattning gjorde en del kommunister gällande gentemot Angelica Balabanova, emedan hon alltid var så ömsint och så ivrig om att hjälpa de behövande. Jag hade kommit till insikt om att bolsjevikerna voro sociala puritaner, som på allvar trodde, att de voro utvalda till att ensamma frälsa mänskligheten. Mitt förhållande till bolsjevikerna blev mera spänt, och min uppfattning av revolutionen blev mera kritisk.

En sak var jag på det klara med, nämligen den att jag inte kunde ställa mig i sovjetregeringens tjänst eller att jag inte kunde mottaga något arbete, som satte mig under kommunisternas kontroll. Undervisningskommisariatet dominerades så fullständigt av den kommunistiska maskinen, att det var alldeles utsiktslöst att vänta något annat än vanligt slentrianmässigt arbete. Var man inte kommunist, så kunde man inte få någonting genomfört. Jag hade varit angelägen om att få deltaga i Lunarcharskys arbete, emedan jag betraktade honom såsom en av de mest bildade och samtidigt minst dogmatiska bland de kommunister som intogo högre ställning. Men jag blev snart övertygad om att själve Lunarcharsky var lika hjälplös som en kugge i det stora maskineriet och att hans allra bästa och mest energiska ansträngningar misslyckades och omintetgjordes.

Jag fick också en grundlig inblick i hur mutsystem och favorisering förekom inom skol- och uppfostringsväsendet. En del skolor voro i ett alldeles utmärkt skick, och barnen där voro välfödda och välklädda och finga vara med på konserter, teatrar, dans och andra nöjen. Men de flesta skolor och barnhem voro smutsiga, snuskiga och vansköta. De som hade hand om de »privilegierade» skolorna, hade inga som helst svårigheter med någonting, då däremot de som förestodo de »gemena» skolorna måste offra oändlig tid och mycken kraft på att gå från det ena departementet till det andra för att till slut, trötta och missmodiga efter ständig väntan, erhålla det allra nödvändigaste.

I början förklarade jag alla dessa förhållanden med att det var så knappt med livsmedel och annan material. Jag hörde ju så ofta, att handelsblockaden och interventionen buro ansvaret för det olyckliga tillståndet. Till en viss grad var det också sant. Om Ryssland inte varit hemsökt av hunger, skulle bedrägerierna, vanskötseln och mutsystemet inte ha uppnått sådana ödesdigra resultat. Men såsom ett plus till nöden och bristen på alla förnödenheter kom den kommunistiska propagandan. Till och med barnen måste utnyttjas för densamma. De fina och välförsedda skolorna voro ingenting annat än reklamskolor, som man visade utländska kommissioner och delegater. Allting offrades på dessa skolor, på bekostnad av de andra skolorna.

Jag kommer ihåg, hur alla människor i Petrograd blevo bestörta över en artikel i »Pravda», vari de förfärliga skolförhållandena avslöjades. En kommitté från ungtkommunistiska organisationen hade företagit en undersökning av skolorna. De hade funnit, att barnen voro smutsiga och fulla av ohyra, att de finga sova i snuskiga sängar och att de erhöllo usel föda samt att man bestraffade dem med att låta dem gå och lägga sig utan kvällsmat, att man stängde in dem i mörka rum och att man slog och misshandlade dem. Antalet tjänstemän och anställda vid skolorna var helt enkelt brottsligt. Vid en skola voro 138 personer anställda för 125 barns skull, och vid en annan var det 40 anställda och 25 barn. Dessa parasiter togo ju brödet ur de olyckliga barnens munnar.

Zorins hade flera gånger talat med mig om Lillina, den kvinna som förestod Petrograds undervisningsdepartement. De mente, att hon var alldeles underbart duktig. Jag hade hört henne tala vid flera tillfällen, men hon hade inte gjort något särdeles gott intryck på mig. Hon verkade högfärdig och egenkär — en typisk puritansk skolmadam. Men jag ville inte bilda mig någon bestämd uppfattning om henne, förrän jag hade talat med henne personligen. När artikeln med avslöjningarna från skolorna publicerats, beslöt jag att besöka Lillina. Vi

samtalade med varandra över en timmes tid om de skolor, som hon hade hand om, om uppfostringsfrågor i allmänhet och om de defekta barnen och deras behandling. Beträffande misshandeln som förekommit i hennes skolor, förklarade hon, att de unga kamraterna hade överdrivit saken. Men, tillade hon, de skyldiga hava redan avlägsnats från skolorna.

I likhet med så många andra kommunister i ansvarsfull ställning var Lillina mycket hängiven sin sak och ägnade all sin tid och kraft åt sina uppgifter. Naturligtvis kunde hon personligen inte överblicka allting. Demonstrationsskolorna voro enligt hennes uppfattning de viktigaste, och dem ägnade hon den mesta tiden. De andra skolorna överlät hon till de många assistenterna, vilkas duglighet bedömdes i förhållande till deras politiska duglighet. Vårt samtal övertygade mig om att jag inte kunde delta i det bolsjevistiska undervisningsdepartementets arbete.

Hälsovårdsdepartementet erbjöd lika små tillfällen till att utföra något verkligt nyttigt arbete. Även här härskade samma rangskillnad, och gynnade man förevisningssjukhusen och tog hänsyn till patienternas politiska uppfattningar. Liksom alla kommunistiska institutioner förestods även hälsovårdsdepartementet av en politisk kommissarie d:r Pervukhin. Han var mycket angelägen om att få mig till medarbetare och föreslog, att jag skulle taga hand om fabriks- och distriktssjukvården eller fattigapoteken – ett mycket smickrande anbud, som lockade mig starkt. Jag hade även flera konferenser med d:r Pervukhin, men vi kunde inte komma till något resultat.

Varje gång jag besökte hans departement, fann jag stora grupper av män och kvinnor som väntade, ständigt väntade att få samtala med kommissarien. Det var läkare och sjuksköterskor, medlemmar av intelligentsian – ickekommunister – vilka voro anställda vid olika medicinska avdelningar. Deras dyrbara tid och deras krafter slösades bort på att sitta och vänta i mottagningsrummen hos d:r Pervukhin, den politiske kommissarien. De utgjorde en sorglig samling modfälda män och kvinnor, dessa som engång utgjort Rysslands andliga prydnad. Skulle jag sälla mig till denna tragiska procession och underkasta mig det politiska oket? Nej, jag skulle aldrig kunna gå med på det, så länge jag inte var övertygad om att detta ok var nödvändigt för den revolutionära utvecklingen. Jag fann, att jag först måste skaffa mig en sysselsättning av opolitisk art, något arbete, som kunde giva mig tillfälle till att grundligt studera förhållandena i Ryssland och bringa mig i direkt beröring med folket, bönderna och arbetarna. Endast på det sättet skulle jag kunna finna en väg ut ur detta kaos av tvivel och andlig ångest, som jag råkat in i.

XIII. Revolutionsmuséet

Revolutionsmuseet är inrymt i Vinterpalatset, närmare bestämt de rum, som förut användes för tsarbarnens räkning. Ingången till denna del av palatset är känd som *detsky podvezd*. Från palatsets fönster har tsaren ofta skådat ned över Neva och betraktat Peter-Paulfästningen, där hans politiska fiender levande begravdes. Hur förändrade äro icke förhållandena nu. Jag var uppfylld av beundran och hänförelse för den stora förändringen, när jag första gången besökte museet.

Jag fann grupper av män och kvinnor, som arbetade i de olika rummen. De huttrade och skälvde av kölden. Deras anleten voro uppsvällda och blåfrusna, deras händer voro frostbitna, och de sågo snarare ut som skuggor än som människor. Vilken hänförelse måste inte dessa människor vara gripna av, då de kunde fortsätta att arbeta under sådana förhållanden. Sekreteraren för museet, M. B. Kaplan, mottog mig mycket vänligt och uttalade sin förhoppning om att jag skulle vilja delta i arbetet för museet. Han och en annan av staben samtalade åtskillig tid med mig och förklarade planerna och avsikten med museet. De frågade om jag ville delta i en expedition, som museet höll på att organisera och som skulle avgå till Ukraina och Kaukasus. Det var meningen att allt värdefullt material från den revolutionära perioden skulle samlas, förklarade de. Detta tilltalade mig på det högsta. Detta var ett opolitiskt arbete, som stod fritt från kommissarier. Dessutom skulle jag få ypperliga tillfällen till att se och studera Ryssland.

Sedan vi blivit närmare bekanta, fick jag veta, att vare sig herr Kaplan eller hans vän voro kommunister. Men under det att herr Kaplan var probolsjevik och försökte försvara och förklara allt bolsjevistiskt, var hans vän synnerligen kritisk, ehuru dock inte fientligt sinnad mot bolsjevikerna. Under den tid jag stannade i Petrograd, sammanträffade jag ofta med dessa båda män och lärde genom dem känna en hel del saker om revolutionen och bolsjevikernas handlingar. Kaplans vän, vars namn jag av särskilda skäl inte vill nämna, talade ofta om den absoluta omöjligheten att utföra något skapande arbete under det kommunistiska partiets ledning.

»Bolsjevikerna», sade han, »klaga alltid över bristen på dugliga krafter, och likväl får ingen, som inte är kommunist, något tillfälle till att göra ett försök.» Museet var ett av de sista företag som införlivades såsom statsinstitution, men just därför hade arbetet där gått mycket bra dittills. Så skickade man emellertid hit ett tjugotal ynglingar. De voro fullständigt oerfarna och obekanta med arbetet, men emedan de voro kommunister, hade myndigheterna skickat dit dem, för att de skulle ha någon anställning, och så uppstod det bråk och stridigheter och oreda. Alla de anställda kände, att man spionerade på dem och voro missnöjda över att ständigt bevakas. »Bolsjevikerna bry sig inte om meriter», sade Kaplans vän, »deras huvudintresse är medlemskortet.» Han var inte optimistisk beträffande museets framtid, likväl trodde han, att samarbetet med »amerikanerna» skulle kraftigt bidra till dess utveckling.

Slutligen beslöt jag mig för att ägna mig åt museiarbetet såsom bäst passande mig och även just därför att det inte hade med partipolitik att göra. Jag hade nog hoppats på att taga en mera verksam del i det ryska livet än att samla ihop historiskt material, men jag ansåg att även detta var nyttigt och nödvändigt. Sedan jag definitivt beslutat mig för att delta i expeditionen, besökte jag dagligen museet för att biträda vid förberedelserna till den långa resan. Det var åtskilligt med arbete som skulle utföras. Det var inte så lätt att få i ordning en vagn som passade för den mödosamma färden.

Medan jag var sysselsatt med förberedelserna, kom Angelica Balabanova till Petrograd för att mottaga den italienska kommissionen. Hon var liksom förvandlad. Hon hade längtat efter sina italienska kamrater, vilka förde med sig en fläkt från hennes land, hennes forna liv och arbete därstädes. Ehuru hon var ryska hade Angelicas intressen blivit djupt rotade i den italienska jorden, och det var inte svårt för mig att förstå detta, då jag dessutom fattade den bitterhet, hon gripits av inför det hopplösa tillstånd, som hemsökt Ryssland. Men nu skulle hennes älskade italienare komma och föra med sig Italiens värme och färger.

Italienarna kommo, och härmed följde festligheter, demonstrationer, möten och tal. Hur annorlunda föreföll mig inte allt mot minnena från mina första dagar i revolutionens land. Det kunde inte råda något tvivel om att italienarna kände samma hänförelse som jag då gjorde inför det till synes underbara som skett i Ryssland. Men sex månaders intim kontakt med verkligheten hade helt och hållet förändrat min uppfattning, och entusiasmen hade alldeles försvunnit. Endast en blek skugga återstod, ett hemskt grinande fantom, som gjorde mitt hjärta betryckt.

Ute på Uritskytorget blevo de stora massorna trötta av den långa väntan. De hade väntat där i flera timmar, innan italienska kommissionen anlände från Tauridepalatset. Ceremonierna hade just börjat, då en blek och

utmärglad kvinna, som stod lutad mot plattformen, började gråta. Jag stod alldeles intill henne. »Det är lätt för dem att prata», snyftade hon, »men vi ha inte fått någon mat på hela dagen. Vi fingo order om att marschera direkt från arbetet under hot om att eljest förlora våra brödransoner. Sedan klockan fem i morse har jag varit uppe. Vi fingo inte lov att gå hem efter arbetstiden för att äta en bit mat. Vi voro tvungna till att gå hit. Sjutton timmar ha vi fått reda oss på ett stycke bröd och lite *kippyatok* (kokt vatten). Veta besökarna någonting om det?» – Föredragen fortsatte, Internationalen sjöngs för tionde gången, sjömän paraderade och klackörerna utbringade hurrarop. Jag rusade därifrån. Även jag grät.

Den italienska kommissionen var liksom den engelska inkvarterad i Narishkinpalatset. En dag när jag kom för att besöka Angelica där, fann jag henne i ett förtvivlat sinnestillstånd. Genom en av tjänsteflickorna hade hon fått veta att f.d. prinsessan Narishkin, som förut ägt palatset, varit där och bett att få en helgonbild av silver, vilken varit i familjens ägo sedan flera generationer tillbaka. »Bara den där helgonbilden», hade hon sagt. Men även helgonbilden var nu statlig egendom, och Balabanova kunde inte göra något åt saken. »Att tänka sig det», sade Angelica, »att Narishkin är gammal och sjuk och måste stå i gathörnen och tigga, medan jag bor i detta palats. Hur uselt är inte livet. Jag duger inte till det. Jag måste ge mig i väg härifrån.»

Men Angelica var bunden av partidisciplinen och måste stanna i palatset, till dess hon återvände till Moskva. Jag vet att hon inte kände sig lyckligare än den i trasor klädda och svältande exprinsessan, som tiggde i gathörnen.

Balabanova, som var mycket angelägen om att jag skulle finna ett passande arbete, underrättade mig en dag om att Petrovsky, vilken i Amerika var känd under namnet d:r Goldfarb, ankommit till Petrograd. Han var chef för Centrala militärundervisningsdepartementet, vilket även omfattade sjuksköterskornas utbildningsskolor. Jag hade aldrig träffat denne man i Förenta staterna, men jag hade hört, att han var redaktör för »Forward» i New York, en daglig judisk socialistisk tidning. Han erbjöd mig en anställning vid den militära utbildningsskolan för sjuksköterskor, varest jag skulle införa de amerikanska sjukvårdsmetoderna, men jag kunde också få följa med en rödakorsavdelning till den polska fronten. Jag hade erbjudit mina tjänster vid de första underrättelserna om det polska angreppet på Ryssland. Jag kände att revolutionen var i fara och skyndade mig till Zorin och bad att få följa med till fronten som sjuksköterska. Han lovade mig att framföra mina önskningar till vederbörande myndighet, men jag hörde aldrig något vidare om saken. Därför blev jag något överraskad av Petrovskys förslag. Det kom emellertid något sent. Vad jag under den gångna tiden hade lärt om situationen i Ukraina, bolsjevikernas uppträdande mot Makhno och *povstantsirörelsen*, förföljelserna mot anarkisterna och tjekans verksamhet hade fullständigt tagit bort all min tro på bolsjevikerna såsom revolutionärer. Emellertid kunde jag inte säga nej, men i Moskva ansåg man det nog vara oklokt att låta mig få en blick bakom kulisserna vid fronten och fattade ett annat beslut. Jag kände mig verkligen befriad.

Slutligen mottogo vi den glada underrättelsen att den största svårigheten hade övervunnits: en vagn för museiexpeditionen hade anskaffats. Den bestod av sex kupéer och var nymålad och ren. Nu började utrustningen av densamma. Under vanliga förhållanden skulle det väl ha tagit ett par månader, men vi erhöilo god hjälp av museiföreståndaren Yatmanov. Han hade hand om all egendom i Vinterpalatset, i vilket museet var inrymt. Största delen av linne-, silver- och glassakerna i tsarens lagerrum hade bortförts, men det fanns ännu en hel del saker kvar. Utrustad med order från Yatmanov visades jag omkring i de rum, som förr så noga vaktats av tsarens betjänter. Jag fann rum som voro fyllda från golv till tak med dyrbart och vackert porslin och rum med eleganta linneskåp. Bottenvåningen, som gick genom hela palatset, innehöll köksredskap av alla slag. Bleckkärl och dylikt skulle nog ha passat bäst för vår expedition, men som den ena institutionen inte fick ta något från den andra institutionens egendom, måste vi ta av det som fanns i Vinterpalatset och då välja ut det enklaste. När jag gick hem reflekterade jag över hur underligt livet är: revolutionärer som åto på Romanovs krönta porslin. Men jag kände sannerligen ingen stolthet däröver.

XIV. Petropavlovsk och Schlüsselburg

Som det dröjde en tid, innan vi kunde avresa, grep jag tillfället som erbjöd sig att besöka de historiska fängelserna, Peter-Paulfästningen och Schlüsselburg. Jag minns den fruktan och den ångest, som blotta namnen på dessa platser ingåvo mig, när jag för första gången kom till Petrograd, medan jag ännu var ett barn på tretton år. Men min fruktan för Petropavlovskfästningen daterar sig ännu tidigare tillbaka. Troligen var jag blott en sex år gammal, då vår familj uppskakades av underrättelsen om att mors äldste bror Yegor, student vid universitetet i Petersburg, blivit arresterad och insatt på fästningen. Mor reste genast till staden, och vi barn stannade hemma under ångest för att mor inte skulle finna morbror mer bland de levande. Det var dystra veckor och månader, tills mor kom hem med den glada underrättelsen att hon lyckats rädda sin bror från döden. Men minnet av denna tilldragelse stod levande för mig i långa tider.

Sju år senare, när mina föräldrar bodde i Petersburg, fick jag en dag gå ett ärende, varvid jag passerade Peter-Paulfästningen. De intryck, jag för många år sedan mottagit, gjorde sig nu gällande med förlamande kraft. Där stodo de tunga stenmassorna, mörka och dystra. Jag greps av förfäran. Det stora fängelset var för mig ett spökslott, som kom mitt hjärta att klappa av ångest. Senare, när jag tagit del av de stora revolutionärernas liv och hjältemod, fick jag en mera hatisk avsky för Peter-Paulfästningen. Och nu skulle jag träda innanför dessa mystiska murar och med mina egna ögon se den plats, som varit en de levandes grav för så många av Rysslands bästa söner och döttrar.

Ciceronen som visade oss omkring i de olika ravelinerna, hade själv suttit inspärrad där i tio års tid. Han kände till varje sten i väggarna. Men tystnaden sade mig mer än ciceronens alla upplysningar. Martyrerna som slagit sig blodiga mot de kalla stenarna, medan deras ande strävade mot frihet och ljus, trädde levande inför mig. Dekabristerna, Tschernischevsky, Dostojevsky, Bakunin, Krapotkin och många andra talade med mäktig stämma om sin idealism och sina förhoppningar på Rysslands slutliga frigörelse. Nu kunde de döda hjältarnas andar vila i ro. Deras dröm hade förverkligats!

Men vad är det där för en underlig inskrift på väggen? »I natt skall jag skjutas, därför att jag en gång erhöll uppfostran.» Jag hade alldeles förlorat medvetandet om verkligheten. Inskriften återförde mig till densamma. »Vad är detta?» frågade jag vakten. »Det är en *intelligents* sista ord», svarade mannen. »Efter oktoberrevolutionen fylldes detta fängelse med *intelligentsians* medlemmar. Härifrån togos de ut och avrättades. Det var fruktansvärda dagar och ännu värre nätter.» Så hade till sist drömmen förverkligats för dem som offrat sina liv för Rysslands frigörelse. Finns det då ingen bättring i världen eller är alltsammans blott en evig återupprepning av mänskliga gärningar?

Vi kommo på den lilla rastplats, där fångarna fingo en halvtimmes motion om dagen. Där gingo de fram och tillbaka i den smala gången under dödstystnad, medan vaktposterna stodo redo till att skjuta vid minsta förseelse mot reglementet. Och medan fångarna trampade här, satt den allsmäktige Romanov och såg ut genom fönstret från Vinterpalatset hän mot den gyllene spiran på fästningen för att övertyga sig om att hans hatade fiender voro i gott förvar. Men Peter-Paulfästningen kunde inte rädda tsaren undan tidens och revolutionens storm. Det har ändå skett en förändring. Den kom långsamt och under svåra lidanden, men den kom dock.

Ute på gården mötte vi Angelica Balabanova och italienarna. Vi gingo runt det stora fängelset, envar försjunken i egna tankar. Jag undrade för mig själv, om Angelica skulle observera inskriften på muren: »I natt skall jag skjutas, därför att jag en gång erhöll uppfostran.»

Någon tid senare gjorde vi en tur till Schlüsselburg, en ännu mer fruktansvärd grav för tsarismens fiender. Det tar flera timmar att resa dit med båt uppför den vackra Nevafloden. Det var en kall och grå dag, vilken just passade vårt sinnelag, då vi skulle besöka Schlüsselburg. Fästningen var starkt bevakad, men våra museikort gåvo omedelbart tillträde. Schlüsselburg är en väldig stenmassa, som man fört upp på en klippa mitt i sjön. Långt tillbaka i tiden var det blott offren för intrigerna vid hovet och de som hade råkat i onåd hos den kejsrerliga högheten, vilka stoppades in innanför dessa murar, men senare blev Schlüsselburg ett Golgata för tsarregimens politiska fiender.

Jag hörde talas om Schlüsselburg, när mina föräldrar bodde i Petersburg, men i motsats till Petropavlovsk hade jag inte några personliga intryck av platsen. Det var den ryska revolutionära litteraturen, som gjorde mig bekant med Schlüsselburg. I synnerhet hade historien om Volkenstein, en av de två kvinnor som tillbringat många år på denna fasansfulla plats, gjort ett djupt intryck. Men ingenting av det jag läst hade gjort platsen så skräckfull som den tedde sig, när jag nu steg uppför stentrapporna och stod framför de ödesdigra portarna.

Hur ondskefullt och perverst måste inte det mänskliga sinne ha varit, som kunnat skapa ett Schlüsselburg? En del celler voro byggda som ett slags säckar, utan dörrar och utan fönster och med endast ett litet hål genom vilket offren stoppades in. Andra celler voro som små stenburar, i vilka de olyckliga offren drevos till vansinne. Ändå kunde män och kvinnor uthärda ett tjugotal år i dessa fruktansvärda hålor. Vilken kraft till att fördraga, och vilken övermänsklig tro måste de inte ha varit besjälade av, då de kunnat hålla ut och bli vid liv.

XV. Fackföreningarna

Det var i juni månad och tiden för vår avresa nalkades. Petrograd tycktes vackrare än någonsin; de vita nätterna hade kommit – nästan så ljusa som dagarna men utan dessas stickande sken. Det var de mystiska, milda, vita nätterna i Petrograd. Det gick rykten om att kontrarevolutionära angrepp hotade, och staden sattes i försvarsberedskap. Belägringstillstånd förklarades, och det var förbjudet att vistas ute på gatorna efter klockan ett på natten, fast det var nästan dagsljus. Undantagsvis kunde vi erhålla särskilt tillstånd, och då brukade vi promenera genom de öde gatorna och längs den mörka Nevas stränder, under det vi tyst diskuterade de rådande förhållandena. Jag sökte finna någon hållpunkt i det hela. För mig hade den ryska revolutionen varit en väldig flamma, som lyst upp de förtryckta och de fattigas mörka horisont. Revolutionen var det nya hoppet, det stora andliga uppvaknandet. Och här befann jag mig mitt i den, och likväl kunde jag inte se de stora löftenas uppfyllelse.

Hade jag missförstått revolutionens mening och innebörd? Kanske att det onda och orättfärdiga, som jag under dessa fem månader sett, voro oskiljaktiga från en revolution, eller var det det politiska system, som bolsjevikerna hade skapat, som förstört och tillintetgjort revolutionen? Om jag varit med när revolutionen föddes, skulle jag ha varit i stånd till att bättre bedöma desamma. Men synbarligen hade jag kommit, när den var slut, och nu föreföll allt så invecklat och så ogenomträngligt. Endast tiden och allvarliga studier och försök till förståelse skulle kunna visa mig en väg ut ur kaos. Under tiden måste jag hålla modet uppe – och begiva mig bort från Petrograd och ut till folket. Slutligen var den efterlängtade stunden inne. Den 30 juni 1920 kopplades vår vagn till ett lok, som kallades »Maxim Gorki», och så bar det i väg från Nikolayevski-stationen med Moskva som närmaste mål.

I Moskva hade vi många formaliteter att genomgå. Vi hade trott att ett par dagar skulle räcka, men vi fingo stanna två veckor. Emellertid bjöd denna tid på mycket av intresse. Staden hade ju besök av delegater till Tredje internationalens andra kongress. Från världens alla håll hade arbetarna skickat kamrater till löflets land, det revolutionära Ryssland, arbetarnas första republik. Bland delegaterna befunno sig även anarkister och syndikalister, som trodde lika fast som jag gjorde för sex månader sedan, att bolsjevismen utgjorde själva revolutionens symbol. De hade med hänförelse besvarat kallelsen till Moskva. En del av dem hade jag träffat i Petrograd, och nu voro de ivriga att få veta något om mina erfarenheter och mina uppfattningar. Men vad skulle jag tala om för dem? Och skulle de överhuvudtaget tro mig, om jag yppade, vad jag innerst tänkte? Skulle jag själv hava trott en liknande kritik, innan jag kom till Ryssland?

Dessutom kände jag, att mina åsikter om bolsjevikerna ännu voro tämligen obestämda och oklara, utgörande ett konglomerat av idel intryck. Jag kunde därför inte tala med mina vänner i de stora frågorna, men jag underrättade dem om att fångelserna i Petrograd och Moskva voro fyllda med anarkister och andra revolutionärer, och jag manade dem till att inte nöja sig med de officiella upplysningar som de erhöles, utan själva undersöka saken. Jag varnade dem och påpekade, att de ciceroner och tolkar, som kringsvärmade dem, i de flesta fall voro medlemmar av tjekan, och att de inte skulle bli i tillfälle att få reda på verkliga förhållandet, med mindre än de gjorde bestämda och energiska ansträngningar.

Det rådde ganska stor uppståndelse i Moskva vid denna tid. Typografernas fackförening hade upplösts och förbjudits, och hela styrelsen hade satts i fängelse. Fackföreningen sammankallade ett offentligt möte, till vilket medlemmarna av den brittiska arbetarkommissionen inbjödos. Vid detta möte uppträdde den omtyckte och bekante socialrevolutionären Tchernov helt oväntat. Han kritiserade hänsynslöst bolsjevikregimen och applåderades härför av arbetarpubliken, och därefter försvann han på ett lika mystiskt sätt som han uppenbarat sig. Mensjeviken Dan lyckades inte lika bra. Även han höll ett tal inför mötet, men hann inte komma undan utan hamnade i tjekans våld. Följande morgon fördömde »Pravda» och »Izvestia» typografernas aktion och förklarade den vara kontrarevolutionär samt rasade över att Tchernov tillåtits att tala. Tidningen fordrade att typograferna skulle bestraffas för att de vågat trotsa sovjetregeringen.

Bageriarbetarfackföreningen, en mycket kampduglig organisation, hade blivit undertryckt, dess styrelse hade man fockat och ersatt med kommunister. Några månader förut, närmare bestämt i mars, hade jag bevistat en konferens, som avhölls av bagarna. Ombuden gävo mig ett intryck av att utgöra en samling modiga män, som inte fruktade för att kritisera bolsjevikregeringen och framhålla arbetarnas krav. Jag var den gången förvånad över att konferensen tilläts fortsätta, ty bagarna voro synnerligen djärva i sin opposition mot kommunisterna.

»Bagarna äro *shkurniki* (ockrare)», sade man till mig. »De ställa alltid till strejker och endast kontrarevolutionärer vilja strejka i arbetarnas republik.»

Men det tycktes som om bageriarbetarna inte ville förstå detta resonemang, ty de strejkade i alla fall. Ja, de begingo en än värre förbrytelse, i det de nekade att rösta på en kommunistisk kandidat och i stället valde en av sina egna. Denna bagarnas aktion ledde därefter, att åtskilliga av deras mest aktiva medlemmar blevo häktade. Naturligtvis blevo arbetarna förbittrade över regeringens egenmäktiga metoder. Senare träffade jag några av bagarna och fann dem högst uppbragta över det kommunistiska partiet och regeringen. Jag frågade dem angående förhållandena inom deras organisation och omtalade, att jag blivit upplyst om att de ryska fackföreningarna voro synnerligen starka och praktiskt taget kontrollerade hela landets industriella liv. Bagarna skrattade. »Fackföreningarna äro regeringens lakejer», sade de. »De äro inte oavhängiga, och arbetarna ha ingenting att säga till inom dem. Fackföreningarna utöva endast polistjänst åt regeringen!» Detta lät helt annorlunda än den historia, jag fått till livs av Melnichansky, ordföranden i Moskvas fackförenings sovjet, vilken jag hade träffat vid mitt första besök i Moskva.

Vid detta tillfälle hade han visat mig fackföreningarnas huvudkvarter, känt under namnet *Dom Sovusov*, och förklarade han för mig, hur organisationerna arbetade. Sju miljoner arbetare tillhörde fackföreningarna, sade han. Och samtliga industrier och yrken voro representerade. Arbetarna ägde och förvaldade själva industrierna. »Det hus, som ni befinner er i nu, äges också av fackföreningarna», påpekade han med synbar stolthet: »Förut var det aristokraternas hus!» Den sal vi befunno oss i hade varit festsalen, och adelsmännen sutto då i de krönte stolarna runt kring bordet i mitten. Melnichansky visade mig en hemlig underjordisk passage, vars ingång doldes av en liten vändskiva. Genom denna passage kunde adelsmännen fly i händelse av fara. De hade nog aldrig drömt om att arbetarna en dag skulle samla sig kring samma bord och slå sig ned i den vackra hallen med marmorstatyerna.

Det kulturella arbete, som fackföreningarna utfört, förklarade ordföranden vara av synnerligen stor omfattning. »Vi ha våra arbetaruniversitet och andra institutioner, som giva kurser och föredrag i olika ämnen. De förvaltas allasammans av arbetarna. Fackföreningarna ha sina egna nöjeställningar och så ha vi tillträde till alla teatrar.» Det framgick av hans förklaringar som om fackföreningarna i Ryssland hade kommit vida längre än någon arbetarorganisation i Europa och Amerika.

En liknande framställning hade jag fått av Tsiperovitch, ordförande för Petrograds fackföreningar, tillsammans med vilken jag gjort min första resa till Moskva. Han hade också visat mig Petrograds Folkets hus, en ståtlig byggnad, i vilken Petrograds fackföreningar hade sina expeditioner. Av hans framställningar fick man också den uppfattningen, att arbetarna i Ryssland slutligen blivit sina egna herrar.

Men så småningom började jag få se medaljens andra sida. Jag fann att liksom allt annat i Ryssland hade även fackföreningsrörelsen två sidor, en som visades för främlingar och »forskare», och en som blott massorna fingo skåda. Bagarna och typograferna hade nyligen demonstrerat denna andra sida.

I mars månad bevistade jag ett valmöte, som arrangerats av arbetarna vid en av de stora fabrikerna i Moskva. Det var den mest upprörande församling jag någonsin sett i Ryssland. De mörka klubbrummen, männens och kvinnornas av umbäranden och lidanden härjade anleten och den känsla av lidna oförrätter, som de gävo uttryck åt, allt gjorde ett bittert intryck. Deras valda representant, en anarkist, hade av sovjetmyndigheterna frångått mandatet. Det var tredje gången som arbetarna samlats för att välja sitt ombud till Moskvas sovjet, och varje gång valde de samma man. Den kommunistiska motkandidaten var Semashko, kommissarie för hälsovårdsdepartementet. Jag hade väntat att finna en bildad människa, men denne kommissaries uppträdande och språk vid detta valmöte skulle ha kommit en oxfösare att skämmas. Han rasade och röt mot arbetarna, för att de valde en ickekommunist, och förbannade dem och hotade dem med tjekan och indragning av deras ransoner. Men han hade ingen annan framgång än att han stärkte arbetarnas motvilja och väckte fientlighet mot det parti han representerade. Likväl segrade Semashko, ty den representant arbetarna hade valt, godkändes inte av myndigheterna utan blev i stället häktad och införsedd i fängelse. Det var i mars. I maj, under den brittiska arbetarkommissionens besök, förklarade arbetarnas kandidat tillsammans med andra politiska fångar hungerstrejk, vilket resulterade i att de frigåvos.

Den redogörelse bagarna lämnade mig angående deras erfarenheter från valen, erinrade om förhållandena i Vilda västern under pionjärernas första tid. Tjekisterna infunno sig vid fackföreningsmötena och förklarade

tydligt, vad som skulle hända, därest arbetarna inte valde en kommunist. Men bagarna som hade en stark och kampduglig organisation, läto inte skrämman sig. De förklarade att det skulle inte bli något bröd bakat i Moskva, ifall de icke tillätos att välja sina egna kandidater. Detta medförde åsyftad verkan. Efter mötet försökte tjekisterna häkta den valde delegaten, men bagarna skyddade honom och följde honom hem. Nästa dag skickade de ett ultimatum till myndigheterna och fordrade, att deras val godkändes samt hotade med att i annat fall gå ut i strejk. På det sättet segrade bagarna och vunno ett stort övertag gentemot myndigheterna. I det svältande Ryssland var bagarnas arbete av lika stor betydelse som livet självt.

XVI. Maria Spiridonova

Undervisningskommissariatet omfattade även ett departement för museerna. Petrograds revolutionsmuseum hade två föreståndare. Som Lunarcharsky var den ene av dem, var det nödvändigt att han undertecknade våra rekommendationsbrev, vilka förut undertecknats av Zinovjev, museets andre föreståndare.

När vi i mars månad lämnade Moskva, hade jag lovat Lunarcharsky att komma tillbaka inom en vecka för att delta i hans arbete. Nu, fyra månader senare, kom jag för att anhålla om hans bistånd på ett helt annat område. Jag gick till Kreml, fast besluten att tala om för Lunarcharsky vad jag tänkte om situationen i Ryssland. Men det var så mycket folk inne på hans kontor, att det inte blev något tillfälle till att behandla frågan. Jag kunde endast upplysa Lunarcharsky om expeditionens ändamål och anhålla om hans bistånd. Han undertecknade våra rekommendationsbrev och försåg mig dessutom med en del särskilda rekommendationer, som skulle underlätta vårt arbete för museet.

Medan vår kommission var sysselsatt med förberedelserna för resan till Ukraina, fann jag tillfälle till att besöka olika institutioner i Moskva, och träffade jag även en hel del intressanta människor. Bland dessa befunno sig några välkända socialrevolutionärer, som jag träffat redan vid föregående besök. Jag hade sagt åt dem, att jag var synnerligen angelägen om att få träffa Maria Spiridonova, om vars tillstånd och befinnande jag hört många olika historier. Men den gången var det omöjligt att få träffa henne. Spiridonova skulle därigenom ha utsatts för en alltför stor fara. Hon levde nämligen illegalt, såsom bondkvinna. Allt går tydligen igen. Under tsarväldets tid levde Spiridonova också förklädd, då som bondflicka. Sedan hon skjutit Lukhnovsky, guvernören i Tambov, vilken gjort sig ryktbar för att han pryglade och misshandlade bönderna, häktades hon, torterades och dömdes till döden. På grund av kraftiga protester från utlandet förvandlades Spiridonovas straff till livstids förvisning till Sibirien. Hon tillbringade elva år i Sibirien, tills februarirevolutionen återgav henne friheten och förde henne tillbaka till Ryssland. Maria Spiridonova kastade sig genast in i den revolutionära rörelsen. Nu sedan den socialistiska republiken upprättats, levde hon åter förklädd efter att ha flytt ur fängelset i Kreml.

Vi lyckades slutligen ordna det så att jag kunde träffa Spiridonova, men måste vi noga vaka över att inga tjeckamän följde efter oss. Vi kommo överens med Marias vänner om en viss mötesplats, och därifrån gingo vi olika gator kors och tvärs, tills vi slutligen kommo till ett hus inne på en gård. Uppe i vindsvåningen stego vi in i ett litet rum, som rymde en säng, ett litet bord, ett bokskåp och ett par stolar. Vid bordet, som var fullt med tidningar och brev, satt en liten svag kvinna. Det var Maria Spiridonova.

Detta var en av Rysslands största martyrer, det var denna kvinna, som lidit så oerhört under den tortyr, som tsarens bödlar utsatt henne för! Zorin och Jack Reed hade sagt mig, att Spiridonova var andligt nedbruten och att hon hölls på ett sanatorium. Hon led av akut neurasteni och hysteri, sade de. Men när jag nu såg henne ansikte mot ansikte, förstod jag genast, att de båda männen ljugit för mig. Vad Zorin beträffar, så var jag inte längre förvånad över hans framställningar. Det var så mycket av vad han berättade, som jag sedan fann vara fullständigt falskt.

Beträffande Reed, så var han inte hemma i ryska språket och som han dessutom fullständigt behärskades av den nya tron, så tog han allt för kontant, vad meningssfränderna förklarade.

När han återvände från Moskva, kom han till mig och talade om att den där historien om att man skjutit fångar *en masse* samma kväll som dödsstraffet förklarades avskaffat, verkligen var sann, men att hela skulden därtill föll på en viss tjekaofficier, vilken redan fått böta med sitt liv därför. Bortsett från den underliga logiken i denna förklaring, fick jag emellertid tillfälle till att undersöka saken och fann, att Jack åter hade blivit felaktigt underrättad. Det var inte så att endast en viss person var ansvarig för masslaktningen vid detta tillfälle, utan var händelsen blott ett led i systemets allmänna verksamhet och typiskt för tjeckans metoder.

Jag stannade två dagar hos Maria Spiridonova och lyssnade till hennes redogörelser för händelserna sedan i oktober 1917. Hon talade om folkets entusiasm och hänförelse och de förhoppningar, man ställt på bolsjevikerna samt hur bolsjevikerna sedan kommit till makten och så småningom inriktat sig åt höger. Hon redogjorde för Brest Litovsk-freden, vilken hon betraktade såsom den första länken i den kedja, som sedan dess fjättrat revolutionen. Hon redogjorde särskilt ingående för *razverstka*, d.v.s. tvångsrekquisitionerna, vilka förhärjat Ryssland och misskrediterat allt vad revolutionen kämpat för. Hon skildrade den terrorism, som bolsjevikerna utövade gentemot alla revolutionära opponenter, den nya kommunistiska byråkratien, dess oduglighet och hela den nuvarande situationens hopplöshet. Det var en fullständigt förkrossande anklagelse mot bolsjevikerna och deras teorier och metoder.

Om Spiridonova verkligen var andligt nedbruten, hysterisk och själsligt obalanserad, som man försäkrat mig, så måste hon besitta en alldeles utomordentlig förmåga att behärska sig. Hon var lugn, sansad och logiskt klar i sina framställningar. Hon hade allt sitt material, anteckningar och upplysningar i noggrannaste ordning. Vid flera tillfällen under våra samtal, när hon tyckte sig märka tvivel i mina anletsdrag, kunde hon anmärka: »Jag fruktar för att ni inte riktigt tror mig. Men se här, vad några av bönderna skriva till mig.» Så tog hon fram hela buntar av brev och läste för mig långa sidor om gripande elände och förbittring gentemot bolsjevikerna. Med dålig stil, som stundom var oläslig, skrevo bönderna från Ukraina och Sibirien till henne och skildrade tvångsrekvisitionernas skräckvälde och den skada, man tillfogat dem och deras land. »De ha rövat bort allting, till och med utsädet till nästa år!» »Kommissarierna hava plundrat oss på allting!» I den andan gingo alla breven. I flera brev frågade bönderna, huruvida Spiridonova gått över till bolsjevikerna. »Om också du, *matushka*, överger oss, då ha vi ingen mer att vända oss till!» skrev en bonde.

Hennes fruktansvärda anklagelser utmanade verkligen ens tilltro. Bolsjevikerna voro dock revolutionärer. Hur kunde det då vara möjligt, att de gjorde sig skyldiga till sådana saker som man beskyllde dem för? Kanske voro de dock inte ansvariga för vad som utvecklats? De hade ju hela världen emot sig. För det första måste man komma ihåg Brest Litovsk-freden. När underrättelserna om denna kom till Amerika, befann jag mig i fängelse. Jag reflekterade länge och allvarligt över huruvida Sovjetryssland gjorde rätt i att underhandla med den tyska imperialismen. Men jag kunde inte finna någon annan utväg under den förhandenvarande situationen, varför jag inte kunde annat än gilla Brest Litovsk-freden. Sedan jag kommit till Ryssland hade jag nu hört många olika uppfattningar om densamma. Nästan alla, med undantag av kommunisterna, betraktade fredsfördraget såsom ett lika stort förräderi mot revolutionen som den roll de tyska socialisterna spelade under världskriget, ett förräderi mot internationalismens idé.

Kommunisterna däremot försvarade enhälligt Brest Litovsk-freden och dömde var och en som kontrarevolutionär, om han vågade betvivla den revolutionära rättfärdigheten i fredsavtalet. »Vi kunde inte göra något annat», förklarade kommunisterna. »Tyskland hade en mäktig armé, medan vi inte hade någon. Om vi hade vägrat att underteckna fredsfördraget, så hade vi beseglat revolutionens öde. Vi insågo att Brestfreden innebar en kompromiss, men vi visste också, att arbetarna i Ryssland skulle förstå, att vi tvingats till att underteckna den. Vår kompromiss var av liknande art som den arbetarna tvingas till, när de måste gå med på arbetsgivarnas villkor efter en misslyckad strejk.»

Men Spiridonova var inte övertygad om detta. »Det finns inte ett enda sant ord i de argument, bolsjevikerna föra fram», sade hon. »Det är sant, att Ryssland inte hade någon disciplinerad armé, varmed man kunde möta det tyska anfallet, men Ryssland hade någonting mycket mer effektivt, nämligen ett målmedvetet revolutionärt folk, som skulle till sista blodsdroppen ha kämpat mot inkräktarna. Det är ett faktum, att det är folket som slagit tillbaka alla kontrarevolutionära militärangrepp mot Ryssland. Vem, om inte folket, arbetarna och bönderna, skulle ha kunnat hindra de tyska och österrikiska trupperna från att stanna i Ukraina? Vem besegrade Denikin och de andra kontrarevolutionära generalerna? Vem segrade över Koltjak och Judenitsch? Lenin och Trotskij påstå, att det var den röda armén. Men sanningen är den, att det var arbetarnas och böndernas frivilliga militärorganisationer, som såväl i Sibirien som i södra Ryssland försvarade varje front, och den röda arméns trupper kom vanligen endast för att markera segern. Trotskij vill nu göra gällande, att man var nödsakad till att underteckna Brest Litovsk-freden, men till att börja med vägrade han själv att underteckna den, och även Radek, Joffe och andra ledande kommunister voro motståndare till densamma. Man påstår nu, att de gingo med på densammas skamliga villkor, därför att de insågo, att det var fåfängt att hoppas, att de tyska arbetarna skulle förhindra junkrarna från att marschera emot det revolutionära Ryssland. Men detta var inte den verkliga orsaken. Det var endast för att partiet måste räddas, som Trotskij tvangs till underkastelse.»

»Det stora felet med bolsjevikerna», fortsatte Spiridonova, »är det, att de inte tro på massan. De förklara sig utgöra ett proletärparti, men de hysa ingen tillit till arbetarna. Det var denna deras brist på tro, som gjorde att kommunisterna böjde sig för den tyska imperialismen», framhöll Spiridonova. Och beträffande själva revolutionen var det just Brest Litovsk-freden som tillfogade den det ödesdigra slaget. Vid sidan om förräderiet i Finland, Vitryssland, Lettland och Ukraina, vilka länder genom Brestfreden blevo avhängiga de tyska junkrarnas nåd, finga bönderna bevittna, hurusom tusentals av deras bröder mördades och hur de själva plundrades. Man kunde inte fatta, hur man så totalt vänt upp och ned på bolsjevikernas tidigare lösen: »Intet skadestånd

och inga annekteringar.» Men till och med det enklaste bondförnuft kunde fatta, att bönderna med sin jord och sitt blod måste betala det skadestånd, som Brest Litovskvillkoren inneburo.

Bönderna blevo på grund härav förbittrade och fientliga mot sovjetregimen. Modfällda och förkrossade vände de sig bort från revolutionen. Beträffande den verkan som Brest Litovsk-freden utövade på de tyska arbetarna, så bör man kunna förstå, att dessa inte längre kunde tro på den ryska revolutionen, när bolsjevikerna ingingo ett avtal med de tyska härskarna utan att taga hänsyn till det tyska proletariatet. Såsom ett historiskt faktum kvarstår, att Brest Litovsk-freden utgör början till den ryska revolutionens slut. Utan tvivel var det också många andra faktorer som bidrogo till nederlaget, men Brest Litovsk-freden var den mest ödesdigra av dem. Spiridonova försäkrade, att vänstersocialrevolutionärerna hade varnat bolsjevikerna för Brestfreden och energiskt kämpat mot densamma. De vägrade också att godkänna den efter det den undertecknats. Mirbachs närvaro i det revolutionära Ryssland betraktade de som en skymf mot revolutionen, en förolämpning mot det hjältemodiga ryska folket, som offrat och lidit så mycket i sin kamp mot imperialism och kapitalism. Spiridonovas parti beslöt, att Mirbach inte skulle tolereras i Ryssland. Mirbach var tvungen att gå. Massarresteringar och hänsynslösa förföljelser igångsattes efter attentatet mot Mirbach. Bolsjevikerna tjänstgjorde som hantlangare åt den tyske kejsaren. De fyllde fängelserna med ryska revolutionärer.

Under våra resonemang framställde jag det antagandet, att bolsjevikerna varit tvungna till att företaga tvångsrekvisitioner på grund av att bönderna nekade att lämna livsmedel till städerna. Men Spiridonova förklarade, att under revolutionens första period, så länge bondesovjeterna ännu existerade, då hade bönderna lämnat från sig livsmedel både villigt och i rikliga mängder. Men när bolsjevikregeringen började upplösa dessa sovjets och häktade femhundra av böndernas delegater, då blev hela bondeklassen fientlig. Härtill kom att bönderna dagligen bevittnade kommunistregimens oduglighet. De sågo bl.a. hurusom stora massor av varor lågo vid stationerna och ruttnade bort eller befunno sig i kommunistiska spekulanters händer.

Naturligtvis kunde de under sådana förhållanden inte fortsätta med att lämna ifrån det som de själva behövde. Det faktum att bönderna aldrig nekade att tillgodose arméns behov, bevisar att man kunnat använda andra metoder än dem bolsjevikerna satte i gång med. Tvångsrekvisitioner bidrogo endast till att vidga klyftan mellan landet och staden, och de straffexpeditioner, bolsjevikerna företogo, utbredde en fruktansvärd terrorism över hela landet. Död och ruin följde överallt dessa expeditioner i spåren. Bönderna drevos till sist till yttersta förtvivlan och började revoltera mot den kommunistiska blodsregimen. I olika delar av Ryssland, i söder, kring Ural och i Sibirien gjorde bönderna uppror, och överallt blevo de hänsynslöst slagna.

Spiridonova talade inte om sina egna lidanden, som hon genomgått, sedan hon skilde sig från bolsjevikerna, men av andra personer fick jag veta, att hon blivit häktad två gånger och suttit i fängelse en avsevärd tid. Även sedan hon blivit frigiven, bevakade man henne, liksom man gjort under tsarväldets tid. Flera gånger torterade man henne med att släpa ut henne mitt i natten och meddela henne, att hon skulle skjutas — för övrigt en mycket omtyckt tjeckametod. Jag frågade Spiridonova, hur det förhöll sig med denna sak. Hon förnekade inte fakta, ehuru hon inte ville tala om sig själv.

Hon gick helt och hållet upp i revolutionens och den av henne så älskade bondebefolkningens sak. Hon offrade inte en tanke på sig själv, men var så innerligt angelägen om att hela världen och det internationella proletariatet skulle få veta sanningen om det bolsjevistiska Rysslands förhållanden.

Bland alla jag träffat av dem som stodo i opposition mot bolsjevikerna, gjorde Maria Spiridonova det djupaste och allvarligaste intrycket på mig, så vederhäftigt och så övertygande som hon var. Hennes hjältemodiga förflutna och hennes vägran att någonsin kompromissa med sina revolutionära idéer såväl under tsarismens som under bolsjevismens regim, utgjorde en tillräcklig garanti för hennes revolutionära rättfärdighet.

XVII. Andra besöket hos Peter Krapotkin

Några dagar innan vår expedition startade med Ukraina som mål, erbjöd sig ett tillfälle till att göra ännu ett besök hos Peter Krapotkin. Det var ett välkommet tillfälle att få träffa den gamle älskade mannen under mer gynnsamma förhållanden än då jag träffade honom första gången. Denna gång skulle vi åtminstone slippa alla tidningsmän, som då besvärade oss.

Vid mitt första besök, en snöig marsdag, kom jag till Krapotkins stuga sent på eftermiddagen. Platsen såg ödslig och dystert ut. Men nu var det sommar. Naturen var frisk och doftade behagligt, och trädgården därbakom stugan var klädd i grönt och log vänligt emot oss, under det solens gyllene strålar spred sin värme. Peter, som just tog sin eftermiddagslur, träffade vi inte genast, men i stället kom Sofia Grigorievna, hans hustru, och hälsade oss välkomna. Vi hade tagit med oss lite mat, som Sascha Krapotkin skulle göra i ordning åt sin far, och så hade vi några korgar med diverse saker, som en grupp anarkister skickat.

Medan vi höllo på med att packa upp dessa saker, överraskades vi av Peter Aleksejevitch. Han var liksom alldeles förvandlad. Sommaren hade gjort honom gott, och han var friskare, starkare och mera livlig, än då vi sågo honom sist. Han förde oss genast ut i köksträdgården, vilken huvudsakligen var ett verk av Sofias ansträngningar och tillfredsställde större delen av familjens livsmedelbehov. »Vad säger ni om det här!» utropade han. »Det är Sofias arbete alltsammans. Och se på den här nya sortens sallad», fortsatte han, under det han pekade på ett stort salladhuvud. Han såg ungdomlig ut, han var riktigt munter, och hans konversation glittrade av glädje. Hans iakttagelseförmåga, hans glada sinne och hans mänskliga väsen, allt verkade så uppfriskande, att han kom en att glömma eländet i Ryssland, sina egna bekymmer och tvivel och hela den grymma verkligheten.

Sedan vi ätit, samlades vi i Peters studierum – ett litet rum, som innehöll ett vanligt skrivbord, ett tvättställ och några bokhyllor. Jag kunde inte undgå att göra en jämförelse mellan detta enkla och tarvliga studierum och Zinovjevs och Radeks praktfulla våningar. Peter var intresserad av att få veta, vilka intryck jag fått, sedan jag sist var hos honom. Jag talade om för honom, hur nedslagen och förtvivlad jag var och hur jag tyckte, att allting trampades under fötterna, ja, jag förklarade, att jag kommit att tvivla på nästan allting, till och med själva revolutionen. Jag kunde inte sammanställa den fruktansvärda verklighet, jag iakttagit, med de uppfattningar, jag hyst om revolutionen, innan jag kom till Ryssland. Voro de förhållanden, jag funnit verkligen oundvikliga, denna känslolösa likgiltighet gentemot det mänskliga livet, terrorismen, ödeläggelserna, misshushållningen och allt lidande och all ångest överallt? Nog förstod jag, att man inte kan genomföra revolutioner med silkesvantarna på. Det är nog oundvikligt att våld och förstörelse göra processen svår. Men det jag hade funnit i Ryssland, var så olikt en revolution, att det i stället liknade en hemsk karikatyr av densamma.

Peter lyssnade med uppmärksamhet, och sade till sist: »Det är i varje fall ingen anledning till att förlora tron. Jag anser den ryska revolutionen till och med vara större än den franska, ty den har gripit djupare in i Rysslands själ, det ryska folkets hjärtan och sinnen. Endast tiden kan utvisa densammans betydelse och hur djupa dess verkningar varit.

Vad ni i dag ser, är endast det som rör sig på ytan, artificiella förhållanden, som skapats av en regerande klass. Ni ser ett litet politiskt parti, som genom sina falska teorier, sina missgrepp och sin oduglighet visat, hur en revolution *inte* skall utföras.»

»Det olyckliga är», fortsatte Krapotkin, »att så många anarkister både inom och utanför Ryssland lockades med av bolsjevikernas ultrarevolutionära åthävor. Under den stora uppmarschen glömde man, att kommunisterna utgjorde ett politiskt parti, att de framför allt äro hängivna idén om en centraliserad stat, och att de just på grund därav voro tvungna till att leda revolutionen i en felaktig riktning.

Bolsjevikerna äro den socialistiska kyrkans jesuiter. De tro på den jesuitiska satsen, att ändamålet helgar medlen. Deras mål är den politiska makten, och de eftersträva ingenting annat. Medlen och metoderna hava emellertid förslamat massornas energi och terroriserat folket. Utan folket, utan massornas direkta deltagande kan ingenting av väsentligt värde uppnås under ett lands rekonstruktion. Bolsjevikerna fördes av revolutionen till maktens tinnar, och sedan de en gång kommit i besittning av densamma, började de undertrycka revolutionen. De hava försökt att utestänga och undertrycka de krafter i landet, som inte verkat i överensstämmelse med deras egna idéer. De förstörde de kooperativa organisationerna, vilka voro av allra största betydelse för Rysslands ekonomiska liv och utgjorde en förbindelselänk mellan staden och landsbygden. De ha skapat en byråkrati och ett ämbetsmannavälde, som till och med vida överträffar den gamla regimens.»

I den by, där Krapotkin själv bodde, det lilla Dmitrov, fanns det fler bolsjevikiska ämbetsmän än det någonsin funnits tsaristiska sådana. Alla dessa människor levde på de arbetandes bekostnad. De voro parasiter på den sociala kroppen, och Dmitrov var endast ett litet exempel på vad som förekom i hela Ryssland. Det var inte de enskilda individernas fel, utan var det snarare staten, som hade skapat missförhållandena, misskrediterat alla revolutionära ideal, hindrat alla goda initiativ och premierat oförmågan och misshushållningen. Det skall heller inte förglömmas, betonade Krapotkin, att handelsblockaden och de kontrarevolutionära angreppen bidragit till att stärka den kommunistiska regeringens makt. Under blockaden och interventionen höll Ryssland på att förblöda och under detta förhindrades folket från att rätt fatta bolsjevikregimens verkliga natur.

Under diskussionen om anarkisternas verksamhet under revolutionen sade Krapotkin: »Vi anarkister hava talat mycket om revolutioner, men få av oss hava varit förberedda på det aktiva arbete, som måste utföras under en sådan process.» Jag har framhållit en del i samband med detta i min bok »Erövringen av brödet». Pouget och Pataud hava även skisserat några riktlinjer för det aktiva arbetet i boken »Hur vi gjorde revolution». Krapotkin trodde att anarkisterna inte tagit tillräcklig hänsyn till den sociala revolutionens fundamentala element. De djupast verkande faktorerna i en revolutionär process, bestå inte i själva striderna, vilka endast utgöra det nedbrytande arbetet, som är nödvändigt för att giva plats för det nya uppbyggandet. Den betydelsefullaste faktorn för en revolutions genomförande är organiserandet av landets ekonomiska liv. Den ryska revolutionen har visat oss, att vi måste grundligt förbereda oss på denna uppgift. Allting annat är av mindre betydelse. Han ansåg, att syndikalismen var just den rörelse, som skulle kunna förse Ryssland med vad det saknade – en organisation, som skulle bringa landets ekonomiska och industriella verksamhet till blomstring. Han hänvisade till den anarkosyndikalistiska rörelsen, vilken tillsammans med de kooperativa organisationerna skall rädda andra länder från att begå samma grova misstag och från att genomgå samma lidande som Ryssland.

Jag lämnade Dmitrov, upplivad av den värme och det ljus, som strålade ut från Krapotkins innerliga personlighet, och jag kände mig så uppmuntrad av vad jag hört genom honom. Jag återvände till Moskva för att biträda med de återstående förberedelserna till vår resa. Den 15 juli 1920 kopplades så vår vagn till ett tåg, som avgick till Ukraina.

XVIII. En route

Vårt tåg skulle just lämna Moskva, då vi överraskades av ett intressant besök — det var Krasnoschekov, president för republiken i Bortesta östern. Han hade nyligen kommit från Sibirien, och hört talas om att vi voro i Moskva men inte kunnat finna oss. Slutligen träffade han Alexander Berkman, som bad honom komma ned till museivagnen.

Krasnoschekov hade till det yttre förändrats kolossalt sedan den tid han var i Chicago, då han, känd under namnet Tobinson, var superintendent vid arbetarinstitutet i staden. Då var han en av de många ryska emigranter, som bodde på västsidan i Chicago. Han deltog aktivt i den socialistiska rörelsen som organisatör och föredragshållare. Nu såg han helt annorlunda ut. Hans anletsdrag voro allvarliga, det var någonting av auktoritet över dem, och han tycktes till och med ha blivit resligare. Men i hjärtat var han dock densamme, samme enkle och vänlige Tobinson, som vi känt i Chicago.

Vi hade endast en kort stund på oss, och vår vän utnyttjade denna stund till att ge oss upplysningar om förhållandena i Yttersta östern. Regeringen därborta var sammansatt av representanter från de olika politiska fraktionerna, och »till och med anarkister äro med oss», sade Krasnoschekov. »Sålunda är till exempel Shatov trafikminister. Vi äro oberoende i östern, och där finns full yttrandefrihet. Kom till oss och pröva på, ni skall säkert finna ett verksamhetsfält.» Han bad mig och Alexander Berkman besöka honom i Chita, och vi lovade att vid passande tillfälle framdeles utnyttja inbjudningen. Det var som om han fört med sig en annan atmosfär, och vi voro ledsna över att behöva skiljas så snart.

Under vägen från Petrograd till Moskva hade expeditionens medlemmarna varit upptagna med att göra i ordning vårt hus invändigt. Som jag redan nämnt bestod vår vagn av sex kupéer eller avdelningar. Två av dessa voro inredda till matsal och kök. De voro naturligtvis mycket små, men vi ordnade det så att matsalen var trevlig, och köket skulle säkert ha kunnat göra mången husmor avundsam. Det fanns där en stor rysk samovar och alla nödvändiga köksattiraljer. De andra avdelningarna voro inredda till kontor och sovrum. Jag delade rum med vår sekreterare, fröken A. T. Shakol.

Förutom Alexander Berkman, som var museets »general manager», fröken Shakol och mig, som var hushållerska, bestod expeditionen av tre andra medlemmar, varav en var kommunist, en ung student vid Petrograds universitet. Under resan fördelade vi våra arbetsuppgifter. Var och en skulle ha en bestämd uppgift att ansvara för. Jag skulle samla material inom departementen för undervisning och hälsovård, byråerna för social välfärd och arbetarfrågor samt den organisation som kallades »Arbetare- och bondeinspektionen». Om kvällarna samlades alla medlemmarna i vagnen för att studera och ordna det material, som insamlats under dagens lopp.

Vår första hållplats var Kursk. Här funno vi ingenting särskilt viktigt med undantag av ett par *kandali* (järn-handklovar), som burits av en revolutionär i Schlüsselburg. De donerades av en man som tillfälligtvis gick förbi vår vagn och såg inskriptionen, »Revolutionsmuseets Utomordentliga Kommission». Han blev intresserad och besökte oss. Det var en mycket begåvad man. Han var tolstojan och föreståndare för en barnkoloni. Han fick ha hand om denna koloni på det villkor att han gav sovjetregeringen en viss mängd arbete. Tre dagar i veckan måste han undervisa i en sovjetskola i Kursk. Den övriga tiden ägnade han åt sin barnkoloni, eller sin »barnkommun», som han kallade den. Med tillhjälp av några vuxna personer var barnens arbete tillräckligt till att odla så mycket grönsaker och andra trädgårdsalster, att kolonien kunde underhållas. Han berättade att han inte varit i direkt konflikt med regeringen, men att hans verksamhet led av att man misskrediterade honom för att han var pacifist och tolstojan. Han fruktade att han inte skulle få fortsätta så värst länge. I Kursk lågo alla affärer nere vid denna tid och för att få livsmedel och dylikt måste man vända sig till de lokala myndigheterna. En ständig antagonism visades mot alla fria initiativ. Tolstojanen var emellertid fast besluten att kämpa för sin kolonis existens. Han tänkte resa till Moskva för att utverka rättigheter åt sin kommun.

Denne mans iver, att vara till nytta, motsvarade inte de upplysningar jag fått av kommunisterna beträffande »*intelligentsian*», vilka man mente voro indifferent och ovilliga till att hjälpa det revolutionära Ryssland. Jag utvecklade frågan närmare för vår besökare. Han kunde endast svara för folket i sin egen stad, Kursk, och han försäkrade oss, att han funnit de flesta av »*intelligentsian*», särskilt lärarna, mycket uppoffrande och villiga att på alla sätt bistå den stora saken. Men de blevo alldeles särskilt åsidosatta, och levde vid denna tid under svältgränsen. Liksom han själv blevo de utsatta för en antagonistisk behandling.

Kursk är en stor industristad, och jag var därför intresserad av att taga reda på arbetarnas förhållanden. Vi fingo veta, att det förekommit många strider mellan arbetarna och sovjetmyndigheterna. Kort tid före vår

ankomst hade en strejk utbrutit, och soldaterna skickades ut för att slå ned den. Så följde de vanliga arresteringarna, och många arbetare befunno sig ännu i tjeckans våld. Detta mente vår tolstojan berodde framför allt på kommunisternas inkompetens. De placerade personer i ansvarsfull ställning utan att taga hänsyn till deras duglighet och endast fästade avseende vid om de voro partimedlemmar. *Politisk* duglighet var det enda man frågade efter, och det måste naturligtvis resultera i allmän villervalla. Tolstojanen talade så sorgset som en den där förlorat hoppet om det vackraste och käraste.

Följande morgon donerade han oss de där *kandali*, som han burit många år i fängelset. Han hoppades att vi skulle återkomma till Kursk, så att vi skulle få tillfälle till att besöka några tolstojanska kommuner i grannskapet av staden. Ej långt från Jasnaja Poljana bodde en gammal bonde, som varit Tolstojs vän, berättade han. Han hade för övrigt många andra värdefulla saker, som han ville donera till museet. Han stannade hos oss ända in i det sista, innan vi reste. Han var i behov av intellektuellt sällskap, och var mycket ledsen, då vi reste.

XIX. I Charkov

När vi kommit till Charkov besökte jag en anarkistisk bokhandel, som jag fått adressen på i Moskva. Där träffade jag många vänner, som jag varit bekant med i Amerika. Bland dessa befunno sig Joseph och Leah Goodman från Detroit, Fanny Baron från Chicago och Sam Fleshin, som arbetat på »Mother Earths» kontor i New York 1917, innan han reste till Ryssland. Tillsammans med tusentals andra flyktingar hade de skyndat till sitt hemland vid de första underrättelserna om revolutionen och hade alltsedan deltagit i densamma. De borde ha mycket att berätta mig, tänkte jag. De skulle kunna hjälpa mig att lösa de problem, som jag brottades med.

Staden Charkov ligger flera kilometer från järnvägsstationen, varför det skulle ha varit opraktiskt att bo kvar i vagnen under den tid vi stannade i staden. Våra rekommendationsbrev skulle förvisso tillförsäkra oss bostad, men flera av expeditionens medlemmar ville hellre bo hos vänner på platsen. Genom en av våra kamrater, som var värd för ett bostadshus, erhöll jag ett rum.

Det hade nog varit varmt i Moskva, men Charkov var som en veritabel bakugn och erinrade om New York i juli månad. De sanitära inrättningarna och vattenledningarna hade försummats eller blivit förstörda, varför vi måste hämta vatten långt bortifrån och bära det tre trappor upp. Men det kändes i alla fall skönt att ha ett rum för egen del.

Staden var livlig. På gatorna var det fullt av folk, och befolkningen såg mera välmående ut här än i Petrograd och Moskva. Kvinnorna voro vackrare än i norra Ryssland och männen voro av finare typ. Det var egentligen lustigt att se vackra kvinnor promenera på gatorna barfota eller klädda i träsandaler och utan strumpor. De brokiga halsdukar, som de flesta buro, gävo färg och liv åt gatorna och förlänade dem ett glatt utseende i motsats till det gråa Petrograd.

Mitt första officiella besök gällde undervisningsdepartementet. Där fann jag en lång rad av människor, som väntade på att få tillträde. Rekommendationerna för museets räkning öppnade genast dörrarna för mig, och föreståndaren mottog mig högst hjärtligt. Han lyssnade med uppmärksamhet till min redogörelse för expeditionens uppgifter och lovade att giva mig tillfälle till att insamla allt behövt material inom hans departement. Härvid skulle jag också medtaga den nya arbetsplanen. På föreståndarens skrivbord låg ett exemplar av en sådan arbetsplan. Den såg ut som en futuristisk tavla med röda, blåa och gredelina linjer och figurer. Föreståndaren förklarade, att den röda färgen angav de olika undervisningssystemen, medan de andra färgerna representerade litteraturen, musiken, plastiken och andra konstarter. Varje departement var indelat i byråer, som omfattade alla grenar av den kulturella verksamheten inom den socialistiska republiken.

Beträffande undervisningen och uppfostran, framhöll föreståndaren, att från tre till åtta års ålder hållas barnen i kindergarten eller ett barnhem. Föräldralösa barn och barn till röda arméns soldater samt proletärbarn mottagas i allmänhet i första hand. Om det finns plats, mottagas även barn från bourgeoisien. Från åtta till tretton års ålder bevista barnen mellanskolorna, i vilka de mottaga undervisning i allmänna ämnen, vari även ingår kunskap i R. S. F. S. R:s politiska och ekonomiska byggnad och allmänna idéer. Så långt som det var möjligt hade man infört den moderna metoden att undervisa med hjälp av tekniskt demonstrationsmaterial. Från det eleverna voro tolv, tills de voro sjutton år gamla, omfattade undervisningen även speciell yrkesutbildning. Sedan fanns det högre skolor och institutioner för dem som visade särskilda anlag för studier. Förutom detta hade man upprättat sommarskolor och kolonier, i vilka man gav instruktioner i det fria. Mat, kläder och logi åt barnen bekostades av regeringen.

Undervisningsplanen omfattade också aftonskolor för vuxna personer av båda könen. Vid dessa var allt undervisningsmaterial fritt, och eleverna erhöles extra ransoner. I och för närmare upplysningar hänvisade föreståndaren till utkommen litteratur och bad mig studera departementets verksamhetsberättelse. Undervisningsverksamheten hade emellertid blivit mycket åsidosatt på grund av blockaden och de kontrarevolutionära angreppen. I annat fall skulle Ryssland bättre ha kunnat visa världen, vad den socialistiska republiken kunnat åstadkomma beträffande folkupplysningen. Men nu rådde det stor brist på till och med sådana nödvändiga saker som papper, pennor och böcker. Vintertiden måste skolorna hållas stängda på grund av bristen på bränsle. Det grymma och skändliga i blockaden framträdde mest skriande i sina verkningar beträffande de sjuka och barnen. »Det är århundradets svartaste brott», slutade föreståndaren. Vi kommo överens om att jag skulle komma tillbaka inom en vecka för att hämta det material, vi talat om.

På Sociala välfärdsdepartementet träffade jag en mycket duktig man, som förestod det hela. Han blev intresserad för expeditionens arbete och lovade att skaffa oss sådant material som vi önskade, ehuru det inte kunde

bli så mycket, emedan hans departement var alldeles nyinrättat. En av departementets uppgifter var att taga hand om de svaga och sjuka proletärerna och de som voro för gamla till att arbeta. Dessa erhöles kläder och vissa livsmedelransoner.

I fall de hade något arbete, erhöles de en viss summa pengar.

I korridoren till departementets kontor befunno sig en mängd stackare, män och kvinnor, som väntade på att få mottaga sitt understöd. De sågo ut som krigsveteraner, som väntade på allmosor i form av ransoner. De erinrade mig om de orkeslösa och arbetslösa som stodo och väntade vid frälsningsarméns lokaler i Amerika. En kvinna tilldrog sig min särskilda uppmärksamhet. Hon var förtvivlad och uppskakad och snyftade högt. Hennes man hade dött för två dagar sedan och hon försökte att få en likkista. Hon hade stått i de väntandes kö ända sedan dess, men inte erhållit något besked. »Vad skall jag göra?» grät hon. »Jag kan inte bära honom på ryggen och inte begrava honom utan kista och inte kan jag ha honom i rummet längre i denna värme.» Kvinnans framställningar förblevo obesvarade, ty var och en var upptagen av egna bekymmer. Sjuka och svaga arbetare kastas överallt på skräphögen, tänkte jag, men i Ryssland gjorde man dock ett försök till att undvika sådan grymhet. Men av det jag såg i Charkov, fann jag att det var mycket som fattades. Denna kö av väntande erbjöd en sorglig tavla. Det var som ett hån mot rättfärdigheten.

En afton besökte de amerikanska vännerna oss. De hade alla gjort rika erfarenheter av kamp, lidanden och förföljelser, och jag blev häpen över att höra, att de flesta av dem varit i fängelse, inspärrade av bolsjevikerna. De hade fått uthärda mycket för sina idéers skull och blivit jagade och förföljda av varenda regering i Ukraina. Det hade ju förekommit fjorton politiska omvälvningar i vissa delar i södra Ryssland under de två senaste åren. Kommunisterna voro inte bättre än de andra. Även de förföljde anarkisterna såväl som vänstersocialrevolutionärerna. Likväl fortsatte anarkisterna sin verksamhet. Deras tro på revolutionen var, trots allt de erfärit och trots att de bevittnade den värsta reaktion som någonsin härjat, nästan sublim. De förklarade, att folkets möjligheter under de första månaderna efter oktoberrevolutionen varit mycket stora, men att den revolutionära utvecklingen stoppats och slutligen helt omintetgjorts av den kommunistiska staten. I Ukraina, förklarade de, var situationen annorlunda än i Ryssland, medan bönderna levde under jämförelsevis bättre ekonomiska förhållanden. De hade också bibehållit större oavhängighet och bevarat en mera rebellisk anda. På grund härav hade bolsjevikerna inte lyckats att underkua dem.

Våra besökare talade om Makhno såsom varande en hjältemodig och populär gestalt och de berättade om hans djärva bedrifter och de legender, bönderna vävt kring hans person. Det rådde emellertid en stor meningskiljaktighet mellan anarkisterna angående den Makhnoska rörelsen. Somliga ansågo den vara ett uttryck för anarkismen och mente, att anarkisterna skulle offra all sin kraft åt densamma. Men andra ansågo, att *povstantsi* endast representerade böndernas rebelliska anda, men att de inte voro anarkistiska, även om de voro anarkistiskt betonade. De voro inte anhängare av att man begränsade sig till att helt gå upp i denna rörelse, utan mente de, att deras verksamhet måste vara mera omfattande och av universell karaktär. En del vänner intogo en helt annan ståndpunkt och förnekade, att Makhnorörelsen hade någon som helst anarkistisk innebörd.

Den som var mest entusiastisk för Makhno och kraftigt betonade värdet av dennes rörelse var Joseph, bekant under namnet »Emigranten» — en man av vilken man allra minst skulle kunna vänta någon hänförelse för en militärorganisation. Joseph var till sitt väsen så mild och from som en flicka. I Amerika hade han deltagit i den anarkistiska rörelsen och fackföreningsrörelsen på ett synnerligen stillsamt och uppmärksammat sätt, så att högst få kände mannens rätta värde. Sedan han återvänt till Ryssland, hade han deltagit aktivt i kampen. Han hade en längre tid varit tillsammans med Makhno och kommit att älska och beundra honom för hans revolutionära hängivenhet och hans mod.

Joseph redogjorde för en intressant upplevelse under sitt första besök hos bondeledaren. När han kom dit hade bönderna av viss anledning fått den uppfattningen, att han kom för att skada deras ledare. En av Makhnos närmaste framhöll, att Joseph, som var jude, var sänd av bolsjevikerna för att döda Makhno. När han såg hur fästad vid Joseph Makhno blev, beslöt han att döda »juden». Lyckligtvis varnade han först sin ledare, vilket gav Makhno anledning till att sammankalla sitt folk och meddela dem följande: »Joseph är jude och idealist, han är anarkist. Jag betraktar honom såsom min kamrat och vän, och jag kommer att göra var och en ansvarig för hans säkerhet!» Makhnos ord voro tillräckliga och Joseph blev *povstantsis* vän. De trodde på honom, därför att deras *batka* (fader) trodde på honom, och Joseph blev i sin tur djupt tillgiven dem. Nu måste han återvända

till rebellernas läger, förklarade han. De voro ett hjältemodigt folk, enkla, tappra och hängivna frihetens sak. Han planerade ett sammanträffande med Makhno. Jag kunde emellertid inte frigöra mig från en känsla av att om Joseph nu vände åter, så skulle jag aldrig mer få se honom levande igen. Han tycktes mig likna en av dessa karaktärer i Zolas »Germinal», vilken älskar varje levande varelse, men ändå är i stånd till att tillgripa dynamiten för de strejkande gruvarbetarnas skull.

Jag uttalade för mina vänner den uppfattningen, att huru betydelsefull Makhnorörelsen än var, så var den av rent militär natur och kunde därför intet vara ett uttryck för den anarkistiska andan. Det gjorde mig ont att se Joseph återvända till Makhnos läger, ty hans arbete för den anarkistiska rörelsen i Ryssland kunde ha fått en mycket större betydelse. Men han var fast besluten och jag förstod, att det var Josephs förtvivlan över bolsjevikernas reaktionära tendenser, som drog honom liksom så många andra kamrater bort från kommunisternas leder och till Makhno.

Under vår vistelse i Charkov besökte jag även arbetsförmedlingsdepartementet, vilket inrättats sedan arbetets militarisering genomförts. Enligt bolsjevikernas uppfattning var det nödvändigt att återföra arbetarna från byarna, dit de strömmat i massor från de svältande städerna. De måste inregistreras och klassificeras enligt sina yrken och fördelas på de platser, där deras arbete bäst behövdes. Under fullföljandet av denna plan anhöll man dagligen en mängd personer på gatorna och marknadsplatserna. Tillsammans med andra, som arresterats för spekulation och innehav av tsarmynt, uppfördes de på arbetsförmedlingsdepartementets listor. En del av dem skickades sedan till Donbäckenet, medan de svagare sändes till koncentrationslägren. Kommunisterna försvarade detta system och dessa metoder med den förklaringen, att det var nödvändigt under den revolutionära perioden i och för industriernas återuppbyggande. Alla måste arbeta i Ryssland, sade de, eller tvingas till arbete. De påstodo, att den industriella produktionen hade stegrats, sedan arbetstvånget införts.

Jag hade emellertid tillfälle till att diskutera saken med flera kommunister och fick många skäl till att tvivla på den nya ordningens effektivitet.

En afton fick jag besök av en kvinna, som presenterade sig såsom före detta ägare till den våning, där jag hade mitt rum. Sedan alla hus nationaliserats, hade hon fått lov till att behålla endast tre rum. Hennes familj bestod av åtta medlemmar, härvid hennes föräldrar och en gift dotter och dennas familj inberäknade. Det var nästan omöjligt för så många personer att bo i tre rum, särskilt under den fruktansvärt heta sommaren i Charkov. Två veckor före vår ankomst till Charkov hade Zinovjev besökt staden. Vid ett offentligt möte hade han förklarat, att stadens borgare sågo alltför välklädda och välfödda ut. »Det är ett bevis för», sade han, »att kamraterna och särskilt tjekan inte gör sin plikt!» Knappt hade Zinovjev rest, förrän man började företaga massarresteringar och nattliga razzior. Konfiskeringar blevo ordningen för dagen, och hennes bostad, berättade kvinnan, hade även blivit hemsökt, och det mesta av hennes ägodelar hade man släpat bort. Men det värsta av allt var att tjekan hade befallt henne att utrymma ännu ett av rummen, så att nu måste hela familjen inhysas i två små rum. Hon hade varit mycket ängslig för att någon medlem av tjekan eller någon rödgardist skulle bli anvisad att bo i det lediga rummet. »Vi kände det som en verklig befrielse», sade hon, »när vi meddelades, att någon från Amerika skulle bo i rummet, och vi hoppas, att ni kommer att stanna en längre tid».

Allt intill denna tid hade jag inte kommit i närmare beröring med några medlemmar av den exproprierade bourgeoisien, som verkligen kommit att lida genom revolutionen. De få medelklassfamiljer jag sett, levde rätt så bra, vilket förvånat mig synnerligen. Sålunda hade jag i Petrograd genom Shatovs blivit bekant med en viss kemist, vars familj levde alldeles utmärkt. Sovjetmyndigheterna tillät honom att på egen hand sköta sin fabrik, och han försåg regeringen med kemiska produkter till ett mycket lägre pris än regeringen själv kunde producera dem för. Han betalade sina arbetare jämförelsevis bra och försåg dem med extra ransoner. Vid ett tillfälle var jag bjuden på middag hos kemistens, och fann då, att de bodde i en riktig lyxvåning, som innehöll många dyrbara saker och konstskatter. Vårdinnan var klädd i en mycket dyrbar dräkt och bar ett diamanthalsband. Middagen bestod av flera rätter och serverades på ett extravagant sätt. Den måste ha kostat åtskilliga hundratusen rubel, vilket ännu 1920 var en förmögenhet i Ryssland.

Det som mest förvånade mig var att nästan alla i Petrograd kände till kemistens levnadsvanor. Men man förklarade, att sovjetregeringen behövde honom och därför tillät honom leva som han behagade. En dag uttalade jag för honom min förvåning över att bolsjevikerna inte konfiskerat hans förmögenhet, men han försäkrade mig, att han inte var den ende av bourgeoisien som återvänt till de forna förhållandena. »Bourgeoisien är ingalunda

död», sade han, »den har så att säga endast varit kloroformerad en tid för att undergå en smärtsam operation. Men den har redan vaknat upp ur bedövningen och snart har den helt återvunnit sin kraft. Den behöver blott ännu en liten tid på sig.» Kvinnan som besökte mig i Charkov, hade inte kunnat ordna det så bra som kemisten i Petrograd. Hon var en del av de spillror, vilka lämnats kvar av den revolutionära storm som sopat fram över Ryssland.

Under min vistelse i den ukrainska huvudstaden träffade jag en del intressanta personer ur fackmannaklasserna och bland dessa en ingenjör, som just hade återvänt från Donbäckenet, samt en kvinna som var anställd vid en sovjetbyrå. Det var mycket bildade personer och livligt intresserade för Rysslands öde. Vi talade om Zinovjeps besök och de bekräftade den historia, som man berättat mig förut. Zinovjev hade förebrått sina kamrater för deras eftergivenhet gentemot bourgeoisien och kritiserat dem för att de inte undertryckte handeln. Strax efter det Zinovjev rest, företog tjekan de mest fruktansvärda razzior, och bourgeoisiens medlemmar förlorade vid detta tillfälle allt vad de ägde. Det sorgligaste var emellertid, förklarade ingenjören, att arbetarna inte fingo någon som helst nytta av dessa razzior. Ingen visste vart de beslagtagna sakerna tog vägen, de bara försvunno helt enkelt. Det var så, förklarade den kvinnliga sovjetjänstemannen, att ryssarna nu engång fått för sig, att kojor och palats voro av samma; ondo och skulle avskaffas. De förstodo inte, att en revolution skulle försöka placera även de fattiga i palatsen. Det var sålunda inte sant att arbetarna blivit placerade i de bättre husen. I själva verket förblevo massorna i samma läge som de befunno sig i förut. Det var blott den skillnaden, att nu voro de inte ensamma där, utan hade de sällskap med de klasser som de avsett att tillintetgöra.

Ingenjören hade av sovjetregeringen skickats till Donbäckenet för att bygga hus åt arbetarna, och jag var glad åt detta tillfälle att genom honom få kännedom om de verkliga förhållandena på denna plats. Den kommunistiska pressen hade offentliggjort glänsande redogörelser för den intensiva kolproduktionen i Donbäckenet och förkunnat, att landet skulle kunna förses med tillräckliga kolförråd för den kommande vintern. I verkligheten befunno sig gruvorna i Don i ett högst beklagligt tillstånd. Gruvarbetarna behandlades liksom kreatur. De erhöilo otillräckliga ransoner, fingo gå barfota och tvingades till att arbeta, stående i vatten upp till axlarna. Som en följd av dessa förhållanden producerades ytterst små mängder kol. »Det var en kommitté som skulle undersöka situationen, och vi fingo order om att lämna rapport över vår verksamhet», sade ingenjören. »Vår rapport blev långtifrån gynnsam. Vi visste att det var farligt att meddela sanningen, ty det skulle utlämna oss åt tjekan. Men vi beslutade oss för att, Moskva skulle få ta del av de verkliga fakta. Det politiska kommissariatet, den allmänna oförmågan hos bolsjevikerna och statens allt förlamande inverkan hade gjort vårt konstruktiva arbete aldeles omöjligt. Det var ett sorgligt fiasko.»

Kunde sådana förhållanden undvikas under en revolutionär period och i ett land, som hade en så föga utvecklade industri? undrade jag och framhöll, att revolutionen angreps av bourgeoisien, såväl utifrån som inifrån och att man var tvungen till att försvara den, varför inga krafter blevo över för det konstruktiva arbetet. Ingenjören skrattade åt mina synpunkter. Den ryska bourgeoisien var för svag till att prestera något motstånd, påstod han. Den var numeriskt ur räkningen, och den led av ett sjukt samvete. Det finns inte något som helst skäl för den bolsjevistiska terrorn, och det var i stället endast denna, som förlamade alla konstruktiva ansträngningar. Medelklassens intellektuella hade under många års tid varit aktiva inom de revolutionära och liberala rörelserna i Ryssland, och på så sätt hade bourgeoisiens medlemmar kommit i intim beröring med de lägre massorna. När den stora dagen kom, föredrog bourgeoisien att icke prestera något motstånd. Den var i själva verket mera oförberedd på revolutionen än någon annan klass i Ryssland.

Jag hade blivit anvisad att besöka chefen för Arbetare- och bondeinspektionens departement, vilken var en kvinna, som förut varit tjekaofficer och som man påstod var mycket energisk, till och med grym. Hon skulle kunna förse mig med värdefullt material och förläna mig tillstånd att besöka fångelserna och koncentrationslägren. Vid mitt besök på departementet fann jag föreståndarinnan vara allt annat än vänlig. Hon ignorerade fullständigt mina rekommendationsskrivelser och var inte alls imponerad av Zinovjeps underskrift. Men tillfälligtvis kom en man ut från ett inre rum. Han presenterade sig som Dibenki, högre officer vid röda armén. Han hade hört talas om mig genom Alexandra Kollontay. Han lovade att jag skulle få det material, jag behövde, och bad mig komma igen senare på dagen. När jag sedan återkom fann jag att föreståndarinnan var mycket vänligare och villig till att giva mig upplysningar om sitt departements verksamhet. Det visade sig att detta var organiserat för att bekämpa det tilltagande sabotaget och mutsystemet. Detta var ju en del av tjekans uppgifter,

men det hade visat sig nödvändigt att inrätta ett särskilt departement för att komma det onda till livs. »Detta är den domstol, som skall behandla fallen», sade kvinnan, »och just nu till exempel undersöka vi några klagomål, som fångarna framställt med anledning av att de skulle ha blivit orättvist dömda eller blivit ådömda för höga straff.» Hon lovade att vi skulle få tillfälle till att inspektera straffanstalterna, och några dagar senare fingo en del medlemmar av expeditionen tillfälle därtill.

Först besökte vi det stora koncentrationslägret i Charkov. Vi funno först ett antal fångar, som ute på gården voro sysselsatta med att gräva en ny avloppsledning, vilken förvisso var nödvändig, då hela platsen var fylld av en stinkande lukt. Fängelset var delat i en mängd rum, som alla voro överbefolkade. En avdelning kallades »spekulanternas» avdelning, ehuru de flesta av fångarna därinne protesterade mot denna klassificering. De sågo eländiga och utsvultna ut, och alla voro de så angelägna om att få berätta för oss om sina lidanden, tydligen i den tron, att vi voro några officiella inspektörer. I en avdelning funno vi flera kommunister, som voro anklagade för sabotage.

I koncentrationslägret funnos vita officerare, som tagits tillfånga vid polska fronten, samt ett stort antal bönder och kvinnor, som anklagats för olika förseelser. De erbjödo en beklaglig åsyn, där de sutto på golven, eftersom det inte fanns några bänkar. De verkade alldeles förvirrade och tydligen ur stånd till att fatta de händelsers förlopp som fångat dem i sitt nät.

Det var över ettusen friska, starka karlar inspärrade vid koncentrationslägret, ur stånd till att göra samhället någon nytta, medan det dessutom behövdes ett stort antal personer till att vakta och passa dem. Och ändå var Ryssland i så stort behov av arbetskraft. Det tycktes mig vara ett opraktiskt slöseri med arbetsenergi.

Senare besökte vi fängelset. Utanför de stora grindarna skrek och gestikulerade en förbittrad samling människor. Jag fick veta att fängelsemyndigheterna denna dag förbjudit införandet av de små paket, som fångarnas anhöriga hade med sig åt de inspärrade. En del människor som stodo här utanför hade färdats flera mil och offrat sin sista rubel för den föda, de ämnat giva sina fängslade anhöriga. De voro alldeles ursinniga. Vår ciceron, föreståndarinnan vid byrån, lovade att undersöka saken. Vi gjorde en rond kring det stora fängelset — en nedslående bild av mänskligt elände och förtvivlan. I enskilda celler befunno sig de som voro dömda till döden. Under flera dagars tid efteråt följde mig åsynen av dem — deras blickar voro fyllda av förfäran och visade, hur de arma människorna torterades av ovissheten, då de vilket ögonblick som helst kunde kallas att stå ansikte mot ansikte med döden.

Av våra vänner i Charkov hade vi ombetts att söka finna en viss ung kvinna i fängelset. För att söka undvika att väcka uppmärksamhet, sade vi ingenting utan iakttago i stället alla fångarna i de olika avdelningarna ytterst noga, tills vi fingo syn på en som motsvarade beskrivningen på henne som vi sökte. Hon var anarkist och insatt i fängelse på grund av sin propaganda. Förhållandena i fängelset voro usla, förklarade hon. Fångarna har tillgripit hungerstrejk för att tvinga myndigheterna till att behandla de politiska fångarna lite mer anständigt och bland annat hålla dörrarna till de celler, där de dödsdömda sutto, öppna om dagen, på det att de olyckliga skulle kunna få mottaga en smula uppmuntran av de andra fångarna. Hon redogjorde för många orättfärdiga häktningar och utpekade särskilt en gammal bondkvinna, som häktats och inspärrats i enskild cell. Man mente att hon var spion åt Makhno, vilket var ett fullständigt misstag.

Fängelsets regim var hänsynslös. Bland annat var det förbjudet för fångarna att klättra upp i fönstren och titta ut på gården. Detta berättade oss en fånge på vilken man skjutit, därför att han hade brutit mot detta förbud. Han hade hört något buller nere på gården och hastigt klättrat upp till fönstret för att titta efter vad det var. Vakten därnere hade inte givit någon som helst varning utan bara skjutit och sårat mannen mycket svårt. Många liknande berättelser om hårdhet och grymhet hörde vi av andra fångar. Under vägen till staden uttryckte jag min förvåning över att sådana fängelseförhållanden tolererades. Jag framhöll för vår ledsagare, att det skulle bli en fruktansvärd skandal, om man i västlandet skulle få veta under vilka förhållanden fångarna levde och huru de behandlades i det socialistiska Ryssland. Ingenting kunde rättfärdiga en sådan brutalitet, ansåg jag. Men ordföranden för arbetare- och bondeinspektionen förblev oberörd. »Vi leva i en revolutionär period», svarade hon, »och sådana saker kunna inte förhindras.» Men hon lovade att undersöka några av de mest orättfärdiga fallen av dem vi påpekat. Jag var emellertid inte övertygad om att revolutionen verkligen måste medföra sådant ont. Om revolutionen nödvändigt måste skapa brutalitet och förbrytelser, vad hade revolutionen då överhuvudtaget för mening?

Mot slutet av vår första vecka i Charkov återvände jag till undervisningsdepartementet, varefter jag blivit lovad att få en del material. Till min häpnad fann jag, att ingenting blivit iordninggjort. Jag upplystes om att ordföranden var bortrest, men försäkrade man mig, att det begärda skulle insamlas och göras i ordning innan vi lämnade staden. Samtidigt blev jag hänvisad till att uppsöka en man, som förestod ett visst försöksskoldepartement. Man framhöll att man där utvecklat en del intressanta undervisningsmetoder, men när jag kom dit fann jag, att föreståndaren var en synnerligen ointelligent och tjockskallig människa. Han kunde inte förklara någonting av de nya metoderna, men var villig att sända efter en instruktör, som skulle kunna förklara sakerna för mig. Ett bud skickades i väg men kom snart tillbaka med den upplysningen, att läraren var upptagen av lektion i sin klass och inte kunna komma. Föreståndaren blev då alldeles rasande: »Han måste komma!» skrek han. »Bourgeoisien saboterar liksom alla de andra förbannade intelligenserna. Dom borde skjutas allihop! Vi kan klara oss utan dem!» Han var typen för dessa trångsinnade, obildade, fanatiska och hatiska kommunister, som göra mer skada för revolutionen än någon kontrarevolutionär.

Under vår vistelse i Charkov hade vi även tid till att besöka några fabriker. I en fabrik för tillverkning av plogar funno vi ett stort lager av färdiga redskap. Det var ju förvånande, att plogarna lågo kvar i fabriken i stället för att sättas i arbetet vid jorden. »Vi vänta på order från Moskva», förklarade föreståndaren. »Det var en brådsakande order, och vi hotades med arrestering för sabotage, därest vi inte voro färdiga med leveransen inom sex veckor. Det var för sex veckor sedan vi skulle leverera dem, men som ni ser, så ligga plogarna här ännu. Bönderna äro i stort behov av dem, och vi äro i yttersta behov av bröd. Men vi kunna inte utbyta våra produkter utan måste avvakta order från Moskva.»

Jag kom att tänka på ett samtal med Zinovjev vid vårt första sammanträffande i Petrograd. Staden saknade bränsle, trots att det på ett avstånd av mindre än hundra verst fanns ett lager, som kunde tillfredsställa halva landets behov av bränsle. Jag framhöll, att arbetarna i Petrograd skulle få tillåtelse till att där hämta sitt behov av bränsle, men det mente Zinovjev var alltför naivt. »Om vi skulle tillåta någonting sådant i Petrograd», sade han, »så skulle man snart begära samma rättigheter i andra städer. Det skulle framkalla konkurrens mellan kommunerna, vilket är karakteristiskt för de borgerliga institutionerna, och det skulle omintetgöra våra strävanden för nationalisering och centraliserad kontroll.» Det var principen som skulle gå framför allt! Och därför måste arbetarna i Charkov sakna bröd till dess Moskva behagade giva order om att plogarna skulle levereras till bönderna. Statens överhöghet det var marxismens hörnsten!

Några dagar innan vi lämnade Charkov, besökte jag åter undervisningsdepartementet, men lyckades inte heller denna gång träffa föreståndaren. Till min bestörtning meddelades jag dessutom, att jag inte kunde erhålla något som helst material, emedan man hade beslutat, att Ukraina skulle ha sitt eget museum, och hade föreståndaren just rest till Kiev för att organisera detta. Jag kände mig upprörd över det tarvliga bedrägeri, som en tjänsteman i hög ställning kunde nedlåta sig till. Naturligtvis hade Ukraina rätt till att skaffa sig ett eget museum, men varför skulle man bedraga oss på detta sätt och åsamka expeditionen en stor förlust av dyrbar tid.

Slutet på historien blev, att vi ett par dagar senare överraskades av meddelandet, att vi omedelbart och så tyst som möjligt skulle lämna Charkov, emedan partiets lokala exekutivkommitté beslutat att förhindra varje utförsel av statistiskt material från Ukraina. Följaktligen gjorde vi oss skyndsamt i ordning för avresan, på det att vi skulle kunna rädda det material, vi redan insamlat. Vi visste nog, att allt skulle gå förlorat, om vi stannade i Charkov och att planen på ett särskilt museum för Ukraina skulle komma att stanna på papperet åtminstone ännu under många års tid.

Innan vi avreste arrangerade vi ett sista sammanträffande med våra vänner på platsen. Vi liksom kände på oss, att vi aldrig mer skulle råkas igen. Vid detta sammanträffande diskuterades ingående »Nabat»federationens verksamhet. Denna anarkistiska federation i södern hade bildats med tanke på de ryska anarkisternas erfarenheter och övertygelsen om att man måste ha en enhetlig organisation för att kunna utöva någon effektiv verksamhet. Man ville inte endast dö utan också leva för revolutionen. Det var nämligen så att anarkisterna i Ryssland tillhört en mängd olika fraktioner, av vilka de flesta voro mycket små och utövade föga praktiskt inflytande på händelserna i Ryssland. De hade varit oförmögna till att sammanhålla arbetarmassorna. Det var därför man i Ukraina beslutat att förena alla anarkistiska element i en stor federation för att bli i stånd till

att uppvisa en enig och fast front i kampen icke blott mot kontrarevolutionärer utan också mot anarkistiska förföljelser.

De täta regeringsombytena i Ukraina hade till sist tvingat rörelsen att föra en hemligare verksamhet, och bolsjevikernas obarmhärtiga förföljelser hade gallrat lederna och berövat dem de mest aktiva medlemmarna. Likväl var federationen fast rotad bland folket. Den lilla gruppen här befann sig nog i ständig fara, men fortsatte dock med all energi sin propaganda och upplysningsverksamhet.

I Charkov hade anarkisterna tydligen väntat mycket mer av vår vistelse i Ryssland. De hoppades att Alexander Berkman och jag skulle delta i deras arbete. Vi hade redan varit sju månader i Ryssland men ännu inte deltagit på något som helst sätt i den anarkistiska rörelsen. Jag kunde inte förstå kamraternas otålighet och missträkning. De voro angelägna om att jag åtminstone underrättade de europeiska och amerikanska anarkisterna om vad som försiggick i Ryssland, särskilt de fruktansvärda förföljelserna mot de vänsterrevolutionära elementen.

Väl kunde jag förstå mina ukrainska kamraters ställning, de hade lidit så mycket under de sista åren och sett sina bästa förhoppningar på revolutionen krossas samt hur Ryssland trampades ned under den bolsjevistiska statens järnklack, men ändå kunde jag inte efterkomma deras önskningar. Jag trodde alltjämt på bolsjevikerna och deras revolutionära allvar och rättskaffenhet. Dessutom ansåg jag, att så länge Ryssland var angripet utifrån, skulle jag inte uttala mig kritiskt. Jag ville inte bära bränsle till de kontrarevolutionära eldarna. Därför måste jag tiga och hålla med bolsjevikerna i och för revolutionens försvar. Men mina ukrainska vänner hånade denna uppfattning. Jag sammanblandade kommunistiska partiet med ryska revolutionen, sade de, men det var inte alls samma sak. I stället var det två motsatta och fientliga saker. Den kommunistiska staten, förklarade »Nabat»anarkisterna, hade tillintetgjort eller fördärvat revolutionen.

Några timmar före vår avfärd erhöilo vi konfidentiellt meddelande om att Makhno önskade, att Alexander Berkman och jag skulle komma och besöka honom. Han ville förklara sina förhållanden för oss och genom oss för den anarkistiska rörelsen i hela världen få situationen klarlagd. Han önskade få allmänt bekantgjort, att han inte var någon bandit, någon judebekämpare eller någon kontrarevolutionär, såsom bolsjevikerna förklarat. Han var hängiven revolutionen och kämpade för folkets intressen, så som han lärt att förstå dem.

Det låg en stor lockelse i att få träffa Makhno, denne moderne Stenka Rasin, men vi voro ansvariga för museet och kunde inte bryta vår överenskommelse med de andra medlemmarna av expeditionen.

XX. Poltava

Under det allmänna nedbrytandet av det ekonomiska livet i Ryssland hade järnvägarna lidit mest. Man diskuterade därom vid nästan varje möte, och sovjettidningarna skrevo ofta om saken. Mellan Petrograd och Moskva var det emellertid icke så anmärkningsvärt illa ställt, ehuru människorna merendels fingo vänta hela dagar för att tillförsäkra sig en plats i ett tåg. Det gick i alla fall en del tåg regelbundet mellan Petrograd och Moskva. Lyckades man förskaffa sig nödvändigt tillstånd till att resa och man hade råd att köpa biljett, så kunde man företaga en tripp utan större fara för liv och lemmar.

Men ju längre söder ut man kom, desto mer framträdde desorganisationen. Överallt såg man trasiga och helt förstörda järnvägsvagnar, här och där utmed linjerna lågo obrukbara lokomotiv och ofta var rälsen uppriven. Varenda station i Ukraina var överfylld av människor, och en vild rusning uppstod, var gång ett tåg skymtade på linjen. De flesta av de väntande måste stanna flera veckor på plattformarna, innan de lyckades komma med ett tåg. Fotstegen och även taket på vagnarna besattes av män och kvinnor med stora kappsäckar och knyten. Vid varje station uppstod en ursinnig strid om platserna, och soldaterna föste undan dem som tagit plats på fotstegen och taken, varvid de ofta måste göra bruk av sina vapen. Likväl voro människorna i sin förtvivlan så envisa att söka få plats på tåget, att de riskerade vad som helst och tycktes vara alldeles indifferent gentemot arresteringar och hotelser.

På grund av sådana förhållanden förekom det oräkneliga olyckor, och enbart vid passerandet under låga broar slogos hundratals människor ihjäl. Men allt detta hade blivit så vanligt, att man praktiskt taget inte ägnade någon uppmärksamhet däråt. Under vår resa söder ut fingo vi många gånger bevittna de mest fruktansvärda scener, när *meshotchniki* (folk med säckar) skulle resa ut för att skaffa föda eller när de kommo tillbaka med sina dyrbara bördor av mjöl och potatis.

Dag och natt, vid varenda station, upprepades samma fasansfulla scener, och det kändes i sanning obehagligt att resa i en sådan välutrustad vagn som vår. Vi voro ju endast sex personer och hade det synnerligen bekvämt, men vi voro förbjudna att låta någon obehörig följa med oss. Detta förbud var utfärdat icke blott med tanke på faran för smitta och ohyra, utan även av fruktan för att museets föremål och material skulle »försvinna», om främlingar tillätos att följa med i vagnen. För att lugna våra samveten gjorde vi emellertid så att vi läto kvinnor och barn följa med på plattformen till vår vagn, ehuru även detta stred mot förordningarna.

Något annat som skaffade oss en hel del förtret, var inskriptionen på vår vagn. Där stod nämligen: »Revolutionsmuseets Utomordentliga Kommission». Våra vänner vid museet hade försäkrat oss, att denna »titel» skulle göra oss uppmärksammade vid stationerna och effektivt bidra till att vår vagn skyndsammast möjligt blev kopplad till det tåg, vi önskade medfölja. Men redan under de första dagarna visade det sig, att inskriptionen väckte fientliga känslor mot oss. Orden »utomordentlig kommission» var för folket detsamma som tjekan. När de läst dessa två ord voro de redan så skrämde, att de inte vågade taga notis om de övriga orden. Redan i början av vår resa observerade vi de dystra blickar, med vilka man betraktade oss vid stationerna, och hur ovilliga människorna voro, när vi i all vänlighet försökte samtala med dem. Snart insågo vi vad som var på tok, men det tog lång tid, innan vi fått missuppfattningarna undanröjda. Sedan den enkle ryssen emellertid blivit på det klara med saken, öppnade han helt sitt hjärta för oss. Ett vänligt ord, några betydelsefulla frågor, en cigarrett, kunde ändra hans hållning. Särskilt när vi försäkrade, att vi inte voro kommunister och omtalade, att vi kommit från Amerika, blevo människorna mjukare, mera talföra och stundom helt förtroliga.

De voro nog primitiva och även något råa dessa människor, men fast de inte voro lärda eller bildade, så visste de klart besked om vad de behövde. De voro ofördärvade och hade en djupt rotad uppfattning om rättvisa och jämlikhet. Ofta rördes jag till tårar av dessa ryska bönder och bondkvinnor, som utan att akta på faran för livet klängde sig fast vid fotsteget till det i gång varande tåget. De behöllo ändå sitt goda humör och tycktes oberörda av sitt eget elände. De berättade för varandra om sina förhållanden, och stundom sjöngo de dessa söderns sorgsna sånger.

Medan tåget höll vid stationerna eller väntade på ett nytt lok, samlades folket i små grupper eller bildade ring kring någon dragspelsmusikant, vars låtar de beledsagade med sång. Det var rent sällsamt att se dessa trasiga och hungriga stackare med sina bördor på ryggen stå där och alldeles glömma bort vad som rörde sig omkring dem, medan de gävo sina hjärtan uttryck i de gamla folksångerna. Ett besynnerligt folk dessa ryssar, änglar och djävlar i samma gestalt! De kunde ådagalägga de ädlaste såväl som de mest brutala instinkter och

böjelser, de voro i stånd till! att utföra vad som helst med undantag av ordnat, regelbundet arbete. Jag har ofta undrat, om inte denna brist till en viss grad var orsaken till oredan i landet och revolutionens tragiska tillstånd.

Vi kommo till Poltava på morgonen. Staden såg så vänlig och glad ut, där den låg i strålände solsken; gatorna voro försedda med alléer, och däremellan funnos små täcka planteringar. Grönsaker av alla slag växte i trädgårdarna och det var synnerligen glädjande att se, att det inte fanns några staket omkring och att grönsakerna ändå fingo vara i fred, vilket icke skulle ha förekommit i Petrograd eller Moskva. Tydligt rådde icke så stor nöd i staden.

Tillsammans med expeditionens sekreterare besökte jag regeringens huvudkvarter. I stället för den vanliga *Ispolkom* (sovjets exekutivkommitté) styrdes Poltava av en revolutionär kommitté, som kallades *Revkom*. Detta gav vid handen, att bolsjevikerna ännu inte hunnit organisera en sovjet i staden. Vi lyckades få ordföranden i denna *Revkom* intresserad för vår resa, och han lovade att samarbeta med oss och att utfärda en order till de olika departementen om att material skulle insamlas och iordningställas åt oss.

På byrån för vården av mödrar och spädbarn träffade jag tvenne mycket intressanta kvinnor. Den ena var den ryske författaren Korolenkos dotter, och den andra var ordförande i »Föreningen för Rädda barnen». När de fingo veta avsikten med mitt uppehåll i Poltava, erbjödo sig kvinnorna att vara mig behjälpliga och bjödo mig välkomna till såväl deras skola som i Korolenkos hem.

Skolan var inrymd i ett litet hus, som låg långt in i en vacker trädgård. I mottagningsrummet fanns en riklig samling dockor av olika slag. Det var vackra ukrainska bondtöser, som i färggranna dräkter och huvudbonader tävlade med sina vackra systrar från Kaukasus. Det var kosacker från Don, vilka med stolthet sågo ned på sina mindre ståtliga bröder från Volga. Det fanns alla slags dockor, som representerade folk från olika delar av Ryssland. Dessutom fanns det olika slags leksaker, handarbeten och mönster till ryska och sibiriska barnkläder.

Damerna redogjorde för »Föreningens för Rädda barnen» historia. Organisationen hade funnits till sedan flera år tillbaka, men varit av ringa omfattning, ända till dess februarirevolutionen bröt ut. Då kommo nya element, huvudsakligen revolutionärer, in i föreningen. De försökte nu att utvidga sin verksamhet därhän att de skulle inte sörja endast för barnens fysiska välbefinnande utan också giva dem undervisning och uppfostran och lära dem älska arbetet och få deras skönhetssinne utvecklat. Efter oktoberrevolutionen, när bolsjevikerna tagit Poltava i besittning, hade föreningen upprepade gånger blivit hemsökt av razzior, och en del lärare hade arresterats, emedan man misstänkte att institutionen var ett kontrarevolutionärt näste. De få som voro kvar fortsatte dock sin verksamhet till förmån för barnen. Man lyckades även sända en delegation till Lunarcharsky för att utverka tillstånd till att fortsätta företaget. Lunarcharsky visade sig sympatiskt stämd, utfärdade de begärda dokumenten och skrev dessutom ett brev till de lokala myndigheterna, vari han påpekade institutionens betydelse.

Men föreningen var alltjämt föremål för fientligheter och trakasserier. För att undgå att anklagas för sabotage, erbjöd kvinnorna sina tjänster åt Poltavas undervisningsdepartement. Där arbetade de från klockan nio på morgonen till klockan tre på eftermiddagen, och den tid de fingo över ägnade de åt sin skola. Men fientligheten från de kommunistiska myndigheternas sida upphörde likväl inte, utan trakasserades föreningen alltjämt.

Kvinnorna påpekade hurusom sovjetregeringen låtsades kämpa för självverksamhet, men hur den ändock misskrediterade varje frivilligt och oavhängigt företag och hur den förhindrade alla initiativ. Inte ens de ukrainska kommunisterna tillätos någon självverksamhet. De flesta av departementens chefer voro tillsatta och skickade från Moskva, och Ukraina var praktiskt taget berövat varje möjlighet till någon självständig verksamhet. En bitter strid pågick mellan kommunistiska partiet i Ukraina och de centrala myndigheterna i Moskva. De senare skulle kontrollera allting.

Dessa kvinnor voro på det innerligaste hängivna barnens sak och villiga till att uthärda alla missförhållanden och även alla förföljelser, då det gällde att försvara det som gynnade barnens intressen. De sympatiserade båda med revolutionen, men kunde inte erkänna bolsjevikernas terroristiska metoder. De voro verkligen bildade och intelligenta dessa människor, och jag tyckte att deras hem var som en oas mitt i denna öken av kommunistiska känslor och tankar. Innan jag lämnade damerna, skänkte de mig en samling av de saker, som barnen tillverkat, jämte några utsökta tavlor av fröken Korolenko, samt bådo de mig att skicka dessa saker till Amerika såsom prov på deras verksamhet. De voro mycket angelägna om att det amerikanska folket skulle få någon kännedom om deras förening och dess strävan.

Så hade jag naturligtvis även tillfälle till att träffa Korolenko, vilken ännu var mycket svag efter en nyligen genomgången sjukdom. Han såg ut som en patriark, vördnadsvärd och godmodig. Han värmdes ens hjärta med sin melodiska röst och sitt fina anlete, som riktigt lystes upp, när han talade om folket. Med rörelse talade han om sina vänner i Amerika, men blicken fördunklades och hans röst darrade av sorg, när han talade om den stora ryska tragedien och om folkets oerhörda lidanden.

»Ni vill veta min uppfattning om den nuvarande situationen och min ställning till bolsjevismen?» frågade han. »Det skulle taga alltför lång tid att tala om allt för er. Jag håller just på att skriva en serie brev, som Lunarcharsky bett mig om och som han lovat att publicera. Dessa brev behandla just ämnet i fråga. Men uppriktigt sagt så tror jag inte, att de någonsin bli offentliggjorda. I alla fall vill jag skicka er en kopia av breven, när de äro färdiga. Det blir sex stycken, och ni kan få två av dem redan nu. Min mening är för resten summariskt uttryckt i en viss sats i ett av dessa brev. Jag säger däri, att om tsarens gendarmer hade haft makt till att inte blott arrestera utan även att skjuta oss, så skulle situationen ha blivit likadan som den är nu. Det är just vad som tilldrager sig mittför våra ögon varje dag. Bolsjevikerna påstå, att sådana metoder äro oundvikliga under en revolution. Men jag kan inte vara överens med dem om att förföljelser och ett ständigt mördande kan tjäna folkets eller revolutionens intressen.

Det har alltid varit min uppfattning, att revolutionen var det högsta uttrycket för humanitet och rättvisa. I Ryssland finns numera varken det ena eller det andra. I denna tid, då alla intellektuella och andliga krafter måste samarbeta och spännas till det yttersta för att landet skall kunna återuppbyggas, har man satt munkavle på hela folket. Att våga betvivla fullkomligheten eller förnuftet i denna s.k. proletariats diktatur eller hos dessa det kommunistiska partiets ledare betraktas såsom en förbrytelse. Vi sakna helt och hållet de allra enklaste ingredienserna till en social revolution, men ändå låtsas man som om vi gingo i spetsen för en världsrevolution. Det arma Ryssland får betala dyrt för detta experiment, vilket även bidrager till att för en lång tid framåt uppskjuta alla fundamentala förändringar i andra länder. Bourgeoisien kommer att försvara sina reaktionära inrättningar med att hänvisa till vad som inträffat i Ryssland.»

Med tungt hjärta tog jag avsked av den berömde författaren, en av de sista av dessa den stora litteraturens män, som varit det intellektuella Rysslands samvete. Hans ord voro som ett sista rop från dem av den ryska intelligentsian, vars alla sympatier voro på folkets sida och vars liv och verksamhet inspirerats endast av kärlek till deras land och folkets välfärd.

På aftonen besökte jag en släkting till Korolenko, en äldre, mycket sympatisk dam, som var ordförande för Poltavas politiska röda kors. Hon berättade för mig en del saker, som Korolenko varit för blyg till att nämna. Trots att han var gammal och svag, tillbringade Korolenko en stor del av sin tid hos tjeikan för att söka rädda de många oskyldiga, som dömdes till döden. Han skrev ofta brev till Lenin, Gorki och Lunarcharsky, vari han vädjade till dem att ingripa för att förhindra meningslösa avrättningar. Den nuvarande chefen för Poltavas tjeka var en ytterst hänsynslös och grym människa. Hans enda metod att lösa invecklade problem var skjutning. Damen smålog sorgset, när jag talade om att tjekechefen varit mycket förekommande mot vår expeditions medlemmar. »Det var bara förställning», sade hon, »vi känna honom bättre. Vi ha tillfälle till att dagligen här från balkongen bevittna, hur ömsint han är, för här passera de offer, som släpas bort för att slaktas.»

Poltava är berömt för sina hantverksprodukter. Vackra linnevaror, broderier, spetsar och korgmakeriarbeten tillverkas av befolkningen i trakten. Jag besökte departementet för social ekonomi, *sovnarkhoz*, men fick där veta, att man inte hade några hantverksvaror kvar. Det fanns blott en liten kollektion i departementet. »Vi brukade förr förse hela världen, även Amerika med våra *kustarnyarbeten*», förklarade föreståndarinnan, vilken förut varit föreståndarinna för *Zemstvo*, en institution, som hade till särskild uppgift att utbilda folkets färdighet i handarbete. »Våra spetstillverkningar voro kända i hela landet såsom de finaste i sitt slag och prov på verklig konst, men nu finns det ingenting därav, allt är förstört, och bondefolket har förlorat sitt sinne för handarbetskonsten och blivit brutaliserade och korrumperade.» Hon grät över den svunna konsten, liksom en moder gråter över ett förlorat barn.

Under vår vistelse i Poltava kommo vi i beröring med olika sociala element. Den zionistiska reaktionen gentemot bolsjevikregimen var särskilt intressant. Först vägrade zionisterna att inlåta sig på något samtal med oss. Tydligt hade de gjort bittra erfarenheter förut. Jag ordnade dock så att jag träffade några av zionisterna ensam, och så småningom blevo de mera förtroliga. Jag hade i Moskva under den tid zionisterna arresterades

därstädes, fått veta att bolsjevikerna betraktade dem som kontrarevolutionärer. Här i Poltava fann jag, att zionisterna voro vanliga och mycket enkla ortodoxa judar, som sannerligen inte verkade som aktiva konspiratörer. Fast de voro motståndare till bolsjevikregimen, förhöllo de sig passiva. Man gjorde gällande att bolsjevikerna inte utövade några pogromer och att de inte förföljde judarna, men detta var, förklarade dessa, endast till en viss grad sant.

Det fanns två slags pogromer: de öppna och våldsamma och de tysta. Av dessa föredrogo zionisterna det förstnämnda slaget. Den våldsamma pogromen kunde vara en dag eller en vecka; judarna angreps, plundrades och mördades, men sedan var det slut. De tysta pogromerna fortsatte däremot ständigt i form av förföljelser, upphetsningar och trakasserier. Bolsjevikerna hade stängt de judiska sjukhusen, och nu måste de sjuka judarna äta *treife* i ickejudarnas sjukhus. På samma sätt behandlades de judiska barnen i de bolsjevikiska vårdanstalterna. Om en jude och en kristen arresterades för samma sak, så kunde man ta för givet att den kristne skulle gå fri, medan juden kastades i fängelse eller blev skjuten. Ständigt voro de föremål för förolämpningar och skymfningar, för att inte tala om det faktum, att de voro tvingade till att svälta ihjäl, sedan all fri handel blivit förbjuden. Judarna i Ukraina ledo under en ständigt pågående tyst pogrom.

Det var för mig tydligt, att zionisternas kritik gentemot den bolsjevikiska regimen var dikterad av trångsynna religiösa och nationalistiska motiv. De voro ortodoxa judar, och de flesta voro köpmän, vilkas verksamhet revolutionen gjort slut på. Men icke desto mindre var deras problem av allvarlig natur, det var problemet om judarnas förkvävande i en atmosfär av aktiv antisemitism. I Poltava voro de ledande kommunistiska och bolsjevistiska ämbetsmännen ickejudar och ådagalade sin motvilja mot judarna både öppet och fräckt. Antisemitismen var mera livaktig i Ukraina än den varit före revolutionen.

Så lämnade vi Poltava och fortsatte söder ut, men vi kommo inte längre än till Fastov, på grund av att det inte fanns något lokomotiv, som kunde föra oss vidare. Staden Fastov, som förut varit blomstrande, hade blivit utfattig och dess invånarantal var reducerat med över två tredjedelar. Nästan alla företag lågo nere. Vi funno vid torget i stadens centrum en karakteristisk butik, som bestod av blott några bord med mjöl, socker och smör på. Kvinnorna som stodo runtomkring hade ett egendomligt uttryck i sina ögon. De sneglade åt sidan liksom jagade djur. Vi talade om för kvinnorna, att vi hört att många fruktansvärda pogromer ägt rum i Fastov och att vi önskade få närmare kännedom därom för att kunna upplysa det amerikanska folket om de ukrainska judarnas förhållanden.

Så snart nyheten om vår ankomst spritt sig i staden, samlades en mängd kvinnor och barn omkring oss, och var och en försökte berätta sin historia om fasorna i Fastov. De mest fruktansvärda pogromer hade förekommit i staden, och den allra värsta ägde rum i september 1919, då Denikin hade härjat. Denna pogrom hade varat åtta dagar, och under tiden hade fyratusen människor mördats och flera tusen dogo av sina sår och av nervskakningar. Sjutusen hade dött av hunger och strapatser under vägen till Kiev, dit de sökt fly undan Denikins vilda horder. Större delen av staden hade förstörts eller bränts ned. Många äldre judar hade fångats i synagogan och mördats därinne, under det andra jagats ut på torgen och slaktats. Inte en kvinna, vare sig ung eller gammal, hade undgått att bli skändad, de flesta inför sina fäders, mäns eller bröders åsyn. De unga flickorna, somliga voro endast barn, hade upprepade gånger våldförts av Denikins soldater. Nu kunde jag förstå den förskrämda blicken i kvinnornas ögon.

Män och kvinnor bestormade oss med böner om att underrätta deras släktingar i Amerika om deras olyckliga förhållanden. Nästan alla tycktes de ha någon anhörig i Amerika. De kommo om kvällarna i stora skaror till vår vagn och hade med sig hela buntar med brev, som skulle skickas till Förenta staterna. På flera brev fanns det inga adresser, då de enkla människorna trodde det var tillräckligt med bara namnet. En del hade inte hört något från sina anhöriga på flera år men hoppades dock, att man kunde finna dem någonstades på andra sidan oceanen. Det var gripande att se, hur dessa olyckliga människor klängde sig fast vid hoppet att deras släktingar i Amerika skulle kunna rädda dem.

Bland alla dem som kom till oss var det en särskilt intressant besökare, en förutvarande advokat, som flera gånger trotsat pogromanstiftarna och räddat många judars liv. Han hade fört anteckningar över pogromerna, och vi tillbringade en afton med att läsa hans manuskript.

Det var huvudsakligen fakta och data, men därför så mycket mer fruktansvärda i sin osminkade objektivitet. Det var ett ångestskri från ett folk, som oavbrutet misshandlades och torterades och levde i ständigt fruktan

för nya kränkningar, misshandel och våldföring. Det fanns endast en ljuspunkt å denna förskräckliga tavla, nämligen det att inga pogromer ägt rum under bolsjevikernas herravälde. Därför sökte Fastovs judar sig till det kommunistiska partiet, vilket för dem var liksom ett räddande halmstrå. Glädjande var det i alla fall att tänka på att den bolsjevistiska regimen var fri från åtminstone en, och just den värsta, av alla ryska förbannelser, pogromerna mot judarna.

XXI. Kiev

På grund av de många svårigheterna och dröjsmålen varade vår resa från Fastov till Kiev sex dagar och var som en oavbruten mara. Järnvägsförhållandena voro förskräckliga. Vid varje station spärrade tjugtals gods-vagnar linjerna. Dessa vagnar voro heller inte lastade med proviant åt de svältande städerna. I stället voro de fullpackade med människor, av vilka ett stort antal voro sjuka. Längs hela linjen voro väntrummen och per-rongerna fyllda av människomassor, trasiga och smutsiga varelser. Ännu hemskare tedde sig dessa scener om nätterna. Överallt befunno sig massor av förtvivlade människor, som skreko och stredo för att få en plats på nå-got fotsteg till tåget. Det var som att se de fördömda i Dantes helvete, deras ansikten skymtade spöklikt askgrå i det dunkla ljuset, och alla kämpade de i ursinnig förtvivlan för att komma åt någon plats. Då och då trängde ett ångestskri genom natten, och tåget, som kanske just kommit som bäst i gång, måste stanna, emedan någon kommit under hjulen och körts ihjäl.

Det var en verklig befrielse att slutligen uppnå Kiev. Vi hade väntat att finna staden nästan lagd i ruiner, men vi hade dess bättre misstagit oss. När vi lämnade Petrograd hade sovjettidningarna innehållit en mängd re-dogörelser för den förstörelse, som polackerna skulle ha åstadkommit före Kievs evakuering. De skulle sålunda enligt vad tidningarna skrevo, hava nästan helt demolerat stadens berömda katedral, förstört vattenlednings-verken och de elektriska kraftstationerna samt satt eld på flera stadsdelar. Tjitjerin och Lunarcharsky utfärdade glödande apeller till den bildade världen såsom protest mot barbariet i Kiev. Polackernas förbrytelse beträffande katedralen här jämfördes med tyskarnas framfart i Rheims, vars praktfulla katedral förstörts av det preussiska artilleriet. Vi blevo därför synnerligen överraskade av att finna Kiev till och med i bättre tillstånd än Petrograd. I själva verket hade staden lidit ganska liten skada trots de många regeringsskiftena och de därmed följande militära operationerna. Det är sant att en del broar och järnvägar i stadens omgivning sprängts, men själva Kiev var nästan oskadat.

Vårt mottagande i Kiev var i motsats till mottagandena i Charkov och Poltava en stor misräkning. Sekrete-raren i *Ispolkom* var icke synnerligen älskvärd och visade sig inte alls imponerad av Zinovjevs underskrift å våra rekommendationsbrev. Vår sekreterare lyckades träffa ordföranden för exekutiva kommittén, men kom tillba-ka mycket modfälld. Den höge tjänstemannen hade ingen lust till att höra på hennes framställningar. Han var synnerligen upptagen, sade han, och ville inte bli störd. Vi beslöto då att jag skulle pröva min lycka såsom ame-rikan, och detta förde till det resultatet, att ordföranden gick med på att låta oss taga del av tillgängligt material. Det var sannerligen ett sorgligt bevis för livets ironi. Amerika var ju den främsta faktorn i den världsimperia-lism, som beslutat att svälta ut och krossa Ryssland. Ändå var det tillräckligt att blott nämna, att man kom från Amerika för att få tag på nycklarna till alla platser i Ryssland. I grund och botten var det dock osmakligt att använda denna metod.

I Kiev var fientligheten mot kommunismen synnerligen intensiv, till och med bolsjevikerna på platsen voro förbittrade på Moskva. Det var alldeles omöjligt för någon som kom från landets centrum, att här få till stånd något samarbete med mindre man var utrustad med någon statens myndighet och makt. Regeringens ämbets-män vid sovjetinstitutionerna intresserade sig inte för någonting annat än sina ransoner. Den byråkratiska indifferensen och inkompetensen var i Ukraina till och med större än i Moskva och förvärrades ytterligare ge-nom nationalistiskt agg till »ryssarna». Liknande var förvisso förhållandet i Charkov och Poltava, men dock i mindre grad. Här var hela atmosfären laddad av misstro och ovilja gentemot allt moskovitiskt.

Det svekfulla sätt på vilket ordföranden för Charkovs undervisningsdepartement behandlade oss var ka-rakteristiskt för den avsky, som nästan varje tjänsteman i Ukraina hyste gentemot Moskva. Ordföranden var ukrainare till själ och hjärta, men han kunde inte direkt ignorera våra rekommendationsbrev, som underteck-nats av Zinovjev och Lunarcharsky. Han lovade att hjälpa oss, men han gillade inte att Petrograd skulle samla historiskt material från Ukraina. I Kiev gjorde man inte ens något försök till att dölja oppositionen mot Moskva. Man kände och erfor det överallt och på alla sätt. Men i det ögonblick det magiska ordet »Amerika» uttalades och folket förstod, att man inte var kommunist, då blevo de genast intresserade och tillmötesgående, ja, till och med förtroliga. De ukrainska kommunisterna utgjorde i detta fall inga undantag.

De upplysningar och dokument, som vi samlade i Kiev, voro av liknande art som dem vi fått i föregående städer. Undervisningssystemet, sjukvården, arbetsförmedlingen m.m. stodo i överensstämmelse med allmänna bolsjevistiska schemata. »Vi följa Moskvaplanen», sade en ukrainsk lärare. »Det är bara den skillnaden, att vi i våra skolor undervisa både i det ukrainska och ryska språket.»

Folket såg ut att ha det bättre ställt beträffande kläder och föda här än i Ryssland; särskilt syntes detta på barnen. Det var tämligen god tillgång på livsmedel, och voro de jämförelsevis billiga. Liksom i Petrograd och Moskva fanns det även här demonstrationsskolor, och ingen reflekterade över det korrupperande inflytande sådana orättvisa förhållanden skulle utöva på såväl lärarna som barnen. De senare sågo med avund på eleverna i de särskilt gynnade skolorna och mente, att dessa voro till endast för kommunisternas barn, vilket dock inte var fallet. Lärarna som visste hur ringa uppmärksamhet man ägnade de vanliga skolorna, blevo ointresserade för sitt arbete. Alla strävade efter att få någon anställning vid demonstrationsskolorna, vilka åtnjoto flera särskilda förmåner och tilldelades bättre ransoner. Ordföranden för hälsovårdsnämnden var en ovanligt tillmötesgående och duktig man, en av de få ämbetsmän i Kiev som ägnade något intresse åt expeditionen och dess arbete. Han offrade mycken tid på att förklara hälsovårdsnämndens organisering och arbetsmetoder samt gav anvisningar på olika platser, som det kunde ligga i vårt intresse att besöka. Särskilt fäste han vår uppmärksamhet på det judiska hospitalet och hemmet för lytta och vanföra barn.

Judiska hospitalets föreståndare d:r N. var en utmärkt bildad och präktig människa. I tjugu års tid hade han haft hand om hospitalets ledning, och han var både stolt och intresserad av att få visa oss omkring i lokalerna och berätta om det helas utveckling.

Hospitalet hade förr varit ett av de mest berömda sjukhusen i Ryssland, en stolthet för platsens judar, vilka byggt och underhållit det. Men under de senaste åren hade sjukhusets verksamhet lidit mycken skada på grund av ständiga regeringsombyten, varunder judarna utsatts för förföljelser och pogromer. Judiska patienter, vars sjukdom befann sig i kritiskt stadium, jagades utan vidare upp från sängarna för att lämna plats åt den eller den nya regimens favoriter. Officerarna i Denikins armé voro de mest brutala. De jagade de judiska patienterna ut på gatorna, förolämpade och misshandlade dem och skulle ha dödat dem, om inte sjukhuspersonalen under fara för sina egna liv hade försvarat de sjuka. Endast det faktum att majoriteten av sjukhuspersonalen bestod av ickejudar räddade sjukhuset från att bli alldeles förstört. Men många av patienterna dogo, och många blevo för alltid fördärvade på grund av nervskakning.

Doktorn berättade för mig även om en del patienter, som blivit offer för pogromerna i Fastov. Bland dessa voro barn på sex och åtta år, magra och avtärda och med förskräckelsens drag i sina små anleten. De hade förlorat alla sina närmaste anhöriga, i en del fall hade man mördat hela familjen inför de smås åsyn. Dessa barn brukade vakna om nätterna, sade läkaren, och ropa av förskräckelse, då de haft fasansfulla drömmar. Man gjorde allt vad man kunde för dessa olyckliga barn, men hittills hade man inte lyckats befria dem från att plågas av minnet från de hemska upplevelserna i Fastov.

Doktorn utpekade en grupp unga flickor, mellan fjorton och aderton år gamla, de svårast utsatta offren för Denikins pogromer. Alla hade upprepade gånger blivit våldtagna och skändade och voro alldeles lemlästade, när de fördes in på sjukhuset. Det tar flera år för att återställa deras hälsa. Doktorn framhöll det faktum att inga pogromer ägt rum under bolsjevikregimen. Det var en stor lycka för honom att veta det patienterna inte längre behövde frukta något dylikt. Men sjukhuset hade andra svårigheter och bekymmer att dragas med. Det var dels de politiska kommissariernas ständiga ingripanden, dels den dagliga kampen för allt som behövdes för sjukhusets räkning.

»Jag får ödsla bort den mesta tiden inom olika departement och byråer», sade doktorn, »i stället för att få ägna all kraft åt mina patienter. Okunniga ämbetsmän ha fått hand om och makten över medicinska avdelningar och störa ständigt läkarna i deras arbete.» Doktorn själv hade flera gånger blivit arresterad för sabotage, då han inte kunnat tillmötesgå alla fordringar och de många ansökningarna. Dessutom kom det då och då order, vilka följdes av kontraorder o.s.v. Allt detta berodde på detta system, under vilket politisk duglighet betydde mer än sakkunskap och fackliga meriter. Ofta hände det att en första klassens läkare, som under flera års praktik blivit välkänd på platsen fick order om att plötsligen begiva sig i väg till någon avlägsen ort, medan en kommunist placerades i hans ställe. Under sådana förhållanden omintetgjordes ju de allra bästa försök.

Förutom detta utgjorde även den allmänna misstron gentemot *intelligentsian* en demoraliserande faktor. Det var nog sant, att många av intelligentsian hade saboterat, men det fanns också många som utförde ett hjältedigt och uppoffrande arbete. Genom sin orättvist fientliga hållning mot intelligentsian såsom klass framkallade bolsjevikerna skadliga fördomar och lidelser, som förgiftade hela landets kulturella liv. Den ryska *intelligentsian* hade med sitt eget blod berett marken för revolutionen, men nu förnekades de att bringa frukterna

av den långa kampen till mognad. »Det är ett tragiskt öde», anmärkte doktorn, »och om man inte försökte glömma detta i ens arbete, så skulle det vara omöjligt att längre leva.»

Hemmet för vanföra barn visade sig vara en mönstergill och modern institution, belägen mitt i en stor park. Den var ägnad åt de olyckliga varelsen med förkrympta lemmar och deformerade kroppar som utgjorde offren från kriget, sjukdomarna och hungersnöden. Barnen sågo gamla och förtvinade ut, de voro så att säga födda gamla. De lågo i långa rader rena, vita bäddar och stekte sig i den ukrainska sommarens varma solsken. Förste läkaren, som visade oss hela anstalten, var mycket omtyckt av sina små skyddslingar. De voro så förtjusta och glada, när han kom fram till dem och hjärtligt pratade med dem eller gjorde förfrågningar angående deras hälsa.

Sjukhemmet hade existerat sedan många år tillbaka och ansågs vara det främsta i sitt slag i Ryssland. Utrustningarna i och för vården av de vanföra barnen voro moderna och av bästa slag. »Sedan kriget och revolutionen känna vi emellertid, att vi blivit efter», sade läkaren. »Vi ha varit utan förbindelser med den civiliserade världen under så många år. Men trots olika regeringsbyten ha vi strävat efter att hålla oss uppe för att kunna hjälpa sjukdomarnas, stridernas och nödens olyckligaste offer.» Regeringen försåg anstalten med vad den behövde men blandade sig för övrigt inte in i ledningens görande och låtande. Dock lät doktorn förstå att just på grund av att han förhöll sig politiskt neutral, betraktade bolsjevikerna honom såsom kontrarevolutionärt sinnad.

Hemmet hyste ett stort antal barn. En del av dem som kunde gå studerade konst och musik, och vi fingo tillfälle till att bevittna en konsert, som barnen gav till vår ära. En del av dem spelade *balalaika* alldeles överdådigt, och det var dock en fröjd att se, hur dessa olyckligt lottade kunde finna glömska i de ukrainska folkmelodiernas rytm.

Under vår vistelse i Kiev fingo vi veta, att det som skulle bli det värdefullaste materialet för museet inte fanns i sovjetinstitutionerna utan var i andra politiska gruppers eller i privatpersoners besittning. Sålunda ägde f.d. ministern i Radaregimen i Ukraina den bästa statistiken angående pogromer. Jag lyckades få reda på mannens adress och träffade honom också. Stor blev min förvåning, när han, sedan jag presenterat mig, tog fram en samling av månadsskriften »Mother Earth», som jag gav ut i Amerika.

Exministern arrangerade ett litet möte, till vilket han inbjudit en del författare och skaldar, som voro aktiva medlemmar inom den judiska *Kulturligan*. Här kommo de bästa representanterna för Kievs judiska *intelligentsia* tillsammans. Vi talade om revolutionen och diskuterade de bolsjevistiska metoderna och judefrågan. De flesta av de närvarande voro förvisso motståndare till de kommunistiska teorierna, men erkände sovjetregeringen. De ansågo, att bolsjevikerna, trots begångna misstag och fel, strävade för att befrämja Rysslands och revolutionens intressen. I varje fall voro judarna under den kommunistiska regimen inte utsatta för sådana pogromer, som praktiserats av alla andra regeringar i Ukraina. Bolsjevikerna tilläto judarna åtminstone att leva, och därför ansågo dessa judiska intellektuella, att den bolsjevistiska regeringen vore att föredraga framför andra regeringar och att judarna skulle stödja den. De fruktade den antisemitiska rörelsens tillväxt i Ryssland och oroades av möjligheten att bolsjevikerna störtades. Ty då skulle massmord å judarna säkert följa, trodde de.

Några av de yngre judarna hade emellertid en annan mening. Bolsjevikregimen hade förorsakat att hatet mot judarna stegrats, förklarade de. Massorna voro nämligen av den övertygelsen, att de flesta kommunister voro judar. Men kommunismen var för folket detsamma som tvångsrekvisitioner, straffexpeditioner och tjekan. Den allmänna oppositionen mot kommunisterna tog sig därför uttryck i hat mot hela den judiska rasen. I det avseendet hade det bolsjevistiska tyranniet gjutit olja på den antisemitiska branden i Ukraina.

Dessutom hade bolsjevikerna för att undgå misstankarna att särskilt gynna judarna övergått till metoden att ofta häkta och straffa judar för sådana saker, som ickejudar fingo begå utan att straffas. Bolsjevikerna tilläto även att det ukrainska språket användes vid all undervisning i södern, medan de förbjöd o liknande rättigheter för det judiska språket. Det var nog sant att *Kulturligan* ännu tilläts existera, men dess verksamhet inskränktes på alla sätt. Med få ord, bolsjevikerna tilläto judarna att leva, men endast i fysisk bemärkelse. Kulturellt och andligt voro judarna dömda till döden. *Yevkom*, judiska kommunistiska sektionen, hade förvisso regeringens stöd, men dess speciella uppgift var ju att bibringa de ukrainska judarna evangeliet om proletariats diktatur. Det var i övrigt betecknande att *Yevkom* var mera antisemitisk än ukrainarna själva. Om den hade haft makt därtill, så skulle den ställa till pogromer mot alla ickekommunistiska judiska organisationer och tillintetgöra all judisk undervisningsverksamhet och uppfostran. Dessa unga element hävdade, att de förvisso inte önskade störta bolsjevikregimen, men de ville heller inte understödja den.

Det tycktes mig uppenbart att dessa båda judiska riktningar betraktade den ryska situationen ur alltför nationalistisk synpunkt. Vål kunde jag förstå deras personliga ställning och att deras uppfattningar voro ett resultat av egna lidanden och förföljelserna mot den judiska rasen. Men likväl gällde mitt huvudsakliga intresse endast revolutionen och densammans verkningar på Ryssland i dess *helhet*. Huruvida bolsjevikerna skulle stödjas eller ej kunde ej vara beroende blott av deras hållning gentemot judarna eller judefrågan. Förvisso var denna fråga av vital betydelse, särskilt i Ukraina, men det allmänna problemet var dock mycket större. Det omfattade hela det ryska folkets, även judarnas, fullständiga ekonomiska och sociala frigörelse.

Om de bolsjevistiska metoderna inte framtvings av förhållandena, om de i stället härledde sig ur bolsjevikernas egna teorier och principer och om bolsjevikernas enda traktan gick ut på att säkerställa deras makt, då kunde jag inte understödja dem. De må vara oskyldiga till pogromer mot judarna, men om de utövade pogromer mot hela Ryssland, då hade de svikit sin uppgift såsom revolutionärer. Ännu hade jag väl icke vunnit full klarhet i alla problem, men mina erfarenheter hittills hade lett mig till den övertygelsen, att bolsjevikernas uppfattningar om revolutionen voro felaktiga och att deras praktiska tillämpningar måste leda till en stor rysk katastrof, av vilken den judiska tragedin utgjorde blott en ringa del.

Min värd och hans vänner kunde inte dela mina synpunkter, vi representerade motsatta åskådningar. Icke desto mindre var vår sammankomst av högsta intresse, och vi kommo överens om att ordna ännu en sammankomst, innan vi lämnade staden.

När jag en dag återvände till vår vagn, såg jag en avdelning av röda arméns soldater på järnvägsstationen. Man upplyste mig om att utländska delegater väntades från Moskva och att soldaterna fått order om att delta i en demonstration till delegaternas ära. Här och var stodo grupper av uniformerade män och resonerade om kommissionens ankomst. Man kunde höra starka uttryck av missnöje, emedan soldaterna fått vänta så länge.

»Dessa människor komma till Ryssland bara för att titta på oss», sade en av de röda soldaterna. »Veta de någonting om oss eller äro de intresserade för hur vi leva? Nej, det äro de minsann inte. För dem är det bara en lustresa. De klädas och födas av regeringen, men de tala aldrig med oss, och det enda de få se är hur vi marschera förbi. Här ha vi legat i flera timmar i den brännande solen och väntat, medan de förmodligen festat vid någon annan station. Det är kamratskap och jämlikhet, förstår ni!»

Jag hade hört sådana ord förut, men det var dock förvånande att höra soldaterna tala på samma sätt. Jag tänkte på Angelica Balabanova, som ledsagade den italienska kommissionen, och jag undrade, vad hon skulle tänka, om hon visste vad dessa soldater kände. Det hade kanske aldrig fallit henne in att även dessa »okunniga ryska bönder» i militäruniform kunnat genomskåda de officiella demonstrationernas ynkedom.

Följande dag mottogo vi en inbjudan från Balabanova till en bankett, som gavs till de italienska delegaternas ära. I glädjen över att få träffa de utländska gästerna mottogo expeditionens medlemmar inbjudningen med tacksamhet.

Banketten gavs i f.d. handelskammarens hus, vilket var frikostigt dekorerat. I stora banketthallen stodo långa bord dukade med söderns härligaste frukter och viner och smyckade med en mångfald friska blommor. Anblicken härav erinrade om den gamla bourgeoisie's kostbara fester, och jag kunde se, att Angelica egentligen kände sig illa till mods inför de dyrbarheter och silverpjäser som ställdes fram. Banketten öppnades med utbringandet av skålar, och gästerna drucko till Lenins, Trotskijs, röda arméns och Tredje internationalens ära. Efter varje skål sjöngs den revolutionära hymnen, och soldaterna och officerarna stodo på parad runtomkring i gammal god militärstil.

Bland delegaterna befunno sig två franska anarkosyndikalister. De hade hört talas om att vi voro i Kiev och hela dagen sökt oss utan att finna oss. Så snart banketten var slut, skulle de resa till Petrograd, varför vi hade endast en kort stund till vårt förfogande. Under vägen till stationen omtalade delegaterna, att de förskaffat sig åtskilligt med material om revolutionen, vilket de ämnade publicera i Frankrike. De hade blivit övertygade om att det inte stod rätt till beträffande bolsjevikregimen. De hade insett, att proletariats diktatur utövades av enbart det kommunistiska partiet, medan den gemene arbetaren var samma slav som någonsin förut. Det var deras avsikt, sade de, att tala öppet om dessa förhållanden, så att kamraterna hemma fingo veta sanningen, och de skulle styrka sina framställningar med de dokument, de kommit i besittning av.

»Tror ni att ni kan få ut dessa dokument?» frågade jag La Petit, den ene av delegaterna. »Ni menar väl inte att man kan hindra mig att taga mina egna anteckningar med mig?» svarade han. »Så långt våga bolsjevikerna

dock inte gå – i varje fall inte då det gäller utländska delegater.» Han tycktes vara så säker på sin sak, att jag inte ville göra flera invändningar.

På natten lämnade de två delegaterna Kiev, och kort tid efter reste de från Ryssland. De återsågos aldrig mer i livet. Utan att göra några särskilda kommentarier till deras försvinnande, vill jag blott nämna det, att när jag några månader senare återkom till Moskva, talades allmänt om att de två anarkosyndikalisterna tillika med andra personer, som varit i deras sällskap, överraskats av en storm någonstades utanför finska kusten och att allasammans hade drunknat. Det gick rykten om att det inte stod rätt till, men jag kan inte bestyrka historien. Anmärkas bör ju också att samtidigt med de andra försvann även en kommunist, som innehade en hög ställning i Moskva. I alla fall har de två anarkosyndikalisternas försvinnande med de viktiga dokumenten aldrig fått någon tillfredsställande förklaring.

De rum som expeditionens medlemmar blivit anvisade i Kiev, voro belägna i ett hus i en passage, som ledde ut till *Kreschatik*, huvudgatan i staden. I denna gata hade förut de rika och förnäma bott, och de ståtliga husen verkade ännu, trots att de voro betydligt förfallna, imponerande. I passagen funnos ett flertal större affärer, som visserligen blott erinrade om den svunna glansen. Men de voro ändå välförsedda med grönsaker, frukt, mjölk och smör. Affärsinnehavarna voro i allmänhet gamla judar, vars energi inte kunde användas till något annat än affärer – gamla ortodoxa judar, för vilka revolutionen och bolsjevismen var ett *bête noir*, emedan de »ruinerat hela affärslivet». Så fanns det en del små affärer, som gävo sina ägare blott en knapp existens, och dessa affärsmän fruktade ständigt tjekans razzior, varvid alla varor exproprierades. Butikerna sågo emellertid inte så ut att man skulle tro det regeringen kunde anse det lönande att göra razzior i dem. »Skulle inte tjekan föredraga att göra razzia och konfiskera varorna i de stora delikatess- och fruktaffärerna vid Kreschatik?» frågade jag en gammal judisk butikinnehavare. »Nej, visst inte», svarade han. »Dessa affärer äro immuna, emedan de betala så höga skatter!»

Dagen efter banketten gick jag ned i den lilla butiken, där jag brukade göra mina inköp. Denna var stängd och till min häpnad fann jag, att inte en enda av de små affärerna voro öppna. Två dagar senare fick jag reda på att man gjort razzia i affärerna samma kväll som banketten avhölls och just för att skaffa det som behövdes vid festen för de utländska delegaterna! Jag lovade mig själv att aldrig mer bevista någon bolsjevikbankett.

Bland medlemmarna i *Kulturligan* träffade jag en man, som bott i Amerika, men sedan flera år tillbaka återvänt och nu var bosatt med sin familj i Kiev. Hans hem var ett av de mest gästfria jag haft tillfälle att besöka under vistelsen i södern, och som han hade många bekanta inom olika samhällsklasser, så hade jag lämpliga tillfällen till att få närmare upplysningar om utvecklingen i Ukraina. Min värd var icke kommunist, men fast han var kritisk gentemot bolsjevikregimen, så var han ingalunda fientligt stämd. Han brukade säga, att bolsjevikernas största fel var deras brist på psykologisk förståelse. Han mente att ingen regering hade någonsin haft så gynnsamma utsikter till framgång i Ukraina som den kommunistiska.

Folket hade lidit så mycket under de olika ockupationerna och av varje ny regim blivit så förtryckta, att de med glädje hälsade bolsjevikernas intåg i Kiev. Alla hoppades att dessa skulle skänka befrielse. Men kommunisterna förstörde snart alla illusioner. Inom några månader hade de visat sig fullständigt odugliga till att sköta stadens finanser, deras metoder väckte folkets bitterhet, och tjekans terrorism förvandlade till och med kommunisternas vänner i Kiev till avgjorda fiender. Det var ingen som var motståndare till industriens nationalisering, utan hade man naturligtvis väntat, att bolsjevikerna skulle exproprieras. Men man fann snart, att när bourgeoisien var plundrad på sina ägodelar, så var det endast razziamännen, som vunnit någon fördel. Varken folket i allmänhet eller de särskilda proletärerna fingo något med av bytet. Kostbara juveler, silversaker och allt, som hade något värde i Kiev, försvann totalt. Men senare kunde man se medlemmarna av tjekan promenera omkring på gatorna med sina kvinnor utstyrda i bourgeoisiens dyrbarheter. När de privata affärerna stängdes, låstes visserligen dörrarna och försågos med sigill, och vakter placerades utanför. Men om några veckor fann man butikerna i alla fall tomma. Denna slags »förvaltning» och de många nya lagarna och dekreten utgjorde endast en täckmantel åt tjekan, så att den med lagens stöd kunde terrorisera befolkningen, och detta framkallade ett allmänt och intensivt hat mot bolsjevikerna. Folket som hade kämpat mot Petljura, Denikin och polackerna, hälsade bolsjevikerna välkomna och mottog dem med öppna armar, men även bolsjevikerna bedrog dem.

»Nu få vi klara oss så gott vi kan och finna oss i situationen», sade min värd och beklagade, att bolsjevikerna inte bättre utnyttjat ett så gott tillfälle. De voro oförmögna till att vinna folkets förtroende och att leda detta för-

troende till fruktbar verksamhet. Bolsjevikerna inte endast misslyckades i att sköta de stora industriföretagen utan förstörde även det mindre hantverket. Det fanns tusentals människor i Kiev och trakten däromkring, som levde på konsthantverk. De arbetade själva utan att exploatera andras arbetskraft. De voro oavhängiga producenter, som försågo samhället med en mängd nyttiga och vackra saker. Men bolsjevikerna gjorde i konsekvens med sina nationaliseringsprogram fullständigt slut på denna verksamhet utan att kunna skapa något annat i stället.

De hade ingenting att giva vare sig åt arbetarna eller bönderna. Proletariatet i staden befann sig inför alternativet att antingen svälta ihjäl eller vända åter till jorden. Naturligtvis valde man det senare, och de som inte kunde återvända till jorden, slog sig på handel, köpte och sålde, exempelvis smycken. Praktiskt taget blevo alla i Ryssland handlande. »Ni kan inte ana i vilken stor omfattning tjänstemännen vid sovjetinstitutionerna driva illegala affärer», förklarade min värd. »Inte heller röda armén kan frånräknas härvidlag. Min brorson, officer vid röda armén, kommunist, har just återkommit från polska fronten, och han kan tala om, hur det går till vid regementena.»

Naturligtvis blev jag intresserad av att få tala med den unge officeren. Under mina resor hade jag träffat många soldater och funnit, att de flesta av dem behållit det gamla slavsinnets och böjt sig för den militära disciplinen. Men en del voro vakna och insågo klart, vad som rörde sig i tiden. Dessa hade en djupare uppfattning om revolutionen. De sågo i denna något av vital betydelse, som de nya dekreten inte skulle kunna pressa in i kommunismens trånga ram. De kände med sig, att bolsjevikerna inte varit trogna mot folket, och sågo, att den kommunistiska staten växte på revolutionens bekostnad, och en del gingo till och med så långt, att de öppet förklarade, att bolsjevikerna blivit revolutionens fiender. Men de ansågo alla, att de för närvarande inte kunde göra någonting däråt. De måste först expediera de främmande fienderna. »Men sedan», sade de, »skola vi vända oss mot fienden härhemma!«

Den unge officeren var en man med gott utseende, men djupt allvarlig. Att börja med var han inte hågad för att tala om något, men under aftonens lopp blev han frimodigare och verkade inte längre så brydd utan uttryckte sina känslor öppet. Han hade sett mycken korrupcion vid fronten, sade han. Men det var ännu värre vid arméförråden, där han en tid haft tjänstgöring. Männen vid fronten saknade skor och kläder, livsmedlen voro otillräckliga, och armén hemsöktes av tyfoidfieber och kolera. Likväl var andan bland soldaterna god. De kämpade tappert och med hänförelse, emedan de trodde på sina ideal och Rysslands befrielse. Men medan de kämpade och dogo för den stora saken, sutto de högre officerarna, de s.k. *tavaritchi* i allsköns lugn långt bak fronten och drucko och spelade och blevo rika genom spekulationer. Förråden som så väl behövdes vid fronten, såldes till fabulösa priser åt spekulanter.

Den unge officeren hade på grund av sådana förhållanden blivit så förtvivlad, att han tänkt begå självmord, men nu hade han beslutat sig för att återvända till fronten. »Jag skall gå tillbaka och tala om för mina kamrater, vad jag sett», sade han. »Vårt verkliga befrielsearbete skall börja, sedan vi drivit bort de utländska inkräktarna. Sedan skola vi taga itu med dem som schackrat bort revolutionen!«

Det tycktes mig som det inte fanns någon anledning till förtvivlan, så länge Ryssland ägde sådana djärva andar.

Jag återvände till mitt rum och fann vår sekreterare väntande på att få lämna rapport angående en del värdefulla saker, hon upptäckt. Det var en del betydelsefullt Denikinmaterial, som packats in i stadsbiblioteket och påtagligen blivit fullständigt bortglömt. Bibliotekarien, en nitisk ukrainsk nationalist, vägrade att låta »ryssarna» taga något material, ehuru det inte var till någon som helst nytta i Kiev. Det låg ju alltsammans bokstavligen begravet i ett mörkt hörn, där det var utsatt för faran att förstöras. Vi beslöto att vända oss till undervisningsdepartementet samt att utnyttja den »amerikanska amuletten».

Det var en stående vits bland expeditionens medlemmar, att de skulle använda »amuletten» i alla svåra situationer. Det blev då alltid Alexander Berkman och jag, som i egenskap av »amerikaner» fingo klara problemet.

Jag uppbjöd all min övertalningsförmåga för att få ordföranden intresserad för saken. Men han var lika envis, tills jag slutligen frågade honom: »Vill ni verkligen att man i Amerika får reda på att ni hellre vill, att ett värdefullt historiskt material ligger och fördärvas i Kiev, än att det överlämnas till Petrograds museum, vilket med all säkerhet kommer att bli en världscentral för studier av den ryska revolutionen, under vilken Ukraina spelat en så betydande roll?» Äntligen gick då ordföranden med på att utlämna det önskade, och expeditionen

fick hand om materialet, vilket beredde vår sekreterare en stor glädje, alldenstund museet för henne utgjorde det högsta intresset i livet.

På eftermiddagen samma dag fick jag besök av en kvinnlig anarkist, vilken var i sällskap med en ung bondkvinna, som presenterades helt konfidentiellt såsom Makhnos hustru. Det var som om mitt hjärta stannat! Om bolsjevikerna upptäckte, att denna kvinna var i Kiev, så skulle hon med all säkerhet ha blivit dödad. Även min hyresvärd och hans familj svävade i en stor fara, ty att i det kommunistiska Ryssland härbärgera en medlem av Makhnos *povstantsi* – även om det var omedvetet – ledde till de mest ödesdigra konsekvenser. Jag uttryckte min förundran över att kvinnan så där obetänksamt gick mitt i gapet på sin fiende. Men hon förklarade, att Makhno var fast besluten att få träffa oss. Han vågade inte anförtro överbringandet av meddelandet åt någon annan, och därför hade hon åtagit sig uppgiften. Hon hade tydligen förlorat all fruktan för faror. »Vi ha i många år levat under ständiga faror för livet», sade hon.

Hon var en mycket vacker kvinna i tjugufemårsåldern, med ett svart glänsande hår. »Nestor hoppades, att ni och Alexander Berkman skulle komma, men han väntade förgäves», började hon. »Nu sänder han mig för att redogöra för den strid, han för, och hoppas han, att ni skola bekantgöra för världen de avsikter, han hyser.» Under nattens lopp redogjorde hon för Makhnos historia, vilket i det stora hela stämde överens med det de två ukrainarna förut berättat. Hon uppehöll sig särskilt vid de metoder, bolsjevikerna praktiserat för att eliminera Makhno, och de avtal, de flera gånger ingått med honom, men vilka de brutit varje gång, de direkta farorna från inkräktarna varit över. Hon skildrade de barbariska förföljelserna mot medlemmarna i Makhnos armé och de många försök, bolsjevikerna gjort för att fånga och döda Nestor. När de misslyckades i detta, mördade bolsjevikerna Makhnos broder, gjorde slut på hennes egen familj och dödade hennes fader och broder. Hon lovprisade den revolutionära hängivenhet och uthållighet och det hjältemod, som *povstantsi* ådagalagt trots de stora svårigheterna. Hon berättade även en del legender, som bondfolket diktat om Makhno. Sålunda trodde folket bl.a. att Makhno var osårbar, emedan han aldrig blivit sårad under de många krigsåren, fastän han alltid själv var med och ledde alla angrepp.

Hon var en god berättare, och hennes tragiska skildringar muntrades upp av små humoristiska inlägg. Hon berättade många anekdoter från Makhnos bedrifter. Engång firades ett bröllop i en by, som var besatt av fienden. Det var en stor fest, i vilken alla deltog. Medan folket roade sig på torget och soldaterna voro berusade, omringade Makhnos män byn och intogo den med lätthet. När Makhno erövrat en plats, tvang han alltid de rika bönderna, *kulaki*, till att dela ut av överflödet åt de fattiga. Så sammankallade han ett möte med platsens alla invånare, klarlade för dem *povstantsi* rörelsens syften och delade sedan ut en mängd litteratur.

Till sent på natten talade den unga kvinnan om Makhno och *makhnovstchina*. Hon talade så tyst som möjligt på grund av den farliga situationen, men hennes röst var klar och mjuk, och hennes strålande ögon tolkade intensiva känslor. »Nestor ber er tala om för kamraterna i Europa och Amerika», slutade hon, »att han är en av dem, en anarkist, som vill försvara revolutionen mot alla fiender. Han försöker att länka den rebelliska andan hos Ukrainas bönder in på medvetet anarkistiska banor. Han vet att han inte kan fullborda denna uppgift ensam utan de ryska anarkisternas hjälp. Själv är han för närvarande helt upptagen av militära uppgifter, och därför manar han de andra kamraterna i landet till att taga hand om upplysningsverksamheten. Hans slutliga plan är att taga ett mindre territorium i Ukraina i besittning för att där upprätta en fri kommun. Till dess är han fast besluten att slå ned alla reaktionära makter.»

Makhno ville gärna konferera med mig och Alexander Berkman personligen och föreslog följande plan. Han skulle intaga någon liten stad eller by mellan Kiev och Charkov, medan vår vagn tillfälligtvis befann sig där. Detta skulle kunna utföras utan några våldshandlingar, då han kunde taga platsen genom överrumpling. Det skulle alltså se ut, som om vi blevo tagna till fånga, och garanterade han, att intet ont skulle hända de övriga expeditionsmedlemmarna. Sedan vi konfererat med varandra kunde vagnen åter avgå, och bolsjevikerna skulle ingenting kunna säga, då det hela såg ut som ett vanligt Makhnoangrepp. Förslaget innebar ju ett mycket lockande äventyr, och förvisso ville vi gärna träffa Makhno, men likväl kunde vi inte gå med på att utsätta de andra deltagarna i expeditionen för de risker, som dock voro förenade med detta företag, varför vi beslöt att inte antaga förslaget, utan hoppades vi, att ett annat tillfälle skulle erbjuda sig, då vi kunde träffa *povstantsi*-ledaren.

Makhnos hustru hade varit lärarinna i en skola på landet. Hon ägde betydande kunskaper och var djupt intresserad av alla kulturella spörsmål. Hon frågade mig bl.a. om de amerikanska kvinnorna verkligen voro emanciperade och åtnjöt samma rättigheter som männen. Den unga kvinnan hade under flera år varit tillsammans med Makhno och hans trupper, men hon kunde inte försona sig med sitt folks primitiva uppfattningar om kvinnan. Den ukrainska kvinnan, sade hon, betraktades blott såsom ett sexuellt objekt och som barnaföderska. Nestor var i detta avseende heller inte något undantag. Var det annorlunda i Amerika? Trodde de amerikanska kvinnorna på fritt moderskap, och voro de förtrogna med frågan om födelsekontroll?

Jag blev sannerligen häpen över att höra sådana frågor framställas av en bondkvinna. Det var ju högst märkligt att en kvinna, som var född och uppfostrad så långt bort från de trakter, där kvinnoemancipationens strider pågå, skulle kunna vara så väl insatt i frågorna. Jag redogjorde för henne för de upplysta kvinnornas verksamhet, hur långt man hade kommit och hur mycket som ännu återstod att göra för kvinnans frigörelse och jag angav en del litteratur, som berör dessa frågor. Hon lyssnade med spänd uppmärksamhet. »Jag måste ha fatt på sådan litteratur, så att jag kan hjälpa våra bondkvinnor. De äro ingenting annat än lastdjur», sade hon.

Tidigt följande morgon lämnade hon oss och kom lyckligen undan. Samma dag besökte jag en anarkistisk klubb och blev där i tillfälle att se något egendomligt. Klubben hade nyligen åter tagits upp, sedan den hemsökts av tjekans razzior. Anarkisterna samlades i klubbbrummen för att läsa och studera. Under det jag samtalande med några vänner observerade jag en grupp fångar, som fördes förbi på gatan nedanför. Just som de passerade det anarkistiska högkvarteret och sågo skylten ovanför klubbbrummen, togo de av sig mössorna och bugade sig. »Dessa bönder äro säkert makhnoister», sade mina vänner. »Det anarkistiska högkvarteret är en helig plats för dem.»

Hur annorlunda är icke den ryska själen, tänkte jag, och undrade om en grupp amerikanska arbetare eller farmare skulle uttrycka sin vördnad för sina ideal på ett så enkelt och karakteristiskt sätt som dessa *makhnovsti* gjorde.

Vår vistelse i Kiev var rik på olika erfarenheter. Det var en givande tid, under vilken vi träffade många människor inom olika sociala grupper och insamlade värdefullt material och nyttiga upplysningar. Vi avslutade vårt besök med en tur på floden Dnjepr, varunder vi besökte några gamla kloster och kyrkor, såsom de berömda Sophievski och Vladimir. I ett av klostren bjödo nunnorna oss på ryskt te, svart bröd och honung. Klosterfolket bodde här precis som om ingenting hade hänt i Ryssland sedan 1914, eller som om de tillbringat sina år alldeles utanför världen. Munkarna visade ännu de heliga valven i Vladimirkatedralen och de platser, där helgonen murats in. Präster ledsagade dagligen en mängd besökare och visade martyrernas celler och repeterade de höga potentaternas biografi – historier fyllda av helig vidskepelse i varje ord. Den grupp av soldater från röda armén, som var i sällskap med oss, sågo en smula tvivlande ut vid åhörandet av prästernas fantastiska historier. Tydligt hade revolutionen påverkat deras religiösa sinnen och gjort dem mera skeptiska gentemot mirakelmännen.

XXII. Odessa

Vid de många stationerna mellan Kiev och Odessa måste vi många gånger vänta flera dagar, innan vi kunde få någon förbindelse med något tåg, som gick söder ut. Vi utnyttjade väntetiden till att besöka små städer och byar varunder vi stiftade många nya bekantskaper. Marknadsplatserna å de olika orterna voro särskilt intressanta.

I provinsen Kiev utgöres befolkningen till större delen av judar. De hade lidit under många pogromer och levde nu i en ständig fruktan för att dessa skulle återupprepas. Men viljan till att leva är oförstörbar särskilt hos judarna. I annat fall skulle de förföljelser, som de under århundraden varit utsatta för, för länge sedan hava utplånat rasen. Deras egendomliga ihärdighet och ståndaktighet manifesterade sig överallt. Judarna fortsatte att driva handel som om ingenting hade hänt. Underrättelserna om att amerikanerna voro i staden samlade snart stora hopar av folk, som gärna ville höra något om den Nya världen. För dem var det allttjämt en »ny värld», om vilken de voro lika okunniga som de varit för femtio år sedan. Men inte blott Amerika utan även själva Ryssland var för dem en förseglad bok. De visste att det var ett pogromernas land, att någonting ofattbart, som kallades revolution, hade inträffat, samt att bolsjevikerna inte tilläto dem att driva handel. Inte ens de yngre elementen i de mera avlägset liggande byarna voro bättre underrättade.

Skillnaden mellan en uthungrad befolkning och den som hade bättre tillgång på livsmedel var iögonfallande. Mellan Kiev och Odessa voro produkterna ytterst billiga i jämförelse med i norra Ryssland. Smör kostade exempelvis tvåhundrafemtio rubler per pund mot tretusen rubler i Petrograd; socker kostade trehundrafemtio rubler mot femtusen i Moskva. Vetemjöl, som var nästan omöjligt att köpa i de större städerna, såldes här för åttio rubler per pund. Likväl belägrades vi under hela resan vid stationerna av hungriga människor, som tiggde om mat. Landet ägde tillräckligt med livsmedel, men tydligen saknade de arma människorna medel till att köpa för. Särskilt upprörande var åsynen av de trasiga och avtärda barnen, som tiggde om en brödkant vid vagnens fönster.

Medan vi uppehöll oss i närheten av Zhmerenka mottogo vi de förfärande meddelandena om Tolfte armékårens återtåg och de polska truppersnas hastiga frammarsch. Det var ett fullständigt nederlag, under vilket bolsjevikerna förlorade stora mängder av livsmedel och medicin, som Ryssland var i så stort behov av. Den polska manövern och Wrangels angrepp från Krim hotade att avbryta vår resa. Det var vår ursprungliga mening att besöka Kaukasien, men de nya händelserna hindrade oss att resa längre än till Odessa. Vi hoppades emellertid att vi skulle kunna fortsätta vår resa, därest vi kunde få den tid förlängd, under vilken vi hade vår vagn till förfogande. Tiden utgick eljest den första oktober.

Vi ankommo till Odessa strax efter sedan en eldsvåda fullständigt hade förstört telegrafledningarna och de elektriska stationerna och försatt staden i fullständigt mörker. Situationen gjorde stadens befolkning på det högsta nervös, ty mörkret gynnade de kontrarevolutionära planerna. Dessutom gick det rykten om att Kiev hade intagits av polackerna och att Wrangels trupper närmade sig.

Det var vår vana att alltid först besöka *Ispolkom* (= exekutiva kommittén) å den plats vi kommo till för att göra oss förtrogna med situationen och de lokala institutionernas allmänna verksamhet. I Odessa fanns det en *Revkom*, emedan stadens förvaltning ännu inte var tillräckligt organiserad för att ha en sovjetexekutivkommitté. Ordföranden för *Revkom* var en ung man, ej över trettio år, med hårda, allvarliga anletsdrag. Sedan han noggrant undersökt våra dokument och fått reda på syftet med vår expedition, förklarade han, att han inte kunde bistå oss. Situationen i Odessa var mycket allvarlig och han var upptagen av angelägna ärenden, varför expeditionen fick reda sig själv. Han gav oss emellertid tillåtelse till att besöka de olika sovjetinstitutionerna och att insamla allt material vi kunde få tag på. Han ansåg inte att Petrograds museum och dess verksamhet hade någon vidare betydelse. Han var en vanlig arbetare, som erhållit en högre befattning vid regeringen. Han var inte särdeles intelligent och tydligen antagonistiskt sinnad mot allt som luktade »intellektualism».

Utsikterna voro inte mycket lovande, men naturligtvis kunde vi inte lämna Odessa utan att först ha gjort allvarliga ansträngningar för att få tag på det rikhaltiga historiska material, som vi visste fanns i staden. När vi återvände från *Revkom*, träffade vi en grupp unga människor, som kände igen oss. De hade bott i Amerika förut. De försäkrade oss, att vi inte kunde vänta någon hjälp av ordföranden, vilken var känd såsom en trångsynt fanatisk och bitter fiende till *intelligentsian*. De erbjödo sig att introducera oss hos några andra ämbetsmän, som säkert skulle vara villiga till att bistå oss. Vi fingo veta att chefen för stadsförvaltningen i Odessa var en

anarkist och att ordföranden för metallarbetarfackföreningen också var en anarkist. Denna upplysning ingav oss dock en förhoppning om att vi skulle kunna utträta någonting i Odessa.

Vi skyndade oss att besöka de två männen, men resultatet var inte uppmuntrande. Båda voro villiga att göra allt vad som stod i deras makt, men de varnade oss för att vänta några resultat, emedan, som de sade, Odessa var sabotagets stad framför alla andra.

Det måste dess värre erkännas, att våra erfarenheter endast bekräftade detta påstående. Jag hade sett åtskilligt av sabotage vid olika sovjetinstitutioner i varje stad som jag besökt. Överallt funnos massor av ämbetsmän, som ogenerat ödslade bort sin tid, medan tusentals sökanden tillbringade dagar och veckor i korridorerna och kontorsrummen utan att man ägnade dem den minsta uppmärksamhet. Större delen av Ryssland gjorde ingenting annat än stod i kö och väntade på byråkrater, stora och små. Men hur usla förhållandena än voro i andra städer, så hade jag ännu icke sett ett sådant systematiskt sabotage som i Odessa. Den högste såväl som den lägste sovjetanställda var ständigt sysselsatt med någonting annat än. det arbete, som anförtrotts åt honom. Arbetstiden skulle väl börja klockan tio, men i regel infann sig aldrig en tjänsteman på något departement förrän vid middagstid eller senare. Som institutionerna stängdes klockan tre, kan man förstå, att ytterst föga arbete blev utfört.

Vi stannade i Odessa två veckor. Beträffande sådant material, som vi skulle ha erhållit genom officiella myndigheter, fingo vi praktiskt taget ingenting. Det vi kommo över fingo vi genom privata personer och medlemmar och olagliga politiska organisationer. Genom dessa erhöles vi bland annat ett värdefullt material rörande förföljelserna mot mensjevikerna och de arbetarorganisationer, inom vilka mensjevikernas inflytande var starkast. Åtskilliga fackföreningar i Odessa hade vid denna tid blivit upplösta, och började kommunisterna nu att reorganisera dem, så att all opposition uteslöts.

Bland intressanta människor som vi träffade i Odessa voro zionisterna, av vilka flera voro författare och lärda. Det var i d:r N:s hem vi träffade dem. Doktorn själv ägde ett sanatorium, som låg på en mycket vacker plats med utsikt över Svarta havet. Sanatoriet hade nationaliserats av bolsjevikerna, men d:r N. fick förestå det och tilläts även att mottaga privata patienter.

Till sent på natten diskuterade vi den ryska situationen med gästerna i doktors hem. De flesta av dessa voro motståndare till bolsjevikregimen. »Lenin utfärdade parollen 'Plundra utplundrarna', och åtminstone här i Ukraina hade man förverkligat denna lösen bokstavligen», sade doktorn. Det var sällskapetets allmänna uppfattning, att ruinen och fördärvet hade sin orsak i denna politik. Man hade utplundrat bourgeoisien, men arbetarna hade inte fått något med av rovet. Doktorn tog sitt sanatorium såsom exempel. När bolsjevikerna nationaliserade detta, förklarade de, att proletariatet skulle äga det och komma i åtnjutande av dess fördelar, men ett faktum var, att inte en enda arbetare, inte ens en proletärisk kommunist, hade mottagits såsom patient sedan nationaliseringen. Alla de som sovjet skickade till sanatoriet voro medlemmar av den nya byråkratien. Chefen för tjekan exempelvis, vilken led av höggradig nervositet, hade flera gånger vistats vid sanatoriet. »Han arbetar sexton timmar i dygnet med att slå ihjäl folk», sade doktorn, och tillade: »Ni kan ju föreställa er, hur det skall kännas att vårda en sådan människa.»

En av sällskapet, en skriftställare, förklarade att bolsjevikerna endast försökte imitera franska revolutionen. Korruptionen var hejdlös och ställde jakobinernas allra värsta förbrytelser i skuggan. Det gick inte en dag som man inte häktade folk för att de handlade med tsar- eller Kerenski-mynt, och likväl var det en offentlig hemlighet att själva chefen för tjekan spekulerade i valutor. Depravationen inom tjekan var en allmänt känd sak. Man sköt ned folk med anledning av mycket små förseelser, medan de som kunde betala mutor gingo fria, även sedan de dömts till döden. Det hände ofta att tjekan meddelade den häktades rika släktingar att han var avrättad. Några veckor senare meddelade man, att personen i fråga inte var död och att han kunde återfå friheten mot betalandet av böter, vilka naturligtvis voro mycket höga. Det är uppenbart att släktingarna gjorde allt för att skaffa de erforderliga pengarna. Sedan blevo de plötsligen häktade för försök till mutning, deras pengar konfiskerades och den inspärrade blev skjuten.

En av doktors gäster, som bodde i »Tjekagatan» berättade om den raffinerade terrorism, tjekan utövade för att skrämja befolkningen. Nästan varje dag kunde han bevittna samma händelser. Tidigt på morgonen kommo tjekisterna ut och avlossade skottsvalvor i luften. Det var en varning, som betydde att alla fönster måste stängas. Sedan kommo lastautomobilerna på vilka de dömda lågo i rader med ansiktena nedåt. Deras händer

voro sammanbundna över ryggen och bredvid sutto soldater med laddade gevär. De dömda fördes bort för att avrättas utanför staden. Några timmar senare kommo vagnarna tillbaka tomma med undantag av soldaterna. Blodet droppade från dem och lämnade ett hemskt spår längs hela vägen till tjekans högkvarter.

Det är omöjligt att Moskva inte känner till dessa saker, försäkrade zionisterna. Frukten för centralmyndigheterna var för stor, för att den lokala tjekan skulle våga företaga sig något, som Moskva inte var med på. Men det var inte så underligt att bolsjevikerna tillgripit dessa metoder. Ett litet politiskt parti, som försöker behärska en befolkning på etthundrafemtio miljoner människor, som bittert hata kommunisterna, kan inte hävda sig utan att ha sådana institutioner som tjekan. Tjekan var endast grundvalen för de bolsjevistiska principerna att folket skulle med *våld frälsas* av det kommunistiska partiet. Påståendet att bolsjevikerna försvarade revolutionen var ett fruktansvärt hån. Det var ett ofrånkomligt faktum, att de fullständigt förstört revolutionen.

Det hade blivit så sent på natten, att vi inte kunde återvända till expeditionens vagn, då vi fruktade för att inte finna den, medan det var så mörkt. Vi stannade därför hos vår värd för att följande dag träffa en del nya människor, bland vilka befann sig Bialeck, den främste nu levande judiske skalden, känd av alla judar i hela världen. Vidare blevo vi bekanta med en man, som reste omkring och gjorde specialstudier i frågan om pogromer. Han hade besökt sjuttio två städer och förskaffat sig det mest rikhaltiga material man kunde tänka sig. Det var hans uppfattning att de pogromer som utövats under åren 1918-1921 av olika ukrainska regeringar voro mycket värre än de värsta judemassakrerna under tsarernas tid. Det hade inte förekommit några pogromer under bolsjevikregimen, men han trodde, att den atmosfär som skapades hetsade den antisemitiska andan och att det en vacker dag kunde komma till mass-slaktningar å judarna. Han trodde heller inte att bolsjevikerna bekymrade sig särskilt om att försvara judarna. På vissa platser i söder, där judarna voro utsatta för ständiga misshandlingar och överfall av rövarband och enskilda rödgardister, hade judarna vädjat till sovjetregeringen och anhållit om att få organisera sig till självförsvar samt att erhålla vapen. Men alla ansökningar hade av regeringen avslagits.

De flesta zionisterna hyste den uppfattningen att om bolsjevikerna skulle förbli vid makten, så vore det judarnas fördärv. De ryska judarna voro i regel inga arbetare. Från urminnes tider hade de sysslat med handel, men affärerna hade förstörts av kommunisterna, och innan judarna kunde förvandlas till arbetare, skulle hela rasen hinna gå under. Den specifikt judiska kulturen, som var det högsta för dessa zionister, motarbetades av bolsjevikerna, och detta bekymrade dem till och med mycket mer än pogromerna.

Dessa intellektuella judar tillhörde inte proletärklassen. De voro bourgeois utan någon som helst revolutionär uppfattning. Deras kritik över bolsjevikerna tilltalade mig inte, ty det var en reaktionär kritik. Om jag fortfarande hade trott, att bolsjevikerna voro revolutionens förkämpar, så skulle jag hava försvarat dem mot de zionistiska anklagelserna. Men jag hade själv förlorat min tro på bolsjevikernas revolutionära rättfärdighet.

XXIII. Åter till Moskva

I ett land där yttrande- och tryckfriheten är så fullständigt undertryckt som i Ryssland, är det inte underligt, att människorna leva på inbillningar och utbreda de mest otroliga historier. Redan under mina första månader i Petrograd överraskades jag av de vilda rykten, som voro i omlopp i staden och troddes till och med av intelligenta människor. Sovjetpressen räckte inte till för hela folket, och det fanns inga andra nyhetsorgan. Varje morgon klistrades bolsjevikbulletinerna och tidningarna upp i gatuhörnen, men i den bittra kylan var det endast få som brydde sig om att stanna och läsa dem. Dessutom kunde man inte skänka kommunistpressen någon större tilltro. Petrograd var därför fullständigt avskuret icke blott från utlandet utan även från det övriga Ryssland. En gammal revolutionär sade engång till mig: »Vi äro inte endast okunniga om vad som pågår därute i världen eller i Moskva, ty vi ha inte ens reda på vad som sker i gatan bredvid.» Sålunda gick det rykten om att man försökte angripa Petrograd, att Zinovjev blivit doppad i »Sovjetskysoppa» av några fabriksarbetare och att Moskva erövrats av de vita.

Om Odessa berättades att fientliga fartyg blivit sedda vid kusten och att man väntade ett stort angrepp. Men när vi kommo dit, var allt lugnt i staden och livet gick sin gilla gång. Med undantag av de stora marknadsplatserna föreföll Odessa som en fullständig bild av hela sovjetregimen. Men knappt hade vi på vår återresa till Moskva kommit en dagsresa från staden, förrän vi åter möttes av samma vilda rykten. De polska truppernas frammarsch och röda arméns hastiga reträtt bidrogo till att öka folkets upphetsade inbillningar. Överallt voro järnvägarna blockerade av militärtåg, och stationerna voro fulla med soldater, som åstadkommo panik och tumult.

På flera platser gjorde sovjetmyndigheterna sig beredda på att evakuera vid första nalkande fara. Befolkningen kunde emellertid inte göra detsamma. Vid järnvägsstationerna stodo stora folkmassor och diskuterade det väntade angreppet. Striderna i Rostov — andra städer voro redan i Wrangels händer — banditer hade stoppat tågen och sprängt broar i luften — sådana voro de historier som höll alla i panisk förskräckelse. Det var naturligtvis omöjligt att kontrollera ryktena. Men vi underrättades om att vi inte kunde fortsätta till Rostov, då denna stad redan låg innanför stridslinjen. Vi blevo anvisade att resa till Kiev och därifrån till Moskva. Det var svårt att nödgas överge planen på att resa till Baku, men vi hade intet annat val, varför vi beslöto att återvända till Moskva via Kiev.

När vi lämnade Petrograd lovade vi att från södern taga med oss litet socker, mjöl och gryn åt våra vänner som saknat dessa saker i tre års tid. På vägen till Kiev och Odessa hade vi funnit livsmedlen jämförelsevis billiga, men nu hade priserna stigit med sjuhundra procent. Av en vän i Odessa fingo vi veta, att man i en liten by nära Zhmerenka, tjuugu verst från Rakhno, kunde köpa socker, honung och äppelmarmelad tämligen billigt. Vi hade inte rätt till att transportera livsmedel till Petrograd, men eftersom vi inte ämnade sälja någonting, ansågo vi det inte orätt att taga några matvaror med åt folk, som svultit i årtal.

Det var inte så lätt att få bönderna i Zhmerenka till att föra oss till närmaste by. Kunde vi giva dem salt, spik eller andra varor? I annat fall gick det inte för sig. Vi försökte nästan hela dagen förgäves, men till slut funno vi en man, som var villig att för några Kerenskirubler köra oss dit och tillbaka. Denna resa erinrade om de goda föresatsernas steniga väg. Vagnen guppade upp och ned, och vi slungades hit och dit som tärningar. Efter en till synes ändlös resa kommo vi med värkande lemmar äntligen till byn. Det var en fattig och smutsig håla, och befolkningen bestod huvudsakligen av judar. Bönderna bodde utmed vägen till Rakhno och besökte byn endast på marknadsdagarna. Sovjettjänstemännen voro ickejudar.

Vi hade ett rekommendationsbrev med oss till en kvinnlig läkare, vilken skulle anvisa oss hur vi skulle gå tillväga för att få de önskade livsmedlen. Hon bodde i två små rum, som voro mycket smutsiga, och på golvet kravlade en liten lortig unge. Kvinnan var sysselsatt med att tillverka äppelmarmelad. Hon var typen för en av dessa desillusionerade intellektuella, som man så ofta träffade i Ryssland. Under vårt samtal med henne fingo vi veta, att hon och hennes man, som också var läkare, blivit förflyttade till denna öde plats. De voro fullständigt isolerade från allt intellektuellt liv och hade varken tidningar eller böcker. Hennes man måste börja sin rond bland de sjuka i byn tidigt på morgonen och återkom först sent på kvällen, medan hon måste sköta hushållet, se efter sitt barn och dessutom vårda sina egna patienter. Hon hade nyligen legat sjuk i tyfus, och det var mycket svårt för henne att hugga ved, bära vatten, tvätta, laga mat och se efter de sjuka. Men vad som i ännu högre grad gjorde deras liv outhärdligt var den allmänna antagonismen gentemot intelligentsian. Man anklagade dem

ständigt för att de voro bourgeois och kontrarevolutionärer samt beskyllde dem för sabotage. Det var endast för sitt barns skull som hon fortsatte detta usla liv, sade kvinnan. »Det vore eljest bättre att få dö.»

En ung kvinna, som var fattigt klädd, men snygg och ren, kom nu in och presenterades såsom lärarinna. Hon började genast samtala med mig. Hon var kommunist, förklarade hon, men en som hade »sina egna tankar». »Moskva vill nog vara autokratiskt», sade hon, »men myndigheterna i städerna och byarna här satte sig emot Moskva och gjorde vad de behagade. De forna statstjänstemännen hade våldsamt sopats bort av den stora stormen. De hade icke någon revolutionär förhistoria, de hade icke lidit för några ideal, de voro ingenting annat än slavar i statens tjänst. Om hon inte varit kommunist, så skulle hon för länge sedan ha varit ur räkningen, men hon var besluten att kämpa mot orättfärdigheterna inom sitt distrikt.

Beträffande skolorna så gjorde man det bästa man kunde med hänsyn till förhållandena, men det var ganska lite. De led ju brist på allting. Det var inte så dåligt på sommaren, men på vintern måste barnen stanna hemma, emedan man inte kunde hålla skolrummen varma. Var det sant att Moskva offentliggjorde stolta rapporter om hur analfabeternas antal reducerades? De voro förvisso betydligt överdrivna. I hennes by gjorde man mycket små framsteg. Hon undrade ofta om denna s.k. undervisning verkligen var värd så mycket. Om man antog att bönderna lärde sig läsa och skriva, blevo de då några bättre människor? Om det var så, varför förekom det då så många förbrytelser, orättvisor och strider i de länder, där folket icke bestod av analfabeter? Den ryske bonden kan icke läsa eller skriva, men han har en medfödd känsla för rättfärdighet och skönhet. Han kan framställa vackra saker genom sina händers arbete och han är icke mera brutal än andra människor i världen.

Det var intressant att höra en så ovanlig synpunkt tolkas av en så ung kvinna och på en sådan avlägsen plats. Den lilla lärarinnan kunde inte vara mer än tjugufem år gammal. Jag uppmuntrade henne till att tala om sina uppfattningar beträffande hennes partis allmänna politik och metoder. Gillade hon dem och trodde hon, att de nödvändiggjorts av den revolutionära utvecklingen? Hon var inte någon politiker, sade hon. Hon kunde endast bedöma resultaten, och dessa voro långtifrån tillfredsställande. Men hon trodde på revolutionen. Den hade luckrat upp själva jorden och givit livet en ny mening. Till och med bönderna voro icke längre desamma; ingen av dem var sig lik. Något stort skulle säkert växa fram ur det nuvarande kaos.

När doktorn kom hem leddes vårt samtal i andra riktningar. När han fått reda på vårt ärende gick han ut för att söka upp någon handelsman men kom snart tillbaka för att meddela, att han inte kunde träffa någon. Det var nämligen *Yom Kippur*-afton, och varenda jude var i synagogan. En sådan hedning, som jag är, visste jag naturligtvis inte, att jag kommit just på aftonen före den högtidliga fastedagen. Som vi inte kunde stanna ännu en dag, beslöto vi att återvända utan att ha uträttat vårt ärende.

Nu uppstod emellertid en ny svårighet. Vår bonde ville inte köra med mindre än han fick en beväpnad vakt med sig. Han var rädd för banditer. Nyligen hade dessa om natten överfallit de resande i skogen.

Vi voro alltså tvungna att vända oss till chefen för milisen. Denna var nog villig till att hjälpa oss, men allt hans manskap var i synagogan. Om vi ville vänta tills gudstjänsten var över?

Till sist kom folket ut från synagogan, och vi erhöilo två beväpnade milismän. Det var egentligen synd om de två judepojkar, ty det var ju förbjudet att åka på *Yom Kippur*-aftonen. Men bonden vågade under inga förhållanden fara genom skogarna utan militärskydd. Livet är egentligen komiskt. Den ukrainske bonden skulle säkert icke hava tvekat ett ögonblick att slå ned och plundra judar i en pogrom, men nu kände han sig säker under judarnas skydd mot ett eventuellt överfall av hans egna religionsfränder.

Vi färdades alltså fram i den klara höstnatten med en stjärnbeströdd himmel över oss. Det var så stilla och tyst, och hela naturen sov. Kusken och vår eskort resonerade om banditerna och tävlade med varandra i att berätta bloddrypande historier om de våldsdåd dessa förövat. När vi kommo in i den mörka skogen, påpekade jag, att deras högljudda samtal kunnat väcka några stråtrövare, som kanske lågo på lur. Soldaterna reste sig upp i vagnen, gjorde i ordning sina gevär till aktion, bonden gjorde korstecknet, piskade på sina hästar, och i vild galopp bar det i väg genom skogen, tills vi åter kommo ut på öppen väg. Det var mycket spännande, men vi mötte inga banditer. De måtte hava saboterat den natten.

Vi kommo för sent till stationen för att få någon tågförbindelse och måste vänta till morgonen. Jag tillbringade natten i sällskap med en flicka i soldatuniform, en kommunist. Hon hade varit med vid alla fronter och kämpat mot många banditer, förklarade hon. Hon tyckte mest om att berätta historier om skjutning. »En hop kontrarevolutionärer, vitgardister och spekulanter», sade hon, »dom skulle skjutas allihop!» Jag tänkte på den

lilla lärarinnan därborta i byn, denna älskliga människa, som ägnade sig helt åt det mödosamma arbetet att uppfostra barn och lära dem älska det vackra i livet. Hur olika var icke denna hennes kamrat, också en ung kvinna, men så hård och grym och saknande allt sinne för revolutionärt ädelmod –

På morgonen voro vi åter i expeditionsvagnen i Zhmerenka, varifrån vi fortsatte till Kiev, dit vi anlände i slutet av september och funno staden fullständigt förändrad. Allmän uppståndelse hade gripit sinnena och man trodde att fienden befann sig på endast hundrafemtio versts avstånd. Jag besökte Wetoshkin, ordföranden för *Revkom* och hans sekreterare. Den senare gjorde förfrågningar angående Odessa och ville veta, hur det gick till där, huruvida man hade förbjudit den fria handeln och hur sovjetdepartementen arbetade. Jag berättade för honom om det allmänna sabotaget, spekulationen och tjekans terrorism. Beträffande handeln så voro alla butiker stängda och alla skyltar voro nedrivna, men på marknadsplatserna gjorde man stora affärer. »Verkligen? Det måste ni tala om för kamrat Wetoshkin!» utropade sekreteraren spefullt. »Kan ni tänka er, Rakovsky var här och berättade för oss, hur underbart allt funkionerade i Odessa. Han klandrade oss för att vi inte hade kommit lika långt. Ni måste berätta alltsammans om Odessa för Wetoshkin. Han kommer att få riktigt roligt på Rakovskys bekostnad.» Jag mötte Wetoshkin i trapporna, när jag lämnade kontoret. Han såg magrare ut än när jag sist såg honom och tycktes mycket bekymrad. När jag frågade honom angående den hotande faran, svarade han: »Vi ämna inte lägga ned ämbetet utan tänka stanna kvar. Det är det enda sättet att lugna allmänheten.» Även Wetoshkin gjorde förfrågningar rörande förhållandena i Odessa. Jag lovade att besöka honom senare, emedan jag icke hade tid just då. Men jag fick icke något ytterligare tillfälle till att träffa Wetoshkin och bereda honom det där skämtet på Rakovskys bekostnad. Vi lämnade Kiev inom två dagar.

Vid Bryansk, en industriplats ej långt från Moskva, fingo vi se en stor affisch, som tillkännagav, att Makhno åter förenat sig med bolsjevikerna och att han utmärkte sig i några djärva strider mot Wrangel. Detta var överraskande nyheter i betraktan av det faktum, att sovjettidningarna hade utmålats Makhno som bandit, kont-rarevolutionär och förrädare. Vad hade inträffat som kommit dem att ändra ton och hållning? Det där äventyret med att få vår vagn erövrade och själva bliva tagna till fånga av *makhnovtzi* var alltså onödigt. Den gången när vi uppnådde det distrikt, där Makhno hade opererat i september, var han avskuren från alla förbindelser, men nu kämpade han åter tillsammans med bolsjevikerna. Vad hade inträffat? Vi kunde inte få några upplysningar därom, förrän vi kommo till Moskva.

Genom ett exemplar av *Izvestia*, som tillfälligtvis kom i våra händer, erhöilo vi den sorgsna underrättelsen om att John Reed var död. Det var ett svårt slag för dem som kände Jack. Sista gången jag såg honom var på hotell International i Petrograd. Han hade just kommit från Finland, där han varit fängslad, och låg nu sjuk. Jag fick veta, att Jack var ensam och utan någon som såg efter sig, varför jag gick dit för att vårda honom. Han befann sig i ett eländigt tillstånd, var alldeles svullen och hade förskräckliga blemmor på armarna. Det var följderna av undernäring. I Finland hade han fått leva på nästan bara torr fisk och blivit även i andra avseenden illa behandlad. Men fast han var mycket sjuk, så behöll han ändå samma humör. Hur oense man än var med Jack och hans uppfattningar, så kunde man inte låta bli att tycka om honom för hans ädelmodiga väsens skull. Och nu var han död. Han hade slutat sitt liv i revolutionens tjänst.

När jag kom till Moskva gick jag genast till Delovoi Dvor, där Louise Bryant, Jacks hustru, bodde. Hon var mycket förtvivlad, men blev glad över att träffa någon som känt Jack så väl. Vi talade om honom, hans sjukdom, hans lidanden och slutliga död. Hon var mycket förbittrad, emedan, som hon påstod, Jack hade fått order om att bevista en kongress i Baku, medan han redan var mycket sjuk. Han återvände i döende tillstånd, men han skulle ändå ha kunnat räddas, om han blott hade fått en duglig läkare. Han låg en hel vecka, innan läkarna kommo underfund med vilken sjukdom han hade. Då var det för sent. Jag kunde så väl förstå Louises känslor, ehuru jag var övertygad om att man hade gjort allt som stod i mänsklig förmåga för att rädda Reed. Jag visste att vad man än kunde säga om bolsjevikerna, så kunde de inte anklagas för att försumma dem som tjänade deras intressen. Men Louise hade förlorat det käraste i livet.

Under vårt samtal frågade hon mig angående mina erfarenheter, och jag berättade för henne om de strider, som pågingo inom mig och de förtvivlade försök, jag gjort för att finna en väg ut ur kaos, men att dimmorna nu började skingra sig och att jag lärt att skilja mellan bolsjevismen och revolutionen. Alltsedan jag kom till Ryssland hade jag haft en känsla av att det inte stod riktigt rätt till beträffande bolsjevikregimen och jag kände mig som om jag fångats i en fälla. »Hur ohyggligt!» utropade plötsligt Louise, grep mig i armen och stirrade

på mig med underliga ögon. »'Fångad i en fälla', det var just de ord Jack upprepade, när han yrade under sin sjukdom!»

Jag förstod att även den stackars Jack hade börjat genomskåda bolsjevismen. Han var nog en stor ande, som strävade efter att finna livets verkliga värde. Om han levat, hade han utan tvivel dock alltjämt tappert kämpat för den sak som fångat honom i fällan. Men i dödens stund blir människosinnet mången gång mera klart och ser i skarpare belysning, vad som under normala förhållanden är dunkelt och fördolt. Det föreföll mig inte alls märkvärdigt, att Jack skulle hava känt på samma sätt som jag gjorde och såsom varje människa, som inte är en fanatiker, måste känna i Ryssland – fångad i en fälla.

XXIV. Tillbaka till Petrograd

Expeditionen skulle avgå till Petrograd följande dag, men Louise bad mig att stanna till begravningen. Söndagen den 23 oktober åkte hennes närmaste vänner med henne till Fackföreningarnas hus, där Reed låg i sin kista. Jag följde med Louise i processionen till Röda torget. Där höllos flera tal – mest kalla, stereotypa deklamationer över Jack Reeds värde för revolutionen och det kommunistiska partiet. Det lät så schablonmässigt och så lite motsvarande den dödes anda. Endast en av dem talade om den verkliga Jack Reed. Det var Alexandra Kollontay. Hon hade förstått konstnärens själ och huru oändligt större den var än någon dogmatisk lära. Hon använde tillfället till att också klandra sina kamrater: »Vi kalla oss kommunister», sade hon, »men äro vi det verkligen? Eller är det inte snarare så att vi utnyttja dem som komma till oss, och när vi inte längre ha någon nytta av dem, så låta vi dem stupa vid sidan av vägen, övergivna och förgätta? Vår kommunism och vårt kamratskap äro blott döda ord, om vi inte offra oss själva för dem som behöva oss. Låt oss bevara oss från en sådan kommunism. Den tillintetgör de bästa bland oss. Jack Reed var en av de bästa!»

Kollontays allvarliga ord behagade inte de höga partimedlemmarna. Bukharin rynkade ögonbrynen, Reinstein var nervös och andra brummade något för sig själva. Men jag var glad över vad Kollontay hade sagt. Icke endast därför att hon tolkade Jack Reed bättre än någon annan hade gjort denna dag utan också därför, att hon liksom kom mig närmare. I Amerika hade vi flera gånger försökt att träffa varandra, men förgäves. När jag kom till Moskva i mars 1920 var Kollontay sjuk. Jag såg henne blott en liten stund, strax innan jag reste tillbaka till Petrograd. Vi talade om de saker som bekymrade mig. Under vårt samtal anmärkte Kollontay: »Ja, vi ha många dumma sidor i Ryssland.» »Dumma?» frågade jag, »ingenting mer?» Jag blev obehagligt berörd av, som jag tyckte, denna förskräckligt ytliga synpunkt. Men jag tänkte för mig själv, att Kollontays ofullständiga kunskaper i engelska kommit henne att använda ordet »dum» om det, som för mig innebar en fullständig tillintetgörande av alla ideal.

Bland annat som Kollontay den gången hade sagt, var att jag kunde finna ett stort verksamhetsfält bland kvinnorna, då man hittills hade gjort mycket små försök till att upplysa dem och vidga deras horisont. Vi skildes som vänner, men jag förnam icke samma varma och djupa känslor som jag fann hos Angelica Balabanova. Nu vid Reeds öppna grav bragte hennes ord oss närmare varandra. Även hon kände djupt och sant, tänkte jag.

Louise Bryant hade svimmat och fallit med ansiktet mot marken. Efter åtskilliga ansträngningar fingo vi upp henne och förde henne i bilen till hotellet, där vi lade henne till sängs. Därute var himlen svart av moln och grät över Jack Reeds öppna grav. Och hela Ryssland tycktes vara som en öppen grav.

I Moskva fingo vi förklaringen till kommunistpressens plötsligen förändrade hållning gentemot Makhno. Bolsjevikerna, som voro hårt ansatta av Wrangel, måste söka hjälp av de ukrainska *povstantsi*. En politisk-militärisk överenskommelse skulle ingås mellan sovjetregeringen och Nestor Makhno. Den sistnämnde skulle i samverkan med röda armén kämpa mot den kontrarevolutionära fienden, medan bolsjevikerna antogo följande villkor, som uppställts av Makhno:

1. Omedelbar frigivning av och upphörande med förföljelserna mot alla makhnovtsi och anarkister, undantagandes dem som deltagit i väpnat uppror mot sovjetregeringen.

2. Full yttrande- och tryckfrihet samt rätt till propaganda för makhnovtsi och anarkister, med undantag av rätt att mana till väpnat uppror mot sovjetregeringen.

3. Fritt deltagande i val till sovjet; rättighet för makhnovtsi och anarkister att uppställa kandidater samt att avhålla Femte allukrainska sovjetkongressen.

Överenskommelsen slutade också med rättighet för anarkisterna att avhålla en kongress i Charkov, och hade man redan vidtagit förberedelser till att avhålla densamma i oktober. Många anarkister gjorde sig redo till att besöka denna kongress och voro synnerligen glada över denna utsikt. Men min tro på bolsjevikerna hade alltför många gånger blivit rubbad. Jag trodde inte endast, att kongressen aldrig skulle komma till stånd, utan misstänkte jag även, att bolsjevikerna skulle narra tillsammans anarkisterna på en plats för att kunna tillintetgöra dem. Likväl var det ett faktum att flera anarkister, bland dessa den välbekante författaren Volin, redan blivit frigivna i Moskva.

Vi reste till Petrograd för att till museet leverera den vagnslast dyrbart material, som vi hade insamlat i södern. Men ännu värdefullare voro de erfarenheter, som expeditionens medlemmar hade gjort under personlig beröring med folk från olika samhällsklasser och de intryck de fått av det sociala panorama, som dag för dag rullats upp. Det var en skatt, som var mycket mer värd än alla pappersdokument.

Men den större insikt, jag fått om förhållandena, gjorde den inre striden inom mig än svårare. Jag längtade att få sluta mina ögon — för att slippa se den anklagande hand, som pekade på de faror och medvetna förbrytelser som kvävde revolutionen. Jag önskade slippa höra den manande röst, som inga personliga hänsyn längre kunde bringa till tystnad. Jag visste att revolutionen och bolsjevismen voro två skilda saker såväl beträffande medlen som målet. Revolutionen hade sina rötter i folkets liv. Den kommunistiska staten var grundad på ett program, som med våld genomförts av ett politiskt parti. I den stora striden hade revolutionen blivit slagen, men också segraren kippade efter andan. Jag visste medan jag ännu var i Amerika, att interventionisterna, handelsblockaden och imperialisternas konspirationer hade ödelagt revolutionen. Men vad jag inte kände till den gången var den roll, som bolsjevikerna hade spelat under denna process. Nu förstod jag, att de voro revolutionens dödgrävare.

Jag var medveten om den stora skuld, jag var skyldig Europas och Amerikas arbetare: Jag skulle säga dem sanningen om Ryssland. Men hur skulle jag kunna uttala sanningen, när landet ännu var belägrat vid flera fronter? Det skulle ha inneburit detsamma som att samarbeta med polackerna och Wrangel. För första gången i mitt liv avhöll jag mig från att avslöja sociala orättfärdigheter. Jag kände mig som om jag var en bedragare gentemot folket, särskilt de amerikanska arbetarna, vars förtroende var mig så kärt.

När jag kom till Petrograd tog jag in på hotell International, men tänkte jag stanna där blott för tillfället. Jag ämnade skaffa mig ett rum någon annanstädes, ty jag hade beslutat mig för att icke mottaga några privilegier av regeringen. På International var det fullt av utlänningar. Många hade inte en aning om varför de kommit dit. De hade helt enkelt likt svärmande bin begivit sig till det land, som de trodde var arbetarnas paradiset. Jag kommer ihåg en viss I. W. W.-medlem. Han hade tagit med sig ett litet lager av livsmedel, synålar, tråd och andra liknande nyttigheter. Han ville ovillkorligen, att vi skulle dela sakerna. »Men ni kommer själv att behöva varenas smula», sade jag. Ja, naturligtvis, han visste ju, att det var stor brist i Ryssland, men proletarietet ägde kontrollen över industrin och i egenskap av arbetare erhöll han allt vad han behövde. Det kunde ju också hända, att han »skaffade sig ett stycke jord och upprättade ett småbruk».

Denne man hade varit med i femton års tid i Wobbly-rörelsen och hade ingenting emot att nu slå sig till ro vid ett jordbruk. Vad skall man säga om sådan okunnighet? Jag hade icke mod till att taga honom ur hans villfarelser. Jag visste att han snart nog själv skulle inse dem. Det var dock rörande att se, hur sådana människor drogs i massor till det svältande Ryssland. Likväl kunde dessa inte skada landet så mycket som ett annat slags människor gjorde, vilka kommo från alla vädersträck och för vilka revolutionen var en guldgruva. Det fanns många sådana på International. De kommo med vackra legender om hur kommunismen växte och bredde ut sig i Amerika, Irland, Kina, Palestina. Sådana historier voro balsam för de maktägandes hungrande själar. De mottogo dem såsom en gammal jungfru mottager sin första friares smicker. De skickade dessa bedragare tillbaka hem, välförsedda med pengar för att de skulle sjunga arbetar- och bonderepublikens lov. Det var både tragiskt och komiskt att iakttaga hela detta uppblåsta släkte med dess »viktiga mission att konspirera».

Det kom många på besök i mitt rum, och bland dessa var min kamrat från Astoria med sina två barn; vidare en kommunist från den franska sektionen samt en del andra utlänningar. Min kvinnliga kamrat, som jag inte sett sedan i juni 1920, såg mycket sjuk och avtärd ut. »Är ni sjuk?» frågade jag henne en dag. »Nej, inte precis sjuk», sade hon. »Jag är bara ständigt hungrig och matt. Sommaren har varit ansträngande. Såsom inspektris för barnhemmen har jag varit tvungen att gå mycket. Jag är fullständigt utpinad, när jag kommer hem. Min nioåriga flicka går i en barnkoloni, men jag vill inte sända min lilla pojke dit, ty förra året, när han var där, blev han så illa skött, att han höll på att dö. Jag har varit tvungen att ha honom i staden hela sommaren, vilket gjort det ännu svårare för mig. Det skulle i alla fall inte ha varit så svårt, om vi inte haft dessa *subotniki* och *vroskresniki* (= kommunistisk lördag och söndag för frivilliga arbeten). De ha fullständigt sugit all kraft ur mig. Ni vet, hur dessa dagar började, det var stora festligheter med sång och musik. Vi kände oss alla så inspirerade, särskilt när vi sågo våra ledande kamrater taga hacka och spade och arbeta med. Men det tillhör det förgångna. Nu hava *subotniki* blivit dystra och andefattiga dagar, en obligatorisk inrättning, som inte tar hänsyn till vare sig böjelser eller duglighet hos den som skall utföra arbetet. Ingenting lyckas i vårt arma Ryssland. Om jag bara kunde komma till Sverige, Tyskland eller vart som helst, långt bort från alltsammans!» Stackars lilla kvinna, hon var inte den enda som önskade lämna landet. Det var deras kärlek till Ryssland och deras bittra missräkningar, som kom de flesta människor att vilja ge sig i väg.

Många andra kommunister som jag kände i Petrograd voro ännu mer förbittrade. När de besökte mig yppade de sin önskan att gå ut ur partiet. De sade att de höllo på att kvävas i denna atmosfär av intriger, hat och meningslösa förföljelser. Men det fordrades stor viljekraft till att lämna detta parti, som så absolut kontrollerade över hundra miljoner människor, och mina kommunistiska vänner saknade denna kraft. Fast de erhöilo de bästa ransonerna och intogo sina måltider i Smolnys exklusiva matsal, var deras nöd lika stor. Det fanns två restauranger i Smolny, en som var avsedd för de högre medlemmarna av Petrograds sovjet och Tredje internationalen och i vilken man serverade goda och rikliga portioner, och en som var avsedd för partiets vanliga anställda. En tid fanns det till och med tre restauranger i Smolny, men så fingo Kronstadts sjömän reda på saken och kommo dit och stängde två av restaurangerna.

»Vi gjorde revolution för att alla skulle få dela lika», sade de. Så fanns det en tid endast en restaurang, men något senare öppnades den andra. Även i denna var emellertid maten mycket bättre än i andra sovjetrestauranger för »folket».

De flesta kommunister som sågo intrigerna och bedrägerierna och hur allting förstördes i kommunismens namn, hade inte kraft eller mod till att protestera mot det parti som var ansvarigt för orättfärdigheten och brutaliteterna. De kommo ofta till mig och yppade saker, som de inte vågade diskutera inom sina egna kretsar. Sålunda fick jag reda på många oegentligheter, som förekommo inom partiet och Tredje internationalen, men vilka man omsorgsfullt dölde för den yttre världen. Bland dessa var historien om den vitfinska sammansvärjningen, vilken ledde till att sju ledande finska kommunister mördades i Petrograd. Jag hade läst därom i sovjettidningarna, medan jag var i Ukraina. Jag kommer ihåg hur jag den gången åter förklarade för mig själv, att jag inte fick kritisera bolsjevikregimen under den tid, den ännu var utsatt för sådana kontrarevolutionära sammansvärjningar.

Av de kommunister som besökte mig fick jag emellertid veta, att den offentliggjorda rapporten var falsk från början till slut. Det hade inte alls varit någon vit sammansvärjning utan en strid mellan tvenne bolsjevistiska grupper, de moderata finska kommunisterna, som hade hand om den propaganda som bedrevs från Petrograd, och vänsterkommunisterna, som bedrev sin verksamhet i Finland. De moderata voro Zinovjevs anhängare, och leddes deras verksamhet av honom. Vänsterkommunisterna hade flera gånger klagat inför Tredje internationalen över Petrogradkamraternas konservatism och den skada de åstadkommo för rörelsen i Finland. De hade yrkat på att få de moderata avsatta, men man hade ignorerat deras framställningar. Den 31 augusti 1920 kommo vänsterkommunisterna till Petrograd och besökte de moderatas högkvarter och fordrade, att exekutivkommittén skulle avgå och överlämna alla böcker och räkenskaper till dem. Då deras fordringar icke efterkommas, började de finska kommunisterna skjuta och dödade sju av sina kamrater. Denna händelse målades ut inför hela världen såsom en vitfinsk kontrarevolutionär sammansvärjning.

Tredje årsdagen efter oktoberrevolutionen firades den 7 november (25 oktober rysk tid) ute på Uritskytorget. Visserligen hade jag sett så många officiella demonstrationer, att jag förlorat allt intresse för dem, men jag gick i alla fall till torget för att om möjligt få se eller höra någonting nytt. Det visade sig dock vara en upprepning av samma saker, som jag hört gång på gång förut. Hela festligheten var en demonstration av de kommunistiska idéernas andefattiga innehåll. Det var Kerenski och hans kabinett, Tschernov och konstituanten samt stormningen av Vinterpalatset, som fick tjäna som bakgrund för att bättre framhäva den roll, bolsjeviker-na spelat såsom »revolutionens frälsare». Allt utfördes synnerligen dåligt. Det verkade på mig mera som en begravningsfest för revolutionen.

Under hela november månad var det mycket oroligt i Petrograd. Det gick otaliga rykten om strejker, häktingar och strider mellan arbetarna och soldaterna. Det var svårt att få reda på verkliga förhållandena, men partiets extraordinarie möte i Sovjets Första Hus angav, att situationen var allvarlig. Tidigt på eftermiddagen var platsen framför Astoria upptagen av en mängd bilar. De mest betydelsefulla personerna inom partiet hade samlats för att delta i den extra konferensen. Följande morgon fingo vi veta, att mötet i Petrograd på order från Moskva beslutat att mobilisera ett antal bolsjevikiska arbetare för fabrikernas och verkstädernas skull. Trehundra partimedlemmar, av vilka flera innehade höga befattningar inom såväl regeringen som Petrograds sovjet, fingo order om att genast börja arbeta för att visa proletariatet, att Ryssland verkligen var en arbetarrepublik.

Man trodde att denna åtgärd skulle göra slut på proletärernas växande missnöje och omintetgöra andra politiska partiers inflytande. Zorin var en av de trehundra.

Emellertid läto arbetarna inte övertyga sig genom denna manöver. De visste att de flesta av de mobiliserade fortsatte att leva i Astoria och kommo till arbetsplatsen åkande i sina automobiler. De sågo att de voro välklädda, medan de själva voro nästan nakna och bodde i usla bostäder utan värme eller ljus. Arbetarna harmades över den bedrägliga manövern, och saken blev föremål för skarpa debatter på fabrikerna, och härav följde obehagliga uppträden. En kvinna, som var en framstående kommunist, blev så illa behandlad i fabriken att hon måste intagas på vårdanstalt. En del av de mobiliserade bolsjevikerna, som exempelvis Zorin, togo nog sina uppgifter tämligen allvarligt, men de hade i alla fall vuxit från allt arbete så att de inte kunde uthärda i fabrikernas hårda slit. Redan efter ett par veckor var Zorin så slut, att han måste tagas in på ett vilohem. Ehuru han var allmänt omtyckt, tolkade arbetarna dock händelsen så som att han blott ville bli fri från den proletäriska tillvaron. Klyftan mellan arbetarmassorna och den nya bolsjevikbyråkratin hade blivit för stor.

XXV. Arkangelsk

Den 28 november var expeditionen åter ute, denna gång endast med tre medlemmar: Alexander Berkman, jag och sekreteraren. Vi reste via Moskva till Arkangelsk och gjorde uppehåll i Volodga och Jaroslav. Volodga hade varit mötesplats för flera olika utländska beskickningar, som haft ickeofficiella uppdrag att understödja revolutionens fiender. Vi trodde att vi skulle finna historiskt material där, men det mesta hade blivit förstört eller på annat sätt kommit bort. Sovjetinstitutionerna saknade allt intresse, hela staden var en sådan där slö och sömning landsortshåla. Inte heller i Jaroslav, där de s.k. Savinkovupproren ägt rum för två år sedan, fanns någonting särskilt beaktansvärt.

Vi fortsatte till Arkangelsk. De berättelser vi hört om den isiga nordens, hade gjort mig riktigt ängslig. Men dess bättre funno vi, att det inte var kallare än i Petrograd.

Ordföranden för Arkangelsk *Ispolkom* var en mycket älskvärd kommunist. Så snart han fått reda på vårt ärende, satte han telefonen i rörelse, och varje gång han träffade någon tjänsteman hälsade han med orden »käre tovaritsch» samt meddelade, att »kära tovaritschi från centrum» hade anlänt och behövde understöd och hjälp. Han trodde att vårt besök skulle bli lösnande, då det fanns många viktiga dokument, som de allierade lämnat efter sig. Det fanns en mängd gamla tidningar, som utgivits av Tschajkovskyregeringen, och en samling fotografier över de brutaliteter, som de vita begått mot kommunisterna. Själv hade ordföranden förlorat hela sin familj. Som han följande dag måste resa för att bevista en sovjetkonferens i Moskva, lovade han att utfärda en order, som gav oss tillstånd till att besöka arkiven.

När vi lämnade *Ispolkom* för att börja våra ronder, överraskades vi av att trenne slädar väntade på oss. De voro beställda av den omtänksamme ordföranden. Insvepta i goda filtar och pälsar och under bjällroras klingande åkte vi så i väg, var och en åt sitt håll, då vi ju hade olika departement att ansvara för. Arkangelsks sovjetjänstemän tycktes hysa stor respekt för »centrum»; ordet hade liksom en magisk verkan och öppnade alla dörrar.

Chefen för undervisningsdepartementet var en vänlig och hjärtegod människa. Sedan han i detalj förklarat sitt departements verksamhet, kallade han in på kontoret ett antal anställda, underrättade dem om expeditionens uppgift och bad dem göra i ordning allt det material, som var lämpligt för museet. Bland de anställda befann sig även en vacker nunna. Så sällsamt, tänkte jag, att finna en nunna anställd i sovjets tjänst. Chefen observerade min förvåning. Han hade ett stort antal nunnor på sitt departement, sade han. När klostren nationaliserades, visste de stackars kvinnorna inte var de skulle taga vägen. Han beslöt då att giva dem ett tillfälle till att göra nytta för sig i den nya världen, och hade inte fått någon anledning att ångra sig. Förvisso kunde han inte omvända nunnorna till kommunismen, men de voro i alla fall mycket duktiga arbetare, och de yngre hade till och med utvecklat sig en smula. Han bad mig besöka en liten konstateljé, där flera nunnor voro anställda.

Denna ateljé var en ovanlig plats, inte på grund av dess värde ur konstsynpunkt, men med hänsyn till de människor som där arbetade. Det var bl.a. två gamla nunnor som tillbringat respektive tjugufem och fyrtio år i kloster, en ung vitgardist och en äldre arbetare. De två sistnämnda hade häktats såsom kontrarevolutionärer och dömts till döden, men chefen hade räddat dem och satt dem till nyttigt arbete. Han ville giva dem som på grund av okunnighet och tillfälligheter blivit revolutionens fiender, ett tillfälle till att göra något bättre. En revolutionär period, sade han, för med sig stränga åtgärder och även våld, men man måste först försöka andra metoder. Han hade inom sitt departement många, som varit betraktade som kontrarevolutionärer, men nu presterade de allasammans ett gott arbete. Detta var högst ovanligt att höra av en kommunist. »Betraktar man inte er som en sentimental bourgeois?» frågade jag. »Jo, förvisso», svarade han, med ett leende, »men det betyder ju ingenting. Huvudsaken är att jag kan visa, att min sentimentalism fungerar, som ni själv kan se.»

Den gamle arbetaren, en timmerman, var en verklig konstnär. Han hade aldrig fått någon undervisning, men han utförde de vackraste träarbeten och var en verklig mästare i träsnideri. Nunnorna gjorde teckningar och planscher över blommor och växter, vilka användes vid undervisningen i skolorna och vid demonstrationer för bönderna.

Jag besökte ateljén flera gånger, så att jag fick tillfälle till att mera intimt samtala med timmermannen och nunnorna. De förstodo inte mycket av de orsaker, som slitit dem bort från deras forna platser. Timmermannen mente, att tiderna voro dåliga, därför att han inte fick sälja sina hantverksprodukter. »Jag brukade förtjäna en liten slant förut, men nu får jag knappast, så att jag kan äta mig mätt», knorrade han. Nunnorna klagade inte,

de funno sig i sitt öde och mente, det var Guds vilja. Likväl hade en stor förändring försiggått för dem. I stället för att sitta instängda i ett kloster voro de nu i beröring med det verkliga livet och hade blivit mera mänskliga, och deras arbete utgjorde även tecken på att de kände samhörighet med världen. Jag observerade särskilt deras teckningar av barn och barnlekar, teckningar som bl.a. användes till affischer vid större barnfester. Det var någonting ömt och innerligt över dem, som vittnade om länge undertryckta modersinstinkter, vilka strävat att få komma till uttryck.

F. d. vitgardisten var en mycket intelligent man. Han hade gått igenom livets skärself. Han hade insett interventionens dårskap och brottslighet, sade han, och ämnade aldrig mer deltaga i något dylikt. Vad hade bragt honom på andra tankar? Interventionisterna själva, mente han. De hade kommit till Arkangelsk och betett sig, som om de ägde hela staden. De allierade hade avgivit stolta löften, men det enda de åstadkommit var att några få personer blevo rika genom att spekulera bort de förråd, som varit avsedda åt den nödlidande befolkningen. Alla hade så småningom vänt sig mot interventionen. Jag tänkte på de många oskyldiga, som skjutits såsom kontrarevolutionärer. Många kunde säkert ha vunnits för den nya regimen och fått tillfälle till att göra nytta för sig, om blott någon hade förstått att rädda deras liv.

Jag hade sett så många demonstrationsskolor, att jag beslutat mig för att inte bry mig om några undervisningsinstitutioner, förrän jag fick tillfälle till att besöka dem helt apropå. Första lördagen vi voro i Arkangelsk, gav man en extra föreställning av Leonid Andrejevs skådespel »Savva». Med hänsyn till förhållandena var det en alldeles utmärkt föreställning. Efter föreställningen sade jag till departementschefen, att jag ville besöka hans skolor tidigt följande morgon. Utan minsta tvekan var han med på saken och önskade även, att »de andra båda medlemmarna av expeditionen skulle komma med.

Vi besökte flera skolor, och beträffande renlighet, trevnaden och den allmänna stämningen var det som en sannskyldig uppenbarelse. Det var förtjusande att se det innerliga förhållande, som rådde mellan barnen och departementschefen. Deras glädje var oändlig, när de fingo se honom, och de kastade sig kring hans hals, klättrade upp på honom och hängde på hans rygg. Och han själv då? Aldrig hade jag sett en sådan syn i någon skola i Petrograd eller Moskva. Han kastade sig på golvet och lekte och skojade med barnen, som om det varit hans egna. Samma vackra förhållande funno vi i alla skolor och barnhem, som vi besökte. Barnen strålade av glädje, när departementschefen visade sig. De voro de första lyckliga barn, vi sett i Ryssland. Jag stärktes i min uppfattning om personlighetens betydelse och vikten av inbördes förståelse och kärlek mellan lärarna och eleverna. Vi besökte flera skolor, och ingenstädes funno vi några missförhållanden, överallt hade barnen präktiga sovrum, snygga och rena sängar, bra kläder och god mat. Hela andan i skolorna var innerlig och hjärtlig.

Vi funno i Arkangelsk många betydelsefulla dokument och bland dessa korrespondensen mellan Tschajkovsky, den provisoriska regeringens chef och general Miller, de allierades representant. Det var rörande, att läsa de vädjande, nästan krypande brev, som skrivits av den gamle pionären för den revolutionära rörelsen i Ryssland, den man som jag känt i många år och som inspirerat mig. Breven visade svagheter i Tschajkovskyregimen och hur de allierade trupperna härjat. Särskilt gripande var ett avskedsbrev från en sjöman, som skulle avrättas av de vita. Han beskrev förhållandet i arresten, hur han korsförhördes och slutligen torterades enligt »tredje graden» av en engelsk officer. Bland det insamlade materialet funnos också flera exemplar av olika revolutionära och anarkistiska skrifter och tidningar, som utgivits *sub rosa*. Från undervisningsdepartementet mottogo vi en mängd intressanta skrifter och böcker, teckningar och tavlor samt en kollektion av de arbeten barnen utfört. Bland de senare bör särskilt nämnas en bordduk av sammet, å vilken i glada färger målats en bild över barnen i Arkangelsk. Den skänktes såsom en hälsning till barnen i Amerika.

Skolorna och dess utmärkte chef var inte det enda anmärkningsvärda i Arkangelsk. Även de andra sovjetinstitutionerna visade sig vara i gott skick. Det förekom ingenstädes något sabotage, och den allmänna andan präglades av allvarlig strävan till utveckling och förbättring.

Livsmedelsdistributionen var särskilt väl organiserad. Man ödslade inte bort tid och kraft vid ransonernas fördelning. Ändå hade Arkangelsk inte några välförsedda proviantförråd. Arkangelsk hade kanske dock lärt sig något i organisationsväg genom beröringen med amerikanerna, vilket väl var det sista de allierade avsett.

Besöket i Arkangelsk var så intressant och givande, att vi stannade mycket längre än vi ursprungligen tänkt. Innan vi reste besökte jag en sista gång chefen för undervisningsdepartementet och frågade honom om

vad han helst ville ha, ifall man kunde skicka någonting från »centrum». »Färger och duktyger till vår lilla ateljé», svarade han. »Gå till Lunarcharsky och bed honom skicka oss något.» Han var en präktig, storartad personlighet.

*

Vi lämnade Arkangelsk för att resa till Murmansk. Men vi hade inte kommit långt, förrän vi överraskades av en svår snöstorm. Vi meddelades, att vi inte kunde komma till Murmansk på fjorton dagar. Nu löpte vi även den risken att inte kunna komma tillbaka till Petrograd, då snön kunde blockera järnvägarna i flera veckors tid. Vi beslöto därför att genast vända åter till Petrograd. När vi kommit på ungefär sjuttiofem versts avstånd från staden, råkade vi ut för en blizzard. Det tog flera dagar innan vagnen kunde klareras och fortsätta. Det var ju inte något vidare nöje, men vi hade lyckligtvis tillräckligt med bränsle och proviant för en tid framåt.

Det var i slutet av december, och firade vi julafton i vagnen. Natten var strålande klar med gnistrande stjärnor på himlen och marken klädd i vitt. En liten gran som sekreteraren smyckat stod i matsalen, och de små vaxljusen gävo en romantisk stämning över det hela. Några julklappar hade vi fått ända från Amerika. De hade skickats till oss i december 1919, medan vi ännu voro på Ellis Island och väntade på att bli deporterade. Ett år hade gått sedan dess, ett pinsamt år.

*

När vi kommo till Petrograd härskade där en upprörd stämning med anledning av hetsiga diskussioner om fackföreningarnas roll. Förhållandena inom dessa hade framkallat så mycket missnöje bland medlemmarna, att det kommunistiska partiet nödgades taga upp frågan till behandling. Redan i oktober hade fackföreningsfrågan diskuterats vid kommunistiska partiets förhandlingar, och diskussionerna hade fortgått under november och december för att nå höjdpunkten vid sovjets åttonde allryska kongress.

Alla de ledande kommunisterna deltog i den stora ordstriden, som skulle avgöra fackföreningarnas öde. Diskussionen omfattade fyra olika synpunkter. Först var det Lenin-Zinovjevfraktionen, som mente, att fackföreningarnas huvuduppgift under proletariats diktatur var att tjäna som skolor för kommunismen. Den grupp som representerades av den gamla kommunisten Ryasanov, höll fast vid, att fackföreningarna voro arbetarnas ekonomiska skyddsorganisationer. Trotskij var ledare för den tredje fraktionen. Han trodde att fackföreningarna med tiden skulle komma att kontrollera industrin, men för närvarande måste organisationerna underkasta sig den militära disciplinen och fullständigt underordna sig statens intressen. Den fjärde och betydelsefullaste gruppen var arbetaroppositionen, vilken representerades av Kollontay och Schliapnikov, vilka tolkade arbetarnas egna uppfattningar och hade deras stöd.

Arbetaroppositionen förklarade, att regeringens ställning till fackföreningarna hade fördärvat arbetarnas intresse för landets ekonomiska återuppbyggande och paralyserat deras produktionsförmåga. De framhöllo att oktoberrevolutionen hade utkämpats för att proletariats skulle få hand om kontrollen över landets industriella liv. De fordrade att folket befriades från den byråkratiska statens ok och det korrupta ämbetsmannaväldet och att arbetarnas skapande krafter fingo tillfälle till att utveckla sig. Arbetaroppositionen var ett uttryck för de breda lagrens allmänna missnöje och deras önskningar.

Det blev en väldig kamp mellan Trotskij och Zinovjev, vilka jagade med var sina extratåg genom hela landet för att misskreditera varandras uppfattningar. I Petrograd, där Zinovjevs inflytande var mäktigt, uppstod det en stor strid innan Trotskij fick tillåtelse att inför den kommunistiska lokalavdelningen framföra sina synpunkter. Trotskij hetsade sinnena och hotade en tid att spränga partiet.

Vid kongressen fördömde Lenin arbetaroppositionen och förklarade den vara »anarkosyndikalistisk och behärskad av medelklassideologi», samt påyrkade oppositionens fullständiga undertryckande; Schliapnikov, som var oppositionens mest inflytelserike ledare, betecknades av Lenin såsom en »fnurrig kommissarie» och tystades till slut ned genom att utnämnas till medlem av kommunistiska partiets centralkommitté. Alexandra Kollontay tillsades att hålla mun och lämna partiet. Hennes broschyr, som framställde oppositionens synpunkter, blev förbjuden. Några av de mindre ljusen inom oppositionen omhändertogs av tjekan, och till och med Ryasanov, en gammal beprövad kommunist, »avstängdes» för sex månaders tid från all fackföreningsverksamhet.

Strax efter vår ankomst till Petrograd meddelade museets sekreterare oss, att man i Moskva inrättat en ny institution, som kallades *Ispart*, och som skulle samla allt material, som berörde kommunistiska partiets historia. Denna organisation skulle också hava tillsyn över revolutionsmuseets alla framtida expeditioner och ställa dem under en politisk kommissaries ledning. Det blev nödvändigt att resa till Moskva för att taga närmare reda på saken. Vi hade sett alltför många dåliga resultat av de politiska kommissariernas diktatur, det ständiga spionaget och förstörandet av fria initiativ, och vi ville inte vara med om några förändringar av vår expeditions verksamhet och arbetsformer.

*XXVI. Peter Krapotkins död och
begravning*

När jag kom till Moskva i januari 1921 fick jag veta, att Peter Krapotkin låg sjuk i lunginflammation. Jag erbjöd mig genast att få sköta honom, men som han redan hade en sjuksköterska, och Krapotkins hus var för litet till att härbärgera flera personer, kommo vi överens om att Sascha Krapotkin, som då var i Moskva, först skulle resa till Dmitrov och taga reda på huruvida jag behövdes eller ej. Jag hade förberett mig på att resa till Petrograd följande dag, men stannade över för att invänta bud från Krapotkin. Som inga vidare underrättelser kommo, antog jag, att Krapotkin var på bättringsvägen. Två dagar senare fick jag i Petrograd genom Ravitsch meddelande om att Krapotkin var sämre, och ombads jag att genast resa tillbaka till Moskva. Jag reste omedelbart, men tyvärr var tåget tio timmar försenat när jag kom till Moskva, så att jag inte kunde få någon förbindelse med Dmitrov. När jag slutligen den 8 februari kom till Krapotkins bostad, mottogs jag av det dystra meddelandet, att Krapotkin dött för en timme sedan. Han hade flera gånger frågat efter mig, men jag var inte där, så att jag kunde giva min sista tjänst åt min älskade lärare och kamrat, en av världens allra största och ädlaste andar. Det tilläts icke mig att vara hos honom under hans sista timmar, men jag skulle åtminstone stanna tills han burits till sin sista viloplats.

Två saker hade gjort ett särskilt starkt intryck på mig under mina två föregående besök hos Krapotkin. Det ena var att han inte hyste någon bitterhet gentemot bolsjevikerna, och det andra att han aldrig talade om sina egna bekymmer och umbäranden. Det var först nu, medan familjen gjorde förberedelser till begravningen, som jag fick reda på några detaljer ur hans liv under bolsjevikregimen. I början av år 1918 hade Krapotkin samlat omkring sig en grupp av de duktigaste specialisterna i nationalekonomi. Hans avsikt var att noga undersöka Rysslands ekonomiska resurser, att sammanföra dessa i monografier och utnyttja dem praktiskt i och för landets industriella rekonstruktion. Krapotkin var ledare för företaget och redigerade texterna. En volym var redan färdig, men den blev aldrig publicerad. *Federalistiska ligan*, som den vetenskapliga gruppen kallades, upplöstes av regeringen, och allt material konfiskerades.

Två gånger lade man beslag på Krapotkins bostäder i Moskva och tvang familjen till att söka annat husrum. Det var på grund av dessa upplevelser Krapotkin flyttade till Dmitrov, där den gamle Peter egentligen bodde ofrivilligt eller i en slags landsförvisning. Han i vars forna hem alla världens främsta tänkare samlats, erhöll här i Dmitrov besök endast av byns bönder och arbetare och några medlemmar av intelligentsian, vilka kommo till honom för att omtala sina bekymmer. Han som varit van vid att ha tillgång till all möjlig litteratur, fick här nöja sig med blott regeringens tidningar, *Pravda* och *Izvestia*. Han fick andligen svälta, vilket var värre för honom än fysiska umbäranden. Det är sant att han fick en bättre *pajok* än andra gamla människor, men den var ändå inte tillräcklig för att underhålla hans kraftbehov. Lyckligtvis erhöll han då och då livsmedel från olika håll. Hans vänner i utlandet och anarkisterna i Ukraina skickade honom ofta matpaket. En gång fick han några gåvor från Makhno, just vid den tid denne av bolsjevikerna brännmärktes såsom kontrarevolutionens ledare i södra Ryssland. Särskilt svårt var det för Krapotkin att sakna ljus. När jag besökte honom 1920 var familjen glad över att de åtminstone hade ljus i ett rum. Vanligen fick Krapotkin arbeta vid en dålig fotogenlampa, vilket höll på att göra honom blind. Under de korta dagarna satt han och renskrev sina anteckningar på en skrivmaskin. Sakta och omsorgsfullt knackade han ned varje bokstav.

Det var emellertid inte hans egna obehag som plågade honom, utan tanken på den misslyckade revolutionen, Rysslands vedermödor, förföljelserna och de ständiga *raztreks*, som gjorde de sista två åren av hans liv till en fruktansvärd tragedi. Tvenne gånger försökte han att få Rysslands härskare att taga sitt förnuft tillfånga. Den ena gången protesterade han mot undertryckandet av alla ickekommunistiska publikationer. Den andra gången protesterade han mot den barbariska metoden att taga gisslan. Alltsedan tjeckan börjat sin verksamhet hade bolsjevikregeringen tillåtit tagandet av gisslan. Gamla och unga, mödrar, fäder, bröder, systrar och till och med barn togos som gisslan för någon av deras släktingar, som man beskyllde för en eller annan förseelse, och ofta kände dessa människor inte till vare sig släktingen eller hans brott. Krapotkin ansåg att sådana metoder under inga förhållanden kunde försvaras.

På hösten 1920 hade de medlemmar av det socialrevolutionära partiet, som lyckats att komma till utlandet, hotat med att hämnas de kommunistiska förföljelserna mot deras kamrater. Bolsjevikregeringen tillkännagav då officiellt, att för varje kommunistiskt offer skulle man avrätta tio socialrevolutionärer. Det var då som Peter Krapotkin och den bekanta revolutionären Vera Figner protesterade mot de maktägande i Ryssland. De

framhöllo att sådana metoder inneburo den värsta skam för den ryska revolutionen och att de redan medfört fruktansvärda resultat samt att historien aldrig skulle förlåta dem.

Den andra protesten var ett svar på regeringens beslut att »likvidera» all privat förlagsverksamhet och även de kooperativa förlagen. Protesten tillställdes Allryska sovjetkongressens presidium. Anmärkningsvärt är att även Gorki, som själv var anställd vid undervisningskommissariatet, avsände en liknande protest. I sin protest framhöll Krapotkin den fara för allt framåtskridande som en sådan åtgärd innebar samt hävdade, att ett sådant statsmonopol komme att omintetgöra all skapande verksamhet. Protesten ledde ej till något resultat, och efter den tiden ansåg Krapotkin det lönlöst att vädja till en regering, som blivit fullständigt sinnesrubbad, sedan den fått makten i sina händer.

Under de två dagar jag tillbringade i Krapotkins hem, fick jag veta mer om hans privata liv än under alla de år jag känt honom förut. Men inte ens Krapotkins närmaste vänner visste, att han var en konstnär och en mycket begåvad musiker. Bland hans tillhörigheter upptäckte jag en samling mycket goda teckningar och tavlor. Han älskade musik och under sina lediga stunder spelade han alltid piano.

Och nu låg han där i kistan i det lilla arbetsrummet, som om han fridfullt somnat in. Hans anlete såg lika vänligt ut i döden, som det varit i livet. Tusentals människor vallfärdade till Krapotkins hus för att hylla denne Rysslands störste son. När hans kvarlevor buros till stationen för att föras till Moskva, samlades hela befolkningen i byn för att delta i begravningsprocessionen och giva uttryck åt sin kärlek och tillgivenhet för den man, som levat som vän och kamrat ibland dem.

Krapotkins vänner och kamrater beslöto att de anarkistiska organisationerna ensamma skulle anförtros ledningen av likbegängelsen och allt som därmed stod i samband, att begravningen skulle äga rum i Moskva, att liket skulle utställas i fackföreningshuset och att begravningsdagen skulle bli den 13 februari. Några timmar efter Krapotkins död inbjöds Dmitrovs arbetarråd av den anarkistiska delegationen till en överläggning för att träffa de nödiga anstalterna i Dmitrov. En subkommitté av den anarkistiska Krapotkin-begravningskommittén i Moskva bildades, och var dess första åtgärd att avsända följande telegram till Lenin:

»Den, 8 februari, kl. 3 e. m.

Kreml, Lenin — — — Den med anordnandet av P. A. Krapotkins likbegängelse betrodda anarkistiska organisationskommittén anhåller härmed om frigivandet av alla fängslade anarkister för deltagandet i Krapotkins begravning.»

Anarkistiska begravningskommittén arbetade oavbrutet från tisdag morgon den 8 till söndag natt den 13 februari. På grund av förstatligandet av alla offentliga fortskaffningsmedel, tryckerier, material o.s.v. var kommittén tvungen att vända sig till Moskvans sovjet för att utan hinder kunna genomföra programmet för begravningen. Som anarkisterna i Moskva voro berövade sin egen press, var man tvungen till att hos myndigheterna begära tillstånd för publikationer, som voro nödvändiga att utge angående anordningarna för begravningen. Efter långvariga förhandlingar och förseningar meddelades tillstånd för utgivandet av två cirkulär och en fyrsidig minnesskrift till Peter Krapotkins ära. Kommittén fordrade, att minnesskriften skulle få tryckas utan att behöva genomgå censuren med hänvisning till att innehållet skulle beröra endast den döde kamratens förtjänster och att all polemik skulle uteslutas. Denna fordran blev kategoriskt avslagen. Kommitténs önskan att trots allt få minnesskriften utgiven samt omöjligheten att på annat sätt få den tryckt tvang den att foga sig och att utlämna manuskriptet till censuren. Kommittén begärde att få trycka en fyrsidig minnesskrift i trehundrausen exemplar, men myndigheterna gåvo tillstånd till tryckandet av endast fyrtiotusen fyrsidiga exemplar. I verkligheten kom skriften att bestå av endast två sidor.

För att förhindra att minnesskriftens utgivning försenades på grund av besvärande förhandlingar med myndigheterna, beslöt begravningskommittén att på eget ansvar öppna ett anarkistiskt tryckeri, som förut av regeringen stängts och belagts med sigill. På detta tryckeri trycktes minnesskriften och två cirkulär.

Till svar på telegrammet till Lenin erhöll anarkistiska begravningskommittén sent på natten den 11 februari följande utdrag ur det protokoll, som förts vid sovjetorganisationernas allryska exekutivkommittés möte den 10 februari: »Angående de anarkistiska organisationernas ansökan om alla fängslade anarkisters frigivning för deltagande i P. A. Krapotkins begravning, beslöts att föreslå 'Allryska utomordentliga kommissionen' att efter dess eget gottfinnande frigiva fängslade anarkister för deltagande i P. A. Krapotkins begravning.»

Under förhandlingarna med tjeikan frågade man om anarkistiska begravningskommittén vore beredd på att övertaga garantin för att de frigivna anarkisterna efter begravningen återgingo till fängelset. Sedan begravningskommittén meddelat tjeikan, att den som kollektiv korporation övertog garantin för fångarnas återgång till fängelset efter begravningen, erhöles följande svar från tjeikan:

»Angående de anarkistiska kamraternas frigivning för deltagande i morgondagens begravning låter kamrat Fenofontov meddela, att de icke kunna frigivas på grund av att sådana anarkister icke finnas i fängelset.»

I fackföreningshusets pelarhall var Krapotkins lik utställt, och samlades den dödes närmaste vänner och kamrater tidigt på morgonen före begravningen. Sårad av tjeikans vägran att tillåta de fängslade kamraterna att delta i begravningen, beslöt anarkistiska begravningskommittén i full överensstämmelse med den avlidnes familjs känslor och önskingar att meddela det församlade folket orsaken till de fångna kamraternas frånvaro samt att ge uttryck åt familjens och de anarkistiska organisationernas protest genom att borttaga alla kransar, som nedlagts i hallen eller på graven av officiella kommunistiska kårer.

Representanterna för Moskvas sovjet, vilka fått kännedom om detta beslut, försökte nu att på allt sätt undvika en offentlig skandal samt lovade, att alla i Moskva fängslade anarkister skulle frigivas för att kunna delta i begravningen. Men löftet hölls inte, ty endast sju kamrater som sutto i tjeikans »inre fängelse» blevo fria. Inga av de anarkister som sutto i Butyrkifängelset fingo övervara begravningen. Myndigheterna förklarade, att de tjugu anarkister, som sutto i detta fängelse vägrat att mottaga erbjudandet. När jag senare besökte fängelset, fick jag veta, hur saken förhöll sig. Kamraterna omtalade att tjeikans representant hade för fångarna förklarat, att det endast var frågan om individuellt deltagande i begravningsprocessionen, och att vissa undantag måste göras. Men som anarkisterna visste att löftet om deras tillfälliga frigivning gällde för alla eller var kollektivt, fordrade de att detta löfte skulle hållas. Tjeika-representanten hade då sagt sig vilja per telefon konferera med sina överordnade, samt gått men icke kommit tillbaka.

Begravningen erbjöd en imponerande syn. Det var en sällsam demonstration sådan som aldrig bevittnats i något land förut. Det väldiga människohav som samlats formade sig i led. I täten gingo studenter och barn, vilka buro alla kransar som skänkts av olika organisationer, och härefter följde representanterna för talrika anarkistiska och andra revolutionära arbetarorganisationer, vetenskapliga och litterära föreningar och andra sociala grupper. Över dem fladdrade anarkisternas svarta banér och socialisternas röda fanor. Marschen tog sin början från fackföreningshuset till begravningsplatsen, en sträcka på sju verst. När processionen passerade Tolstojmuseet, gjordes ett kort uppehåll, och fanorna sänktes till den andre av Rysslands störste söners minne.

En grupp tolstojaner intonade Chopins sorgmarsch som ett uttryck för sin kärlek till Krapotkin.

Den strålande vintersolen gick ned bak horisonten, när Peter Krapotkins kvarlevor sänktes i graven på Novo Devitschis kyrkogård, sedan flera talare från olika politiska läger tolkat sina känslor för den store och älskade läraren och kamraten.

XXVII. Kronstadt

I februari 1921 gingo arbetarna vid flera fabriker i Petrograd ut i strejk. Det var en ovanligt sträng vinter, och folket i staden led förfärligt av kölden, hungern och bristen på allting. De begärde att få ökade matransoner, en smula kläder och lite bränsle. Men de strejkandes klagomål ignorerades av myndigheterna, och så fick frågan allvarligare politisk karaktär. Här och där framställdes krav på inkallandet av en konstituerande församling samt att handeln skulle frigivas. De strejkandes försök att ordna gatudemonstrationer förhindrades av regeringen, som kommenderade ut de militära *kursanti*.

Lisa Zorin, som var den ende av de kommunister jag träffat vilken förblivit i kontakt med folket, var närvarande när en gatudemonstration upplöstes. En kvinna blev så rasande över det brutala tillvägagångssättet att hon anföll Lisa, men Lisa som var trogen sina proletäriska instinkter, räddade kvinnan från att bli arresterad och följde henne hem. Därhemma hos den fattiga kvinnan fann hon de mest förfärande förhållanden. I ett litet mörkt och ruskigt rum bodde en arbetarfamilj med sex små barn, som voro halvnakna i den bittra kölden. Efter detta sade Lisa till mig: »Jag känner mig sjuk av att bo i Astoria.» – Senare flyttade hon från Astoria.

När Kronstadts sjömän fingo reda på vad som hänt i Petrograd, förklarade de sig solidariska med de strejkande beträffande deras revolutionära och ekonomiska fordringar, men de nekade att understödja deras krav på en konstituerande församling. Den första mars organiserade sjömännen ett massmöte i Kronstadt, vilket även bevistades av Kalinin, ordförande för allryska centrala exekutivkommittén, Kuzmin, chef för Kronstadts fästning och Vassiliev, ordförande i Kronstadts sovjet. Vid mötet som avhölls med Kronstadts sovjets exekutivkommittés vetskap, antogs av de sextontusen närvarande en resolution, vilken så att säga kom att ligga som grundval för konflikten mellan Kronstadt och regeringen. Kalinin, Kuzmin och Vassiliev talade mot resolutionen, men denna var ett allmänt uttryck för folkets önsknings. Det är värt att återgiva detta dokument på det att läsarna själva må kunna fatta den sanna karaktären i Kronstadts fordringar. Resolutionen löd:

»Sedan vi tagit del av den rapport, som framlämnats av representanterna för fartygsbesättningarna i Petrograd efter deras undersökning av förhållandena i staden, besluta vi:

1) att med hänsyn till det faktum att de nuvarande sovjets inte äro ett uttryck för arbetarnas och böndernas, vilja, nya val omedelbart företagas, att fullständig agitationsfrihet fjir råda under den förberedande valkampanjen och att valen företagas med slutna sedlar;

2) att yttrande- och tryckfrihet för arbetare och bönder, för anarkister och vänstersocialister återinföres;

3) att fackföreningar och bondeorganisationer tillförsäkras fri församlingsrätt;

4) att en konferens med arbetarna, röda arméns soldater och sjömännen i Petrograd och Kronstadt sammankallas senast den 10 mars 1921;

5) att alla politiska fångar från socialistiska partier såväl som arbetare, bönder, soldater och sjömän, som häktats i samband med arbetar- eller bonderörelser, frigivas;

6) att en kommission tillsättes i och för undersökning av rannsaktionsprotokollen över dem som hållas i fängelserna och koncentrationslägren;

7) att alla *politotdeli* (politiska byråer) avskaffas, emedan intet parti kan erhålla privilegier och finansiellt understöd av regeringen. I stället böra kommissioner för undervisning och kultur tillsättas genom lokala val och finansieras av regeringen;

8) att alla som arbeta skola ha lika stora ransoner, med undantag av dem som arbeta inom hälsoskadliga yrken;

9) att alla *zagryaditelnije otryadi* (= beväpnade organisationer som hade till uppgift att beslagtaga livsmedel) skola avskaffas;

10) att de kommunistiska vaktposterna vid fabriker och verkstäder avskaffas, eller om de skulle vara nödvändiga, att de då väljas av arbetarna själva;

11) att bönderna få full frihet till att förvalta sin jord och även rätt till att hålla sig med kreatur, allt under förutsättning att bönderna arbeta själva och inte med löntagare;

12) att vädja till alla arméavdelningar såväl som de militära *kursanti* att instämma i våra resolutioner;

13) att pressen får full frihet till att publicera våra resolutioner;

14) att en resande kontrollkommission tillsättes;

15) att *kustarnoje* (det mindre hantverket) får fritt utövas.»

Den 4 mars skulle Petrograds sovjet sammanträda, och man anade att Kronstadts öde skulle avgöras. Trotskij skulle öppna mötet, och som jag aldrig fått något tillfälle till att höra honom tala i Ryssland var jag angelägen om att få närvara. Min ställning till Kronstadtsfrågan var alltjämt oavgjord. Jag kunde inte tro att bolsjevikerna helt enkelt fabricerat hop historien om att general Kozlovsky var sjömännens ledare. Men sovjetmötet skulle bringa klarhet i saken, tänkte jag.

Tauridepalatset var fyllt till trängsel, och en särskild kår av *kursanti* omgav tribunen. Alla väntade på Trotskij.

Men när han inte hade kommit klockan tio, så öppnade Zinovjev mötet. Innan han hade talat femton minuter, var jag övertygad om att han inte själv trodde på historien om Kozlovsky. »Förvisso är Kozlovsky en gammal man, som inte kan utföra mycket», sade han, »men de vita officerarna stå bakom och vilseleda sjömännen.» Under flera dagar hade sovjettidningarna framställt Kozlovsky såsom den ledande själen i hela »resningen». Kalinin, vilken sjömännen läto lämna Kronstadt oskadd, rasade och skrek som en fiskmånglare. Han fördömde sjömännen såsom kontrarevolutionärer och yrkade på deras rörelsers omedelbara underkuvande. Flera andra kommunister uttalade sig på samma sätt.

När diskussionen började, begärde en arbetare vid Petrograds arsenal ordet. Han talade med djup känsla och övertygelse och brydde sig inte om att han ideligen blev störd; utan fruktan förklarade han, att arbetarna drivits ut i strejk på grund av att regeringen inte fäste något avseende vid deras klagomål. Kronstadts sjömän voro långtifrån kontrarevolutionärer och i stället helt hängivna revolutionen. Vändande sig mot Zinovjev erinrade han denne om att de bolsjevikiska myndigheterna nu uppträdde mot arbetarna och sjömännen precis som Kerenskyregeringen uppträtt mot bolsjevikerna. »Då var det ni, som fördömdes som kontrarevolutionärer och tyska agenter», sade han, »men vi arbetare och sjömän beskyddade er och hjälpte er till makten. Nu fördömer ni oss och äro färdiga till att anfälla oss med vapen!» Härefter talade en sjöman. Han erinrade om den ärorika revolutionen i Kronstadt och vädjade till kommunisterna att läsa Kronstadtsresolutionen för att finna sjömännens fredliga vilja. Men dessa folkets söner talade förgäves. Petrograds sovjet, som hetsats av bolsjevikernas demagogi, antog en resolution, som framlagts av Zinovjev och som fordrade, att Kronstadts sjömän kapitulerade, eljest skulle de utrotas.

Kronstadts sjömän hade alltid varit de första som tjänat revolutionen. De hade spelat en viktig roll under revolutionen 1905 och voro med i de främsta lederna 1917. Under Kerenskys regim proklamerade de Kronstadts kommun och motsatte sig den konstituerande församlingen. De utgjorde avantgardet under oktoberrevolutionen. Under den stora striden mot Judenitsch försvarade sjömännen Petrograd, och Trotskij lovprisade dem som »revolutionens ära och stolthet». Nu hade de emellertid vågat att protestera mot de nya härskarna i Ryssland, och det var ett stort förräderi ur bolsjevistisk synpunkt, och därmed voro Kronstadts sjömän dömda.

Hela Petrograd var upprört över sovjets beslut. Till och med en del kommunister voro indignerade. Men ingen av dem hade mod till att protestera ens inom partikretsarna mot den planerade slaktningen. Så snart Petrogradssovjetens resolution blev bekant, samlade sig en grupp av välbekanta personer i Petrograd för att konferera om huruvida något kunde göras för att förhindra den planerade förbrytelsen. Någon föreslog att man skulle söka få Gorki att stå i spetsen för en kommitté, som skulle protestera inför sovjetmyndigheterna. Man tänkte att han skulle följa sin store landsman Tolstojs exempel, då denne i sitt berömda brev till tsaren höjde sin röst mot de fruktansvärda massakrerna å ryska arbetare. Nu behövdes det åter en sådan röst, och man trodde, att Gorki var rätte mannen till att mana de nuvarande tsarerna till att betänka sig. Men de flesta närvarande förkastade förslaget. Gorki är bolsjevik, förklarade de; han kommer inte att göra något. Man hade vid flera föregående tillfällen vädjat till honom, men han hade vägrat att ingripa. Konferensen avslöts utan resultat. Men det fanns likväl några personer i Petrograd, som inte kunde tåga. De skickade följande brev:

”Till Petrograds arbetare- och försvarssovjet.

Ordförande Zinovjev.

Att längre förbliva tyst är omöjligt, till och med brottsligt. Senaste händelser tvinga oss anarkister till att tala ut och klargöra vår ställning till den nuvarande situationen.

Den missnöjets anda, som ger sig tillkänna bland arbetarna och sjömännen, är resultatet av orsaker som fordra vår allvarligaste uppmärksamhet. Kölden och hungern ha skapat missnöje, men omöjligheten att diskutera förhållandena ha tvingat arbetarna och sjömännen till att öppet framställa sina klagomål.

Vitgardistiska band önska och försöka kanske redan att utnyttja detta missnöje till förmån för sina intressen, varför de kasta ut sådana paroller som »konstituerande församling», »fri handel» och dylikt. Vi anarkister ha för länge sedan avslöjat dessa paroller och förklara vi inför hela världen, att vi vilja med vapen bekämpa alla kontrarevolutionära försök och att vi vilja samarbeta med den sociala revolutionens alla vänner och gå hand i hand med bolsjevikerna.

Rörande konflikten mellan sovjetregeringen och arbetarna och sjömännen, anse vi att den inte kan lösas med hjälp av vapen utan genom kamratlig överenskommelse. Om sovjetregeringen tillgriper blodsutgjutelse, så kunna arbetarna därmed inte lugnas. I stället kommer det att förvärra saken och stärka ententens och kontrarevolutionärernas ansträngningar.

Ännu allvarligare är det förhållandet att om arbetar- och bonderegeringen använder våldsmakt mot arbetare och sjömän, så kommer det att ha ett reaktionärt inflytande på hela den internationella revolutionära rörelsen och tillfoga den sociala revolutionen en oberäknelig skada.

Kamrater, bolsjevik, betänk eder innan det är för sent! Lek ej med elden. Vi föreslå härmed följande: Låt tillsätta en kommission på fem personer, varav två anarkister. Kommissionen får i uppdrag att i Kronstadt söka lösa frågan på fredlig väg. Detta är i en viss situation den radikalaste metoden. Det kommer att bli en lösning av internationell revolutionär betydelse.

Petrograd den 5 mars 1921.

*Alexander Berkman, Emma Goldman,
Perkus, Petrovsky.”*

Men protesten ignorerades.

Den 7 mars började Trotskij bombardera Kronstadt, och den 17 intogs fästningen och staden efter en mängd stormangrepp, som kostat fruktansvärda offer av människor. Sålunda var Kronstadt »likviderat» och den »kontrarevolutionära sammansvärjningen» stillad i blod. »Erövringen» av staden karakteriserades av de mest hänsynslösa grymheter och barbarisk råhet, ehuru inte en enda av de kommunister, som Kronstadts sjömän arresterat, blivit sårad eller dödad. Men till och med omedelbart före fästningens stormning avrättade bolsjevikerna själva en mängd soldater i röda armén, därför att dessas revolutionära solidaritet tvang dem till att vägra deltaga i blodbadet.

Efter den »ärorika segern» över Kronstadt sade Lenin vid kommunistiska partiets tionde kongress. »Sjömännen ville inte ha kontrarevolutionärer, men de ville inte ha oss heller.» Men vilken bolsjevistisk ironi! — vid denna kongress genomdrev Lenin handelns frigivande — ett mera reaktionärt steg än något av de krav, Kronstadts sjömän framställt.

Mellan den 1 och 17 mars avrustades flera regementen av Petrograds garnison och alla sjömän i hamnen samt beordrades de till Ukraina och Kaukasien. Bolsjevikerna fruktade för att de skulle kunna göra gemensam sak med Kronstadt. Det är ett faktum, att många soldater från Krasnaja Gorka tvungos med kanonmyningarna till att angripa Kronstadt.

Den 17 mars fullbordade den kommunistiska regeringen sin »seger» över Kronstadts proletärer, och den 18 mars firade den minnet av Pariserkommunen! De som bevittnade de våldshandlingar, som begingos av bolsjevikerna, förstodo att förbrytelsen mot Kronstadt var ofantligt mycket skändligare än kommunardernas nedslaktande 1871, ty Kronstadts proletärer mördades i den sociala revolutionens namn och av en socialistisk republik. Historien låter icke bedraga sig. I den ryska revolutionens annaler skola Trotskijs, Zinovjevs och Dibenkos namn nämnas vid sidan om Thiers och Gallifets.

Det var sjutton fasansfulla dygn, än mer fasansfulla än allt annat jag sett i Ryssland — och inför allt detta stod jag aldeles hjälplös.

Vid samma tid besökte jag en vän som låg på sjukhuset, och till detta sjukhus hade många av dem som sårats vid Kronstadt förts. De flesta av dem voro *kursanti*. Jag hade tillfälle till att tala med en av dem. Hans fysiska lidanden, förklarade han, voro ingenting i jämförelse med hans andliga kval. För sent hade han insett, att han lurats av ropet om »kontrarevolutionärer». Det fanns inga tsaristiska generaler i Kronstadt och inga vitgardister. Han fann endast sina egna kamrater, sjömän och soldater, som med hjältemod kämpat för revolutionen.

Ransonerna åt de vanliga patienterna på sjukhuset voro långtifrån tillfredsställande, men de sårade *kursanti* erhöello det bästa av allt, och en särskild kommitté av kommunister hade tillsatts för att passa dem. Några av

kursanti, bland dessa den man jag talat med, vägrade att mottaga några särskilda förmåner. »De vilja betala oss för mordandet», sade de. Av fruktan för att hela institutionen skulle påverkas av dessa offer som vaknat till en bättre insikt, flyttades de över till en särskild avdelning, »kornministavdelningen», som patienterna kallade den.

Kronstadt slet sönder den sista tråd, som ännu hållit mig kvar hos bolsjevikerna. Det otyglade och ruskiga slaktande som de här ställt till, talade ett tydligare språk än något annat. Vad de än varit i det föregående, så visade de sig nu vara revolutionens mest fördärvbringande fiender. Jag hade ingenting mer med dem att skaffa!

XXVIII. Förföljelserna mot anarkisterna

I ett land som så fullständigt behärskas av staten som Ryssland, är det nästan omöjligt att leva utan regeringens särskilda nåd. Emellertid beslöt jag mig för att göra ett försök. Jag ville inte mottaga någonting, inte ens brödransonerna, av de händer, som fläckats av de tappra Kronstadt-sjömännens blod. Lyckligtvis hade jag en del kläder kvar hos en amerikansk vän; dessa kunde jag byta ut mot livsmedel. Även hade jag fått några pengar från mina vänner i Förenta staterna. Med detta kunde jag reda mig ännu en tid.

I Moskva lyckades jag få tag i ett litet rum, som förut bebotts av Peter Krapotkins dotter. Från och med denna dag bodde jag liksom tusende andra ryssar; bar vatten, högg ved, tvättade och lagade mat, allt i mitt lilla rum. Men jag kände mig friare och lyckligare.

Den nya ekonomiska politiken förvandlade Moskva till en enda stor marknadsplats. Kommersen blev den nya religionen. Affärer och butiker dök upp som i ett trollslag, mystiskt fullproppade med delikatesser som Ryssland inte sett på flera år. Stora mängder av smör, ost och kött funnos till salu, bakelser, frukt och sötsaker av alla slag kunde köpas. I Sovjets Första Hus hade man öppnat ett av de största konditorierna. Män, kvinnor och barn med tärda anleten och hungriga blickar stodo och stirrade in i fönstren och resonerade om det stora undret. Vad som i går var en skändlig förbrytelse demonstrerades i dag öppet och fullt lagligt! Jag hörde en röd soldat säga: »Var det för detta vi gjorde revolutionen? Var det för detta våra kamrater dött?» Frasen »Plundra utplundrarna» hade man nu förändrat till »Respekt för utplundrarna», och åter förklarades den privata ägan-derätten helig.

Ryssland återupprättade sålunda successivt de samhällsförhållanden, som den stora revolutionen hade kommit för att förstöra. Men återvändandet till privatkapitalism föranledde inte bolsjevikerna att på något sätt ändra sin hållning mot vänsterelementen. Borgerliga idéer och företag uppmuntrades till att utveckla Rysslands industriella liv, men alla revolutionära tendenser undertrycktes som förut.

I samband med Kronstadthändelsen företogs en allmän razzia bland anarkisterna i Petrograd och Moskva. Fängelserna fylldes med dessa offer. Nästan varje känd anarkist arresterades och anarkisternas bokaffärer och »Golos Trudas» tryckerier stängdes av tjekan. De ukrainska anarkister, som häktats samma afton Charkovkonferensen avhölls (vilken konferens genom bolsjevikernas avtal med Makhno var garanterad), fördes till Moskva och insattes i Butyrki — denna Romanovs fängelsehåla fick alltså åter tjäna sitt gamla ändamål, och till och med ånyo härbärgera revolutionärer, som suttit där förut!

Det blev snart bekant, att de politiska fångarna i Butyrki blivit brutalt behandlade av tjekan och i hemlighet deporterade till obekant ort. Moskva upprördes på det högsta över detta återinförande av tsarismens värsta fängelsemetoder. Vid Moskvas sovjet framställdes interpellationer i frågan, och indignationen var så stor, att tjekans representant sköts på tribunen. Flera anarkistiska grupper i Moskva tillställde myndigheterna en kraftig protest, vilken vi här återgiva:

”Undertecknade anarkosyndikalistiska organisationer vilja efter att på det mest sorgfälliga sätt provat det nuvarande läget och tagit del av rapporterna om de allmänna förföljelserna mot anarkisterna i Moskva, Petrograd och Charkov och andra städer i Ryssland och Ukraina, protestera på det mest avgjorda och energiska sätt mot alla dessa oerhörda våldföranden, som även ta sig uttryck i det våldsamma undertryckandet av organisationerna, klubbar, tidningar etc. och har till följd att varje agitatorisk och propagandistisk verksamhet omöjliggöres.

Till och med den rent kulturella verksamheten från de anarkistiska organisationernas sida lamslås och förhindras.

Den systematiska människojakten på anarkister i allmänhet och anarkosyndikalister i synnerhet, som har fyllt alla fängelser och arrester i Sovjet-Ryssland, motsvarar fullständigt parollen och andan i Lenins tal på ryska kommunistiska partiets tionde kongress. Vid detta tillfälle förklarade Lenin, att det obarmhärtigaste krig måste föras mot dem som han betecknade såsom »småborgerliga anarkistiska element» och vilka, enligt hans eget påstående, till och med inom själva det kommunistiska partiet, tack vare arbetaroppositionen utvecklade »anarkosyndikalistiska strävanden».

Samma dag som Lenin gjorde denna förklaring, häktades utan någon som helst orsak eller förklaring ett stort antal anarkister i alla delar av landet.

Mot ingen av våra häktade kamrater riktade man ens en formell anklagelse. Men trots detta har redan en del av dem blivit dömda utan att höras, det vill säga, att de utan att rannsakas ställdes inför domstolen.

Fängelseförhållandena under vilka de häktade äro dömda att leva, äro synnerligen usla och brutala. En av våra kamrater, Maximov, har sedan han förgäves protesterat mot de under all kritik stående förhållandena i Tagankafängelset, gripit till det enda medel, som till sist stod honom till buds: hungerstrejk. En annan av våra kamrater blev frigiven sedan han suttit i fängelse i sex dagar. Strax efter häktades han på nytt. Varken efter hans första eller andra häktning har man rest en anklagelse mot honom.

Enligt fullt tillförlitliga underrättelser som vi erhållit, har man vidare sänt några av de häktade anarkisterna till ett fängelse i Samara, långt fjärran från sina hem och sina vänner. Därigenom har man berövat dem den lilla kamratliga uppmuntran, som de i närheten av hemmet kunde hava erhållit. På grund av de ohyggliga fängelseförhållandena ha ett antal av de övriga kamraterna tvingats proklamera hungerstrejk.

Ja, man använder även fysiskt våld mot våra fängslade kamrater. I en skrivelse, som underskrivits av trettioåtta kamrater och sänts till exekutivkommittén för den utomordentliga kommissionen, säges det bland annat ordagrant följande: »Den 15 mars blev kamrat Tichon Kaschirin av er agent och medhjälpare Mago i fängelset för den särskilda avdelningen av utomordentliga kommissionen i närvaro av fängvaktaren Dukis slagen och brutalt behandlad.»

Ej längre tillfredsställd med masshäktningarna och det brutala våld som användes mot våra kamrater, genomför nu regeringen en systematisk kamp mot alla anarkistiska organisationers upplysningsarbete. Ett stort antal av våra klubbar ha stängts och förstörts; det anarkosyndikalistiska förlaget »Golos Truda» har ävenledes stängts, och de som arbetade därstädes ha häktats. Ingen anklagelse har rests mot de häktade. De befinna sig ännu i fängelset.

Folkkommisariernas råd hade icke modet att upptaga till behandling den anarkosyndikalistiska gruppen »Golos Trudas» protest mot våldförandet, ej heller vågade rådet protokollföra ödeläggelsen och förstörelsen i förlagets rum.

Det enda rådet gjorde var att det tog förstörelsen i betraktande. Men därvid underlät rådet nogsamman att underrätta organisationen eller tillkalla en representant för gruppen. Fordran på att gruppen »Golos Trudas» tryckeri och byrå i Petrograd skulle frigivas och förseglingen av lokalerna brytas, avlogs.

Undertryckandet av den anarkosyndikalistiska gruppen »Golos Trudas» förlagsarbeten leder också till att Krapotkin-memorialkommitténs ytterst viktiga uppgift att bland annat utge Krapotkins samlade verk förlamas. Men dessutom lägger man det största hinder i vägen för kommitténs arbete, såväl när det gäller lokaler som telefonförbindelser etc.

Denna autokratiska taktik, som regeringen använder mot anarkisterna, det har till och med gått så långt att man konfiskerade kransarna på Krapotkins grav och använde dem för en annan begravning, är utan tvivel ett led i regeringens allmänna politik, som står under kontroll av tyska kommunistiska partiet.

Detta förhållande, som berövar anarkisterna varje möjlighet till systematiskt arbete och som icke ens ger någon garanti för ostört utövande av kulturellt och pedagogiskt arbete, exempelvis utgivandet av skrifter och organiserandet av Krapotkinmuseet, tvingar oss att höja vår röst till bestämd och högljudd protest mot bolsjevikregeringens småaktiga och brutala undertryckande av den anarkistiska rörelsen.

Här i Ryssland är vår röst svag. Man dödar vår röst. Det härskande kommunistiska partiets politik går ut på att grundligt mörda varje anarkistisk propaganda och verksamhet.

Anarkisterna bli genom de nuvarande förhållandena drivna till en moralisk hungerstrejk på grund av att sovjetregeringen berövar dem varje möjlighet att till och med verkställa de planer och projekt (ex. utgivandet av Krapotkins verk), som regeringen för en tid sedan lovade att understödja.

I det vi i dag klarare än förut inse sanningen i vårt anarkistiska ideal och äro övertygade om den obetingade nödvändigheten av att det omsättes i praktiken, tro vi, att det revolutionära proletariatet i alla länder är med oss.» — — —

*

Efter februarirevolutionen återvände ryska anarkister från alla länder för att ägna sig åt revolutionär verksamhet i Ryssland. Bolsjevikerna hade anammat anarkisternas devis: »Fabrikerna åt arbetarna och jorden åt bönderna», och härigenom vunno de anarkisternas sympatier. Dessa trodde, att bolsjevikerna voro den sociala och ekonomiska frigörelsens föregångsmän, och förenade de därför sina krafter med deras.

Under oktoberrevolutionen samarbetade anarkisterna med kommunisterna och bekämpade sida vid sida med dem revolutionens fiender. Så kom Brest Litovskfördraget, vilket många anarkister betraktade som ett förräderi mot revolutionen. Detta var första varningen för dem, och de började nu ana, att det inte stod rätt till med bolsjevikerna. Men Ryssland var ännu utsatt för utländska interventioner, och anarkisterna ansågo, att de fortfarande måste kämpa tillsammans mot den gemensamma fienden.

I april 1918 drabbades de av ett nytt slag. På order av Trotskij angreps anarkisternas expedition i Moskva med artilleri. Flera anarkister sårades, ett stort antal häktades och all anarkistisk verksamhet »likviderades». Denna fullständigt oväntade våldshandling bidrog till att ytterligare fjärma anarkisterna från det regerande partiet. Likväl stannade de flesta av dem kvar på bolsjevikernas sida, emedan de trots ständiga förföljelser dock inte ville vända sig mot regeringen, då det skulle ha varit detsamma som att understödja kontrarevolutionärerna. Anarkisterna deltog i alla sociala, kulturella och ekonomiska företag och tjänstgjorde även på de militära departementen för att hjälpa Ryssland. I de röda gardena, de frivilliga regementena och senare i röda armén voro de med. De verkade som organisatörer och ledare vid fabriker och verkstäder, såsom chefer vid bränslebyråerna, såsom lärare o.s.v., överallt voro de aktiva. Från anarkisternas leder kommo de duktigaste och bäst begåvade männen, de som arbetade på utrikesdepartementet hos Tjitjerin och Kharakan, och de som voro anställda vid pressbyråerna. I hela Ryssland arbetade anarkisterna tillsammans med bolsjevikerna i den tron, att de sistnämnda strävade efter att befämja revolutionen. Men anarkisternas trohet hindrade inte kommunisterna från att tillgripa de hänsynslösaste förföljelser mot den anarkistiska rörelsen.

De missförhållanden och den allmänna förvirring, som bolsjevikerna skapat inom alla revolutionära kretsar, delade anarkisterna i flera fraktioner, varigenom deras inflytande på händelserna försvagades. Det fanns flera grupper, som var för sig kämpade förgäves mot det fruktansvärda system, vars ledare de dock själva varit med om att hjälpa till makten. I den politiska oredan förlorade många alla riktlinjer, och framför allt förstod man inte att skilja mellan bolsjevismen och revolutionen. En del anarkister nödsakades att driva en hemlig verksamhet, precis som under tsarregimen, men denna verksamhet var synnerligen svår och mycket farligare under den nya regimen och dessutom utsatt för risken att hemsökas av provokatörer. De mera fasta anarkistiska organisationerna, sådana som *Nabati Ukraina*, *Golos Truda* i Petrograd och Moskva, samt *Voylni Trud*-gruppen – de två sistnämnda med anarkosyndikalistisk tendens – fortsatte sin verksamhet öppet och så gott de kunde.

Beklagligtvis kunde man inte undvika, att en del skadliga element blandade sig med anarkisterna. Det var sådana som engagerade sig för dunkla syften, och när de blevo häktade eller deras liv var i fara, då blevo de förrädare och togo tjänst hos tjecken. Särskilt i Charkov och Odessa voro dessa uslingar rätt talrika. De verkliga anarkisterna voro de första som togo avstånd från dessa individer. Men bolsjevikerna, som voro mycket angelägna om dessa uslingars tjänster, utnyttjade systematiskt missförhållandet och förföljde hela den anarkistiska rörelsen. På grund av den kommunistiska despotin kastades en bomb under ett möte, som avhölls av kommunistiska partiets Moskvasektion i september 1919. Attentat utgjorde en protest från medlemmar av olika politiska grupper. De anarkistiska organisationerna *Golos Truda* och *Voylni Trud* i Moskva uttalade ett skarpt fördömande av sådana metoder, men regeringen svarade med represalier mot alla anarkister. Men trots bittra erfarenheter och martyriet under bolsjevikregimen samarbetade de flesta anarkisterna med kommunisterna. Det fordrades en sådan fruktansvärd förbrytelse, som den vilken begicks i Kronstadt, för att väcka dem.

Makten är alltid korrumpierande och anarkisterna utgöra inga undantag. Det måste i sanningens namn erkännas, att även vissa anarkister demoraliserades av makten, men de flesta förblevo rättskaffens. Varken bolsjevikernas förföljelser eller de många försöken som gjordes att muta dem, kunde få dem till att övergiva sina ideal, och som en följd därav blevo de än värre utsatta för tyrannernas hat, jagades och inspärrades i fängelse. Deras tillvaro i fängelserna var en ständig tortyr. I de flesta fängelserna tillämpades den gamla regimens metoder och endast energiska och gemensamma aktioner från de politiska fångarnas sida kunde någon gång framtinga en lindring. Sålunda förekommo upprepade gånger obstruktion och hungerstrejker i Butyrkifängelset, innan myndigheterna tvangs att göra några eftergifter. De politiska fångarna lyckades upprätta ett slags universitet, ordnade studiecirkelar och förskaffade sig rätten att mottaga besök och matvarupaket. Men tjecken motsatte sig sådana »friheter», och plötsligen gjorde man ett slut därpå, genom att utan vidare företaga en razzia i Butyrkifängelset, varvid de politiska fångarna, vars antal uppgick till över fyrahundra, släpades ut ur cellerna och transporterades till andra straffanstalter. Ett meddelande från ett av offren för dessa våldshandlingar lyder:

”Koncentrationslägret, Ryazan den 27 april.

Natten den 25 april angreps vi av röda soldater och beväpnade tjekister samt fingo order om att kläda på oss och vara beredda på att lämna Butyrki. Några av de politiska fångarna som fruktade att de skulle bli avrättade, vägrade att lämna cellen och blevo fruktansvärt pryglade. Särskilt misshandlade man kvinnorna, i det man släpade dem i håret utför trapporna. Många blevo allvarligt skadade. Själv blev jag så våldsamt slagen, att hela kroppen känns som ett enda sår. Vi släpades med våld ut, fast vi voro klädda i bara nattskjortor och kastades upp i vagnar. Kamraterna i vår grupp veta inte, var de övriga fångarna placerats. Det är politiska fångar av olika riktningar, mensjeviker, socialrevolutionärer, anarkister och anarkosyndikalister.

Tio av oss, häribiand Fanja Baron, hava förts hit. Förhållandena i detta fängelse äro outhärdliga. Ingen motion, ingen frisk luft, usel föda, förskräckligt smutsigt, vägglöss och annan ohyra. Vi ämna tillgripa hungerstrejk för att framtvinga bättre förhållanden. Vi ha nyligen fått order om att göra oss i ordning, då man åter tänker skicka oss till någon ny plats. Vi veta inte vart — —

T. — — —”

När man fick kännedom om razzian i Butyrki, sammankallade studenterna i Moskvas universitet ett protestmöte, varvid man antog resolutioner som fördömde våldshandlingen. Men på grund därav häktades studentledarna, och universitetet stängdes. De studenter som inte voro bofasta i Moskva fingo order om att inom tre dagar lämna staden, och anförde man som skäl härför att det inte fanns livsmedel nog. Studenterna avstodo frivilligt från sina ransoner, men myndigheterna höllo fast vid att de måste lämna staden. När universitetet senare åter öppnades, varnade Preobraschensky studenterna för att befatta sig med några politiska saker och hotade dem med att de i så fall skulle utestängas från universitetet. Några av de häktade studenterna förvistes, och bland dessa befunno sig flera kvinnliga studenter, vars enda brott bestod i att de varit medlemmar i en cirkel, som tagit till uppgift att studera Krapotkins och andra anarkisters verk. Tsarens metoder återinfördes av hans arvtagare till tronen i det bolsjevistiska Ryssland.

Efter Peter Krapotkins död hade hans vänner beslutat att till minne av anarkismens store lärare och till befrämjandet av hans idéer och ideal inrätta ett Krapotkinmuseum. Jag reste till Moskva för att hjälpa till med arbetet, men museikommittén insåg snart, att det under de rådande förhållandena var omöjligt att realisera planen. Som allting var förstatligat, kunde man inte företaga något utan att först inlägga ansökningar hos myndigheterna, och att mottaga regeringens understöd skulle helt enkelt ha varit ett förräderi mot Krapotkin, vilken hela sitt liv vägrat att mottaga något av staten. En gång när han var sjuk och i stort behov av hjälp, erbjöd bolsjevikregeringen honom en större summa för rätten att utgiva hans verk, men Krapotkin avböjde anbudet. Han var tvungen till att mottaga sina ransoner och läkarvård, när han var sjuk, men någon annan hjälp ville han inte mottaga av staten. Kommittén för Krapotkinmuseet intog samma ståndpunkt. Den mottog av Moskvas sovjet det hus, i vilket Krapotkin var född och vilket skulle förändras till ett Krapotkinmuseum, men mer ville den heller inte mottaga av regeringen. Huset var för närvarande upptaget av en militärorganisation. Det skulle dröja flera månader, innan det blev ledigt och sedan fanns det inga medel att renovera det. En del av kommittéledamöterna ansågo, att det inte passade att inrätta ett Krapotkinmuseum i det bolsjevistiska Ryssland, så länge despotismen härskade och fångelserna voro fyllda av politiskt oliktänkande.

Medan jag var på ett kort besök i Petrograd, företog tjekan en razzia i den bostad i Moskva, där jag hade mitt rum. Man hade satt ut hemliga vakter och häktade varenda en som besökte platsen under *zassadan*. Jag gick till Ravitch för att protestera mot sådana tilltag och tala om för henne att om det var meningen att häkta mig, så var jag förberedd på sådant. Ravitch hade emellertid inte hört talas om saken, men lovade att sätta sig i förbindelse med Moskva. Några dagar senare underrättades jag om att tjekisterna lämnat bostaden och att de häktade vännerna skulle frigivas. När jag senare återvände till mitt rum hade de flesta blivit fria. Vid samma tid hade ett flertal anarkister häktats på olika platser i staden och ingen visste, var de blivit av eller av vad orsak de blivit häktade. Några veckor senare eller den 30 augusti offentliggjorde *Izvestia* en officiell rapport från Vetjekan angående den »anarkistiska banditismen» och meddelades, att tio anarkister skjutits såsom »banditer» utan att först rannsakas.

Det hade blivit den bolsjevikiska regeringens särskilda taktik att maskera sina barbariska våldsdåd mot anarkisterna med att förklara dem vara banditer. Praktiskt taget förklarades alla häktade anarkister, och även

de som uttalade sina sympatier för dem, vara banditer. Det var en synnerligen bekväm metod till att bli kvitt en misshaglig person. Tack vare denna kunde vem som helst avrättas och begravas i all hemlighet.

Bland de tio offren befunno sig två av Rysslands bäst kända anarkister, vilkas idealism och hängivenhet för mänsklighetens sak bestått provet i tsarismens fängelsehålor, i landsförvisning och under förföljelser och lidanden i andra länder. Det var Fanja Baron, som några månader förut flytt ur Ryazans fängelse, och Lev Tjerny, vilken tillbringat många år av sitt liv i *katorga* och landsförvisning under den gamla regimen. Bolsjevikerna hade inte mod till att säga, att de skjutit Lev Tjerny. I listan över de avrättade stod han upptagen under namnet »Turtschaninoff», vilket namn, ehuru det var hans verkliga, var obekant även för hans närmaste vänner.

Tjerny var känd i hela Ryssland såsom en begåvad skald och författare. År 1907 utgav han ett arbete med titeln »Samhällelig anarkism», och sedan han år 1917 återkom från Sibirien hade han blivit mycket populär och omtyckt såsom föreläsare av arbetarna i Moskva. Han var en mycket begåvad man, vänlig, god och hjärtlig i alla avseenden. Ingen människa kunde vara mera fjärran från banditism än han.

Tjernys moder besökte flera gånger *Ossoby Otdel* (= tjekans speciella departement) för att få veta sonens öde. Varje gång sade man åt henne att komma tillbaka följande dag, så skulle hon få träffa honom. Ändock var han för länge sedan skjuten. När man fått reda på att han var död, vägrade myndigheterna att utlämna kroppen så att hans anhöriga kunde begrava honom. Det gick rykten om att tjekan inte avrättat Tjerny, men att han dött under tortyr.

Fanja Baron är typen för dessa ryska kvinnor, som vigt sina liv helt åt mänsklighetens sak. När hon var i Amerika offrade hon för att främja den anarkistiska propagandan all sin fritid och en god del av de små inkomster hon hade av sitt arbete på en fabrik. När jag senare träffade henne i Charkov, var hon än mer hängiven idéerna, trots de förföljelser som hon och hennes kamrater måst uthärda sedan de återkommit till Ryssland. Hon kunde åtaga sig de svåraste uppgifter och delade med sig den sista brödbiten. Under de svåraste förhållandena reste Fanja fram och tillbaka i Ukraina och spred *Nabat*, organiserade arbetare och bönder och hjälpte fängslade kamrater. Hon var ett av offren för Butyrkirazzian. Man släpade henne i håret utför trapporna och slog henne hänsynslöst. Sedan hon flytt ur Ryazanfängelset gick hon till fots till Moskva, dit hon kom trasig och utan en kopek. När hon sökte skydd hos sin svåger, blev hon upptäckt av tjekan. Denna goda kvinna, som i hela sitt liv tjänat den sociala revolutionen, mördades av det folk, som utgivit sig för att vara revolutionens förkämpar. Men sovjetregeringen var inte nöjd med att ha mördat Fanja Baron utan måste dessutom stämpla det döda offrets minne med banditismens brännmärke.

XXIX. Revolutionens handelsresande

Stora förberedelser vidtogos av kommunisterna i och för Tredje internationalens tredje kongress och Röda fackföreningsinternationalens första kongress. En förberedande kommitté hade tillsatts på sommaren 1920. Hur mycket bolsjevikerna väntade av den Röda fackföreningsinternationalens kongress framgår av en gammal kommunist uttalande. »Vi ha arbetarna med i Tredje internationalen», sade han, »men om vi inte lyckas samlar världens proletariat i R. F. I. så kan Tredje internationalen inte existera länge till.»

Hotel de Luxe, som renoverats föregående år, gjordes i ordning och utsmyckades för att mottaga Tredje internationalens utländska gäster. Och snart började delegaterna anlända.

Under min vistelse i Ryssland hade jag kommit samman med tre slags klasser av sådana som kommo »för att studera revolutionen». Den första klassen bestod av allvarliga idealister, som i bolsjevikerna sågo själva revolutionen förkroppsligad. Bland dessa befunno sig många emigranter, vilka lämnat allt de ägt och haft för att få återvända till löftets land. De flesta av dessa blevo bittert missräknade redan efter de första månaderna och sökte komma ut ur landet igen. Andra som inte kommo i egenskap av kommunister, gingo av egoistiska skäl in i det kommunistiska partiet och gjorde där »som romarna göra i Rom». Till sist var det de deporterade anarkisterna och syndikalister, vilka inte kommit efter eget val. De flesta gjorde alla ansträngningar för att få lämna Ryssland, sedan de insett, vilket ofantligt bedrägeri världen varit utsatt för.

Till den andra klassen hörde tidningsmännen, journalisterna och en del äventyrare. De tillbringade från en vecka till två månader i Ryssland, vanligen i Petrograd eller Moskva. De voro regeringens gäster och uppvaktades särskilt av bolsjevikerna. Knappast någon av dem kände till språket, och de fingo aldrig se mer än ytan av förhållandena. Likväl företogo sig många av dessa att både skriva och hålla föreläsningar om de ryska förhållandena. Jag kommer ihåg, hur jag måste skratta, när jag i en viss Londontidning läste, att »Jesu lärar förverkligats i Ryssland». Förvisso en förfalskning som endast en charlatan skulle kunna göra sig skyldig till.

Andra skribenter voro heller inte mycket närmare sanningen. Om de överhuvudtaget voro kritiska gentemot bolsjevikerna, så var det alltid på bekostnad av hela det ryska folket, vilket man mente var »rätt, primitivt, barbariskt och bestod av bara analfabeter, som inte fattade revolutionens innebörd». Enligt dessa skribenters mening var det det ryska folket, som tvingat bolsjevikerna till att använda despotiska och grymma metoder. Det föll aldrig dessa »forskare» in att tänka på att revolutionen dock utförts av dessa primitiva och okunniga människor och icke av de nuvarande härskarna i Kreml. Förvisso besutto de dock vissa egenskaper, som, om de letts i god riktning, skulle ha förskonat Ryssland från ruin och fördärv. Men dessa egenskaper förbisågos av de bolsjevikiska apologeterna, som offrade den verkliga sanningen för att finna förmildrande omständigheter för den oreda, bolsjevikerna ställt till. Det var blott några få som uttryckte förståelse för de invecklade problemen och sympati för det ryska folket. Men dessa röster kunde icke göra sig gällande gentemot den allmänna vurm, som bolsjevikerna blivit föremål för.

Den tredje klassen — delegater och medlemmar av olika kommissioner — besökte Ryssland för att bliva det härskande partiets agenter. Dessa människor hade goda tillfällen till att se förhållandena sådana som de voro, de kunde komma i beröring med folket och av detta få veta hela den fruktansvärda sanningen. Men de föredrogo att hålla sig till regeringen och lyssna till officiella förklaringar angående orsak och verkan. De fortsatte sedan att misskreditera folket och ljuga till bolsjevikernas förmån, precis som ententens agenter hade beljugit den ryska revolutionen.

De ärliga och uppriktiga kommunisterna fattade inte heller det vanhedrande i situationen — inte ens Angelica Balabanova gjorde det. Likväl hade hon en god omdömesförmåga och förstod att uppskatta de människor, som kommo till Ryssland. Hennes sammanträffande med fru Clara Sheridan var typiskt. Damen hade smugglats in i Ryssland, innan Moskva visste, att hon var Winston Churchhills hustru. Hon ville nödvändigtvis »skulptera» framstående kommunister, och bad även Angelica att sitta modell. »Lenin, Trotskij och andra ledare ska göra det, ska inte ni?» pläderade hon. Angelica som avskydde allt sensationellt och inte gillade, att dessa ytliga människor besökte Ryssland, frågade om hon inte tänkt på att »skulptera» Lenin för tre år sedan, då han av den engelska regeringen fördömdes som tysk spion. Lenin hade inte gjort revolutionen. Det hade det ryska folket gjort. »Jag förklarade för denna mrs Sheridan», sade Angelica, »att det var bättre att hon 'skulpterade' ryska arbetare och kvinnor, som voro revolutionens verkliga hjältar. Jag förstod att hon inte tyckte om vad jag sade. Men det fäster jag mig inte vid. Jag tål inte människor, som betrakta den ryska striden som blott en billig förevisning.»

De nya delegaterna kommo och mottogos på ett rent kungligt maner. De fördes omkring till demonstrations-skolorna, barnhemmen, barnkolonierna och modellverkstäderna. Det var de traditionella Potemkinbyarna som visades gästerna. De mottogos högtidligt, tillätos tala med Lenin och Trotskij, fingo besöka teatrar, konserter och baler, göra utflykter och beskåda väldiga militärparader. Man sparade ingenting för att i förväg göra delegaterna gynnsamt stämnda mot de planer, som skulle utvecklas vid Tredje internationalens och Röda fackföreningsinternationalens kongress. Det avhölls också en mängd privata konferenser, varvid den bolsjevikiska arbetarledaren Lozovsky med sin särskilda rutin sökte förvissa sig om delegaternas erkännande av Tredje internationalen, proletariats diktatur och liknande saker. En och annan delegat vägrade att i förväg yppa de instruktioner, han fått av sin organisation och förklarade, att han var skyldig att rapportera direkt inför kongressen. Men dessa naiva människor hade gjort upp räkningen utan värden, och funno snart, att de voro liksom bannlysta, och vid kongressen erhöles de intet tillfälle att göra sig hörda.

De flesta delegaterna voro synnerligen medgörliga. De lärde sig snart att hedersord och ansvarskänsla voro endast borgerliga fördomar, och för att visa sin ultraradikalism kastade de allt sådant överbord och blevo ingenting annat än ekon åt Zinoviev, Lozovsky och de andra ledarna.

De amerikanska delegaterna saknade på ett alltför iögonfallande sätt all självständighet. De antogo utan vidare resonemang alla förslag, som framlades av de styrande. De mest flagranta politiska intriger och uppenbara undertryckande av dem som inte omedelbart fogade sig, befrämjades av de amerikanska kommunisterna.

Tredje internationalens kongress avhölls i Kreml. I den stora salen, där förut de allsmäktiga Romanovs suttit, slukade nu delegaterna varje ord, som yttrades av påven Lenin och de andra grand seigneurs! av den kommunistiska kyrkan. Kvällen före kongressen avhölls ett massmöte i stora teatern, och i detta möte fingo endast de deltaga vars pass blivit särskilt granskade av tjecken. Gatorna fram till teatern voro förvandlade till ett veritabelt fältläger. Tjekister och soldater till fots och till häst vaktade den kommunistiska konklaven. Vid mötet antogos resolutioner med broderliga hälsningar till »revolutionärerna i de kapitalistiska fångelserna». Vid samma tillfälle voro alla ryska fångelser fyllda med revolutionärer, men inga hälsningar avsändes till dem. Moskvas hypnotiska makt över sinnena var så stor, att ingen vågade ta till orda mot den fars som utspelades.

Röda fackföreningskongressen var mindre pretentiös och avhölls i Fackföreningarnas hus. Men man hade förvisso inte förbisett alla detaljer, som kunde åstadkomma önskad verkan. Det fanns »delegater» från Palestina, Buchara, Turkestan och Azerbejdjan, »delegater» som på många års tid aldrig varit utanför Rysslands gränser. De voro här för att hjälpa kommunisterna att få alla kommunistiska förslag antagna. De voro här för att lära Europas och Amerikas arbetare, hur de skulle återuppbygga sina respektive länder och etablera kommunismen efter den stora världsrevolutionen!

Den plan som Moskva utarbetat under åren 1920-21 och som var ett fullständigt reversal av kommunistiska principer och metoder, utvecklades skickligt och slugt för de lättrogna delegaterna. Röda fackföreningsinternationalen skulle omfatta alla revolutionära och syndikalistiska organisationer i världen med Moskva som dess Mecka och Tredje internationalen som dess profet. Alla andra revolutionära arbetarorganisationer skulle upplösas, och inom de nuvarande reformistiska fackföreningarna skulle man bilda kommunistiska »celler». Samma människor som för ett år sedan utfärdade de tjuguen teserna och såsom kättare fördömt alla dem som inte underkastade sig befallningarna från Heliga stolen – Tredje internationalen, underhandlade nu med de mest reaktionära arbetarorganisationerna och antogo resolutioner mot de mest revolutionära pionjärerna inom arbetarrörelsen i alla länder.

Här ådagalade de amerikanska delegaterna åter vilka besoldade knektar de voro. De flesta av dem kommo från Industrial Workers of the World, och flera av dem hade flytt i säkerhet och föredragit Hotel de Luxe framför Leavenworths fångelse. De hade lämnat sina kamrater i de amerikanska fångelserna, och medan industriarbetarna alltjämt förföljdes i det kapitalistiska Amerika, bodde dessa I. W. W:s renegater behagligt i Moskva, medan de angrepp sina forna kamrater och uppgjorde planer till att förstöra deras organisationer. Tillsammans med bolsjevikerna voro de i färd med att fullborda det arbete, som påbörjats av de amerikanska reaktionärerna och Ku Klux Klan för att utrota I. W. W. Ytterligheterna berörde varandra!

Medan kommunisterna antogo resolutioner mot fångslandet av revolutionärer i utlandet, drevos anarkisterna till förtvivlan i de bolsjevistiska fångelserna och fingo inte ens tillfälle till att bli förhörda eller rättsligt rannsakade. För att påverka regeringen beslöt de anarkister, som voro inspärrade i Taganka (Moskva), att till-

gripa hungerstrejk och svälta ihjäl. De franska, spanska och italienska anarkosyndikalisterna, som fingo reda på saken, lovade att upptaga frågan till behandling vid kongressen. Men då någon föreslog, att man först skulle vända sig till regeringen, valdes en kommitté, i vilken även den engelska arbetarledaren Tom Mann blev med, och vilken besökte Lille far, d.v.s. Lenin, i Kreml. Lenin vägrade att frigiva anarkisterna, emedan »de voro alltför farliga», men slutligen gick han med på att låta dem lämna Ryssland. Om de emellertid skulle återvända utan tillstånd, så skulle de bli skjutna. Följande dag bekräftades Lenins löfte av ett brev från kommunistiska partiets centralkommitté. Brevet var undertecknat av Trotskij och återgav vad Lenin hade sagt, naturligtvis även det där om att de som vågade återvända skulle skjutas.

De hungerstrejkande i Taganka antogo deporteringsvillkoren. De hade i åratals kämpat och blött för revolutionen, och nu voro de tvungna till att bli Ahasverus i främmande länder eller också gå under i de bolsjevikiska fängelsehålorna. Anarkisterna i Moskva valde Alexander Berkman och A. Shapiro till representanter i den kommitté, som med regeringen skulle ordna om allt som stod i förbindelse med de fängslade anarkisternas frigivning och deportering.

Då saken ordnats på detta sätt avstodo delegaterna från att vid kongressen framföra någon offentlig protest. Men stor blev bestörtningen, när Bukharin, strax innan kongressen avslutades, i centralkommitténs namn gjorde ett oförskämt angrepp på anarkisterna. Några av de utländska delegaterna, som blevo rasande över detta ohederliga tilltag, fordrade att få lämna ett svar. Sedan ordföranden Lozovsky förgäves försökt alla demagogiska trix för att förhindra det, erhöll slutligen en av de franska delegaterna tillfälle till att lämna ett svar.

Vid intet av de tillfällen, då frågan om de fängslade anarkisterna varit på tal eller under det sista skamliga tilltaget vid fackföreningskongressen, hade de amerikanska kommunisterna på något sätt protesterat. De skreko högt om amnesti för de politiska fångarna i Amerika, men hade inte ett ord att säga till förmån för de politiska fångarna i Ryssland. När frågan om de hungerstrejkande var på tal, steg en av dem fram och utropade: »Vad betyder några eller till och med några hundra av dessa liv mot hela revolutionen!» För sådana kommunister hade revolutionen ingenting med rättfärdighet och humanitet att skaffa.

Mittunder det den mest fruktansvärda nöd härskade, medan massor av män, kvinnor och barn stodo och stirrade med hungriga blickar på det vita bröd, som bakades i Hotel de Luxe, skrev en av dessa delegatbröder till en av sina tidningar hemma, att »arbetarna i Ryssland kontrollera industrierna och leda affärsföretagen; de erhålla allting gratis och behöver inga pengar». Denne löjlige delegat bodde i ett palats, som förut ägts av en rysk sockerkung, och åtnjöt han all gästfrihet på Hotel de Luxe. Han behövde förvisso inga pengar. Men han visste, att arbetarna saknade det nödvändigaste och att de utan pengar voro lika hjälplösa i Ryssland som i andra länder, deras veckoranson räckte inte ens för två dagar. En annan delegat skrev stolta redogörelser om frånvaron av prostitution och förbrytelser i Moskva. Vid samma tid avrättade tjecken dagligen rövare och tjuvar, och på Tverskaja och Pushkin Boulevard nära Hotel de Luxe utbjödo gatans kvinnor sina behag åt själva delegaterna. Deras bästa kunder voro just dessa delegater, som uttryckte sin hänförelse för bolsjevikregimen.

Bolsjevikerna insågo värdet hos sådana champions och uppskattade deras tjänster. De skickade ut dem i världen, välförsedda med allt som behövdes för att utbreda lögnen om att bolsjevismen och revolutionen voro identiska och att arbetarna blivit sina egna herrar under proletariats diktatur. Ve dem som vågade slita denna mask från lögnens anlete! I Ryssland ställdes de mot väggen och skötos, dömdes till att svälta ihjäl i hungerdickstrikten eller utvisades ur landet. I Europa och Amerika släpas samma kättare i smutsen och lynchans moraliskt. Överallt sprida Tredje internationalens samvetslösa redskap hat och split inom arbetarrörelsens leder. Förr voro ideal och rättskaffenhet den revolutionära verksamhetens drivande krafter, och sociala rörelser grundades på de olika ländernas särskilda behov, samt upprätthölls genom arbetarnas egna intressen. Nu var allt sådant värdelöst. I stället avsåg det gyllene regnet från Moskva att befrämja en rik skörd åt de kommunistiska organisationerna.

Under de två kongresser som avhölls i juli 1921 utdelade Maria Spiridonovas vänner och kamrater ett manifest, som de skickat till kommunistiska partiets centralkommitté och regeringens främsta representanter. I detta manifest redogjordes för Spiridonovas förhållanden och fordrade man, att hon frigavs från fängelset i och för erhållandet av läkarvård.

En framstående kvinnlig delegat vid kongressen lovade att besöka Trotskij, och senare meddelades att Trotskij sagt, att Spiridonova »ännu var alltför farlig för att frigivas». Det var först sedan den socialistiska pressen i

Europa redogjort för Spiridonovas tillstånd, som hon blev frigiven på det villkor att hon, sedan hon blivit bättre till hälsan, återvände till fängelset.

XXX. Undervisning och kultur

Det bolsjevikerna äro stoltast över äro undervisningen, konsten och den kulturella fostran. Den kommunistiska propagandalitteraturen och de bolsjevikiska agenterna i Ryssland och i utlandet lovprisa ständigt de stora bedrifter, de utfört på detta område.

För den tillfälliga besökaren kan det verkligen se ut som om bolsjevikerna åstadkommit ett stort under. De ha inrättat fler skolor än det fanns under tsarismens tid, och de ha gjort dem tillgängliga för massorna. Detta är sant så länge det gäller de större städerna. Men i landsorten stängdes de flesta skolor som funnos förut. Orsaken härtill var dels den att de påstodos driva kontrarevolutionär verksamhet, dels brist på kommunistiska lärare.

Beträffande teatrarna så tillätos de fortsätta att spela även sedan fabrikerne måst stängas av brist på bränsle. Operan, baletten, Lunarcharskys skådespel och *proletkulten*, understöddes frikostigt även under den tid hungersnöden var som störst. Det var också sant att regeringens tryckerier voro i full verksamhet med att producera propagandalitteratur och utge nya upplagor av äldre klassiska verk. Vid samma tid samlades futurister, expressionister och imagister i lugn och ro på Café Domino och andra platser. Palatserna och museerna höllos i gott skick.

I Ryssland hade emellertid två revolutioner ägt rum. Februarirevolutionens verkningar sträckte sig visserligen inte så långt, men likväl genomförde den sådana politiska förändringar, utan vilka oktoberrevolutionen aldrig blivit möjlig.

Genom densamma befriades ett stort antal kulturella krafter ur fängelserna och från Sibirien — ett värdefullt element, utan vilket bolsjevikernas undervisningsverksamhet aldrig skulle ha kommit till stånd.

Det var oktoberrevolutionen som satte de djupaste spåren i Ryssland. Den ryckte upp alla gamla värden med rötterna och beredde marken för nya uppfattningar och livsformer. Den som allvarligen vill studera ämnet kan emellertid icke nöja sig med att anteckna att skolornas antal ökat, att baletten fortsatte och att museerna voro i gott tillstånd, utan vill han även veta, huruvida undervisningen, kulturen och konsten i det bolsjevistiska Ryssland äro ett uttryck för revolutionens anda, och framför allt om de bidragit till att utveckla massornas latenta egenskaper.

Här möta vi en synnerligen vanskligh uppgift. Det är inte så märkvärdigt, att de flesta som besökt Ryssland nöjt sig med att betrakta allt blott från ytan. Det har varit nog för dem att veta, det Ryssland anammat professor Deweys undervisningsidéer eller Dalcrozes dansmetoder. Jag har ingenting emot dessa nyheter, men jag vill påstå, att de ha ingenting med revolutionen att göra och att de inte bevisa, att det bolsjevistiska undervisningsexperimentet är bättre än liknande försök i andra länder, där de utförts med framgång utan någon som helst revolution och utan att man behövt betala ett så fruktansvärt pris.

Staten, d.v.s. alla stater, söker alltid att skaffa sig monopol på undervisningen för att genom denna nå sina egna avsikter. På samma sätt använde bolsjevikerna, för vilka staten är det högsta, undervisningsväsendet blott till att befrämja sina egna intressen. Men medan detta monopol över tankarna i andra länder inte lyckats att helt förhindra den fria forskningen och kritiken, så har »proletariatets diktatur» fullständigt förklamat varje försök till oavhängigt forskningsarbete. Vid minsta avvikelser från officiella dogmer riskerade såväl lärare som elever att anklagas för kontrarevolutionära strävanden och att bli avsatta eller utestängda — såvida icke mera drastiska åtgärder vidtogos.

I ett föregående kapitel har jag omtalat, hurusom studenterna vid Moskvas universitet utestängdes och förvisades, därför att de protesterat mot tjekans behandling av de politiska fångarna i Butyrki. Men det var inte endast sådana »politiska» försyndelser som bestraffades. Även förseelser, som voro av rent akademisk art, behandlades på samma sätt. Jag vet en professor i sociologi och litteratur, en utmärkt lärare och revolutionär, som avskedades från Moskvas universitet blott därför att han uppmuntrade sina elever till mera kritiska studier. Han var blott ett enda exempel till de otaliga fall, då ickekommunistiska intellektuella av ena eller andra orsaken systematiskt förföljdes och till slut fördrevos från de bolsjevistiska institutionerna. De kommunistiska »cellerna» i varje skolklass skapade en atmosfär av misstro och spionage, i vilken undervisningsarbetet fullständigt förkvävdes.

Det är sant att bolsjevikerna sökt att befrämja undervisningen inom röda armén och i de större byarna. Men även här råka vi samma förhållanden. Kommunismen är en statsreligion, och liksom alla religioner tål den ingen kritik. All undervisning är emellertid värdelös, om den inte ger eleven tillfälle till att göra jämförelser och att kritiskt granska uppgifterna.

Proletkulten är bolsjevikernas älsklingsbarn; och liksom de flesta föräldrar göra, så mente även de, att deras barn var alldeles särskilt begåvat. De framhöllo det som ett stort genius som skulle skänka världen nya värden. Därför skulle massorna inte längre få dricka ur den borgerliga kulturens förgiftade brunnar. Med sina egna krafter skulle proletariatet skapa stora skatter av konst, litteratur och musik. Men liksom de flesta barn inte motsvara förhoppningarna, så kunde inte heller *proletkulten* infria de stolta löftena. Det dröjde inte länge, förrän den visade sig alldeles oförmögen till att skapa något nytt. Den saknade originalitet och underhållande kraft. Redan 1920 fick jag av *proletkultens* främsta fosterfäder, Gorki och Lunarcharsky veta, att den var fullständigt misslyckad.

I Petrograd och Moskva och under mina resor hade jag tillfällen till att grundligt studera *proletkulten*. Vare sig den tillkännagav sig i tryck, på teatern eller i färger, så visade den sig sakna idéer och bar inte ett spår av inre känsla eller skapande viljekraft. Allt var så sorgligt banalt. Jag tvivlar inte på att massorna en dag skola skapa en ny kultur, nya konstvärden och nya former för skönhet, men detta kan endast komma om det finns ett inre behov hos massorna själva och kan inte framtvingas medelst artificiella åtgärder.

Den fixa idén att ingenting skulle få komma till uttryck, som inte följde de linjer som staten utstakat, har fullständigt hindrat det ryska folket från att giva kulturella och konstnärliga böjelser tillkänna. Av poesi, litteratur, måleri, musik och skulptur har inte någonting, som är karakteristiskt för revolutionen, blivit skapat under fem år. Detta är så mycket mer anmärkningsvärt, om man tänker på hur rikt Ryssland varit på sådant och hur nära det ryska folket dess skalders och författare stod. Aldrig har Ryssland i detta avseende varit så fattigt och öde som nu.

Bolsjevikerna mena att revolutionära perioder inte äro ägnade att befrämja konstnärligt skapande. Ett sådant påstående bevisas dock inte av den franska revolutionen. Man behöver ju blott nämna Marseljåsen, vars musik lever än och kommer att leva. Franska revolutionen var rik på andliga frukter, varom dess stora litteratur, dess konst och vetenskap vittnar. Men den franska revolutionen var heller inte så fullt behärskad av dogmatiska idéer som den ryska revolutionen. Bolsjevikerna ha kopierat den franska revolutionens destruktiva sidor, men de ha inte gjort något, som kan jämföras med franska revolutionens konstruktiva resultat.

Jag sade att ingenting av betydelse skapats i Ryssland. För att vara fullt exakt måste jag göra ett undantag för det stora revolutionära poemet av Alexander Block. Men även denne begåvade man, som var djupt inspirerad av revolutionen och den eld som kommit för att rensa livet, slutade snart att skapa något. Hans erfarenheter av tjekan (han häktades 1919), terrorismen och det meningslösa tillspillogivandet av liv och krafter, allt lidande och de hopplösa förhållandena betryckte hans ande och bröt hans hälsa, och snart var Alexander Block icke mer. Inte ens en Block kunde skapa, medan bolsjevikernas förföljelser och censur liksom en järnhand tryckte samman hans hjärta. Hur långt denna censur sträckte sig, fann jag av ett dokument, som expeditionen upptäckte i Vologda. Det var en, »konfidentiell och hemlig order», som utfärdats 1920 och undertecknats av Uljanova, Lenins syster, som var chef för undervisningscentraldepartementet. Det var en order till alla bibliotek i Ryssland att »avlägsna all ickekommunistisk litteratur, med undantag av bibeln, koranen och de klassiska verken, men däremot även kommunistiska skrifter, som behandlade frågor och problem, som 'lösts på annat sätt' av den nuvarande regeringen». Den utstrangerade litteraturen skulle sändas till pappersbruken »på grund av bristen på papper».

Sådana dekret och statens monopol på allt material, tryckerier och distributionsorgan omöjliggjorde all skapande verksamhet. Redaktören för en liten kooperativ tidning publicerade en utmärkt dikt osignerad. Det var en torterad skaldesjäls rop till protest mot den ständiga terrorn. Redaktören blev genast häktad och hans lilla företag stängdes. Författaren till dikten hade med all säkerhet blivit skjuten, om man bara funnit honom. Det skulle säkert höras många ångestrop från Ryssland, men de kvävas i det tysta, och ingen vågar lyss till dem eller tolka sorgen och klagan.

Endast framtiden äger nyckeln till de kulturella skatter som döljas för Argus' ögon i undervisningsdepartementen och de många andra censurinstitutionerna.

Ryssland är nu en dyster jordmån för medelmåttornas kultur och konst. De passa i den trånga ramen och gå och fjädra sig för de allsmåktiga politiska kommissarierna. De bo i Kreml och slicka i sig livets grädde, medan de verkliga skalderna sådana som Block och andra, dö av nöd och förtvivlan.

Innehållslösheten i litteraturen och konsten känner man starkast på teatrarna, särskilt statsteatrarna. Jag satt engång fem hela timmar på Alexandrovskysteatern i Petrograd och såg framförandet av Othello, med Andrejevna, Gorkis hustru, som Desdemona. Det är svårt att tänka sig ett mera vederstyggligt framförande av ett skådespel än detta var. Jag såg även de flesta andra skådespel, som gavs denna tid å statsteatern, men inte ett enda av dem gav ens en antydning om den stora förändring som Ryssland undergått. Det fanns ingenting nytt vare sig i tolkningen eller de sceniska arrangemangen. Det var alltsammans högst medelmåttigt och dåligt, och inte ens de framsteg på den dramatiska konstens område, som man gjort i de borgerliga länderna, hade man sökt att tillägna sig.

Det enda undantaget var Moskvas Konstteater. Dess framförande av Gorkis »Nattlogi» var ypperligt. Verklig konst demonstrerades även i Stanislavskys ateljé. Dessa voro de enda oaserna i den stora öknen. Men inte heller Konstteatern visade några drag av de stora revolutionära händelser som Ryssland genomlevat. Den repertoar, som gjort Konstteatern berömd under de senaste tjugufem åren, gavs ännu kväll efter kväll. Det fanns inte någon ny Ibsen, Tolstoj eller Tjeckov, som vågade predika mot de nya orättfärdigheterna, och om det funnits någon, så hade man inte spelat hans stycken. Det var säkrare att tolka det förgångna än det nuvarande. Men fastän Konstteatern strängt höll sig till det förgångna, hade Stanislavsky ofta svårigheter med myndigheterna. Han hade suttit häktad och blev en gång avhyst från ateljén. Han hade just flyttat in i en ny lokal, när jag besökte honom tillsammans med Louise Bryant, som bett mig gå med som tolk. Stanislavsky såg dystert och nedslagen ut bland alla sina ouppackade lådor med scenattiraljer. Jag träffade honom även vid flera andra tillfällen, och uttalade han sig alltid så hopplöst om teaterns framtid i Ryssland. »Teaterkonsten kan leva endast om den inspireras av nya konstverk», sade han, »utan nya inspirationer stannar skådespelarkonsten av och försämras.» Men Stanislavsky var dock själv en alltför stor konstnär för att låta sig kuvas. Han sökte ständigt nya uttrycksformer. Hans senaste försök var att bringa sång och dramatik till gemensam harmoni. Jag bevistade en sådan föreställning och fann den mycket effektiv. Men sådana experiment utförde han och hans lilla krets på egen hand och av eget intresse och stodo inte i något som helst samband med bolsjevikernas *proletkult*.

Det finns några andra nyheter, som började långt före bolsjeviktiden och som fått fortsätta, därför att de inte ha med de aktuella händelserna i Ryssland att göra. Dels är det Kamernijteatern, som åstadkommit goda resultat genom ett nytt sätt att spela och med originella scenerier, men ger man för det mesta skådespel av det lättare slaget. Dels är det Semperanteteatern, som grundar sina försök på den uppfattningen, att det skrivna skådespelet lägger för stort tvång på skådespelaren och hindrar hans individuella uppfattningar att komma till uttryck. Därför skall spelet improviseras. Detta är ju en verklig nyhet, men som det improviserade spelet måste hålla sig inom de gränser, som statens censur utstakar, så lider semperatisterna brist på idéer.

De intressantaste kulturella strävandena fann jag i Kiev, och var det den judiska *Kulturligans* verksamhet. Deras företag grundades 1918 i och för anskaffandet av medel åt offren för pogromerna. Dessa måste ha kläder, föda och husrum. Det var då en del unga judiska författare och en duktig organisatör bildade *Kulturligan*. De nöjde sig emellertid inte med att endast sörja för de olyckligas fysiska behov, utan organiserade de även barnhem, folkskolor, högskolor, aftonskolor och senare även ett seminarium och en konstskola. När jag besökte Kiev ägde *Kulturligan* ett tryckeri och en teaterateljé vid sidan om undervisningsinstitutionerna samt hade man lyckats organisera tvåhundrastruttio avdelningar i Ukraina. Vid en litterär aftonunderhållning och en särskild föreställning, som gavs till expeditionens ära, fingo vi tillfälle till att bevittna *Kulturligans* utomordentliga resultat.

Vid den litterära aftonunderhållningen reciterades Perez' dikt »De fyra årstiderna» av en sångkör. Effekten var storartad. Naturens pånyttfödelse om våren, fåglarnas glättiga kärlekssånger, parningens mystik, den nalkande stormens brus, åskans dån, det sakta fallande regnet, höstens sista förtvivlan inför döden — allt tolkades så levande genom detta nya sätt att sammanbinda tal och sång.

Följande dag besökte vi konstskolan. Barnklasserna voro de intressantaste. Det fanns ingen disciplin, inga stränga förordningar, ingen mekanistisk kontroll över deras konstnärliga impulser. Barnen ritade, målade och skulpterade — med judiska motiv. En gosse på fjorton år skildrade en stad som hemsökts av en pogrom. Man såg en jude i synagogan, alla pogromens fasor stodo skrivna i hans anletsdrag; en gammal judisk kvinna, en tragisk gestalt, var allt som återstod av den nedslaktade familjen. På liknande sätt tecknade och målade de övriga barnen bilder ur de ryska judarnas liv. De var förvisso åtskilliga otympliga försök, men det var ändå ingenting

av detta svulstiga och uppstyltade som karakteriserade *proletkulten*. Man försökte inte här att påtvinga eleverna några bestämda former för de konstnärliga uttrycken.

Senare besökte vi ateljén. I ett rum som saknade sceniska arrangemang framförde *Kulturligans* artister utan hjälp av kostymer eller dekorationer flera enaktsskådespel, samt ett ännu utgivet verk av en död dramaturg. Stycket kallades »Världens slut» och tolkades på ett så fullödigt konstnärligt sätt som jag aldrig förr bevittnat. Guds vrede rasar likt åskan fram över världen och befäller människorna att göra sig beredda på det yttersta. Men människorna fråga icke därefter. Då släppas alla elementen lösa, stormen tjuder och människornas jämmer drunknar i yttersta domens fador. Världen går under och allt är dött.

Sedan börjar åter något att röra sig. Svarta skuggor, som symbolisera varelser till hälften vilddjur till hälften människor, vilka krypa fram ur sina grottor. I ångest och fruktan räcka de varandra sina darrande händer. Att börja med under tvekan, men sedan med växande förtroende göra människorna gemensamma ansträngningar för att lyfta sig ur det svarta tomrummet. Ljuset bryter fram. Åter höres en dundrande stämma över jorden. Det är uppfyllelsens röst. Ett väckande och konstnärligt spel!

När *Kulturligan* först bildades understödde bolsjevikerna dess arbete. Men när de senare återkommo till Kiev efter Denikins evakuering, gävo de ett mycket ringa understöd. Denna ovänliga hållning berodde på *Yevkom*, den judiska kommunistiska sektionen, vilken intrigerade mot alla oavhängiga judiska kultursträvanden. När vi lämnade Kiev voro ligans medlemmar mycket bekymrade över organisationens framtid.

Det mesta av statsunderstödet åt den s.k. konsten gick till Lunarcharskys skådespel och andra kommunistiska kulturföretag. I början tyckte jag Lunarcharsky var mer konstnär än politiker. Jag hörde honom hålla föreläsningar vid Sverdlovuniversitetet, där han inför stora skaror av arbetare gjorde populära framställningar om konstens ursprung och utveckling, och det gjorde han alldeles utmärkt. När jag senare träffade honom var han så kuvad av partidisciplinen och så fullkomligt berövad all makt, att alla hans företag omintetgjordes. Då började han skriva skådespel. Men han kunde inte hämta något stoff från den verklighet han såg omkring sig, och februarirevolutionen, Kerensky och konstituanten hade redan utnyttjats så att det inte var mer än en karikatyr. Då vände Lunarcharsky sig till den tyska revolutionen. Han skrev »Smeden och rådsherrn», en slags fars. Stycket var så amatörmässigt och medelmåttigt, att ingen teater utanför Ryssland skulle ha kunnat uppföra det. Men Lunarcharsky hade ju hand om teatrarna, varför inte då använda dem till sina egna stycken? Iscensättningen av pjäsen kostade stora summor — och det var just vid den tiden miljoner människor svulto längs Volgas stränder. Men man kan förlåta till och med sådant, om' teaterpjäsen blott haft någon mening eller innehållit något lärorikt drag ur den ryska tragedien. Men i stället saknade den verkligt liv, men var full av vulgära scener med Ludendorff, den socialdemokratiska presidenten som renegat, en degenererad aristokrat och en prinsessa ur demimonden, samt några fyllbultar som skreko och slogos om kvinnan och bokstavligen slet kläderna från hennes bak. Det var ett upprörande dumt stycke, men inte en enda av hela auditoriet, som bestod av lärare och anställda vid undervisningsdepartementet, vågade protestera mot detta vidriga hån mot det revolutionära Rysslands intelligens och smak. I stället applåderade man livligt, ty dessa eländiga listare voro beroende av Lunarcharsky, då det gällde deras matransoner. De hade inte råd till att vara kritiska.

Fåfänga och makt bryter även de starkaste karaktärer, men Lunarcharsky är inte ens en stark karaktär. Det är bristen på viljekraft och även fruktan för det ständiga spionaget, som tvinga honom till att böja sig för disciplinen.

Efter en ingående analys av bolsjevikernas kulturella strävanden måste man komma till följande slutsats. Det är för det första kvantiteten och inte kvaliteten som ägnas någon uppmärksamhet inom den nutida undervisningen i Ryssland. För det andra gäller om det frikostiga understöd, som regeringen lämnar åt teatrar och museer, att detta inte sker av någon slags kärlek till konsten utan endast såsom ett medel till att avleda folkets djupare intressen.

Bolsjevikernas politiska diktatur förkvävde med ens hela det sociala livet i Ryssland. Inte ens det mest passiva sociala umgänge tilläts. Klubbar, möteslokaler, danssalonger — allt stängdes. Jag minns hur illa berörd Zorin såg ut, när jag frågade honom om ungdomen inte kunde få gå på några danstillställningar. »Danssalonger äro mötesplatser för kontrarevolutionärer, så vi ha stängt dem», sade han.

Samtidigt med detta var folkets tillvaro så fasansfull — hungern, kölden och mörkret förlamade hela livet. Sorg och förtvivlan om dagen, brist på ljus och värme om natten och ingen möjlighet att fly från det hela. Det

enda som fanns var det kommunistiska partiets politiska verksamhet – ett hårt och avskräckande liv utan värme och färg. Folket hade inte något intresse för detta liv, men tilläts inte att gå sina egna vägar. Men ett folk, som på detta sätt tvångsbindes, utgör en stor fara, och därför måste det skaffas avledning för förtvivlan. Det var teatrarna, operan och museerna. Vad gjorde det att teatrarna inte gav något nytt? Än sen om man sjöng dåligt vid operan? Och om baletten fortsatte att röra sig i de gamla cirkelarna? Det var ändå varmt och ljust därinne, och människorna fingo tillfälle till att komma samman, och man kunde glömma nöden och eländet och saknaden och till och med – tjekan. Teatern, operan, baletten och museet – det var bolsjevikregimens säkerhetsventiler. Och så länge teatrarna inte gav någonting nytt eller aktuellt eller åsyftade någon kritik, fingo de fortsätta. De löste sålunda ett stort och svårt problem och lämnade samtidigt ett utmärkt stoff till propagandan i utlandet.

XXXI. Hungersnöden

På eftersommaren 1921 kommo de uppskakande meddelandena om hungersnöden. För den som var bekant med landets inre förhållanden, voro meddelandena icke oväntade. Vi visste redan på försommaren att en stor del av befolkningen var dömd till att svälta ihjäl. Vid den tiden hade en grupp jordbruksexperter haft ett möte i Moskva. Dessa påvisade i en rapport, att man på grund av den byråkratiska centralisationen och korrruptionen inom distributionsföretagen icke kunnat vare sig i rätt tid eller i nödig utsträckning utföra sättningsarbetet. Sovjetpressen offentliggjorde inte den agrikulturella konferensens rapport. Men i juli började man införa notiser i *Pravda* och *Izvestia* om den fara, som hotade i Volgadisriket, och de fruktansvärda förhållanden, som härskade i hungerdistrikten.

Omedelbart anmälde sig olika grupper av folk, som voro redo till att samarbeta med regeringen i och för svårigheternas avhjälpan. Det var anarkister, socialrevolutionärer och maximalister, som erbjödo sig att organisera räddningsarbetet och insamla medel. Men de erhöilo inte någon uppmuntran av regeringen. I stället mottog man med öppna armar olika högerelement, sådana som kadetterna. Kishkin, som var finansminister under Kerenskytiden, fru Kuskova, Prokopovitsch, och andra konservativa, som bittert bekämpat revolutionen, antogos av bolsjevikerna. Dessa människor hade förut fördömts såsom kontrarevolutionärer, men nu fingo de tillstånd till att organisera en sammanslutning som kallades *Medborgarnas kommitté*. När denna kommitté vägrade att underordna sig Moskvas kontroll och fordrade fullständig autonomi och rätt till att utgiva egna tidningar, så gick regeringen med därpå. Att man på detta sätt gynnade reaktionärerna framför dem som varit revolutionen trogna, kunde förklarar på två sätt. För det första fruktade bolsjevikerna för att låta vänsterelementen komma i närmare beröring med lantbefolkningen, och för det andra var det nödvändigt att kunna inverka på Europa, och detta lyckades bäst med hjälp av de mest konservativa grupperna.

I början erhöil *Medborgarnas kommitté* allt understöd av regeringen. Ett särskilt hus anvisades till högkvarter, och så fingo de utgiva sin egen tidning, som kallades *Pomoshtsch* (= Hjälp). Kommittémedlemmarna erhöilo även rätt till att resa till Europa för att väcka intresse för att få understöd åt de nödlidande. Av tidningen utkommo två nummer. De visade sig vara fullständiga kopior av den gamla tidningen *Vjedomosti*, det mest reaktionära bladet under den forna regimen. Den var naturligtvis behärskad i tonen, men man kunde mellan raderna läsa fientligheten mot det härskande partiet. Första numret innehöll ett brev från Tikhon, vari han framställde uppmaningar till att insända alla bidrag till honom. Han försäkrade att han skulle utöva fullständig kontroll beträffande bidragens fördelning. *Medborgarnas kommitté* erhöil *carte blanche* på att bedriva sin verksamhet, och detta framställdes av bolsjevikerna såsom ett bevis för deras liberalitet och fördomsfria vilja att samarbeta med alla element i och för de nödlidandes räddning.

Men så ingick sovjetregeringen en överenskommelse med *American Relief Administration* och en del europeiska organisationer, som ville bistå de nödlidande och nu — företog man en razzia å *Medborgarnas kommittés* högkvarter! Deras tidning beslagtogs, och de ledande utlämnades till tjeikan under anklagelse för kontrarevolutionär verksamhet. Ändock voro Kuskova och hennes medhjälpare inte mera kontrarevolutionära nu än de varit någon gång sedan 1917. Men varför hade bolsjevikerna antagit dem, medan de samtidigt nekade att mottaga hjälp av de verkliga och ärliga revolutionärerna? Endast av propagandaskäl. När kommittén hade tjänat bolsjevikernas avsikter, så sparkades den överbord på äkta bolsjevistiskt maner. Det var blott en enda person som tjeikan inte vågade röra, nämligen Vera Nikolajevna Figner, denna vördnadsvärda revolutionär. Såsom den människovän hon var, deltog hon i *Medborgarkommitténs* arbete med samma iver som gjort henne bekant som den ledande själen inom *Narodnaja Volja*. Tjugutvå år i Schlüsselburg hade inte lyckats att dämpa hennes glöd. När *Medborgarkommittén* häktades var Vera Nikolajevna dömd att dela dess öde, men tjeikan visste, vilket inflytande hon hade bland de ryska kvinnorna, och lämnade henne i fred. De andra medlemmarna höllos en lång tid i fängelse och deporterades slutligen.

Med undantag av de utländska hjälporganisationerna kunde sovjetregeringen nu skryta med att ensam ha tagit hand om hjälpverksamheten bland de nödlidande i hungerdistrikten. Kalinin, denne den socialistiska republikens marionettpresident, omgav sig med en, stor stab av sovjettjänstemän och utländska korrespondenter samt företog ett triumftåg genom hungerdistrikten. Detta utbasunerades för hela världen och åstadkom önskad effekt. Men det verkliga arbetet i hungerdistrikten utfördes inte av de officiella ämbetsmännen utan av den stora skaran av okända män och kvinnor från proletariatets och *intelligentsians* leder. Med hängivelse offrade de sina sista krafter. Många av dem dogo i tyfus och andra sjukdomar eller dukade under av överansträngning och

strapatser. Många läkare, sjuksköterskor och andra medhjälpare dödades av de olyckliga, som de kommit för att rädda, emedan de troddes vara onda andar som bringat hungersnöden och olyckorna över Ryssland. Dessa voro de verkliga hjältarna och martyrerna, okända och icke lovprisade i sång eller dikt.

*XXXII. Socialistiska republiken
deporterar*

Tjekan hade lyckats i att terrorisera hela folket. Det enda undantaget utgjorde de politiska fångarna, vars mod och hängivenhet för idealen trotsade bolsjevikerna liksom de trotsat Romanoverna. Jag kände många av dessa tappra andar och såg i dem det enda hoppet mitt i det allmänna förfallet. De voro de levande bevisen för terrorismens maktlöshet gentemot idealen.

Typisk för denna grupp var en viss anarkist, som en lång tid söktes av tjekan, emedan han var en betydelsefull makhnoist. Han var medlem av de revolutionära *povstantsis* militärstab i Ukraina, och god vän till Makhno. Han kände honom alltsedan de varit tillsammans i *katorga* under tsarismens dagar. Han hade delat alla vedermodor och faror i *povstantsis* liv och deltagit i deras strider mot revolutionens fiender. Efter Wrangels nederlag och bolsjevikernas förräderi mot Makhno, då dennes trupper upplöstes och många av hans folk mördades, hade han lyckats undkomma bolsjevikerna. Han hade beslutit sig för att komma till Moskva för att där skriva makhnoisternas historia. Det var en farofylld resa under de svåraste förhållanden och med döden ständigt hack i häl. Under ett antaget namn erhöll han ett litet rum i Moskvas närhet. Här bodde han i största fattigdom och i ständig fara för livet. Hustrun som bodde i staden kunde han besöka om natten, då det var mörkt. En gång var tjugufjärde timme möttes de på avtalad plats, då han även erhöll sitt enda mål mat, lite potatis, sill och te.

Varje ögonblick riskerade han bli ertappad, ty han var väl känd i Moskva och hade man fått tag på honom, hade han omedelbart blivit avrättad. Hans hustru, en god och tillgiven kvinna, hade gått samma öde till mötes, om hon blivit röjd. Fast hon var i grossess, hade hon följt sin man till Moskva och efter en förtvivlad jakt efter arbete hade hon fått anställning vid ett barnhem. Men som man inte ville ha havande kvinnor vid sådana institutioner, måste hon söka dölja sitt tillstånd. Hela dagarna fick hon Vara på benen och utföra sina åligganden.

När barnet föddes blev situationen än värre. Kvinnan skymfades av sina överordnade för att hon antagit platsen utan att de fått reda på hennes tillstånd. Det hårda arbetet tog alla hennes krafter, och den ständiga oron för den man hon älskade höll på att driva henne till vansinne. Men hon gav aldrig med ett tecken tillkänna sina bekymmer, när hon träffade sin man.

Många kvällsstunder tillbringade jag tillsammans med dessa två människor. De voro fullständigt utan varje förbindelse med de forna vännerna. De måste så vara, då döden ständigt hotade dem. I det lilla mörka rummet, medan barnet sov, talade vi med dämpade röster om bondefolket och Makhnorörelsen i Ukraina. Min vän kände av egen erfarenhet till alla detaljer, vilka han just var sysselsatt med att beskriva i sin bok om Makhno. Han gick helt upp i detta arbete, som för första gången skulle giva hela världen sanningen om Makhno och *povstantsi*. Djupt bekymrad för sin hustru och sitt barn aktade han mindre på sin egen säkerhet, ehuru han visste att tjekan var honom på spåren. Till slut måste han dock lämna sitt älskade Ryssland. Det var enda möjligheten till att rädda familjen. Vilken rekommendation för den socialistiska republiken att dess tappreste och trognaste söner måste gömma sig undan eller fly från sin hembygd!

*

Livet i Ryssland hade för mig blivit en ständig tortyr. Det var nödvändigt att bryta de två årens tystnad. Under hela sommaren hade jag pinats av insikten om att jag måste lämna landet, men jag kunde inte så lätt slita mig lös från det som engång varit ett ideal för mig. Det var som det tragiska slutet på en stor kärlek, som man söker hålla fast ännu sedan den icke längre existerar.

Mittunder dessa mina inre strider inträffade något som ytterligare bevisade, hur bolsjevikerna fullständigt svikit revolutionen. Det var meddelandet om att den tsaristiska generalen Slastjeff, en av den gamla regimens mest reaktionära och brutala militärer, skulle få återvända till Ryssland. Han hade kämpat mot revolutionen alltifrån början och haft ledningen över en del av Wrangels trupper på Krim. Han hade gjort sig skyldig till de mest barbariska grymheter gentemot krigsfångarna och förskräckliga pogromer. Nu hälsades han åter välkommen till »sitt fädernesland». Denne ärkekontrarevolutionär och judehatare mottogs tillsammans med andra tsaristiska generaler och vitgardister av bolsjevikerna och under militära hedersbetygelser. Det kan ju hända att det låg en viss rättvisa i att antisemiten måste hälsa juden Trotskij såsom sin militära överordnade. Men för revolutionen och det ryska folket var imperialisternas triumferande återkomst en grov skymf.

Den gamle generalen hade ändrat färg, men inte natur. I sitt brev till officerarna och soldaterna i Wrangels armé avslöjade han sig själv på följande sätt:

»Jag Slastjeff Krimsky, befaller eder att återvända till edert fädernesland och att inträda i röda armén. Vårt land behöver vårt försvar mot sina fiender. Jag befaller eder att återvända.»

Såsom belöning för sin nya kärlek till det socialistiska fäderneslandet fick Slastjeff »Krimsky» i uppdrag att kuva de kurländska bönderna, vilka fordrade självbestämmelserätt, och Slastjeff var inte sen till att låta den autokratiska makten spela.

Med militära hedersbetygelser mottogs den man som varit den främste i försöken att krossa revolutionen, medan man samtidigt fängslade och avrättade frihetskämparna. Dessutom deporterade man dem som försvarat revolutionen mot alla angrepp och hjälpt bolsjevikerna till makten. Ett mera tragiskt sammanbrott har historien aldrig förr bevittnat. De första som deporterades av den »revolutionära» regeringen voro tio anarkister, de flesta välkända inom den revolutionära rörelsen, beprövade idealister och martyrer för sin sak. Bland dessa befunno sig Volin, en högt bildad man, begåvad författare och föreläsare, som varit redaktör för anarkistiska tidningar och tidskrifter i Europa och Amerika.

I Ryssland, dit han återvänt 1917, hade han varit med om att organisera ukrainska federationen *Nabat* och var en tid anställd som föreläsare vid undervisningsdepartementet i Charkov. Volin hade varit med bland de anarkister som kämpade mot de tyska och österrikiska ockupationstrupperna, och hade under en längre tid upprätthållit den kulturella verksamheten inom Makhnos armé. År 1921 blev han satt i fängelse av bolsjevikerna och deporterades efter Tagankaanarkisternas hungerstrejk, vilken pågick tio och en halv dagar.

I samma grupp som Volin befann sig G. Maximoff, en sedan många år beprövad anarkist. Före revolutionen hade han varit aktiv bland studenterna vid Petrograds universitet. Han deltog i alla revolutionära strider alltifrån februarirevolutionen, var en av redaktörerna för »Golos Truda» och medlem av anarkosyndikalisternas allryska sekretariat.

Mack Mratchny, en annan av de deporterade, är anarkist sedan år 1907. När Skoropadsky härskade med hjälp av de tyska bajonetterna i Ukraina, var Mratchny anställd vid Charkovstudenternas revolutionära byrå. Han har även varit anställd vid sovjets skoldepartement i Charkov och senare i Sibirien. Han redigerade *Nabat* under den tid bolsjevikerna samarbetade med Makhno och blev sedan häktad tillsammans med de andra anarkisterna, som kommit till anarkistkonferensen i Charkov.

Bland de deporterade befann sig även Jartchuk, bekant såsom ledare för Kronstadts sjömän under upproret i juli 1917, en man vars idealism och hängivenhet står utanför allt tadel. De övriga i gruppen voro yngre personer, de flesta studenter, som deltagit i anarkisternas hungerstrejk i Tagankafängelset.

*

Att stanna längre i Bolsjevik-Ryssland var nu omöjligt. Det blev nödvändigt att tala ut och jag beslöt att lämna landet. Mina vänner gjorde förberedelser till att öppna en väg *sub rosa* för mig till utlandet, men just som förberedelserna voro färdiga, kom meddelandet om att anarkisterna i Berlin anhållit hos sovjetregeringen att pass skulle utställas åt Alexander Berkman, A. Shapiro och mig, på det att vi skulle kunna delta i internationella anarkistkongressen, som skulle avhållas i Berlin i december 1921. Huruvida det var på grund av detta eller något annat, så utfärdade sovjetregeringen passen, och den 1 december 1921 lämnade jag Ryssland i sällskap med Alexander Berkman och Shapiro. Det var ett år och! elva månader sedan jag satte min fot i, som jag trodde, löftets land. Mitt hjärta var fyllt av sorg över Rysslands tragedi.

Men den tanken var mitt fasta beslut, nämligen att jag skulle taga till orda mot de förbrytelser som begåtts i revolutionens namn. Jag måste tala ut, utan hänsyn till vänner eller fiender.

Slutord

I.

Icke bolsjevikiska socialister, som kritiserade den ryska revolutionen, förklarade att denna icke kunde lyckas på grund av att de industriella förhållandena i landet icke nått en nödvändig utvecklingsnivå. De hänvisade till Marx, som lärde att en social revolution är möjlig endast i de länder, som ha en högt utvecklad industri, och där de sociala motsättningarna nått sin spets. De hävdade därför, att den ryska revolutionen icke kunde vara en social revolution och att den först måste utveckla sig längs konstitutionella och demokratiska linjer vid sidan om industriell förkovran, innan landet bleve moget för en fundamental ekonomisk förändring.

Dessa ortodoxa marxister taga icke med i räkningen en mycket viktig faktor, en faktor som kanske är av mer vital betydelse för den sociala revolutionens möjligheter och framgång än de industriella förhållandena. Det är det psykiska tillståndet hos massan. Varför har det exempelvis icke inträffat någon social revolution i Förenta staterna, Frankrike och Tyskland? Förvisso ha dessa länder nått en sådan industriell utvecklingsgrad som Marx trodde vara kulminationspunkten. Sanningen är nog den, att industriell utveckling och skarpa sociala motsättningar icke äro tillräckliga för att framkalla en social revolution. Det är ett socialt medvetande som fattas i sådana länder som Förenta staterna och Tyskland, och därför har ännu ingen social revolution ägt rum i dessa länder.

Ryssland hade i detta avseende ett försprång framför de mera industrialiserade eller »civiliserade» länderna. Det är sant, att Ryssland icke var så industriellt utvecklat som de västra grannarna, men det ryska folkets anda, vilken särskilt kraftigt påverkades av februarirevolutionen, var sådan, att folket inom några månaders tid var moget för att omfatta sådana ultrarevolutionära fraser som »All makt åt sovjets» och »Jorden åt bönderna och fabrikerne åt arbetarna!»

Betydelsen av dessa fraser bör icke underskattas. De voro ett uttryck för folkets instinktiva och halvmedvetna vilja och angåvo en fullständig social, ekonomisk och industriell rekonstruktion. Vilket annat land i Europa eller Amerika är så pass förberett, att sådana revolutionära paroller skulle kunna utfärdas? I Ryssland, i juni och juli 1917, blevo dessa paroller populära och ledde större delen av detta folk på över etthundrafemtio miljoner till direkt aktion. Det är ett tillräckligt bevis för att det ryska folket var *moget* för den sociala revolutionen.

Beträffande ekonomiska betingelser i marxistisk mening får man icke glömma, att Ryssland är övervägande ett agrarland. Händelserna under år 1917 visa, att revolutionen vare sig väntas eller kan tvingas till att vänta, tills den industriella utvecklingen fullbordats. De ryska bönderna började expropriera de stora godsens, och industriarbetarna togo fabrikerne i besittning utan vetskap om, Marx' läror. Denna aktion inledde den sociala revolutionen och omintetgjorde alla marxistiska beräkningar. Det slaviska folkets anda var starkare än socialdemokratiska teorier.

Denna anda, som utvecklade en glödande frihetsträngtan, hade under ett århundrade fostrats genom revolutionär agitation inom alla samhällsklasser. Det ryska folket hade lyckligtvis förblivit politiskt oförvillat och oberört av den korrupsion, som fått insteg bland proletariatet i andra länder. Ryssen förblev i politiskt avseende naturlig, enkel och obesmittad av politiska spetsfundigheter, parlamentariska knep och lagmakeri, samtidigt som hans sunda rättskänsla var stark och levande. Han visste vad han ville och väntade icke på någon »historisk nödvändighet» utan grep till direkt aktion. Revolutionen var för honom en livsbetingelse, icke en teori, som behöfve diskuteras.

Sålunda bröt den sociala revolutionen fram i Ryssland trots landets industriella efterblivenhet. Men det var icke nog med att bara göra revolutionen, utan måste den också utvecklas i och för det ekonomiska och sociala återuppbyggandet. Denna sida av revolutionen fordrade att alla personliga initiativ och gemensamma strävanden erhöles fritt spelrum. Revolutionens utveckling och framgång var beroende av de skapande krafternas fria verksamhet, handens och hjärnans arbetare i frivillig Kooperation. De gemensamma intressena utgöra ledmotivet för alla revolutionära företag, särskilt de konstruktiva. Denna anda av gemensamma intressen och

solidaritet drog hela det ryska folket med sig liksom en kraftig flodvåg under oktober-novemberrevolutionen. Under denna entusiastiska tid voro sådana krafter i verksamhet, som skulle ha kunnat förflytta berg, och folket leddes av intelligenta människor, som blott hade det helas välfärd för sina ögon. Det fanns tillräckliga medel till en effektiv verksamhet, nämligen arbetarorganisationerna och de kooperativa företagen. De sistnämnda hade i Ryssland en stor utbredning och utgjorde förenande band mellan landet och städerna.

Men denna utveckling stod inte i överensstämmelse med bolsjevikernas program. Under flera månaders tid efter oktoberrevolutionen saknade de medel till att rätt hävda sig, under det att folket var i färd med att föra revolutionen vidare. Men så snart kommunistiska partiet kände sig tillräckligt säkert i regeringssadeln, började man inskränka fältet för den allmänna verksamheten. Alla bolsjevikernas handlingar, beräkningar, kompromisser, deras undertryckningsmetoder, förföljelserna, terrorismen — allt var endast medel till att säkra statsmakten i det kommunistiska partiets händer. Och bolsjevikerna gjorde förvisso själva inte någon hemlighet därav. Det kommunistiska partiet, sade de, är proletariatets avantgarde, och diktaturen måste vara i dess hand. Men bolsjevikerna hade dock gjort upp räkningen utan värden, d.v.s. bondeklassen, vilken vare sig genom *razvjortska*, tjekan eller massmord kunde förmås till att understödja bolsjevikregimen. Bondebefolkningen blev den klippa, på vilken Lenins bästa planer strandade. Men Lenin var en vig politisk akrobat och förstod att skickligt balansera i kvistiga situationer. *Den nya ekonomiska politiken* infördes i rätt tid för att avvärja det nederlag, som sakta men säkert närmade sig hela det kommunistiska företaget.

II.

Den nya ekonomiska politiken kom som en verklig överraskning för de flesta kommunister. De sågo i denna ett upphävande av allting, som deras parti förut förkunnat och kämpat för — ett upphävande av själva kommunismen. Såsom en protest lämnade en del av de äldre medlemmarna partiet. Det var män som mött faror och förföljelser under den gamla regimens tid, medan Lenin och Trotskij levde lugnt i utlandet. Men då förklarade ledarna lockout! Det gavs order om att alla »tvivelaktiga» element skulle rensas ut ur partiet. Envar som inte accepterade den nya ekonomiska politiken eller den senaste revolutionära visdomen, uteslöts. Bland dessa befunno sig kommunister, som i många år gjort partiet de största tjänster och varit idéerna trogna. Men Lenins nya evangelium måste anammas, evangeliet om privatäganderättens helighet, och så upprättades den fria konkurrensen på revolutionens ruiner.

Emellertid var kommunisternas indignation över den nya ekonomiska politiken endast ett bevis för begreppsförvirringen hos Lenins opponenter. Ty varför skulle man egentligen bli indignerad över det logiska resultatet, sedan man förut varit med om att godkänna och lovprisa alla Lenins politiska akrobatkonster? Felet med de trogna kommunisterna var, att de trodde på den kommunistiska statens obefläckade avlelse och att den med hjälp av revolutionen skulle frälsa världen. Men de kommunistiska ledarna hängåvo sig aldrig åt dylika villfarelser. Minst av alla gjorde Lenin det.

Redan under min första intervju med Lenin fick jag det intrycket, att han var en slug politiker, som visste precis vad han skulle göra och heller inte ryggade tillbaka för något medel, som kunde befrämja hans avsikter. Sedan jag vid flera tillfällen hört honom tala och sedan jag läst hans verk, blev jag övertygad om att Lenin intresserade sig högst föga för revolutionen och att hela kommunismen för honom var betydelselös. Den centraliserade politiska staten däremot, det var Lenins gudom, för vilken allt annat måste offras. Någon har sagt, att Lenin offrade revolutionen för att rädda Ryssland. Lenins politik har emellertid visat, att han var villig att offra både revolutionen och Ryssland, åtminstone en del av Ryssland, för att kunna realisera sitt politiska program inom den övriga delen av landet.

Lenin var den smidigaste politiker historien har att omtala. Han kunde vara ultrarevolutionär, reformist och konservativ på samma gång. När det mäktiga ropet om »all makt åt sovjets» gick fram över landet, då var Lenin med. När bönderna togo jorden och arbetarna togo fabrikerna i besittning, då inte blott godkände Lenin de direkta metoderna utan gick än längre och utfärdade den beryktade parollen »*Plundra utplundrarna!*», en fras, som bidrog till att förvirra folkets sinnen och som tillfogat den revolutionära idealismen oberäknelig skada. Aldrig någonsin förut har en verklig revolutionär tolkat den sociala expropriationen såsom om det gällt att bara flytta över rikedomarna från den ena individen till en annan. Men precis så var det Lenin menade. De ansvarslösa razziorerna, sovjetjästemännens upplagring av den forna bourgeoisieens skatter, den skymfliga behandlingen av dem, vars enda brott bestod i att förut tillhört bourgeoisie, alla dessa sinnesrubbade handlingar voro ett resultat av Lenins politik »*Plundra utplundrarna*». Hela den följande utvecklingen av revolutionen är ett kalejdoskop, vari Lenins kompromisser med sina egna paroller bilda de skiftande konturerna.

Bolsjevikernas handlingar sedan oktoberdagarna kunna tyckas utgöra en motsägelse till den nya ekonomiska politiken, men i verkligheten äro de länkar i samma kedja, som leder hän till den kapitalistiska statens allsmäktiga centraliserade regering. Lenin ägde en järnhård vilja och förstod att få sina kamrater inom och utom Ryssland till att tro, det hans program var sann socialism och att hans metoder voro revolutionära. Det är inte underligt, att Lenin kunde hysa ett sådant oändligt förakt för dem som skockade sig kring honom, och som han inte tvekade att slunga dem rakt i ansiktet. »Det är endast dårar som inbilla sig, att kommunismen är möjlig i Ryssland nu!» var Lenins svar till den nya politikens motståndare.

Det är nu ett faktum, att Lenin hade rätt. Någon verklig kommunism har inte prövats i Ryssland, såvida man inte därmed menar trettio tre olika löneklasser, olika livsmedelsransoner och stora privilegier för somliga, medan den stora massan av folket var totalt indifferent för kommunismen.

Under revolutionens tidigare skede var det jämförelsevis lätt för det kommunistiska partiet att taga makten i besittning. Alla revolutionära element, som lockades med bolsjevikernas ultrarevolutionära löften, hjälpte dem upp på tronen, och sedan kommunisterna engång fått hand om staten, började utrensningen. Alla politiska partier och grupper, som vägrade att erkänna den nya diktaturen, undertrycktes. Först kom turen till anarkisterna och vänstersocialrevolutionärerna och sedan till mensjevikerna och högeropponenterna, och till sist gällde det envar, som på något sätt vågade viska en egen uppfattning. Alla oavhängiga organisationer måste underordna sig staten eller förstöras — sovjeterna, fackföreningarna och de kooperativa företagen — dessa tre stora faktorer, som i första hand skulle ha kunnat realisera revolutionens förhoppningar.

Sovjeterna bildades redan under revolutionen 1905. De spelade en mycket viktig roll under denna korta men betydelsefulla period. Ehuru revolutionen krossades, levde sovjetidén kvar i det ryska folkets hjärtan. När februarirevolutionen kom 1917, väcktes sovjeterna åter till liv och utvecklades hastigt, och genom dessa fann revolutionen sitt bästa, friaste och mest praktiska uttryck. Det var därför de så raskt utbreddes sig över hela Ryssland. Bolsjevikerna förstodo betydelsen av att följa med den allmänna utvecklingen och instämde i parollen om »all makt åt sovjets». Men så snart de fått regeringsmakten i sina händer, insågo de att sovjeterna utgjorde en fara för statens allmakt. De kunde emellertid inte förstöra dem på en gång, utan att samtidigt underminera sin egen ställning. Därför började de att blott så småningom begränsa deras makt för att till slut underordna dem staten helt och hållet.

De ryska fackföreningarna voro mycket lättare att »kastra». De befunno sig ännu i sin barndom och voro icke många till antalet. Genom förordningen om den obligatoriska anslutningen blevo de kvantitativt tämligen imponerande, men deras kvalitativa styrka förblev obetydlig. Den kommunistiska staten blev fackföreningarnas barnsköterska. De voro »en skola för kommunismen», som Lenin sade, och han hade förvisso alldeles rätt. Men det var sådana skolor, i vilka barnens själar fjättras. Ingenstädes i världen äro arbetarorganisationerna så underkastade statens diktatur och vilja som i det bolsjevikiska Ryssland.

De kooperativa företagens öde torde vara alltför väl känt för att behöva särskilt belysas. De kooperativa företagen utgjorde den förnämsta förbindelselänken mellan städerna och landsbygden, och deras betydelse såsom varuutbytes- och distributionsorgan under Rysslands återuppbyggande var oöverskattbar. Men bolsjevikerna förvandlade dem till kuggar i statens maskineri och omintetgjorde deras effektivitet.

III.

Det är nu förståeligt, varför den ryska revolutionen, sedan den beslagtogs av det kommunistiska partiet, misslyckades. Partiet sökte med alla till buds stående medel att hävda sin politiska makt, och den centraliserade statens myndigheter sökte tvinga folket till endast sådan verksamhet, som gynnade partiets syften. Allt gick ut på att stärka staten och monopolisera alla ekonomiska, politiska, sociala och till och med kulturella företag. Men revolutionen hade strävat i en fullständig motsatt riktning. Den vände sig mot all auktoritet och centralisation och ville öppna fältet för proletariats individuella och kollektiva ansträngningar.

På samma sätt voro revolutionens och statens metoder diametralt motsatta varandra. Revolutionens handlingar voro inspirerade av *frihetliga principer* och viljan till befrielse från allt förtryck. Den bolsjevistiska statens handlingar däremot voro grundade på *tvångsprinciper*, vilka utvecklade ett system av våld, förtryck och terrorism. Sålunda kämpade den bolsjevistiska staten *mot* revolutionen. Det blev en kamp på liv och död, och statens seger var revolutionens död.

Det vore ett misstag att förmoda, att revolutionens misslyckande berodde endast på bolsjevikernas personliga egenskaper. Den väsentliga orsaken ligger i bolsjevismens principer och metoder. Det var den autoritativa andan och statsprinciperna som hämmade de frihetliga strävandena. Om något annat politiskt parti fått hand om statens makt, så hade resultatet blivit precis detsamma. Det är inte framför allt bolsjevikerna, som tillintetgjorde den ryska revolutionen, utan är det den bolsjevistiska idén. Det var kort och gott marxismen, ehuru något modifierad. Det var den fanatiska uppfattningen om statens överhöghet. Den ryska revolutionen var ett steg till frihet, men den slogs tillbaka av bolsjevikstaten. Den reaktionära statsidén segrade.

Segern befrämjades av en mångfald faktorer. Den förnämsta av dessa var emellertid icke Rysslands industriella efterblivenhet, som så många vilja göra gällande. Det var i stället så att säga den »kulturella efterblivenheten». Ehuru det ryska folket hade en viss fördel framför andra folk däri, att det var ofördärvt av politisk korruption, så hade det på samma gång för ringa politisk erfarenhet och hängav sig åt en alltför naiv tro på den underbara makten hos det parti som skrek värst och lovade mest. Denna godtrogenhet bidrog till att klavbinda det ryska folket under det kommunistiska partiet redan innan man fattade, att det var nya kedjor som lades kring dess nackar.

Den frihetliga principen var i revolutionens början mycket stark. Men när den första hänförelsens vågor lagt sig och flutit ut i vardagens prosaiska liv, då fordrades det en väldig övertygelse för att hålla frihetens eld brinnande. Det fanns blott en jämförelsevis liten grupp i det stora Ryssland som sökte vårda denna eld. — Det vara anarkisterna, vars antal var ringa och vars strävanden, som så hänsynslöst undertryckts av tsaren, inte hunnit bära någon frukt. Det ryska folket, som nog till en viss grad är instinktivt anarkistiskt var likväl alltför främmande för sanna frihetsprinciper för att kunna tillämpa dem i det praktiska livet. De flesta ryska anarkister voro dessutom och olyckligtvis mest sinnade för mera individuell verksamhet och sammanslöto sig helst i mycket små grupper. Dessa anarkisten ha förvisso spelat en mycket stor roll för den ryska revolutionen, en vida större och mera fruktbringande roll än, man med hänsyn till deras jämförelsevis ringa antal skulle kunna tro, men i uppriktighetens namn och av allvarligaste intresse måste jag påpeka, att deras arbete skulle ha varit av oändligt mycket större praktiskt värde, om de varit bättre organiserade och så utrustade, att de kunnat leda folkets frigjorda krafter till ett återuppbyggande av samhället och livet på en friare grundval.

Men att anarkisterna misslyckades, av skäl som jag anfört, i den ryska revolutionen är intet argument mot frihetens idé. I stället har den ryska revolutionen fullständigt bevisat, att statsocialismen i alla dess former är fullständigt och hopplöst bankrutt. Aldrig någonsin förr i historien har en stat eller en regering intagit en så hårdnackat reaktionär och kontrarevolutionär ställning som den ryska socialistiska republiken.

Det står alltså fast, såsom alla framsteg visat, att endast frihetens anda kan föra mänskligheten framåt i dess kamp för en bättre tillvaro, ett friare liv. Under stora sociala förändringar sådana som revolutioner är

denna faktor av samma betydelse som under vanliga, evolutionära processer. Historien visar att den auktoritära metoden alltid misslyckats, och den ryska revolutionen har åter bevisat detsamma. Än har det mänskliga snillet inte upptäckt någon högre princip än frihetens, och den man som sade, att friheten var ordningens moder och inte dess dotter, uttalade den högsta visdom, vi ännu nått. Ingen revolution kan verkligen lyckas med mindre än den vänder sig konsekvent mot varje form av tyranni och centraliserad makt. Det duger inte att störta det ena politiska partiet från regeringen och sätta dit ett annat, det duger inte att maskera tyranniet med proletäriska fraser. Det får inte bli en ny klassdiktatur, inte något politiskt scenskifte, utan måste alla auktoritära principer förkastas. Endast därigenom främjas revolutionen.

På det ekonomiska området måste denna transformation utföras av industriarbetarna. Endast arbetarnas industriella makt, samlad inom fria associationer — de syndikalistiska organisationerna — är i stånd till att framgångsrikt organisera det ekonomiska livet och utveckla produktionen. Samtidigt måste de kooperativa företagen samarbeta i full harmoni med de industriella organisationerna, tjäna som distributionsorgan och förmedla varuutbytet mellan staden och landet, samt vara en länk i broderskapskedjan, som förenar industriens och jordbrukets massor. På det sätt skapas en fast grundval av inbördeshjälp, och detta är revolutionens starkaste skydd — långt effektivare än tvångsarbete, röda arméer och terrorism.

Men fria industriella organisationer och kooperativa företag äro inte de enda medlen till att lösa det sociala livets invecklade problem. Det finns kulturella krafter som, ehuru de äro intimt förbundna med de ekonomiska förhållandena, dock ha en egen uppgift att fylla. I Ryssland var det den kommunistiska staten som ensam avgjorde den sociala kroppens alla behov. Resultatet blev en fullständig stagnation på det kulturella området, och alla skapande krafter hämmades. Om dylikt skall kunna undvikas i framtiden, så måste de kulturella krafterna få verka fritt och oberoende. Det är inte lydnad och respekt gentemot det härskande politiska partiet, utan hänförelse för revolutionen, kunskap, duglighet och framför allt skapande impulser, som utgöra kriteriet på duglighet till kulturellt arbete. I Ryssland omöjliggjordes detta arbete redan i början av oktoberrevolutionen därigenom att *intelligentsian* med våld skildes från massorna. Det är sant att en del av de intellektuella, särskilt teknikerna, ursprungligen gävo anledning till striden. Dessa som inte förstodo de revolutionära händelsernas betydelse, sökte att hämma tidens lopp genom sabotage i stor skala. Men det fanns också andra grupper av *intelligentsian* i Ryssland — människor som ägde ett ärorikt revolutionärt förflutet. Dessa grupper av *intelligentsian* förblevo folket trogna, ehuru de icke utan reservation böjde sig för den nya diktaturen. Bolsjevikernas ödesdigra misstag var att de inte gjorde någon åtskillnad på de två olika elementen. De mötte sabotaget med allmän terror mot hela *intelligentsian*, och igångsatte en fruktansvärd kampanj av hat och förföljelser. Detta skapade en oöverstiglig klyfta mellan *intelligentsian* och proletariatet och omöjliggjorde allt uppbyggande arbete.

Lenin var den förste som insåg det brottsliga felgreppet. Han påpekade, att det var ett fullkomligt misstag att inbilla arbetarna, att de kunde återuppbygga industrien och leda den kulturella verksamheten utan hjälp av de kooperativa företagen och *intelligentsian*. Proletariatet besatt varken kunskaper eller färdigheter, varför *intelligentsian* åter måste sättas i ledningen för de industriella företagen. Men inseendet av ett misstag hindrade inte Lenin och hans parti från att begå ett nytt. Den tekniska *intelligentsian* kallades tillbaka på sådana villkor, som ytterligare ökade missnöjet och förbittringen gentemot regimen.

Medan arbetarna fortfarande fingo svälta, erhöilo ingenjörer, tekniker och experter höga löner, särskilda privilegier och extra ransoner. De blevo statens välfödda ämbetsmän och arbetarnas nya slavdrivare. Arbetarna som under årtal fått den bedrägliga läran, inpräntad, att endast musklerna äro nödvändiga för att genomföra en revolution och att endast det fysiska arbetet är produktivt, kunde inte komma överens med dem, som de dessutom under en hatisk agitation, vilken stämpade varje intellektuell såsom kontrarevolutionär, lärt att misstro och förakta.

Dess värre är Ryssland inte det enda landet, där denna proletäriska hållning gentemot de intellektuella gör sig gällande. Alla politiska demagoger ockra på de okunniga massorna och predika för dem, att undervisningen och kulturen äro borgerliga fördomar, att arbetarna kunna klara sig utan dessa och att de ensamma äro i stånd till att uppbygga det nya samhället. Den ryska revolutionen har tydligt och klart bevisat, att både hjärnan och musklerna måste samarbeta under den sociala pånyttfödelsen. Intellektuellt och fysiskt arbete stå i samma intima förhållande till varandra inom den sociala kroppen som handen och hjärnan i den mänskliga organismen. Det ena kan inte funktionera utan det andra.

Det är sant att många intellektuella betrakta sig såsom en klass, som står över kroppsarbetarna, men de sociala förhållandena undergräva de intellektuellas höga ställning. De inse att de inte äro något annat än proletärer, till och med mera beroende av sina arbetsgivare än kroppsarbetaren är. Medan kroppsarbetaren kan ta sina verktyg och söka ett nytt arbete, är den intellektuelle proletären mera bunden av särskilda sociala betingelser och kan inte så lätt byta vistelseort eller ändra sina förhållanden.

Om vi vilja lära oss något av Ryssland så är det, att det demagogiska smickret gentemot arbetarmassorna och att det blinda föraktet gentemot de intellektuella måste upphöra. Detta innebär ingalunda att arbetarna skola helt lita på de intellektuella. Tvärtom måste arbetarna redan i nuet förbereda sig för den stora uppgift, som revolutionen innebär. De måste förskaffa sig kunskaper och tekniska färdigheter för att kunna leda och förvalta industrierna och företagen i sina respektive länder. Men även under de bästa förhållanden ha arbetarna behov av att samarbeta med tekniska experter och kulturens specialister. När engång de två sociala krafterna förenas i harmoniskt samarbete, då skola sådana tragiska händelser, som den ryska revolutionen uppvisar, kunna undvikas. Ingen skall då skjutas, därför att han »engång erhöill uppfostran». Vetenskapsmannen, ingenjören, specialisten, forskaren, läraren och den skapande konstnären såväl som snickaren, maskinarbetaren och alla de övriga skola då i kollektiv strävan leda revolutionen till ett socialt uppbyggande. Icke hat, men enighet! Icke fiendskap, men kamratskap! Intet mördande, men vänskap och förståelse! — det är vad såväl de intellektuella som arbetarna ha att lära av den stora ryska tragedin. Alla måste lära sig förstå värdet av inbördeshjälp och frivilligt samarbete, under det att envar dock får bli oavhängig beträffande individuella intressen, men till förmån för det hela giver samhället det bästa.

IV.

Det är nu emellertid inte bara bolsjevismen, marxismen eller den auktoritära socialismen, som äro ödesdigra för revolutionen. Grundorsaken till den ryska revolutionens misslyckande ligger ännu djupare, nämligen i hela den politiska uppfattningen om själva revolutionen.

Den allmänt dominerande uppfattningen om revolutionen är att den utgör en våldsam förändring av samhällsförhållandena, i det en samhällsklass, arbetarklassen, kommer att härska över en annan klass, kapitalistklassen. Man tänker endast på en rent fysisk process, politiska scenombyten och institutionella arrangemang. Borgerlig diktatur ersattes med »proletariatets diktatur», Lenin intar Romanovs plats, det imperialistiska kabinettet kristnas till »Folkkommisariernas sovjet», Trotskij blir krigsminister och en arbetare blir militärguvernör i Moskva. Det är kvintessensen av den bolsjevistiska uppfattningen om revolutionen, och med små variationer är det samma uppfattning, som behärskar alla andra partipolitiska socialister.

Denna uppfattning är i högsta grad vilseledande och ödesdiger. Om revolutionen endast går ut på ett ombyte av härskare, då är den knappast värd någonting. Den är i varje fall inte värd alla blodiga offer, all strid och tillintetgörande av kulturella värden. Även om en sådan revolution kunde åstadkomma ett större allmänvästånd (vilket icke blev fallet i Ryssland), så vore den ändå inte värd det fruktansvärda priset, ty även stora förbättringar kunna uppnås utan blodiga revolutioner. Det är icke palliativ eller reformer den verkliga revolutionen eftersträvar.

Enligt min mening, och jag har av det ryska experimentet blivit tusenfalt stärkt i min uppfattning, går den sociala revolutionens stora mission ut på en fundamental omvärdering av värdena — icke blott de sociala utan även de mänskliga värdena. De sistnämnda utgöra måttet för alla sociala värden. Våra institutioner och förhållanden vila på djupt rotade idéer. Att förändra förhållandena och låta de som grund liggande idéerna förbli oberörda, det kan aldrig medföra någon verklig eller bestående förbättring. Det är blott en formförändring, vilket Ryssland så sorgligt visat. Det stora felet med den ryska revolutionen var att det härskande partiets ledare försökte förändra institutionerna och förhållandena utan hänsyn till de mänskliga och sociala värden, som revolutionen inneslöt. Dessutom sökte den kommunistiska staten i sin maktåtra att stärka och befästa just de idéer och uppfattningar, som revolutionen ursprungligen avsett att förstöra, och detta var ännu olyckligare. Ty härigenom understöddes och uppmuntrades de sämsta antisociala egenskaperna, och förstördes systematiskt de redan till liv väckta nya revolutionära värdena. Känslan för rättvisa, jämlikhet och broderskap samt kärleken till friheten — dessa grundläggande faktorer för samhällets pånyttfödelse — fullständigt tillintetgjordes av den kommunistiska staten. Människornas instinktiva rättfärdighetskänslor brännmärktes såsom ynkelig sentimentalitet. Heder och tro betraktades som borgerliga fördomar. Frihetskrav och respekt för det mänskliga livet fördömdes såsom varande ickerevolutionärt eller kontrarevolutionärt. Revolutionen var endast ett medel till erövrandet av den politiska makten, alla revolutionära strävanden måste underordnas den socialistiska staten. *Raison d'état*, som utgavs för att tjäna folkets och revolutionens intressen blev kriteriet för all verksamhet och till och med alla känslor. Våldet blev en institution och betraktades såsom den mäktigaste, den mest »ideala» institutionen. Själva Zinovjev kanoniserade Dzerzhinsky, den blodiga tjekans ledare, såsom »revolutionens helgon». Och staten ägnade de allra största officiella hedersbetygelser åt Uritsky, denne sadist, som bildat Petrograds tjeka.

Denna förändring av etiska värden kristalliserade snart ut sig i kommunistiska partiets allhärskande fras: *Ändamålet rättfärdigar alla medel*. På samma sätt hade *Inkvisionen* och jesuiterna anammat detta motto och ställt det högre än all moral. Men liksom det hämnade sig på jesuiterna själva, så hämnade det sig på revolutionen. I dess spår följde lögn, bedrägeri, hyckleri, förräderi och mord, öppet eller hemligt. Det borde vara intressant för dem som studera social psykologi att iakttaga, hurusom de två rörelserna jusuitismen och bolsjevismen, ehuru de äro så vitt skilda, dock *uppnådde precis liknande resultat* genom utvecklandet av principen

om att ändamålet helgar alla medel. Denna historiska parallell innehåller en viktig lärdom för alla kommande revolutioner och för hela mänsklighetens framtid.

Det finns intet större misstag än att tro det ändamål och avsikter äro en sak, metoder och praktik en annan sak, ty en sådan uppfattning utgör den största faran för det sociala pånyttfödandet. All mänsklig erfarenhet lär, att metoderna eller medlen icke kunna vara väsensskilda från ändamålet eller avsikterna, ty de förra influera och modifiera de senare, och snart bli medel och mål identiska. Redan från den dag jag kom till Ryssland erfor jag detta, att börja med ej så tydligt, men sedan alltmera medvetet och klart. Revolutionens stora och inspirerande mål blev så dunkelt genom de metoder, som användes av den härskande politiska makten, att det var svårt att förstå, vart man ville komma eller till vilket mål man strävade. Hela mänsklighetens historia visar att om medlen och metoderna icke stå i överensstämmelse med de etiska uppfattningarna, så leda de hän till fullständig demoralisation. Det har den bolsjevikiska tragedin visat.

Ingen revolution kan någonsin lyckas med mindre än att *medlen*, som skola befrämja den, äro till anda och tendens identiska med målet, som skall nås. Revolutionen är ett förnekande av det bestående, en protest mot människornas orättfärdigheter gentemot varandra. Revolutionen skall förstöra de grundvalar, på vilka detta system av orättvisor och förtryck byggts upp av okunnighet och brutalitet. Revolutionen förkunnar nya värden och fordrar en genomgripande förändring av människornas förhållande till varandra och till samhället. Revolutionen undervisar om en *ny etik* och inspirerar människorna med en ny uppfattning om livet och de sociala förhållandena. Det yttersta målet för all revolutionär strävan är att hävda varje människas rätt till frihet och lycka samt att allt mänskligt liv är okränkbart. Är icke detta revolutionens grundmotiv, då kan den inte rättfärdigas. Yttre sociala förbättringar kunna genomföras och har genomförts under normal evolution och kräver ingen revolution. Revolutionen innebär icke blott *yttre* utan även *inre* grundläggande och väsentliga förändringar. Det är den inre förändringen av de uppfattningar och idéer, som behärska det sociala livet, vilken slutligen kulminerar i detta, som vi kalla revolution. Är det då meningen att omvärderingsprocessen skall drivas tillbaka, så som det skedde i Ryssland? Nej, visst inte, i stället skall revolutionen befrämja den process som den är uttrycket för.

I praktiken betyder detta, att den aktuella revolutionen, eller övergångsperioden, måste utgöra inledningen till de nya sociala förhållandena, eller så, att säga vara tröskeln till det nya livet eller mänsklighetens nya boning. Men just därför måste den vara besjälad av samma anda som det nya livet.

Nutiden kastar sin skugga in i framtiden, den innevarande dagen är morgondagens moder. Sådan är livets lag för såväl den enskilde som samhället. Den revolution som fördärvar de etiska värdena, lägger grunden till orätt, bedrägeri och förtryck i det kommande samhället, ty *medlen* som användas under förberedelserna bliva samhällets *hornstenar*. Tragiken i Ryssland är ett exempel härpå. Den centraliserade statens metoder paralyserade alla individuella initiativ och ansträngningar, diktaturens tyranni tvang folket till slavisk underkastelse, den organiserade terrorismen depraverade och brutaliserade massorna och hämmade all ideell verksamhet, det legaliserade massmördandet gjorde det mänskliga livet värdelöst och förtog varje känsla för mänsklig värdighet, tvånget i allt gjorde arbetet till ett system för inbördes bedrägeri och väckte till liv människornas lägsta, sämsta och brutala instinkter. I sanning ett sorgligt arv till att börja broderskapets och frihetens nya tid med.

Det kan inte nog starkt framhållas att revolutionen är fruktlös och meningslös, om den inte är besjälad av sina högsta ideal. Revolutionära metoder måste stå i överensstämmelse med revolutionära syften. De etiska värden, med vilka revolutionen vill bygga det nya samhället, måste redan under den s.k. övergångsperioden behärska den revolutionära verksamheten, för att denna skall kunna leda till ett bättre liv. Revolutionen är den kommande dagens spegel; den är det barn, som skall bli morgondagens *människa*.

Det Anarkistiska Biblioteket

Emma Goldman
Mina två år i Ryssland
1923

Originalets titel: "My Disillusionment in Russia" Översättning: Eugène Albán, 1924.

sv.anarchistlibraries.net